

* पं. दयामिमलजी जैन ग्रंथमाला नं. २६ *

श्रीचतुर्दशपूर्वधरश्रुतस्थविरप्रणीतं

चन्द्रकुलीनश्रीमदभयदेवसूरिचिहितश्रीमद्गोपाचार्यशोधितवृत्तियुतं

श्रीमद्वैपपातिकसूत्रम् ।

पं. रविचिमलजीना उपदेशयी छपायी प्रसिद्ध करनारा

माणिकलाल नहलचंद, चंदुलाल सोमाभाइ, भोगीलाल वयलदास, बाबुभाइ मोहनलाल दूस्तीओ.

वीरसंनत् २४३४

प्रक्रमसंनत् १९९४

द्वितीयावृत्ति

३-०-० मुल्यम्

मुद्रक—मोहनलाल मगनलाल वदामी. मुद्रणस्थानः धी 'जैनानंद' प्रिन्टींग प्रेस, दरिया महेल-सुरत.

॥ अहम् ॥

चतुर्विंशत्पूर्वधरश्रुतस्यविरसंकलितं ।

प्रकटितस्नानमनपार्श्वजिनप्रतिकृति-नवाङ्गदृत्तिकारक-भगवच्छ्रीमदभयदेवसूत्रिसंहसंघविवरणयुतं ।

औपपातिकसूत्रम् ।

॥ पं० ॥ श्रीरर्दमानमानभ्य, प्रायोऽन्यग्रन्थीक्षिता । औपपातिकशास्त्रस्य, व्याख्या काचिद्विधीयते ॥ १ ॥ अथौपपातिकमिति कः श्रुत्यायः ? उच्यते, उपपत्तनमुपपातो-देवनारकजन्म सिद्धिगमनं च, अतस्तमधिकृत्य कृतमध्ययनमौपपातिकम् । इदं औपाङ्गं वर्धते, आनाराङ्गस्य हि प्रथममध्ययनं शस्त्रपरिज्ञा, तस्याधोदेशके छत्रमिदम्—“एवमेगेसि नो नायं भवइ-अत्थि, वा मे आया उवराइए, नत्थि वा मे आया उवराइए, के वा अहं आसी ?, के वा इह (अहं) घुए (इओ चुओ) पेच्चा इह भविस्सामी”त्यादि, इह च ग्रंथे यदौपपातिकत्वमात्मनो निर्दिष्टं तदिह प्रपञ्च्यत इत्यर्थतोऽङ्गस्य समीपमावेनेदमुपाङ्गम् । अस्य चोपोद्-पातग्रन्थोऽयम्—

तेजं कालेणं तेजं समणं चंपा नाम नयरी होत्था, रिद्धत्थिमियसमिद्धा पमुइयजणजाणवया आइण्ण-

१ आचाराङ्गदृत्तिकारामिप्रायेण ‘एवेत्यादिर्भवइ’ पर्यन्तः पाठो द्वितीयसूत्रोपसंहारवाक्यरूपः ।

जणमणुस्ता हलसपसहससंकिट्टविकिट्टलट्टपणत्तसेउसीमा कुक्कुडसंहेअगामपडरा उच्छुजवसालिकलिया गोमहिसगवेलगरट्टभूता आयारवंतचैहयजुवइविविहसपिणविट्टबहुला उक्कोडियगापंगंठिभेप(ग)भडतक्करलं डरक्करहिया खेमा गिरुवइवा सुभिवत्ता वीसत्यस्तुहावास्ता अणेगकोटिडुडुवियाइणणिन्नुयसुहा पाडणाट- गजल्लमल्लसुट्टियवेलंयक्कहगपचगलासगआइक्खगलंखमंतूणइल्लतुंववीणियअणेगतालायराणुचरिया आ- रामुज्जाणअगट्टतालागदीहियचट्ठिपणिणुणोववेया नंदणवणसन्निभप्पगासा ।

इह च बहवो याचनामेदा ददयन्ते, तेषु च यमेवावभोत्स्यामहे तमेव व्याख्यास्यामः, शेषास्तु मतिमता स्वयम्भूताः । तत्र पौड्यं पञ्चदः स त्राक्यालङ्कारार्थः, 'ते' इत्यत्र च य एकारः स प्राकृतशैलीप्रभवो, यथा 'करोमि भंते !' इत्यादिषु, ततोऽयं वाक्यार्थो जातः-तस्मिन् काले तस्मिन् समये, यस्मिन्नसौ नगरी बभूवेति, अधिकरणे वेयं सप्तमी । अथ कालसमययोः कः प्रति- विशेषः ?, उच्यते, झाल इति सामान्यकालो वर्तमानावसर्पिण्याश्चतुर्थविभागलक्षणः, समयस्तु तद्विशेषो, यत्र सा नगरी स राजा बद्धमानस्वामी च बभूव । अथवा-तृतीयैवेयं, ततश्च तेन कालेन-अवसर्पिणी-चतुर्थरकलक्षणेन हेतुभूतेन, तेन समयेन- तद्विशेषभूतेन हेतुना, चम्पा नाम नगरी 'हेतुय'ति अभवत्, आसीदित्यर्थः । ननु चेदानीमपि साज्जिः किं पुनरधिकृतग्रन्थ- करणकाले ?, तत्कथमुक्तमासीदिति ?, उच्यते, अवसर्पिणीत्वात्कालस्य वर्णकग्रन्थवर्णितविभूतियुक्ता सा तदानीं नास्तीति । 'मद्भूतिमिगिसमिद्धा' ऋद्धा-भवनादिभिर्विद्विमुपगता, स्तिभिवा-भयवर्जितत्वेन स्थिता, समृद्धा-धनधान्यादियुक्ता, ततः पद- त्रयस्य कर्मधारयः । 'पशुइयज्जणजाणवया' प्रसुदिताः-दृष्टाः, प्रमोदकारणवस्तूनां सद्भावात्, जना-नगरीवास्तव्यलोका जान-

पदाग्र-जनपदभवास्तत्रायाताः मन्तो यस्यां मा प्रमुदितजनजनपदा, पाठान्तरे 'पमुदयजणुजाणजणवया' तत्र प्रमुदितजना-
न्युधानानि जनपदाग्र यस्यां सा तथा । 'आइणजणमणुस्मा' मनुष्यजनेनाकीर्णा-सङ्कीर्णा, मनुष्यजनाकीर्णोतिवान्ये राजद-
न्तादिदर्शनादाकीर्णजनमनुष्येत्युक्तम्, आकीर्णो वा-गुणव्याप्तो मनुष्यजनो यस्यां सा तथा । 'हलसयसहस्ससद्धिड्विकिड्डल-
ट्टपण्णत्तसेउसीमा' हलानां-लाङ्गलानां ग्रतैः सहस्रैश्च ग्रतसहस्रैर्वा-लक्षैः संकृष्टा-विलिखिता विकृष्टं-दूरं यावद् अविकृष्टा वा
आमन्ना लष्टा-मनोज्ञा कर्पकाभिमत्फलसाधनसमर्थत्वात् 'पण्णत्त'ति योग्यीकृता वीजवपनस्य सेतुसीमा-मार्गसीमा यस्याः
मा तथा, अथवा-संकृष्टादिविशेषणानि, सेतुनि-कुल्याजलसेक्यक्षेत्राणि सीमासु यस्याः सा तथा, अथवा-हलशतसहस्राणां संकृ-
ष्टेन-संकर्पणेन वि(प्र)कृष्टा-दूरवर्तिन्यो लष्टाः प्रज(साः)पिताः-कथिताः सेतुसीमा यस्याः सा तथा, अनेन तजनपदस्य लोकवाहुल्यं
क्षेत्रवाहुल्यं चोक्तम् । 'कुमुदसंडेयगामपउरा' कुमुदाः-ताम्रचूडाः, पण्डेयाः-पण्डपुत्रकाः पण्डा एव, तेषां ग्रामाः-समूहास्ते प्रचुराः-
प्रभृताः यस्यां सा तथा, अनेन लोकप्रमुदितत्वं व्यक्तीकृतं, प्रमुदितो हि लोकः क्रीडाद्यर्थं कुक्कुटान् पोषयति षण्डांश्च करोतीति ।
'उच्छुजवतालिरुलिया' पाठान्तरेण 'उच्छुजवसालिमालिणीया' एतद्व्याप्तेत्यर्थः, अनेन च जनप्रमोदकारणमुक्तं, न ह्येवंप्रकारव-
स्त्वभावे प्रमोदो जनस्य स्यादिति । 'गोमहिमगवेलगप्पभूया' गवादयः प्रभृताः-प्रचुरा यस्यामिति वाक्यम्, गवेलग्गा-उरभ्राः ।
'आयारवन्तचेइयजुवइपिचिहसंणिविट्ठुवहुला' आकारवन्ति-सुन्दराकाराणि आकारचित्राणि वा यानि चैत्यानि-देवतायतनानि
युवतीनां च-तरुणीनां पण्यतरुणीनामिति हृदयं, यानि विविधानि सन्निवेशनानि पाटकास्तानि बहुलानि बहूनि
यस्यां सा तथा, 'जरिहन्तचेइयजणवइविसण्णिविट्ठवहुले'ति पाठान्तरं, तत्रार्हचैत्यानां जनानां व्रतिनां च विविधानि यानि

सन्निविष्टानि-पाटकास्तीर्षुलेति विग्रहः, 'सुयागचिचर्चैर्यजूयचिइसण्णिविट्बहुला' इति च पाठान्तरम्, तत्र च सुयागाः-शोभन-
यज्ञाः, चित्रचैत्यानि-प्रतीतानि, यूपचितयो-यज्ञेषु यूपचयनानि धृतानि वा क्रीडाविशेषाश्चितयः-स्तूपाः, तेषां सन्निविष्टानि-निवेशास्तै-
र्बहुला या सा तथा, 'उकोडियगायंगंठिमेय(ग)भटतक्करखंडरक्करहिया' उत्कोटा-उत्कोचा लञ्चेत्यर्थस्तथा ये व्यवहरन्ति ते औ-
त्कोटिकाः, गात्रात्-मनुष्यशरीरावयवविशेषात् कट्यादेः सकाशात् ग्रन्थि-कार्पाण्यादिपुट्टलिकां भिन्दन्ति-आच्छिन्दन्तीति गात्रग्र-
न्थिमेदका, 'उकोडियगाहगंठिमेय(य)' इति च पाठान्तरं व्यक्तं, भटाः-चारभटाः बलात्कारप्रवृत्तयः, तस्कराः-तदेव-चौर्यं कुर्वन्ती-
त्वेवंशीलाः, खण्डरक्षा-दण्डपाशिकाः शुल्कपाला वा, एमी रहिता या सा तथा, अनेन तत्रोपद्रवकारिणामभावमाह । 'खेमा'
अधिवाभावात् । 'गिरुवद्वा' निरुपद्रवा-अविद्यमानराजादिकृतोपद्रवेत्यर्थः । 'सुभिक्खा' सुष्ठु-मनोज्ञाः प्रचुरा भिक्षा भिक्षु-
काणां यस्यां सा सुभिक्षा । अत एव पापण्डिनां गृहस्थानां च 'वीमथसुहावासा' विश्वस्तानां-निर्भयानामनुत्सुकानां वा सुखः-
सुखस्वरूपः शुभो वा आवासो यस्यां सा तथा । 'अणेगकोडिडुडुम्भियाइण्णनिव्वुयसुहा' अनेकाः कोटयो द्रव्यसङ्ख्यायां स्वरूप-
परिमाणे वा येषां ते अनेककोटयः; तैः कौटुम्बिकैः-कुटुम्बिभिराकीर्णाः-सङ्कुला या सा तथा, सा चासौ निर्वृता च-सन्तुष्टज-
नयोगात्सन्तोषतीति कर्मधारयः, अत एव सा चासौ सुखा च शुभा वेति कर्मधारयः । 'नडनडुगजल्लमल्लमुट्टियवेलम्बय-
कडगपवगलासगआइक्खगल्लखंभंरत्तणइल्लतुम्बवीणियअणेगतालायराणुचरिया' नटाः-नाटकानां नाटयितारो, नर्तका ये नृत्यन्ति,
अङ्किळा इत्येकै, जङ्घा-चरित्राखेलकाः, राज्ञः स्तोत्रपाठका इत्यन्ये, मल्लाः-प्रतीताः, मौष्टिका-मल्ला एव; ये मुष्टिभिः प्रहरन्ति, विड-
म्बकाः-विदूषकाः, कथकाः-प्रतीताः, पुवका-ये उत्पुवन्ते नद्यादिकं वा तरन्ति, लासका-ये रासकान् गायन्ति, जयशब्दप्रयो-

क्तागे य, भागटा इत्यर्थः, आग्न्यायका-ये शुभाशुभमाख्यान्ति, लट्ठा-महानांशग्रसेलकाः, मह्ताः-चित्रफलकहस्ता मिश्रुकाः, नृगहृत्-तूलाभिपानयाद्यविशेषान्तः, तुम्पवीणि-का-गीणानादकाः, अनेके च ये तालाचराः-तालादानेन प्रेक्षाकारिणस्तेरनुचरिना-आगेविता या ना तथा । 'आरामुजाणअगडतलायदीदियवप्पिणिगुणोयेया' आरमन्ति-येषु माधवीलतागृहादिषु दम्पत्यादीनि व्रीडन्ति ते आरामाः, उद्यानानि-पुष्पादिमद्बुद्धसदुलान्युत्सवादौ बहुजनभोग्यानि, 'अगड'चि अवटाः-कूपाः, तडागानि-प्रतीकानि, दीर्घिका-मारणी, 'गप्पिणी'चि केदाराः, एतेषां ये गुणा रम्यतादयस्तेरुपेता-युक्ता या सा तथा, उप अप इत इत्येतस्य शब्दत्रयस्य स्थाने शरुन्ध्यादिदर्शनादकारलोपे उपपेतेति भवति । क्वचित्पठ्यते-'नन्दणवणमन्निभप्पगासा' नन्दनमने-मेतोद्वितीयरत्नं; तत्प्रकाशयन्निभः प्रकाशो यस्यां सा तथा, इह चैकस्य प्रकाशशब्दस्य लोपः उपप्रसृत इत्यादाविवेति ।

उत्तिवद्धविउलंगंभीरग्वायफलिता चक्कगयमुसुंदिओरोहसयग्निघजमलकाडघणदुप्पयेसा घणुकुडिलवंकपागारपरिन्निग्स्ता कविसीसयवट्टुरइयसंठिगविरायमाणा अट्टालयचरियदारगोपुरतोरणउण्णयसुविभत्तरायमग्गा छेपायरियरइयददफलिहइंदफीला ।

'उत्तिवद्धविउलंगभीरग्वायफलिता' उद्विद्धं-उण्डं, विपुलं-विस्तीर्णं, गम्भीरम्-अलब्धमध्यं, स्वातम्-उपरिविस्तीर्णम् अधःसङ्कटं, परिता च-अथ उपरी च समासातरूपा यस्यां सा तथा । 'चक्कगयमुसुंदिओरोहसयग्निघजमलकाडघणदुप्पवेसा' चक्काणि-रथा-जानि अरषट्ठाद्रानि वा, गदाः-प्रहरणविशेषाः, मुसुण्डयोऽप्येवम्, अमरोधः-प्रतोलिद्वारेष्ववान्तराकारः सम्भाव्यते, शतधन्यो-महायष्टयो महाशिला वा; या उपरिस्थात्पतिताः मत्स्यः शतानि पुरुषाणां मन्तीति, यमलानि-समसंस्थितद्वयरूपाणि यानि कपा-

दानि, पनानि च निश्छिद्राणि, तैर्दुःप्रवेष्टा या सा तथा । 'धण्डुकुडिलवक्रपागारपरिविवत्ता' धनुःकुटिलं-कुटिलधनुस्ततोऽपि वक्रेण प्राकारेण परिदिप्ता या सा तथा । 'कविशीसयबद्धइयसंठियविरायमाणा' कपिशीर्षकैर्वृत्तरचितैः-वर्तुलकृतैः संस्थितैः-विशिष्ट-संस्थानवद्विर्विराजमाना-शोभमाना या सा तथा । 'अट्टालयचरियदारगोपुरतोरणउण्णयसुविभत्तरायमग्गा' अट्टालकाः-प्राकारो-परिवर्त्याश्रयविशेषाः, चरिका-अष्टहस्तप्रमाणा नगरप्राकारान्तरालमार्गाः, द्वाराणि-प्राकारद्वारिकाः, गोपुराणि-पुरद्वाराणि, तोर-णानि प्रतीतानि, उन्नतानि-गुणवन्ति उच्चानि च यस्यां सा तथा, सुविभक्ताः-विविक्ता राजमार्गा यस्यां सा तथा, ततः पद-द्वयस्य कर्मधारयः । 'छेयायरियरइयददफलिहइंदकीला' छेकेन-निपुणेनाचार्येण-शिल्पिना रचितो दृढो-बलवान् परिघ-अर्गला इन्द्रकीलश्च-गोपुरावयवविशेषो यस्यां सा तथा ।

विवणिवणिच्छेत्तसिप्पियाइण्णणिब्बुयसुहा सिंघाडगतिगचउक्कचचरपणियावणविविहवत्थुपरिमंडिया सुरम्मा नरवइपविइण्णमहिबइपहा अणेगवरतुरगमत्तकुंजरहपहकरसीयसंदमाणीयाइण्णजाणजुंगा विम-उलणवणालिणिसोभियजला पंडुरवरभवणसण्णिमहिया उत्ताणणयणपेच्छणिज्जा पासादीया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा ॥ (सू० १)

'विवणिवणिच्छेत्तसिप्पियाइण्णणिब्बुयसुहा' विपणीनां-वणिक्पथानां दृढमार्गाणां, वणिजां च-याणिजकानां च, क्षेत्रं-स्थानं या सा तथा, शिल्पिमिः-कुम्भकारादिभिराकीर्णा, अत एव-जनप्रयोजनसंसिद्धेर्जनानां निर्वृतत्वेन सुखितत्वेन च निर्वृता सुखा च या सा तथा, वाचनान्तरे छेत्तशब्दस्य स्थाने छेयशब्दोऽभिधीयते, तत्र च छेकशिल्पिकाकीर्णेति व्याख्येयम् । 'सिंघाड-

गतिगनउङ्गनचरपणिपायणविदिदरपुपरिमंडिया' शृङ्गाटकं-त्रिकोणं स्थानं, त्रिकं-यत्र रथयात्रयं मिलति, चतुष्कं-रथ्याचतु-
ष्कमेतत्कं; नत्तरं-चतुरथ्यापावस्थानं, पणितानि-भाण्डानि, तत्प्रधाना आपणा-हृदाः, विविधवस्तुनि-अनेकविधद्रव्याणि, एभिः
परिमण्डिता या सा तथा, पुस्तकान्तरं-उधीयते-'सिंघाडगतिगचउङ्गहमहापदपदेसु पणियावणविविधवेसपरिमंडिया'
तत्र चतुर्मुखं-चतुर्द्वारं देवकुलादि, महापथो-राजमार्गः, पन्थाः-तदितरः, ततश्च शृङ्गाटकादिषु पणितापणैः विविधवैश्व
अनेविभिधवेश्याभिरां परिमण्डिता या सा तथा । 'सुरम्मा' अतिरमणीया । 'नरवइपविइण्णमहिइपदा' नरपतिना-राज्ञा प्रवि-
स्तीर्णो-गमनागमनाभ्यां व्याप्तो महीपतिपथो-राजमार्गो यस्यां सा तथा । 'अणेगवरुतरगमत्तकुंजररहपह-
महीपतीनां प्रभा यस्यां सा तथा, अथवा-नरपतिभिः प्रविक्कीर्णां महीपतेः प्रभा यस्यां सा तथा । 'अणेगवरुतरगमत्तकुंजररहपह-
करसीयसंदमणीयाइण्णजाणजुंगा' अनेकरुंरतरुंरगीर्मचकुंजरैः 'रहपहकर'चित् रथिनैः शिविकाभिः स्पन्दमानानीमिराक्कीर्णां-इयासा
यानैगुंर्यैथ या सा तथा, अथवा-अनेके वरतुरगादयो यस्यां आक्कीर्णानि च गुणवन्ति यानादीनि यस्यां सा तथा, तत्र शिविकाः
हृदाकरेणाञ्छादिता जम्पानविशेषाः, स्पन्दमानिकाः-पुरुषप्रमाणजम्पानविशेषाः, यानानि-शकटादीन्ती, युंग्यानि-गोष्ठविषयप्रसि-
द्धानि दिहस्तप्रमाणानि वेदिकोपद्वीभितानि जम्पानान्येवेति । 'यिमउलणणल्लिणिमोभियजला' विमुकुलाभिः-विकसितकमला-
भिर्नराभिर्नलिनीभिः-पद्मिनीभिः शोभितानि जलानि यस्यां सा तथा । 'पंडुरवरभवणसण्णिमहिया' पाण्डुरैः-सुधाधवलैः
वरभग्नीः-प्रासादैः सम्यक् नितरां महितेव महिता-पूजिता या सा तथा । 'उत्ताणणयणपेच्छणिज्जा' सौभाग्यातिशयादुत्तानिकैः-
अनिमिपिर्नग्यनीः-लोचनः प्रेक्षणीया या सा तथा । 'पामाइया' चित्तप्रसक्तिकारिणी । 'दन्तिसणिज्जा' यां पश्यच्चक्षुः श्रमं न

गच्छति । 'अभिरूपा' मनोज्ञरूपा । 'पटिरूपा' द्रष्टारं द्रष्टारं रूपं यस्याः सा तथेति ॥१॥

सीसे णं चंपाणं णयरीए धट्ठिया उत्तरपुरत्थिमे दिस्सीभाए पुण्णभदे णामं चेइए होत्था, चिराईए पुवपु-
रिसपणत्ते पोरणे सपिणं वित्तिए कित्तिए णाए सच्छत्ते सज्जए सधंटे सपढाणे पढागाहपडागमंडिए
नलोमहत्तये कयवेयदिणं लाउल्लोइयमहिणं गोसीसरसरसत्तचंदणदहरदिण्णपंचगुलितले उवचियचंदणकलसे
चंदणयडसुकयत्तोरणपडियुवारदेसभाए आसत्तोसत्तविउलवट्टवग्घारियमल्लिदामकलावे पंचवणससरससुरहि-
सुकपुप्फपुंजीवयारकलिणं कालागुरुपवरकुंदुरुक्कतुरुक्कपूवमधमयंतगंधुदुधुयाभिरामे सुगंधवरगंधगंधिणं गंध-
चट्ठिभूणं णडणट्टगजल्लमुट्टियवेलंयगपवगकहगलासगआइक्खगलंखमंखत्तूणइल्लतुंयवीणियसुयगमागहप-
रिणं बहुजणजाणवयरस विस्सुयकित्तिणं बहुजणस्स आहुस्स आहुणिज्जे पाहुणिज्जे अब्बणिज्जे धंदणिज्जे नमं-
सणिज्जे पूयणिज्जे सद्धारणिज्जे सम्माणणिज्जे कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं विणएणं पज्जुवास्सणिज्जे दिब्बे सचे
सयोंवाणं सपिणहिमपाडिहेरे जागसहस्सभागपडिच्छणं बहुजणो अचेइ आगम्म पुण्णभदं चेइयं २ (सू०२)

'तीसे'ति तस्यां, 'ण'मित्यलङ्कारे, चम्पायां नगर्यां 'उत्तरपुरत्थिमे'ति उत्तरपौरस्त्ये-उत्तरपूर्वायामित्यर्थः, 'दिस्सीभाए'ति
दिग्भागे, पूर्णभद्रं नाग चैत्यं-व्यन्तरायतनं 'होत्थ'ति अभवत् । 'चिराईए पुव्वपुरिसपणत्ते' चिरः-चिरकाल आदिः-निवेशो
यस्य तद्विरादिकम्, अत एव पूर्वपुरुषैः-अतीतनरैः प्रज्ञप्तम्-उपादेयतया प्रकाशितं पूर्वपुरुषप्रज्ञप्तं । 'पोराणे'ति चिरादिकत्वा-
त्पुरातनं । 'सदिए'ति शब्दः-प्रसिद्धिः, न सज्जातो यस्य तच्छब्दितं । 'वित्तिए'ति धित्तेन्द्रव्यं; तदस्ति यस्य तद्वित्तिकं वृत्ति

‘गउने’त्यादि पूर्वयन्त्रपरमिह ‘भुयगा’ भुजङ्गा-भोगिन इत्यर्थः, भोज(भोगि)का वा-तदर्चकाः, मागधा-भद्रा इति । ‘बहुजणवा-
णययस्स विस्सुयफिचिए’ बहुजनस्य-पौरस्य जानपदस्य च-जनपदभवलोकस्य विश्रुतकीर्तिकं-प्रतीतल्यातिकं । ‘बहुजणस्स
आहुस्स’चि आहोतुः-दातुः, कचिदिदं न दृश्यते, ‘आहुणिजे’चि आहवनीयं-सम्प्रदानभूतं । ‘पाहुणिजे’चि प्रकर्षेण आहवनीयं ।
‘अचणिजे’ चन्दनगन्धादिभिः । ‘वंदणिजे’स्तुतिभिः । ‘नमंसणिजे’ प्रणामतः । ‘पूयणिजे’ पुष्पैः । ‘सक्कारणिजे’ वस्त्रैः । ‘सम्माणणिजे’
ब्रह्मानविशेषतया । ‘कळ्ळणं मङ्गलं देवयं चेइयं विणएणं पज्जुवासणिजे’ कल्याणमित्यादिबुद्ध्या विनयेन पर्पुपासनीयं, तत्र
‘फलपाणम्’ अधिहेतुः ‘मङ्गलम्’ अनर्थप्रतिहतिहेतुः ‘दैवतं’ देवः ‘चैत्यम्’ इष्टदेवताप्रतिमा ‘दिबे’ दिव्यं प्रधानं । ‘सच्चे’ सत्यं
सत्यादेशत्वात् । ‘सच्चोवाए’ सत्याश्रयात् । ‘सत्यसेव’ सेवायाः सफलीकरणात् । ‘सणिहियपाडिहेरे’ विहितदेवताप्रातिहार्यं ।
‘जागसहस्समागणडिच्छणं’ यागाः-पूजाविशेषाः ब्राह्मणप्रसिद्धाः, तत्सहस्राणां भारगस्-अंशं प्रतीच्छति आभान्यत्वात् यत्तत्तथा,
वाचनान्तरे ‘जागभागदायसहस्सपडिच्छए’ यागाः-पूजाविशेषाः, भागा-विंशतिभागादयो, दायाः-सामान्यदानानि, एषां सहस्राणि
प्रतीच्छति यत्तत्तथा । ‘बहुजणो’इत्यादि सुगमं, नवरं ‘पुण्णमहं चेइयं २’ इति अत्र द्विर्वचनं भक्तिसम्भ्रमविवक्षयेति ॥२॥

से णं पुण्णभदे चेइए ण्णं मङ्गपा चणसेहेणं सच्चओ समंता संपरिकिक्खंते, से णं वणसंहे किण्हे
किण्होभासे नीले नीलोभासे हरिए हरिओभासे सोए सओभासे णिद्धे णिद्धोभासे तिब्बे तिब्बोभासे
किण्हे किण्हच्छाए नीले नीलच्छाए हरिए हरियच्छाए सीए सीपच्छाए णिद्धे णिद्धच्छाए तिब्बे तिब्बच्छाए
चणकडिअकडिच्छाए रस्से महामेहणिक्कुरंमभूए ।

‘मशन्नी मयन्ना’ इति मयन्तः-सर्वदिक्षु, ममन्तात्-विदिक्षु। ‘किण्हे’ति कालवर्णः। ‘किण्होभासे’ति कृष्णावभासः-कृष्णप्रभः, कृष्ण एवामभास इति कृष्णाप्रभामः। एवं ‘नीले नीलोभासे’ प्रदेशान्तरे, ‘हरिण् हरिओभासे’ प्रदेशान्तरे एव, तत्र नीलो-मयूरगलम्ब, हरितस्तु शुक्रपिच्छम्ब, हरितालाम इति वृद्धाः। ‘सीए’ति शीतः स्पर्शपेक्षया, वल्याद्याक्रान्तत्वात् इति वृद्धाः। ‘निदे’नि स्निग्धो, नतु रुधः। ‘तिन्वे’ति तीव्रो वर्णादिगुणप्रकर्षवान्। ‘किण्हे किण्हच्छाए’ति, इह कृष्णशब्दः कृष्णच्छाय इत्यस्य विशेषणमिति न पुनरुक्तता, तथाहि-कृष्णः सन् कृष्णछायः, छाया चादित्यावरणजन्यो वस्तुविशेषः। ‘घणकडियक-दिच्छाए’ति अन्योऽन्यं शाखानुप्रवेशाद् बहलनिरन्तरच्छाय इत्यर्थः। ‘महामेद्वणिकुरंभवूए’ति महामेघवृन्दकल्पः। ते णं पायवा मूलमन्तो कदमन्तो लब्धमन्तो तयामन्तो सालमन्तो पत्तमन्तो पुष्पमन्तो फलमन्तो वीयमन्तो अणुपुणसुजायकूलचट्टभावपरिणया एकावंधा अणेगसाला अणेगसाहप्पसाहविद्धिमा अणेगनरवामसुप्पसारिअअग्गेज्झयणविउलयद्धवंधा अच्छिद्धपत्ता अविरलपत्ता अवाईणपत्ता अणईअपत्ता निध्दूयजरहपंडुपत्ता णयहरियमिसंतपत्तभारंयकारगंभीरदरिसणिज्जा उवणिग्गयणवतरुणपत्तपल्लवकोमलउज्जलचलंतकिसलय-सुकुमालपचालसोदियवरंक्रुरगसिहरा णिचं कुसुमिया णिचं माइया णिचं लवइया णिचं थवइया णिचं गुलइया णिचं गोच्छिइया णिचं जमलिया णिचं जुवलिया णिचं विणमिया णिचं पणमिया णिचं कुसुमियमा-इयलचइयभयइयगुलइयगोच्छिइयजमलियजुवलियविणमियपणमियसुविभत्तपिड्डमंजरिवडिसयधरा सुयबर-हिणमयणसालकोइलकोहंगकां भिगारककोइलकजीवंजीवगणंदीमुहकविलपिगलक्खगकारंडचक्खवायकलहंस-

सारसअणेगसउणगणमिहुणविरइयसहुणइयमहुरसरणाइए सुरम्मे संपिडियदरियभमरमहुकरिपहकरप-
रिलिन्तमत्तछप्पयङ्कुसुमासवलोलमहुरगुमगुमतंगुजंतदेसभागे अन्भंतरपुप्फफले बाहिरपत्तोच्छण्णे, पत्तेहि
य पुप्फेहि य उच्छण्णपडिवलिच्छण्णे साउफले निरोयए अकंटए णाणाविहगुच्छगुम्ममंडवगरम्ममसोहिए
विचित्तसुहफेउभूए वावीपुक्खरिणीदीहियासु य सुनिवेशिय रम्मजालहरए ।

‘ते णं पायव’ति यत्संबन्धी वनखण्ड इति । ‘मूलमन्तो कन्दमन्तो’ इत्यादीनि दश पदानि, तत्र कन्दो-मूलानामुपरि वृक्षावयव-
विशेषो, मतुपप्रत्ययश्चेह भृन्नि प्रशंसायां वा । स्कन्धः-स्थुडं । ‘तय’ति त्वक्-वल्कलं शाला-शाखा प्रवालः-पल्लवाङ्कुरः, शेषाणि
प्रतीतानि । ‘हरियमन्तो’ति कचिद् दृश्यते, तत्र हरितानि-नीलतरपत्राणि । ‘अणुपुवसुजायरुइलवट्टुभावपरिणय’ति अनुपूर्व्येण-
मूलादिपरिपाद्या सुण्डु जाता रुचिराः वृक्षभाविश्च परिणताः परिगता वा ये ते तथा । ‘अणेगसाहप्पसाहविडिमा’ अनेकशाख-
प्रशाखो विटपः-तन्मध्यभागो वृक्षविस्तारो वा येषां ते तथा । ‘अणेगनरवामसुप्पसारियअगेज्झघणविउलवट्टु(षट्ठ)खंघे’ति
अनेकामिर्नरवामाभिः सुप्रसारिताभिराख्यो घनो-निविडो विपुलो-विस्तीर्णो बद्धो-जातः स्कन्धो येषां ते तथा, वाचनान्तरेऽत्र
स्थानेऽधिकपदान्येवं दृश्यन्ते-‘पाईणपडिणाययसाला उदीणदाहिणविच्छिण्णा ओणयनयपणयविप्पहाइयओलंबलंबसाहप्पसाहवि-
डिमा अवाईणपत्ता अणुईणपत्ता’ इति, अयमर्थः-‘प्राचीनप्रतीचीनयोः-पूर्वापरिदेशोरायत्ता-दीर्घाः शालाः-शाखा येषां ते तथा, उदी-
चीनदक्षिणयोः-उत्तरस्याम्ययोर्दिशोर्विस्तीर्णा-विष्कम्भवन्तो ये ते तथा, अवनता-अधोमुखान्ताश्च-नन्ताः प्रणताश्च-नन्तुं प्रवृत्ताः

१ वृक्षावयवविशेषो वेति प्रत्यन्तरे ।

पिण्डो-लुब्धो मञ्जर्यश्च प्रतीतास्ता एव अवतंसकाः-शेखरकास्तान् धारयन्ति ये ते तथा । 'सुयग्रहिणमयणसालकोइलकोहंग-
कभिगारकर्कोइलकजीवजीवनं दीमुहकविलपिगलक्खगकारंडचक्कायकलहंसारसअणेगसउणगणमिहुणविइयसहुणइयमहुस-
रणाइए' शुक्रादीनां सारसान्तानामनेकेषां शकुनगणानां मिथुनैर्विरचितं शब्दोन्नतिकं च-उन्नतिशब्दकं मधुरस्वरं च नादितं-लपितं
यस्मिन् स तथा, वनखण्ड इति प्रकृतम् । 'सुरम्मे' अतिशयरमणीयः । 'संपिण्डियदरियभरमहुकरिपहकरपरिलिन्तमत्तछप्पयकु-
सुमासवलोलमहुगुमगुमंतगुजंतदेसभागे' संपिण्डिताः दप्पानां भ्रमरमधुकरीणां वनसत्कानामेव 'पहकर'ति निकरा यत्र स तथा,
परिलीयमाना-अन्यत आगत्य लयं यान्तो मत्तपट्पदाः कुसुमासवलोलः-किञ्जल्कलम्पटाः मधुरं गुमगुमायमानाः गुञ्जन्तथ-
शब्दविशेषं विदधानाः देशभागेषु यस्य स तथा, ततः कर्मधारयः । 'अब्भन्तरपुप्फफले चाहिरपत्तोच्छण्णे, पत्तेहि य पुप्फेहि य
उच्छण्णपडिवलिच्छण्णे' अत्यन्तमाच्छादित इत्यर्थः, एतानि त्रीण्यपि क्वचिदृक्षाणां विशेषणानि दृश्यन्ते-'साउफले'ति मिष्टफलः,
'नीरोयए'ति रोगवर्जितः, 'अकण्टक' इति । क्वचित् 'णाणाविहगुच्छगुम्ममंडवगरम्मसोहिए'ति तत्र गुच्छा-वृन्ताक्यादयो, गुल्मा-
नममालिकादयो, मण्डपका-लतामण्डपादयः 'रम्मे'ति क्वचिन्न दृश्यते । 'विचित्तसुहेकेउभूए' विचित्तान् शुभान् केतून्-ध्वजान्
भूतः-प्रातः । 'विचित्तसुहेउकेउभूले'ति पाठान्तरं, तत्र विचित्राः शुभाः सेतवः-पालिवन्धा यत्र केतुवहुलश्च यः स तथा । 'वावी-
पुक्खरिणीदीहियासु य सुनिवेसियरम्मजालहरए' वापीषु-चतुरस्तासु, पुष्करिणीषु-वृक्षासु पुष्करवतीषु वा, दीर्घिकासु च-ऋजुमा-
रणीषु सुष्ठु निवेदितानि रम्याणि जालगृहकाणि यत्र स तथा ।

पिण्डिमणीहारिमसुगंधिसुहसुरभिमणहरं च सहया गंधद्वणिं सुयंता गाणाविहगुच्छगुम्ममंडवकघरक-

गुह्यसेउकेउपबृहत्ता अणेगरहजाणजुगसिवियपविमोयणा सुरम्मा पासादीया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूया (सू० ३)

‘पिण्डिमणीहारिमगुंगधिमुहसुरमिमणहरं च महया गंधदणिं सुयंता’ पिण्डिमनिहारिमां-पुटलसमृह्रूपां दूरदेशगामिनीं च गुगन्धि च-मृदन्नियकां गुमगुरभिभ्यो गन्धान्तरेभ्यः सकाशान्मनोहरा या मा तथा तां च, महता मोचनप्रकारेण विभक्तिय-स्ययान्महतीं वा गन्ध एव ध्राणिहेतुत्वाचृप्तिभारित्वाद्रन्ध्राणिस्तां मुञ्चन्त इति दृष्टविशेषणम् । एवमितोऽन्यान्यपि ‘णाणाविह-गुजगुग्ममंदररूपरसुहसेउकेउबृहत्ता’ नानाविधा गुच्छाः गुल्मानि मण्डपका गृहकाणि च येषां सन्ति ते तथा, तथा शुभाः सेनयो-मार्गा आलयालयान्यो वा केतयो-घञ्जा बृहत्ता-बहवो येषां ते तथा, ततः कर्मधारयः । ‘अणेगरहजाणजुगसिवियपवि-मोयणा’ अनेकां रयादीनां अयो(मत्स्ये)ऽतिविस्तीर्णत्वात् प्रविमोचनं येषु ते तथा । ‘सुरम्मा पासाद्या दरिसणिज्जा अभिरूवा गटिरू’ति एतान्येव दृष्टविशेषणानि वनखण्डविशेषणतया वाचनान्तरेऽधीतानि ॥ ३ ॥

तस्स णं यणसंदस्स यहुमज्झवेसभाण एत्थ णं महं एक्के असोगवरपायवे पणत्ते, कुसविकुसविसुद्ध-रक्खगमूत्ते मूलमंते कंदमंते जाव पविमोयणे सुरम्मे पासादीण दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे

‘तस्म णं यणसंदस्से’त्यादौ अशोकपादपवर्णके क्वचिदिदमधिकमधीयते-‘दूरोवगयकंदमूलवट्टलुसंठियसिलिद्धणमसिणणि-द्वयुजायनिरुहउबिद्धपरसंधी’ दूरोपगतानि-अत्यर्थं भूम्यामवगाढानि कन्दमूलानि-प्रतीतानि यस्य स तथा, धृतो-चतुलो, लहो-मनोज्ञः, संसितो-चिशिष्टसंस्थानः, क्षिष्टः-सङ्गतो, घनो-निविडो, मत्पुणः-अपलपः, स्निग्धः-अरुक्षः, सुजातः-सुजन्मा,

निरुपहतो-विकारविरहित, 'उद्विद्ध' अत्यर्थमुच्चः, प्रवरः-प्रधानः, स्कन्धः-स्थुडं यस्य स तथा, इन्द्रत्ययश्च समामान्तः । 'अणे-
गनरपवरद्वयाजेज्ज्ञो' अनेकनराणां प्रवरभुजैः-प्रलम्बचतुर्भिर्योमाभिरित्यर्थः, अग्राह्यः-अनाश्लेष्यो यः स तथा, 'कुसुमभरसमोण-
मंतपतलविसालमालो' कुसुमभरेण समवनमन्त्यः, पत्रलाः-पत्रवत्यः, विशालाः शाला यस्य स तथा । 'महुकरिभरगणगुमगुमा-
इंतनित्वउडितमस्मिरीए' मधुरीभरगणेन-लोकलुटिगम्येन, 'गुमगुमाइन्त' चि कृतगुमगुमेतियब्देन, नीलीयमानेन-निवि-
नमानेन, उड्डीयमानेन च-उत्पतता सशोकः-सशोभो यः स तथा । 'णाणासउणगणभिहुणसुमहुकरणसुहपलत्तसदमहुरे' नाना-
विधानां शकुनिगणानां यानि मिथुनानि तेषां सुमधुरः कर्णसुखश्च यः प्रलप्तशब्दस्तेन मधुर इव मधुरो-मनोज्ञो यः स तथा ।
अथाधिकृतवाचना-'कुसविकुमविसुद्धरुक्खमूले' कुशा-दर्भाः, विकुशा-चव्वजादयस्तैर्विशुद्धं-विरहितं वृक्षानुरूपं वृक्षविस्तरप्रमा-
णमित्यर्थो मूलं-गमीपं यस्य स तथा । 'मूलमंत' इत्यादिविशेषणानि पूर्ववद्वाच्यानि, यावत् पडिरूवे ॥

से णं असोगवरपायवे अण्णेहिं वहुहिं तिलणहिं लउणहिं छत्तोवेहिं सिरीसेहिं सत्तवण्णेहिं दहिवण्णेहिं
लोद्वेहिं धवेहिं चंदणेहिं अज्जुणेहिं णीवेहिं कुडणहिं सन्वेहिं फणसेहिं दाडिमेहिं सालेहिं तालेहिं तमालेहिं पिय-
पहिं पियंगहिं पुरोवगेहिं रायक्खेहिं णंदिरुक्खेहिं सन्वओ समंता संपरिक्खत्ते, ते णं तिलया लवइया जाव
णंदिरुक्खया कुसविकुसविसुद्धरुक्खमूला मूलमंतो कंदमंतो, एणंसि चणओ भाणियन्वो, जाव सिबियपवि-
मोयणा सुरम्मा पासादीया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा । ते णं तिलया जाव णंदिरुक्खया अण्णेहिं
धद्वहिं पउमलयाहिं णागलयाहिं असोअलयाहिं चंपगलयाहिं चयलयाहिं वणलयाहिं वासंतियलयाहिं

अङ्गमुत्तपन्त्यादि कृंदलयादि सामलयादि सञ्चओ समंता संपरिचित्ता । ताओ णं पउमलयाओ णिच्चं
कृमुमियाओ जाच यडिन्मयधरीओ पासादीयाओ दरिसणिज्जाओ अभिस्सवाओ पडिस्सवाओ (सू० ४)
मोङ्गोरुगरपादपः ग्रन्थपेहमिन्तिलकं-(पेकुले)लकुचैः(१), छत्रोपैः शिरीषैः, सप्तपर्णैः-अयुक्छदपययैरयुक्पत्रनामकैः, दधिपर्णैः-
लोभीः पौः चन्दनैः-मलयजपर्णयैः, लुनैः-ककुभपर्णयैः, नीपैः-कदम्बैः, कुटजैः-गिरिमल्लिकापर्णयैः, सन्धैः पनसैर्दाडिमैः, शालैः-
मञ्जुपर्णयैः, स्नालैः-चुणराजपर्णयैः, तमालैः प्रियकैः-अमनपर्णयैः, प्रियङ्गुमिः-श्यामापर्णयैः, पुरोपगैः राजवृक्षैः नन्दिवृक्षै-रुटिगम्यैः,
गर्गतः गमन्नात् गम्यरिदित्त इत्यादि सुगममापन्नलताशब्दादिति । 'पउमलयादि'ति पञ्चलताः स्थलकमलिन्यः पञ्चकामिधानवृक्षलता
या, नागादयो वृक्षान्निपास्तेषां लताः-चनुकास्त एव, तत्राशोकः-कङ्कल्ली, चूतः-सहकारः, वनः-पीलुकः, वासन्तीलता अति-
गुक्कुरुन्ताथ यद्यप्येकार्या नामकोशेऽधीतास्तथाऽपीह भेदो रुढितोऽवसेयः, श्यामा-प्रियङ्गुः, शेषलता रुढिगम्याः, इह लताव-
र्णसान्तरमग्नोरुपर्णकं पुन्तरान्तरं इदमधिक्रमधीयते-तस्म णं असोगवरपायवस्स उअरिं वहवे अट्ठअट्ठमंगलगा पण्णत्ता' अष्टा-
वप्यामिति वीज्जारुणात्प्रत्येकं तेऽष्टाविति वृद्धाः, अन्ये त्वष्टाविति सप्तष्टा, अष्टमङ्गलकानीति च संज्ञा । 'तंजहा-सोवत्थिय' १
निरिरन्त २ नदियारात् ३ नद्वमाण ४ भद्रमाण ५ कलस ६ मच्छ ७ दप्पणा ८' तत्र श्रीवत्सः-तीर्थङ्करहृदयावयवविशेषाकारो,
नन्यापतः-प्रतिदिग्रस्त्रोणः स्वस्तिरुनिशेषो रुढिगम्यो, वर्द्धमानकं-शरायं, पुरुषारूढः पुरुष इत्यन्वये, भद्रासन्नं-सिंहासन्नं, दर्पणः-
आदर्शः, शेषाणि प्रतीतानि । 'मह्वरणामया 'अच्छाः' स्वच्छाः आकाशस्फटिकवत्, 'सण्हा' श्लक्ष्णाः-श्लक्ष्णपुद्गलनिर्वृतत्वात्,
'मण्हा' मयुणाः, 'वट्ठा' वृष्टा इव वृष्टा खरगानया प्रतिमेव 'मट्ठा' मृष्टाः सुकुमारगानया प्रतिमेव प्रमार्जनिकयेव वा शोधिताः,

अत एव 'नीरया' नीरजसः-रजोरहिताः 'निम्मला' कठिनमलरहिताः 'निपंका' आर्द्रमलरहिताः 'निकंकडञ्चाया' निरावरणदीप्तयः 'मप्पहा' सप्रभाः 'समिरीया' सकिरणाः 'सउओया' प्रत्यासन्नवस्तुद्योतकाः 'पासादीया०४' । 'तस्स णं असोगवरपायवस्स उवरिं' बहवे 'किण्हचामरज्झया' कृष्णवर्णचामरयुक्तध्वजाः 'नीलचामरज्झया' लोहियचामरज्झया सुक्लिष्टचामरज्झया हालिहचामरज्झया अञ्जा सण्ढा 'रुप्पपट्ठा' रौप्यमयपताकापटाः 'वइरामयदंडा' वज्रदण्डाः 'जलयामलगंधिया' पद्मवत् निर्दोषगन्धाः 'सुरम्मा पासादीया०४, तस्स णं असोगवरपायवस्स 'उवरिं' उपरिष्ठात् 'बहवे छत्ताइञ्छत्ता' उपर्युपरिस्थिताऽऽत्तपत्राणि 'पडागाइपडाया' पताकोपरिस्थितपताकाः 'वण्डालुपला चामरलुपला 'उप्पलहत्थगा' नीलोत्पलकलापाः 'पउमहत्थगा' पद्मानि रविबोध्यानि 'कुमुयहत्थगा' कुमुदानि चन्द्रबोध्यानीति, 'कुसुमहत्थय'त्ति पाठान्तरं 'नल्लिणहत्थगा सुभगहत्थगा' सौगंधियहत्थगा' नर्लानादयः पद्मविशेषा रुढिगम्याः, 'पुंडरीयहत्थया' पुण्डरीकाणि-सितपद्मानि 'महापुंडरीयहत्था' महापुण्डरीकाणि तान्येव महान्ति 'सयपचहत्था' सहस्रमपचहत्था सङ्घरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा ४' ॥४॥

तस्स णं असोगवरपायवस्स हेट्ठा इत्ति र्वंधसमल्लीणे एत्थ णं मंहं एक्कं पुढविसिलापट्टए पण्णत्ते, विक्खं भायामउस्सेहसुप्पमाणे किण्हे अंजणघणकिवाणकुवलयहलधरकोसेज्जागासकेस्सकज्जलंगीखंजणसिंसगभेदरिट्ठयजंयुफलअसणकसणयंघणणीलुप्पलपत्तनिकरअयसिक्कुसुमप्पगात्ते मरकतमसारकलित्तणयणकीयरासिवण्णे णिद्धघणे अट्टसिरे आयंसयतलोचमे सुरम्मे ईहामियउसभतुरगनरमगरविहगवालगकिण्णररुसरभच्चमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्ते आईणगरुयवूरणवणीततूलफरिसे सीहासणसंठिए पासादोए दरिस्स-

पिच्छे अभिम्बे पडिरूये ॥ (सू० ५)
 अयाधिष्ठतान्नाऽऽश्रित्यते-तस्मिन् अमोगरपायवस्ते-त्यादि, 'इति खंघसमष्टीणे' मनाः स्फुट्यासन्न इत्यर्थः। 'एत्य णं महं
 ण्के' इत्यत्र 'एत्य णं' ति शब्दः अशोकरपादपस्य यदधोऽन्तेत्येवं सम्बन्धनीयः। विखंभायामउस्सेहसुप्पमाणे' विष्कम्भः-पृथुत्वम्,
 आयामो-दैर्घ्यम्, उत्तरेष्व-उच्चत्वमेव सुप्रमाण-उचितप्रमाणो यः स तथा। 'किण्हे' ति कालः, अत एव 'अंजण[घण]किवाणकुवलयह-
 लपरकोसेआगानकेमकजलंगीखंजणनिगमेदरिट्टयजंयुफलअसणरुमणवंधणनीलुप्पलपत्तनिकरअयसिक्कुसुमप्पगास्से' नील इत्यर्थः, अत्र
 अग्रनक्षो वनस्पतिविशेषः, हलधरकौशेयं-बलदेवखं, कजलाङ्गी-कजलगृहं, शृङ्गमेदः-महिषादिविषाणच्छेदः, रिष्टकं रत्नम्, अशनको-
 वीयशमिधानो वनस्पतिः, मनवन्धनं-सनपुष्पवृन्तं। 'मरकयमसारकलित्तणयणीयरासिवण्णे' मरकतं-रत्नं, ममारो-मसृणीकारकः
 पाषाणविशेषः, स चात्र कपपट्टः सम्भाव्यते, 'कलिचं' ति कटिचं कृत्तविशेषः, नयनकीका-नेत्रमध्यतारा तद्राशिवर्णः काल इत्यर्थः।
 'णिद्वयणे' स्निग्धपनः 'अट्टसिरे' अट्टशिराः-अष्टकोण इत्यर्थः। 'आयंमयतलोवमे सुरम्मे ईहामियउसभतुरगनरमगरविहगवालग-
 किण्णररुमरभचमरकुंजरणलयपउमलयभत्तिचिरे' ईहामृगाः-शृङ्गाः, व्यालकाः-श्वापदभुजगाः। आर्इणगरूपयूरणवणीयतूलफरिसे'
 आनिनकं-चर्ममयवस्त्रं, रूतं प्रतीतं, वूरो-वनस्पतिविशेषः, तूलम्-अर्कतूलं 'सीहासणसंठिए' सिंहासनाकारः, पासादीए जाव पडि-
 रूये चि ॥ गचनान्तरे पुनः शिलापट्टरुवर्णकः किञ्चिदन्यथा दृश्यते, स च संस्कृत्यैव लिख्यते-अञ्जनकचनकुवलयहलधरकौशे-
 यकः सदृशः, घनो-मेघ इत्यर्थः, आकाशकेशकजलकैतनेन्द्रनीलातसीकुसुमप्रकाशः, कर्कतेनेन्द्रनीले रत्नविशेषौ, 'भुङ्गाञ्जनशृङ्ग-
 मेदरिष्टरुनीलगुलिकागमलातिरेकभ्रमरनिकुलम्भूतः' शृङ्गः-कीटविशेषोऽङ्गारविशेषो वा, अञ्जनं-सौवीराञ्जनं, शृङ्गमेदो-विषाण-

च्छेदो न्यायविशेषो वा, रिष्टः—काकः फलविशेषो वा, अथवाजरिष्टनीले रत्नविशेषो, गुलिका—वर्णद्रव्यविशेषो, गवलं—माहिषभृद्गम, एतेभ्योऽतिरेको नीलतयाऽतिरेकवान् यः स तथा, स चासौ भ्रमरनिकुलम्बभूतश्चेति कर्मधारयः, निकुलम्बः—समूहः, जम्बूफला-सनकुसुमबन्धननीलोत्पलपत्रनिकरमरकताशासकनयनकीकाराशिर्वाणः, आशासको—दृक्षविशेषः । स्निग्धो—घनोऽत एवाशुषिरः, ‘रूपकप्रतिरूपदर्शनीयः’ रूपकैः प्रतिकैः—रूपवान्, अत एव दर्शनीयश्च—दर्शनयोग्यो यः स तथा, मुक्ताजालखचितान्तकर्मा—मुक्ताजालकपरिगतप्रान्त इत्यर्थः ॥ ५ ॥

तत्थ णं चंपाए णयरीए कूणिए णामं राया परिवसइ, महयाहिमंचंतमंहंतमलग्गमंदरमहिंदसारे अंचंतविसुद्ध-दीहरायकुलंचंसुत्तुप्पसूए गिरंतरं रायलक्खणविराइअंगमंगे बहुजणवहुमाणे पूजिए सधगुणसमिद्धे खत्तिए सुइए सुद्धाहिसित्ते माउपिउसुजाए दयपत्ते सीमंकरे सीमंधरे खेमंकरे खेमंधरे मणुस्सिदे जणवयपिया जण-वयपाले जणययपुरोहिए सेउकरे केउकरे णरपवरे पुरिसवरे पुरिससीहे पुरिसवग्घे पुरिसासीविसे पुरिससुंढरीए पुरिसवरंगधहत्थी अइहे दित्ते वित्ते विच्छिण्णविउलभवणसयणासणजाणवाहणाइण्णे बहुधणवहुजायरूव-रयत्ते आओगपओगसंपउत्ते विच्छइअपउरभत्तपाणे बहुदासीदासगोमहिसगवेलगप्पभूते पडिपुण्णजंत-कोसकोट्टागाराउधागारे वलवं दुब्बलपच्चामित्ते ओहयंकंटयं निहयंकंटयं मलिअंकंटयं उद्वियंकंटयं अंकंटयं ओहयसत्तुं निहयसत्तुं मलियसत्तुं उद्विअसत्तुं निज्जियसत्तुं पराइअसत्तुं वयगयदुग्धिभक्खं मारिभयविप्पमुक्कं खेमं सिवं सुभियक्खं पसंतडिबडमरं रज्जं पसासेमाणे विहरइ ॥ (सू० ६)

राज्यार्णके लिख्यते—‘महयादिमवंतमहंतमलयमंदरमहिंदसारं’ महाहिमवानिव महान् शेषराजपर्वतापेक्षया, तथा मलयः—
पर्वतत्रिणो, मन्दरो—मेरुः, महेन्द्रः—पर्वतविशेषः शक्रो वा, तदत्सारः—ग्रथानो यः स तथा । ‘गिरंतरं रायलक्ष्मणविराड्-
अत्यन्तमिन्द्रो—उत्तिमिन्द्रो, दीर्घः—चिरकालीनो यो राज्ञां कुलरूपो वंशस्तत्र सुष्ठु प्रवृत्तो यः स तथा । ‘गिरंतरं रायलक्ष्मणविराड्-
यंगमो’ गजलक्षणः—व्यस्तिकृतिभिः विराजितमङ्गमङ्गं—गात्रं यस्य स तथा, मकारस्तु प्राकृतशैलीप्रभवः । ‘मुद्ग’चि मुदितः—प्रमोद-
वान्, अथवा निर्दोषमावृको, यदाह—‘मुद्गो जो होइ जोणिमुद्गो’चि । ‘मुद्गाहिसिचै’चि पितृपितामहादिभिः राजभिर्वा यो राज्ये-
नभिपिक्तः । ‘माउणिउमुजाए’चि पित्रोर्विनीततया मरुपुत्रः । ‘दयपत्ते’चि, प्राप्तकरुणागुणः । ‘सीमंकरे’चि सीमाकारी, मर्यादाका-
रीत्यर्थः । ‘सीमंधरे’चि कृतमर्यादापालकः । एवं ‘सेमंकरे खेमंधरे’चि, क्षेमं पुनरनुपद्रवता । ‘मणुस्सिंदे’चि मनुजेषु परमेश्वरत्वात् ।
‘जणयपिप’चि जनपदानां पितेय हितत्वात् । ‘जणयपाले’चि, तद्रक्षकत्वात् । ‘जणयपुरोहिए’चि जनपदस्य शान्तिकरत्वात् ।
‘सेउकरे’चि मार्गदर्शक इत्यर्थः । केउकरे’चि अद्भुतकार्यकारित्वेन चिह्नकारी । ‘णरपवरे’चि नराः प्रवराः अस्येति कृत्वा । ‘पुरि-
मरे’चि पुरुषाणां मध्ये प्रधानत्वात् । ‘पुरिससीहे’चि शूरत्वात् । ‘पुरिसवग्ये’चि तेने सति रौद्ररूपत्वात् । पुरिसासीविसे’चि
पुरुषाभासावाशीविष इवाशीविषश्च पुरुषाशीविषः, आशीविषश्च सर्पः, कोपसाफल्यकरणसामर्थ्यात् । ‘पुरिसपुंडरीए’चि सुखाधिनां
सेव्यत्वात् । पुण्डरीकं च सितपद्मं । ‘पुरिसवरगंधहत्थी’ प्रतिराजगजभञ्जकत्वात् । ‘अड्डे’चि समृद्धः ‘दिचे’चि दृष्टो-दर्पवान् ‘विचे’चि
प्रसिद्धः । ‘विच्छिण्णविउलभवणमयणागणवाहणाइण्णे’चि विस्तीर्णानि—विस्तारवन्ति, विपुलानि—प्रभूतानि, भवनशयनासनानि

१ मुदितो यो भवति योनिशुद्ध इति ।

प्रतीतानि यस्य स तथा, यानवाहनानि-स्थाश्वादीनि, आक्रीर्णानि-गुणाक्रीर्णानि यस्य स तथा, ततः कर्मधारयः, अथवा विस्ती-
र्णविपुलभवानि शयनासनयानवाहनाक्रीर्णानि यस्य स तथा । 'बहुधनबहुजायरुवरयते' बहु-प्रभृतं धनं-गणिमादिकं, बहुनी-
च जातरूपरजते-सुवर्णरूपे यस्य स तथा । 'आओगपओगसंपउत्ते' आयोगस्य-अर्थलाभस्य प्रयोगा-उपायाः सम्प्रयुक्ताः-
न्यापारिता येन, तेषु वा सम्प्रयुक्तो-व्यापृतो यः स तथा । 'विच्छइडियपउरभत्तपाणे' विच्छदिते-त्यक्ते बहुजनभोजनदानेना-
विशिष्टोच्छिष्टसम्भवात् सज्जातविच्छेदं वा नानाविधे प्रचुरे भक्तपाने-भोजनपानीये यस्य स तथा । 'बहुदासीदासगोमहिंसगवे-
लगप्पभूए' बहवो दासीदासा गोमहिपगवेलक्षाश्च प्रभृता यस्य स तथा, गवेलका-उरभ्राः । 'पडिपुण्णजंतकोसकोट्टागाराउघागारे'
प्रतिपूणानि यन्त्राणि-पायाणक्षेपयन्त्रादीनि, कोशो-भाण्डागारः, कोष्ठागारश्च-धान्यगृहं, आयुधागारश्च-ग्रहरणशाला यस्य स
तथा । 'वलवं'ति प्रभृतसैन्यः । 'दुब्बलपच्चामिचे'ति दुर्बलाः प्रत्यभिन्नाः-प्रातिवेदिमकनृपा यस्य स तथा । 'ओहयकंटयं'ति उपहृता-
विनाशिताः कण्टकाः-प्रतिस्पदिगोत्रजा यत्र राज्यं तत्तथा, क्रियाया वा विशेषणमेतत्, एवमन्यान्यपि, नवरं निहृताः-कृतसमृद्ध-
पहाराः, मलिताः-कृतमानभङ्गाः, उद्धृता-देशान्निर्वासिताः, अत एवाविद्यमाना इति । तथा शत्रवः-अगोत्रजाः, निर्जिताः-
स्वसौन्दर्यातिशयेन परिभृताः, पराजितास्तु तद्विधराज्योपार्जने कृतसम्भावनाभङ्गाः, 'वक्कयदुब्बिस्वं मारिभयविप्पमुक्क'मिति
व्यक्तम् । 'पंसंतडिबडमरं'ति डिम्बाः-विन्नाः, डमराणि-राजकुमारादिकृतवैराज्यादीनि, 'पसंताहियडमरं'ति क्वचित्पाठः, तत्राहित-
डमरं-शत्रुकृतविद्वरोऽधिकविद्वरो वा । 'रत्तं पसासेमाणे'ति प्रज्ञासयन्-परिपालयन् 'पसाहेमाणे'ति क्वचित्पाठः, तत्राप्ययमेवार्थः,
'विहरति' वर्तते ॥ ६ ॥

तस्मै नं कोणिगस्स रण्णो धारिणी नामं देवी देवता, सुकुमालपाणिपाया अहीणपडिपुण्णपंचिदिय-
नतेरा लग्गणपंचाणगुणोचयेआ माणुम्माणप्पमाणपडिपुण्णसुजायसवंगसुंदरंगी ससिसोमाकारकंतविय-
प्रंगणा सुत्त्वा करयत्तरिभि अपसत्तयतियलियवलियमज्झा कुंडलुद्धिहिअंगडलेहा कोमुहरयणियरबिमलप-
रिपुण्णसोन्नयणा सिंगारागारचारुयेमा संगयगयद्दसिअभणिअविहिअविलाससल्लिअसंलावणिउणजुत्तो-
ययारहृमन्ना यामादीआ दरिम्मणिज्जा अभिरूत्वा पडिरूत्वा, कोणिणं रण्णा भंभसारपुत्तेणं सद्धि अशुरत्ता
(सू० ७)

अधिरत्ता इदं मद्दधिरत्तरमस्त्वंगं पंचविद्दे माणुरस्स? कामभोगं पच्चणुभवमाणी विहरति ॥ (सू० ७)
ग्रीष्मर्णके लिल्यते-‘अहीणपंचिदियमरीरा’ कचिउ ‘अहीणपुण्णपंचिदियसरीरा’ अहीनानि-अन्यूनानि लक्षणतः,
एणांनि-एरूपतः, पुण्यानि वा-पत्रियाणि, पञ्चापीन्द्रियाणि यत्र तत्तथाविधं शरीरं यस्याः सा तथा । लम्बवणवज्जणगुणोववेया
लज्जानि-मनिरुक्कदीनि, व्यञ्जानि-मपीतिलकादीनि, तेषां यो गुणः-प्रशस्तत्वं, तेनोपेता-युक्ता या सा तथा । ‘माणुम्मा-
णप्पमाणपडिपुण्णगुजायवंगसुंदरंगी’ तत्र मानं-जलद्रोणप्रमाणता, कथम्?, जलस्यातिभृते कुण्डे प्रमातव्यमानुपे निवेशिते यज्जलं
निष्पतति नद्यदि द्रोणमानं स्याददा तन्मात्रं मानप्राप्तमुच्यते, तथा उन्मानम्-अर्द्धशतप्रमाणता, कथम्?, तुलाशेषितं मानुपं
यत्तद्देगारे तुलति तदा तदुन्मानप्राप्तमित्युच्यते, प्रमाणं तु स्वाहुलेनाष्टोत्तरशतोच्छ्रयता, ततश्च मानोन्मानप्रमाणैः प्रतिपूर्णाणि-
अन्यूनानि गुजानानि-गुनिष्पन्नानि सर्वाण्यद्धानि-शिरःप्रभृतीनि यत्र तत्तथाविधं सुन्दरमङ्गं-शरीरं यस्याः सा तथा । ‘ससीसोमा-
कारकंतवियदंगणा’ शशिरन्मोभ्याकारं कान्तं च-कमनीयमत एव च प्रियं-वल्लभं द्रष्टव्यं दर्शनं-रूपं यस्याः सा तथा । अत

एव 'सुखं'ति शोभनरूपा । 'करयलपरिमिअपसत्थविबलियवलयमज्झा'करतलपरिमितो-मुष्टिग्राह्यः, प्रशस्तः-शुभस्त्रिवलिको-
वलित्रययुक्तो, वलितः-सज्जातवलिर्मध्यो-मध्यभागो यस्याः सा तथा । 'कुण्डलुल्लिहियगंडलेहा' कुण्डलाभ्यामुल्लिखिता
गण्डलेखाः-कपोलपत्रवलयो यस्याः सा तथा, 'कुण्डलोल्लिखितपीनगण्डलेखे'ति पाठान्तरं, व्यक्तं च । 'कोमुदुरयणि-
यरविमलपडिपुण्णसोमवयणा' कौमुदी-चन्द्रिका कार्तिकी वा, तत्प्रधानस्तस्यां वा यो रजनीकरः-चन्द्रस्तद्वद्विमलं प्रतिपूर्णं
सौम्यं च वदनं यस्याः सा तथा । 'सिंगारागारचारुवेमा' शृङ्गारस्य-रसविशेषस्यागारमिव-स्यानमिव चारुः-शोभनो वेपो-
नेपथ्यं यस्याः सा तथा, अथवा शृङ्गारो-मण्डनभूषणादोपस्तत्प्रधानः आकारः-संस्थानं चारुथ वेपो यस्याः सा तथा 'संगयग-
यहसियमणियविहियविलासललियसंलावणिउणजुचोवयारकुसला' सङ्गता-उचिता गतहसितभणितविहितविलासा यस्याः सा
तथा, तत्र विहितं-चेष्टितं, विलासो-नेत्रचेष्टा, तथा सह ललितेन-प्रमन्नतया ये संलापाः-परस्परभाषणलक्षणास्तेषु निपुणा या सा
तथा, तथा युक्ताः-सङ्गता ये उपचारा-लोकव्यवहारास्तेषु कुशला या सा तथा, ततः पदत्रयस्य कर्मधारयः, कचिदिदमन्यद्
दृश्यते-'सुंदरथणजघणवयणकरत्तरणनयणलावणविलासकलिया'व्यक्तमेव, नवरं जघनं-पूर्वकटीभागः, लावण्यम्-आकारस्य स्पृह-
णीयता, विलासः-स्त्रीणां चेष्टाविशेषः, आह च-"स्थानासनगमनानां, हस्तश्रुनेत्रकर्मणां चैव । उत्पद्यते विशेषो, यः श्लिष्टः स तु
विलासः स्यात् ॥१॥" इति । तथा 'कोणिएणं रण्णा [भंभमारपुत्तेणं] सद्धि अणुरत्ता अविरत्ता इहे सद्धिरितसरसरूवगंगे पंचविहे माणु-
रए कामभोए पच्चणुभवमाणी विहरति'ति व्यक्तमेव, नवरं अनुरक्ता-अनुरज्य न विप्रियेऽपि विरक्तां गतेत्यर्थः ॥७॥
तस्स णं कोणिअस्स रण्णो एक्के पुरिसे विउलकयवित्तिए भगवओ पवित्तिवाउए भगवओ तद्देवस्सिअं

पविच्छि निवेण्ड, तस्स णं पुरिस्सस्स यद्दये अण्णे पुरिस्सा दिण्णभतिभत्तवेअणा भगवओ पविसिवाउआ
भगवओ तदेवसिगं पवित्ति निवेदंति ॥ (सू० ८) ॥

‘तस्म णं’ मित्यादौ ‘प्रितलरुयभित्तिए’नि विहितप्रभूतजीविक इत्यर्थः, यत्तिप्रमाणं चेदम्—अर्द्धत्रयोदशरजतसहस्राणि,
यदाह—“अंङलियाण महस्सा पीईदाणं समयसहस्सा” । ‘पवित्तिवाउए’ति प्रयुत्तिव्यापृतो, वातोव्यापारवान्, वातोनिवेदक
इत्यर्थः । ‘तदेवमिअं’ति दिवसे मया देवसिक्की सा चात्तो विवक्षिता—अधुव नगरादावागतो विहरति भगवानित्यादिरूपा, देव-
गिही नेति तदेवमिक्की, अतस्सां निवेदयति । ‘तस्स णं’ मित्यादि अत्र ‘दिण्णभतिभत्तवेयण’ति दत्तं भृतिभक्तरूपं वेतनं—मूल्यं

येणं ते तथा, तत्र भृतिः—कार्पाण्यादिका भक्ते च—भोजनमिति ॥८॥
तेणं कालेणं तेणं समणं कोणिए राया भंभसारपुत्ते बाहिरिपाए उचट्टाणस्सालाए अणेगगणनायगदंड-
नायगराईसरतलयरमाडंधिअकोडंयिअमंतिमहामंतिगणगदोवारिअअमच्चवेडपीढमहनगरनिगमसेट्टिसेणाव-

इमत्थपाहृत्तसंधिवाल सट्ठि संपरियुडे विहरइ ॥ (सू० ९)
‘भंभसारपुत्ते’ति श्रेणिफराजघनुः । ‘अणेगगणे’त्यादि, अनेके ये गणनायकाः—प्रकृतिमहत्तराः, दण्डनायकाः—तन्त्रपालाः
राजानो—मण्डलिका ईश्वरा—युवराजाः, मतान्तरेणाणिभादैश्वर्ययुक्ताः, तलवराः—परितुष्टनरपतिप्रदत्तपट्टचन्धविभूषिताः राजस्था-
नीयाः, ‘माडंविवा’ छिन्नमडग्वाधिपाः, ‘कोडंविवा’ कतिपयकुटुम्बप्रभोऽवलगकाः मन्त्रिणः प्रतीताः, महामन्त्रिणो—मन्त्रिम-

१ माण्डलिकानां सहस्राणि प्रीतिदानं शतसहस्राणि (आगमने) ।

ण्डलप्रधानाः, हस्तिसाधनोपरिका इति वृद्धाः, गणका-ज्योतिषिकाः, भाण्डागारिणा इति वृद्धाः, दौवारिकाः-प्रतीहाराः राज-
दौवारिका वा, अमात्या-राज्याधिष्ठायकाः, चेटाः-पादमूलिकाः, पीठमर्दाः-आस्थाने आसनासन्नसेवकाः, वयस्या इत्यर्थः,
नगरं-नगरवासिप्रकृतयः, निगमाः-कारणिकाः वणिजो वा, श्रेष्ठिनः-श्रीदेवताध्यासितसोवर्णपट्टविभूषितोत्तमाङ्गाः, सेनापतयो-
नृपतिनिरूपितचतुरङ्गसैन्यनायकाः, सार्थवाहाः-सार्थवाहकाः, दूता-अन्येषां राजादेशनिवेदकाः, सन्धिपालाः-राज्यसन्धिपरक्षकाः,
एषां द्वन्द्वस्तत्सैः, इह तृतीयाबहुवचनलोपो द्रष्टव्यः, 'सद्धि'ति सार्द्धं सहेत्यर्थः, न केवलं तत्सहितमेव, अपि तु तैः समिति-
समन्तात्परिवृतः-परिकरित इति ॥ ९ ॥

तेषां कालेण तेषां समणं समणे भगवं महावीरे आहारे तित्थगरे सहसंबुद्धे पुरिससुत्तमे पुरिससुत्तमे
पुरिसवरपुंडरीए पुरिसवरगंधहत्थी अभयदए चक्रबुदए मग्गदए सरणदए जीवदए दीवो ताणं सरणं गइ
पइहा धम्मवरचाउरंतचक्कबट्टी अप्पडिहयवरनाणदंसणधरे विअट्ठच्छउमे जिणे जाणए तिण्णे तारए मुत्ते
मोयए बुद्धे घोहए सव्वण्णू सव्वदरिसी सिवमयलमरुअमणंतमक्खयमव्वाबाहमपुणारावत्तिअं सिद्धिगइ-
णामधेयं ठाणं संपाविउकामे अरहा जिणे केवली सत्तहत्थूस्सेहे समचउरंससंठाणसंठिए वज्जरिसहनाराय-
संघयणे अणुलोमवाउवेगे कंरुग्गहणी कवोयपरिणामे सउणिपोसपिट्ठंतरोरुपरिणए

महावीरवर्णके लिख्यते- 'श्रमणो' महातपस्वी नामान्तरं वा इदमन्तिमजिनस्य 'भगवान्' समग्रेष्वर्थ्यादियुक्तः 'महावीरो'

देवादिष्ठोतमर्गादिप्त्रचलितनगरतया देवप्रतिष्ठितनामा, 'आदिकः' आदौ प्रथमतया श्रुतधर्मस्य करणशीलत्वात्, 'तीर्थङ्करः' महारुणगीत्ययात् 'महामन्दुः' स्वयमेव सम्यग्बोद्धव्यस्य बोधात्, कुत एतदित्याह—यतः 'पुरुषोत्तमः' तथाविधातिशयसम्बन्धेन पुरुषप्रधानः, उत्तमतममेवोपमाश्रयेणाह—'पुरुषमिहः' शौर्यातिशयात्, 'पुरुषवरपुण्डरीकः' पुरुष एवं वरपुण्डरीकम्—वरलपत्वं पुरावरपुण्डरीकं, धरलता चास्य मर्यादुममलीममरद्वितत्वात्, एवं 'पुरुषवरगंधहस्ती' गन्धहस्तिता चास्य सामान्यगजकल्पपरवक्रदुर्भियजनमरकादिदुरितविनाशनात्, तथा न भयं दयते—ददाति प्राणापहारकरणरसिकोपसर्गकारिण्यपि प्राणिनीत्यमयदयः, अमया या—मर्मप्राणिमयपरिहारवती दया—घृणा यस्य सोऽभयदयः, न केनलमयमनर्थं न करोति अपि त्वर्थं करोतीति दर्शयन्नाह—चक्षुरि चक्षुः—श्रुतज्ञानं तदयते यः स चक्षुर्दयः, यथा हि लोके चक्षुर्दग्ना चाञ्छितस्थानमार्गं दर्शयन्महोपकारी भवति इत्येवमिहापीति दर्शयन्नाह—भागं—सम्पददर्शनादिकं मोक्षपथं दयत इति मार्गदयः, यथा हि लोके चक्षुरुद्विधाटनं मार्गदर्शनं च कृत्वा चौरादिविलुप्तधनास्त्रिरुपद्रवं स्थानं प्रापयन् परमोपकारी भवतीत्येवमिहापीति दर्शयन्नाह—'शरणदयो' निरुपद्रवस्थानदायको, निर्माणहेतुरित्यर्थः, यथा हि लोके चक्षुमार्गशरणदानादुःस्थानां जीवनं ददात्येवमिहापीति दर्शयन्नाह—जीवनं जीवो—भागप्राणधारणम्, अमरणधर्मत्वमित्यर्थः, तं दयत इति जीवदयो, जीवेषु वा दया यस्य स जीवदयः, तथा दीप इव ममस्वरस्तु प्रकाशकत्वात् दीपो वा संसारसागरान्तर्गतान्निवर्गस्य नानाविधदुःखकल्लोलाभिघातदुःस्थितस्याश्वासहेतुत्वात्, तथा प्राणम्—अनर्थप्रतिहननं तदेतुत्वान्नाणं, तथा शरणम्—अर्थसंपादनं तदेतुत्वाच्चरणं, तथा 'गई'त्ति गम्यतेऽभिगम्यते दुःस्थितैः नुस्यनार्थमाश्रीयते इति गतिः, 'पइइ'त्ति प्रतिगुन्त्यस्यामिति प्रतिष्ठा—आधारः संसारगतं प्रपततः प्राणिवर्गस्येति, तथा त्रयस्समु-

ण्डलप्रधानाः, हस्तिसाधनोपरिका इति वृद्धाः, गणका-ज्योतिषिकाः, भाण्डागारिणा इति वृद्धाः, दौवारिकाः-प्रतीहाराः राज-
दौवारिका वा, अमात्या-राज्याधिष्ठायकाः, चेटाः-पादमूलिकाः, पीठमर्दाः-आस्थाने आसनासन्नसेवकाः, वयस्या इत्यर्थः,
नगरं-नगरवासिप्रकृतयः, निगमाः-कारणिकाः वणिजो वा, श्रेष्ठिनः-श्रीदेवताध्यासितसोवर्णपट्टविभूषितोत्तमाङ्गाः, सेनापतयो-
नृपतिनिरूपितचतुरङ्गसैन्यनायकाः, सार्थवाहाः-सार्थवाहकाः, दूता-अन्येषां राजादेशनिवेदकाः, सन्धिपालाः-राज्यसन्धिरक्षकाः,
एषां द्रुन्दस्ततस्तैः, इह तृतीयाबहुवचनलोपो द्रष्टव्यः, 'सर्द्धि'ति सार्द्धं सहेत्यर्थः, न केवलं तत्साहितमेव, अपि तु तैः समिति-
समन्तात्परिवृतः-परिकरित इति ॥ ९ ॥

तेषां कालेण तेषां समणं समणे भगवं महावीरे आङ्गरे तित्थगरे सहसंबुद्धे पुरिसुत्तमे पुरिसस्सीहे
पुरिसवरपुंडरीए पुरिसवरगंधहत्थी अभयदए चक्रबुदए मग्गदए सरणदए जीवदए दीवो ताणं सरणं गइ
पइडा धम्मवरचाउरंतचक्खबट्ठी अप्पडिहयवरनाणदंसणघरे विअट्ठच्छउमे जिणे जाणए तिण्णे तारए मुत्ते
मोयए बुद्धे घोहए सब्बणू सब्बदरिसी सिवमयलमरुअमणंतमक्खयमब्बावाहमपुणरावत्तिअं सिद्धिगइ-
णामधेयं ठाणं संपाविउकामे अरहा जिणे केवली सत्तहत्थस्सेहे समचउरंससंठाणसंठिए वज्जरिसह्नाराय-
संघयणे अणुलोमवाउवेगे कं हग्गहणी कवोयपरिणामे सउणिपोसपिट्ठंतरोरुपरिणए

महावीरवर्णके लिख्यते-‘श्रमणो’ महातपस्वी नामान्तरं वा इदमन्तिमजिनस्य ‘भगवान्’ समग्रैश्वर्यादियुक्तः ‘महावीरो’

देवदित्तोत्तमगादिपुत्रगलितमररतया देवप्रतिष्ठितनामा, 'आदिकरः' आदौ प्रथमतया द्युतधर्मस्य करणशीलत्वात्, 'तीर्थङ्करः' मङ्गराणनीनन्नात् 'मङ्गमृदः' स्वयमेव मम्यग्मोदल्पस्य बोधात्, कुत एतदित्याह—यतः 'पुरुषोत्तमः' तथाविधातिशयसम्बन्धेन दुराग्रयानः, उत्तमतमेवोपमात्रयेणाह—'पुरुषसिंहः' शौर्यातिशयात्, 'पुरुषपुण्डरीकः' पुरुष एवं वरपुण्डरीकम्—पञ्चस्रवं पुण्डरीकं, धरलता चास्य सर्वशुभमलीममरहितत्वात्, एवं 'पुरुषवरगंधस्ती' गन्धहस्तिता चास्य सामान्यगजकृन्पररगकर्मिभयजनमरकादिदुर्वितनिनाशनात्, तथा न मयं दयते—ददाति प्राणापहारकरणरसिकोपसर्गकारिण्यपि प्राणिनीत्यमपदयः, अमया वा—ममप्राणिमयपरिहातरती दया—दृष्ट्वा यस्य सोऽमयदयः, न केनलमयमनर्थं न करोति अपि त्वर्थं करोतीति दर्शयन्नाह—चक्षुरिव चक्षुः—द्युतज्ञानं तदयत्वे यः स चक्षुर्दयः, यथा हि लोके चक्षुर्दृष्ट्वा चाञ्छितस्यानन्तमार्गं दर्शयन्महोपकारी भवति इत्येवमिहापीति दर्शयन्नाह—मार्गं—तम्यदर्शनादिकं मोक्षपथं दयत इति मार्गदयः, यथा हि लोके चक्षुरुद्घाटनं मार्गदर्शनं च कृत्वा चौगादित्तुप्तपनाभिरुपद्रवं स्थानं प्रापयन् परमोपकारी भवतीत्येवमिहापीति दर्शयन्नाह—'शरणदयो' निरुपश्रयानशरणे, निर्गणहंतुरित्यर्थः, यथा हि लोके चक्षुर्मार्गशरणदानादुःस्थानां जीवनं ददात्येवमिहापीति दर्शयन्नाह—जीवनं जीवो—भारप्राणपाशम्, अमरणधर्मत्वमित्यर्थः, ते दयत इति जीवदयो, जीवेषु वा दया यस्य स जीवदयः, तथा दीप इव ममन्तरन्तुप्रकाशकत्वात् दीपो वा संसारसागरान्तर्गतान्निवर्गस्य नानाविधदुःखकल्लोलानिघातदुःस्थितस्याश्वासहेतुत्वात्, तथा प्राणम्—अनर्थप्रतिहननं तदेतत्प्राणं, तथा शरणम्—अर्थसंपादनं तदेतत्प्राणच्छरणं, तथा 'गइ'चि गम्यतेऽभिगम्यते दुःस्थितैः मुरयनार्थमाप्रीयते इति गतिः, 'पइद्व'चि प्रतिष्ठन्त्यस्यामिति प्रतिष्ठा—आधारः संसारगते प्रपततः प्राणिवर्गस्येति, तथा त्रयस्समु-

द्राधतुषो हिमवानेते चत्वारः पृथिव्या अन्ताः-पर्यन्तास्तेषु स्वाभितया भवतीति चातुरन्तः, स चासौ चक्रवर्ती च चातुरन्तचक्रवर्ती, वरथासौ चातुरन्तचक्रवर्ती च वरचातुरन्तचक्रवर्ती-सर्वगजातिशायी, धर्मविषये वरचातुरन्तचक्रवर्ती धर्मवरचातुरन्तचक्रवर्ती, सकलधर्मग्रेणुणां मध्ये सातिशयत्वादिति, तथा अप्रतिहते-कटादिभिस्खलिते अविस्वादके वा अत एव क्षायिकत्वाद्वा वरे-प्रधाने ज्ञानदर्शने-केवललक्षणे धारयतीति अप्रतिहतवज्ञानदर्शनधरः, कथमस्यैते इत्यत आह-यतो 'व्याघृच्छब्दा' निवृत्तज्ञानाद्यावरणो निर्मायो वा, एतच्च रागादिजयात्तस्येत्याह- 'जिनो' रागादिजेता, रागादिजयश्च रागादिस्वरूपादिज्ञानादित्यत आह- 'जाणय'ति ज्ञायको-ज्ञाता रागादिभावसम्बन्धिनानां स्वरूपकारणफलानामिति, अत एव 'तिणो'ति तीर्ण इव तीर्णः, संसारसागरमिति गम्यते, अत एव 'तारकः' संसारसागरादुपदेशवर्तिनां भगवानिति, तथा 'मुक्तो' चास्त्राभ्यन्तरग्रन्थात् कर्मबन्धनाद्वा, अत एव 'भोचकः' अन्येषामुपदेशवर्तिनां, तथा 'बुद्धे'ति बुद्धयान् बोद्धव्यम्, अत एव 'बोधकः' अन्येषामिति, एतावन्ति विशेषणानि भवावस्थामाश्रित्योक्तानि, अथ सिद्धावस्थामाश्रित्योच्यते- 'सर्वणू सच्चदरिशी'स्ति, इह ज्ञानं-विशेषावबोधः, दर्शनं च-सामान्यावबोधः, सिद्धावस्थायां पुरुषस्य कैश्चित् ज्ञानं नाम्युपगम्यते प्रकृतिविकारस्य बुद्धेरभावादित्येतन्मतव्यपोहार्थमिदं, तथा 'शिवं' सर्वोपद्रवरहितत्वाद् 'अचलं' स्वाभाविकप्रायोगिकचलनरहितत्वात्, 'अरुजं' रोगाभावात् 'अनन्तम्' अनन्तार्थविषय-ज्ञानस्वरूपत्वात्, 'अद्ययम्' अनाद्यं, साधपर्यवसितत्वात्, अक्षयं वा परिपूर्णत्वात्, 'अप्यावाधम्' अपीडाकारित्वात्, 'अपुनरावर्तकं' पुनर्भावाभावात्, सिद्धिगतिरिति नामधेयं-प्रशस्तं नाम यस्य तस्मिद्दिगतिनामधेयं, तिष्ठन्त्यस्मिन्निति स्थानं-क्षीण-कर्मणो जीवस्य स्वरूपं लोकाग्रं वा, जीवस्वरूपविशेषणानि तु लोकाग्रे उपचारादवसेयानीति, 'संपाविउकामे'ति संप्राप्तुकामस्त-

प्राप्तास इत्यर्थः, 'त्रिणे जाणए' इत्यादिविशेषणानि कचिन्न दृश्यन्ते, दृश्यन्ते पुनरिमानि- 'अर' इति अर्हन्-अशोकादिमहा-
पूजाईत्यान् अत्रिषमानं वा रदः-एरान्तं प्रच्छदं सर्वज्ञत्वाद् यस्य सोऽरहाः, जिनः प्राग्वत्, केवलानि-सम्पूर्णानि शुद्धानि
अनन्तानि वा ग्रानादीनि यस्य मन्ति न केवली, अत एव 'सन्वणू सन्वदरिसी' । 'सत्तहत्थुस्सेहे' मत्तहस्तप्रमाणः । 'समचउ-
रम्मंठाणसांठिए' मम्म-तुल्यं अपःकायोपरिकाययोर्लक्षणोपेततया तच्च तच्चतुरस्रमिव चतुरस्रं च-प्रधानलक्षणोपेततयैव समच-
तुरस्रं नग तद् संस्थानं च-आकारस्तेन संस्थितो यः स तथा । 'वज्रक्रपभनाराचसंहनन' इति प्रथमसंहननः । 'अणुलोमवाउवेगे'
अणुलोमः-अणुहूलो वायुवेगः-द्वरीरात्तर्वातिथायवो यस्य स तथा । 'कङ्कग्रहणी' कङ्कः-पक्षिविशेषः तस्येव ग्रहणी-गुदाशयो
यस्य नीरोगराच्चरस्तया स तथा । 'कवोयपरिणामे' कपोतस्येव-पक्षिविशेषस्येव परिणामः-आहारपाको यस्य स तथा, कपो-
तस्य हि पाषाणलवानपि जठराभिर्ज्वरयतीति किल श्रुतीः । 'सउणिपोसपिण्डंतरोरुपरिणए' शकुनेरिव-पक्षिण इव 'पोसं'ति अपा-
नदेनः पुरीषोत्सर्गमिलेपतया यस्य स तथा, शृष्टश्च-प्रतीतमन्तरे च-पृष्ठोदरयोरन्तर्काले पाश्वर्वावित्यर्थः, उरू च-जङ्घे इति द्वन्द्व-
स्त्व एते परिणता-विशिष्टपरिणामवन्तः सुजाता यस्य स तथा ॥

पउमुप्पलंगंधसरिसनिरसाससुरमिवयणे छवी निरायंकउत्तमपसत्थअइसेयनिरुवमपले जल्लमल्लकलंकसे-
यरयवोसयज्जियसरीरनिरुवलेवे छायाउज्जोइअंगमंगे घणनिचियसुबद्धलक्खणुणयकूडागारनिभपिण्डिअग-
सिरए सामलियोडघणनिचियच्छोडियमिउविसयपसत्थसुहुमलक्खणसुगंधसुंदरसुअमोअगभिगनेलक्खल-
पहिट्टभमरगणणिद्वनिक्कुरंयनिचियकुंचियपयाहिणावत्तमुद्धसिरए दालिमपुप्फपागासतवणिज्जसरिसनिम्म-

लसुनिद्धकेसंतकेसभूमी घण(निचिय) छत्तागारुतमंगदेसे णिवणसमलट्टमट्टचंददसमणिडाले . उडुवहपडिपु-
ण्णसोमवयणे अल्लीणपमाणजुत्तसवणे सुस्सवणे पीणमंसलकवोलदेसभाए आणामियचावरुहलकिण्हंम-
राइतणुक्सिणिद्धभमुहे अवदालिअपुंडरीयणयणे कोआसिअववलपत्तलच्छे गरुलायतउज्जुतुंगणासे उव-
चिअसिलप्पवालविंवफलसणिभाहरोट्टे पंडुरससिसअलविमलणिम्मलसंवगोक्खीरेफेणकुंददगरयसुणालि-
आधवलदंतसेढी अखंडदंते अफुडिअदंते अविरलदंते सुणिद्धदंते एगदंतसेढीविव अणेगदंते
द्वयवहणिद्धंतधोयतत्तवणिज्जरत्तलतालुजीहे

‘पउमुप्पलगंधसरित्सिस्साससुरभिवयणे’ पद्मं कमलं उत्पलं च-नीलोत्पलमथवा पद्मं-पद्मकामिधानं गन्धद्रव्यमुत्पलं च-
उत्पलकुटं तयोर्गन्धेन-सौरभ्येण सदृशः-समो यो निःश्वासः-श्वासवायुस्तेन सुरभि-सुगन्धि वदनं सुखं यस्य स तथा ।
‘छवी’ति छविमान् उदात्तवर्णः, सुकुमारत्वाचा युक्त इत्यर्थः । ‘नीरायंकउचमपसत्थअइसेयनिरुमपले’ निरातङ्कनीरोगयुत्तमं-
प्रशस्तमतिथेतं निरुपमं च पलं-मांसं, पाठान्तरेण तलं-रुपं यस्य स तथा, पाठान्तरपक्षे ‘अतिस्सेय’ इति अतिश्रेयः-अत्यन्त-
प्रशस्यम् । ‘जल्लमल्लकलंकसेयरयदोसवज्जियसरीरनिरुलेवे’ याति चा लगति चेति यहः-स्वल्पप्रयत्नापनेयः स चासौ मल्लश्चेति
यल्लमल्लः, स च कलङ्कं च-दुष्टतिलकादिकं स्वेदश्च-प्रस्वेदो रजश्च-रेणुस्तेपां यो दोषो-मालिन्यकरणं तेन वर्जितं शरिरं यस्य
स तथा, स चासावत एव निरुपलेपश्चेति कर्मधारयः । ‘छायाउज्जोइयंगमंगे’ छायाया-दीप्त्या उद्योतितं-प्रकाशितं अङ्गमङ्गं यस्य ।
‘घणनिचियसुबद्धलरुखणुणयक्खुडगारनिमिपिडियग्गसिए’ धननिचितम्-अत्यर्थनिविडं धनवद्वा-अयोधनवत् निचितं-सुबद्धं सुष्ठु

भ्नायुषदं लघुणोन्नतं-प्रशस्तलक्षणं दृष्टस्य-पर्वतशिखरस्य आकारेण-संस्थानेन निमं-सदृशं यत्तत्तथा, पिण्डिकेव-पाषाणपिण्डिके-
चाग्रम्-उष्णीपलक्षणं यस्य तत्तथा, तद्वयंविधं शिरो यस्य स घननिचितादिविशेषणशिरस्कः। 'सामलिर्वोडयणनिचियप्फो(ब्जो)डिय-
मिउविमयपमत्तयमुद्मलस्तरणसुगंधसुंदरमुअमोअगमिगनेलकअलपदिठ्ठभमरगणिद्धनिक्कुरुंयनिचियकुंचियपयाहिणावत्तमुद्धसिरए'
ग्रान्मली-यद्यविशेषः तस्या यद्वोण्डं-फलं घननिचितम्-अतीव निविडं 'छोटियं'ति छोटितं स्फाटितं तद्वत् मृदवः-सुकुमाराश्च
विश्रदाध-अयक्ताः प्रशस्ताध-गुभाः दूरमाध-शरणाः लक्षणाध-लाक्षणिकाः सुगन्धयध-सुरभयः सुन्दराध-शोभनाः भुज-
मोनकरादृ-रत्नविशेष इव भृङ्गयत्-कीटविशेषवदद्गारविशेषवद्वा नैलवत्-नीलीविकारवत् अथवा भृङ्गनैलवत् कञ्जलवत्-मपीव ग्रह-
दृअमरगलरग-निरुज्जदिरैरुदुन्दमिव स्निग्धः-रुणञ्जायो निकुरुम्यः-समूहो येषां ते तथा, ते च निचिताध-निविडाः कुञ्चिताध-
दुण्डलीभूताः प्रदक्षिणावतांश-प्रतीताः मूर्द्धनि-मस्तके शिरोजा-वाला यस्य स तथा, अधिकृतवाचनायां भुजमोचकशब्दादारभ्य
वेदमधीयते न मामलीत्यादीति । 'दालिमपुण्णसतवणिजससिनिम्मलसुणिद्वकसंतकेगभूमी' दालिमपुण्णप्रकाशा च रक्तेत्यर्थः,
तपनीयगट्ठी च-रक्तमुवर्णसमवर्णेत्यर्थः, निर्मला च सुस्निग्धा च प्रतीता केशान्ते-वालसमीपे-केशभूमिः-केशोत्पत्तिस्थानभूता
मस्तकत्वरु यस्य स तथा । 'घणनिचिये'त्यादि प्राग्वत्, छात्राकारोत्तमाङ्गदेशः, उन्नतत्वसाधर्म्यात् । 'णिद्वणसमलट्टमडुचंदद्वस-
मणिडाले' निर्गणं-विस्फोटकादिकृतधतरहितं समम्-अविपममत एव लटं-मनोशं मृष्टं-शुद्धं चन्द्रार्धसमं-शशधरशकलसदृश
ललाटम्-अलिकं यस्य स तथा । 'उडुवइपडिपुण्णसोमवयणे' इह प्राकृतत्वात् प्रतिपूर्णेडुपतिसौम्यवदन इति दृश्यम्, उडुपति-
चन्द्रः । 'अड्डीणपमाणुत्तसरणे' आलीनौ न तु टप्परो प्रमाणयुक्तौ-स्वप्रमाणोपेतौ श्रवणौ-कर्णौ यस्य स तथा, अत एव 'सु-

श्रवणः' शोभनश्रोत्रः शोभनश्रवणव्यापारो वा । 'पीणमंसलकवोलदेसभाए' पीनौ-अकृशौ यतो मांसलो-समांसौ कपोलौ-गण्डौ तयोस्तावेव वा मुखस्य देशरूपौ भागौ यस्य स तथा । 'आणामियचावरुइलकिण्हभराइतणुससिणणिद्धभमुहे' आनामितम्-ईषन्नामितं यच्चापं-धनुस्तद्वद्विचिरे-मनोद्वे कृष्णाभ्रराजीव-कालिकमेधरेखेव तनुके कृष्णे-काले स्निग्धे च-सुञ्जये भ्रुवौ-नेत्रावयवविशेषौ यस्य स तथा, वाचनान्तरे तु हृदयते 'आणामियचावरुइलकिण्हभराइसंठियसंगायआययसुजायभमुए' आनामितचापवद्विचिरे कृष्णा-भ्रराजीवश्च संस्थिते-तत्संस्थानवत्यौ सङ्गते-उचिते आयते-दीर्घे सुजाते-सुनिम्पन्ने भ्रुवौ यस्य स तथा । 'अत्रदालियपुंडरीयणयणे' अवदालितं-रविकरैर्विकासितं यत्पुण्डरीकं-सितपद्मं तद्वन्नयने यस्य स तथा, अत एव 'कोआसिअधवलपत्तलच्चे' कोकासियत्ति-पद्मवद्विकसिते धवले च क्वचिदेशे पत्रले च-पक्ष्मवत्यौ अधिणी-लोचने यस्य स तथा । 'गरुलायतउज्जुतुंगणासे' गरुडस्येवा-यता-दीर्घां श्रृङ्गी-अवक्रा तुङ्गा-उन्नता नासा-नासिका यस्य स तथा । 'उअचिअसिलप्पवालपिंनफलसप्णिमाहरोट्टे' उअचि-अत्ति-परिक्रमितं यच्चिलारूपं प्रवालं विद्रुममित्यर्थो, विम्बफलं-गोब्धाफलं तयोः सन्निभः-सदृशो रक्ततया उन्नतमध्यतया च अधरोष्ठः-अधस्तनदन्तच्छदो यस्य स तथा । 'पंडुरससिसअलविमलणिम्मलसंतगोक्खीरफेणकुंदगरयमुणालियाधवलदंतसेढी' पाण्डुरम्-अकलङ्कं यच्चक्षिशकलं-चन्द्रखण्डं विमलानां मध्ये निर्मलश्च यः शृङ्गः गोक्षीरफेने च प्रतीते कुन्दं-पुष्पविशेषः उदक-रजश्च-तौयकणा मृणालिका च विशिनी तद्वद्वला दन्तश्रेणिर्यस्य स तथा । 'अखण्डदन्ते', 'अफुडियदंते' अजर्ज-रदन्तः, 'अविरलदंते' घनरदनः, 'सुणिद्धदंते'ति व्यक्तं, 'सुजायदंते' सम्यगनिष्पन्नदन्तः 'एगदंतसेढीविव ओणगदंते एकस्य दन्तस्य श्रेणिः-पङ्क्तिर्यस्य स तथा, स इव परस्परानुपलक्ष्यमाणदन्तविभागत्वात् अनेके दन्ता यस्य स तथा । 'हुयवहणिद्धंत-

भोयतस्तत्रगणितारचतलतालुजीहे' इत्यवहेन-अग्निना निष्पाति-दग्दमलं धौतं-जलप्रक्षालितं तप्तं-सतापं यचपनीयं-सुवर्णं तद्वद्र-
क्तलं-नोदितरूपं ताडु च-काण्डं निष्ठा च-रसना यस्य स तथा ।

अयद्वियमुविभक्तचित्तमंस्तु मंसलसंठियपसत्थसद्दुलविउलहणूः चउरंगुलसुप्पमाणकंबुवरसरिसग्गीवे
घरमहिमयरादमीहमधुदुलउसभनागवरपडिपुण्णविउलक्कंबे जुगसत्रिभपीणरइयपीवरपउट्टसुसंठियसु-
सिलिद्वियसिद्वयणयिरसुपद्वसंधिपुरवरफलहवदियसुः सुअईसरविउलभोगआदाणपलिहउच्छददीहवाहू र-
त्ततलोपइयमउअमंसलसुजायलक्कणपसत्थअच्छिइजालपाणी पीवरकोमलवरंगुली आयंबतंतल्लिणसुइरु-
इत्यणिद्वणयरो चंदपाणिळेहे त्वरपाणिळेहे चक्कपाणिळेहे दिसासोत्थिअपाणिळेहे चंदत्तरसंखच-
क्कदिमामोत्थिअपाणिळेहे कणगसिलातल्लुज्जलपसत्थसमतलउवचियविच्छिण्णपिहुलवच्छे सिरिवच्छंक्रियव-
च्छे अरुंइअकणगरुययनिम्मलसुजायभिरुवहयदेहधारी अट्टसहस्सपडिपुण्णवरपुरिसलक्कवणाधरे सपपाय-
पासे संगयपासे सुंदरपासे सुजायपासे मियमाइअपीणरइअपासे उज्जुअसमसहियजच्चतणुकसिणणीद्वआ-
इत्तलउट्टरमणिज्जरोमराई हसविहगसुजायपीणकुच्छी

'अमद्वियमुविभक्तचित्तमंस्तु' अवस्थितानि-अवदिप्पूनि सुविभक्तानि-विविक्तानि चित्राणि-आतिरम्यतया अमुतानि इम-
थूणि-हृयंरुंइया यस्य स तथा । 'मंसलसंठियपसत्थसद्दुलविउलहणू' मांसल-उपचितमांसः संस्थितो-विशिष्टसंस्थानः द्रव्य-
स्वः-शुभः शार्दूलस्येव-व्याघ्रस्येव विपुलो-विस्तीर्णो हनुः-चिबुकं यस्य स तथा । 'चउरंगुलसुप्पमाणकंबुवरसरिसग्गीवे'

चतुरङ्गलक्षणं सुष्ठु प्रमाणं यस्यः सा तथाविधा कम्बुवरसदृशी च-उन्नततया वलिप्रययोगाच्च प्रधानशङ्खमदृशी ग्रीवा-कण्ठो यस्य स तथा । 'वरमहिसवराहसीहसद्दूलउसमनागवरपडिपुष्पाविडलक्खंघे' वरमहियः-प्रधानः सैरीमेयः वराहः-शङ्करः सिंहः-केमरी शार्दूलो-व्याघ्रः ऋषभो-वृषभो नागवरः-प्रधानगजः एषामिव प्रतिपूर्णः-स्वप्रमाणेनाहीनो विपुलो-विन्तीर्णः स्कन्धः-अंशदेशो यस्य स तथा । 'जुगसन्निमपीणरइयपीवरपउट्टसंठियसुसिलिठ्विसिट्ठणथिरसुवद्धसंधिपुरवरफलिहवड्डियभुए' युगमन्निभौ-वृत्तत्वायतत्वाभ्यां यूपतुल्यौ पीनौ-उपचितौ रतिदौ-पश्यतां सुतक्कसौ पीवरप्रकोष्ठौ-अकृशकलाचिकौ संस्थितौ-विशिष्टसंस्थानौ सुस्थिताः-सङ्गता विशिष्टाः-प्रधानाः घना-निर्मिताः स्थिराः-नातिश्रयाः सुबद्धाः-सुष्ठु नद्धाः स्नायुभिः सन्धयः-सन्धानानि ययोस्तौ तथा, पुरवरपरिववट्-नगरार्गलावद्धतिवौ च बाहू यस्य स तथा, वाचनान्तरे 'पुरवरफलिहवड्डियभुए' इत्येतावेदेव भुजविशेषणं दृश्यते । 'भुयईसरविडलमोगआदाणपलिहउच्छददीहपाहू' भुजगेश्वरो-नागराजस्तस्य यो विपुलो-महान् भोगो-दैहः स तथा, स चासौ आदानार्थम्-ईप्सितार्थग्रहणाय 'पलिहोच्छद' इति पर्यवक्षिप्तश्च-प्रसारित इति समासः, पाठान्तरे 'आयाणफलिहओच्छद' इति आदीयते अस्मादित्यादानम्-अर्गलाभ्यां तस्माद् 'उच्छदो' इति निष्काशितः 'फलिहो' इति अर्गलादण्डः स इव तान्निव वा दीर्घौ बाहू यस्य स तथा, वाचनान्तरे युगसन्निमपीनरतिदपीवरप्रकोष्ठयासौ संस्थितोपचितपनस्थिरसुसम्बद्धसुनिगूढपर्वसन्धिबोधि कर्मधारयपदमिति । 'रत्तलोवइयमउयमंसलसुजायलक्खणपसत्यअच्छिदजालपाणी' रक्ततलौ-लोहिता-बोभागी उपचितौ-उन्नतौ मृदुक्कौ-कोमलौ मांसलौ-समांसौ सुजातौ-मुनिपभौ अशस्तलक्ष्णौ-शुभचिह्नौ अच्छिद्रजालौ-विवक्षितानुन्यन्तगालसमृद्धरहितौ पाणी-हस्तौ यस्य स तथा । 'पीवरकोमलवरंगुली' क्यत्कं, नवरं पीवरा-महत्त्वः, क्वचिदु दृश्यते

‘पीरवद्विपमुजायकोमलरंगुली’ व्यक्तं च । ‘आयं वतं यतलिणमुइल्लणिद्वणक्खे’ ‘आयं वतं व’ति ताम्रवत् आताम्रा-ईपल्लोहिताः तनिनाः-व्रतलाः नृचयः-पवित्राः रुचिराः-दीप्ताः स्निग्धा-अरुशा नखाः-करुहा यस्य स तथा । ‘चंदपाणिलेहे’ चन्द्राकाराः पाणौ रेखा यस्य स तथा, एवमन्यान्यपि त्रीणि । ‘दिमासोत्थिअपाणिलेहे’ दिक्स्वस्तिकः-दक्षिणावर्तस्वस्तिकः, एतदेवानन्तरं तेन दिनेपणपञ्चकं तत्प्रशस्तताप्रकर्षप्रतिपादनाय सद्ब्रह्मचर्येनाह-चन्द्रसूर्यशङ्खचक्रदिक्स्वस्तिकपाणिलेखः, अत एव वाचनान्तरेऽपीयते-‘रथिमिसंग्रन्यरुगोत्थिअविभत्तसुविरइयपाणिलेहे’ व्यक्तं, नवरं विभक्ता-विभागवत्यः सुविरचिता-सुष्ठुकृताः स्वकीयकर्मणा । ‘अणेगरलक्कम्पुत्तिमपमतथसुइयपाणिलेहे’ अनेकैरैरलक्ष्यैरुत्तमाः प्रशस्ताः शुचयो रतिदात्र-रम्याः पाणिलेखा यस्य स तथा । अयं प्रकृतमाननाज्जुश्रीयते-‘कणगमिलायलुअलपसत्थममतलउवचियविच्छिन्नपिहूलवच्छे’ कनकशिलातलवदुज्ज्वलं प्रशस्तं च-शुभं भमतलञ्च-अविपमरूपम् उपानितञ्च-मामलं विस्तीर्णं पृथुलं च-अतिविशालं च वक्षः-उरो यस्य स तथा । ‘सिरिवच्छंकि-ययच्छे’ व्यक्तं, वाचनान्तरे तु वशोविद्वेषगान्येवं दृश्यन्ते-‘उवचियपुरवरकवाडविच्छिण्णापिहूलवच्छे’ उपचितं पुरवरकपाटवद्विस्तीर्णं पृथुलं च-अतिशुभं यद्यो यस्य स तथा, ‘कणयसिलायलुअलपसत्थमतलसिरिवच्छरइययच्छे’ पूर्ववन्नवरं श्रीवत्सेन रतिदं-रम्यमिति विद्वेषः । ‘अकरंदुअरुणगरुययनिम्मलमुजायनिरुगइयंदेहघारी’ अकरण्डुकञ्च-मांसलतपाज्जुपलक्ष्यमाणपृष्ठवंशास्थिकं, कनकस्येव रुचको-रुचिर्यस्य स तथा, तं च निर्मलं च मुजातं च निरुपहतं च-योगोपहतविजितं देहं धारयतीत्येवंशीलो यः स तथा । ‘अट्टस-दस्सपट्ठिपुण्णारपुरिसलक्खणघरे’ति कचिद् दृश्यते, अट्टसहस्रम्-अष्टोत्तरसहस्रं परिपूर्णम्-अन्यूनं वरपुरुषलक्षणानां-स्वस्तिकादीनां धारयति यः स तथा । ‘सण्णयपासे’ अधोऽधःपार्श्वयोरुपवनतत्वात् ‘संगयपासे’ देहप्रमाणोचितपार्श्वः, अत एव ‘सुंदरपासे’ति

व्यक्तं, 'सुजायपासे' सुनिष्पन्नपार्श्वः, 'मियमाइअपीणरइयपासे' मितमात्रिकौ-अत्यर्थं परिमाणवन्तौ पीनौउपचितौ रतिदौ-रम्यौ पाऽर्थौ-कक्षाधोदेशौ यस्य स तथा । 'उज्जुयसमसंहियजच्चतणुकसिणिण्णिद्वआइअलडहरमणिअरोमराई' ऋजुकानाम्-अवक्राणां समानाम्-अविपमणां संहितानां संहृतानां जाल्यानां-प्रधानानां तनूनां-सूक्ष्मणां कृष्णानां-कालानां स्निग्धानाम्-अरूक्ष्याणाम् आदेयानाम्-उपादेयानां लडहानां-सलावण्यानाम् अत एव रमणीयानां च-रम्याणां रोम्णां-तनूरूहाणां राजिः-पङ्क्तिर्यस्य स तथा । 'असविहगसुजायपीणकुब्जी' मत्स्यपक्षिणोरिव सुजातौ-सुनिष्पन्नौ पीनौ-उपचितौ कुक्षी-उदरदेशविशेषौ यस्य स तथा ।

असोदरे सुइकरणे पउमविअडणामे गंगावत्तकपयाहिणावत्तरंगभंगुररविकिरणतरुणबोहियअकोसा-पंतपउमगंभीररवियडणामे साहयसेणंदमुसलदप्पणणिकरियवरकणगच्छरसरिसवरवइरवलिअमज्जे पमुइ-यवरतुरगसीहवरवट्टियकडी वरतुरगसुजायसुगुज्झदेसे आइणणहउच्च गिरुवलेवे वरवारणतुल्लिविक्कमचिल-सियगई गयससणसुजायसन्निभोरु समुगगणिमगगडुजाणू एणीकुर्विदावत्तवट्टाणुपुवजंथे संठियसुसिलि-ट्ठगदगुप्फे सुप्पइट्टियकुम्मचारुचलणे अणुपुवसुसंहयंगुलीए उण्णायनणुतंबणिद्वणक्खे रतुप्पलपत्तमउअ-सुक्कुमालकोमलतले अट्टसहस्रवरपुरिसलक्खणधरे नगनगरमगरसागरचक्रंकरंमंगलंकिचलणे विसिट्ठ-रूवे हुयवहनिवधुमज्जलियतट्टितट्टियतरुणरविकिरणसरिसतेए अणासवे अममे अकिंचणे छिन्नसोए निरुव-लेवे ववगयपेमरागदोसमोहे निगंगथस्स पवयणस्स देसए

'समोदरे'ति व्यक्तं । 'सुइकरणे' शुचीन्द्रियः । 'अपोदरपच्चविकटनामि' इति पाठान्तरं । 'गङ्गावत्तकपयाहिणावत्तरंगभं-

गुरविकिरणतरुणबोह्रियअक्रोमायतपउमंगमीरवियडणाहे' गङ्गावर्तक इव प्रदक्षिणावर्ततरङ्गैरिय-वीचिमिरिय भङ्गुरा च-भङ्गा
रविकिरणतरुणचि-तरुणरविकिरणैर्बोधित-स्युष्ट अक्रोसायतचि-विकाशीभवद् यत्पत्रं तद्वद्रम्मीरा च विकटा च नाभिर्यस्य स
तथा । 'साहयमोणदमुमलदप्पणणि क्रमियवरकणगच्छरुसरिसवरचइरवलियमज्जे' साहयचि-संहतं सक्षिप्तमध्य यत्सोणंद-त्रिका-
ष्टिका मुशुल च-प्रतीत दर्पणश्च-आदर्शवदण्डो निगरियचि-सारीकृतं यद्वरकनक तस्य यः त्सरुः-खड्गमुष्टिः स चेति द्वन्द्वः, ते
मदृगो ररवच इव वलितः-क्षामो मध्यो-मध्यभागो यस्य स तथा । 'पमुइयवरतुरयसीहवरवट्टियकडी' प्रमुदितस्य-रोगशोका-
घनुपहतस्य रतुरगस्येव सिंहनस्येव च प्रतीतस्य वर्तिता-वृत्ता कटी-नितम्बदेशो यस्य स तथा, पाठान्तरे तु 'पमुइयवरतुरग-
सीहअदरेगवट्टियकडी' चि दश्यते, तत्र प्रमुदितयोर्वरयोस्तुरगमिहयोः कट्याः सकाशादतिरेकेण-अतिशयेन वर्तिता-वृत्ता कटी
यस्य स तथा, 'वरतुरगमुनायगुज्जदेसे' वरतुरगस्येव सुजातः-सङ्घुसत्त्वेन सुनिष्पन्नो गुह्यदेशो यस्य स तथा, वाचनान्तरे तु 'प-
सत्यवरतुरगगुज्जदेमे' व्यक्त च । आहणहउव निरुद्धेवे' जात्यश्च इव निरुपलेपो-लेपरहितशरीरः, जात्यश्चो हि मूत्रपुरीषाद्य-
नुपलिप्तगानो भवति । वरवारणतुल्लिक्किमविलसियगई' वरवारणस्य-गजेन्द्रस्य तुल्यः-सदृशो विक्रमः-पराक्रमः विलसिता च-
विलामवती गतिः-गमन यस्य स तथा । 'गयमसणमुजायसन्निभोरु' गजश्मसनस्य-हस्तिनासिकायाः सुजातस्त-सुनिष्पन्नस्य
सन्निभे-सदृश्यो ऊरु-जह्वे यस्य स तथा । 'समुग्गणिमग्गगूढजाणू' समुद्रः-समुद्रकाव्यभाजनविशेषस्तस्य तत्पिधानस्य च
सन्धिस्तद्वन्निमग्रगूढे-अत्यन्तनिगूढे मासलत्वादनुब्रते जानुनी-अष्टीवती यस्य स तथा । 'एणीकुरुविदात्तवट्टाणुपुव्वजंघे'
एणी-हरिणी तस्या इव कुरुविन्दः-तुणनिशेषः वत्र च-सूत्रवलनकं ते इव च वृत्ते-वर्तुले आनुपूर्व्येण तनुके चेति गम्यं, जह्वे-

प्रसूने यस्य स तथा, अन्ये त्वाहुः-एण्यः-स्नायवः कुरुविन्दा-कुटिलकामिधानो रोगविशेषः ताभिस्त्यक्ते, शेषं तथैव । 'संति-
यसुमिलिट्ठगूदगुण्फे' संस्थितौ-संस्थानविशेषवन्तौ सुस्थितौ-सुवदन्तौ गूढौ-मांसलत्वादनुपलक्ष्यौ गुल्फौ-पादमणिवन्धौ यस्य
न तथा । 'सुपदट्टियकुम्मचारुचलणे' सुप्रतिष्ठितौ-शुभप्रतिष्ठितौ कूर्मवत्-कच्छपवच्चारू-उन्नतत्वेन शोभनौ चलनौ-पादौ यस्य
स तथा । 'अणुपुव्वसुसंहयगुलीए' अणुपूर्व्येण-क्रमेण वर्धमाना हीयमाना वा इति गम्यं, सुसंहता-सुष्ठु अविरला अञ्जुल्यः-
पादाध्यायवा यस्य स तथा, 'अणुपुव्वसुसाहयपीवरगुलीए' चि क्वचिद् दृश्यते । उण्णयतणुतं वणिद्धणहे' उन्नता-अनिम्नाः तन-
नः-प्रतला ताम्रा-अरुणाः स्निग्धाः-क्रान्ता नखाः-पादाङ्गुल्यवयवा यस्य स तथा । 'रुप्पलपत्तमउयसुकुमालकोमलतले' रक्तं-
लोहितमुत्पलपत्रवत्-कमलदलवन्मृदुकम्-अस्तब्धं सुकुमाराणां मध्ये कोमलं पादतलं यस्य स तथा । 'अट्टसहस्सवरपुरिसल-
कवणपरं' चि व्याख्यातमेव । वाचनान्तरेऽधीयते- 'नगनगरमगरसागरचक्रंकरंमंगलं कियचलणे' नगः-पर्वतो नगरं-पत्तनं
मरुतो-जलचरविशेषः सागरः-समुद्रः चक्रं-रथाङ्गं एतान्येवाङ्का-लक्षणानि वराङ्कानि नगादिव्यतिरिक्तप्रधानलक्षणानि मङ्गलादीनि
च-स्वस्तिकादीनीति दन्द्रः, तैरङ्कितौ चलनौ यस्य स तथा । 'विसिट्ठरूवे' चि व्यक्तं । 'हुयवहनिधूमजलियतडितडियतरुणरवि-
मिरणमरिसतेए' हुतवहस्य निर्धूमं यद् ज्वलितं तस्य तटितडितश्च-विस्तारितविधुतः तरुणरविकिरणानां च-अभिनवादित्यक-
राणां सदृशं-समं तेजः-प्रभा यस्य स तथा । 'अणासवे' प्राणातिपातादिरहितः । 'अममे' ममेतिशब्दरहितो, निर्लोभत्वात् ।
'अकिंचणे' निर्द्रव्यः, परिग्रहसंज्ञारहितत्वात् । 'छिन्नश्रोताः' छिन्नश्रोको वा । 'निरुवलेवे' द्रव्यतो
निर्मलदेहो, मावतस्तु कर्मबन्धहेतुलक्षणोपलेपरहितः । पूर्वोक्तमेव विशेषेणाह- 'ववगयपेमरागदोसमोहे' व्यपगतं-नष्टं प्रेम च-

अमिष्वङ्गलक्षणं रागश्च-विषयानुरागलक्षणो द्वेषश्च-अनिष्टेऽपीतिरूपो मोहश्च अज्ञानरूपो वा यस्य स तथा । 'निगंधस्स पवयणस्स देमए' निर्प्रत्यस्य-जैनस्य प्रवचनस्य-शासनस्य देशकः,

सत्यनायगे पइट्ठावए समणगणइं समणगणविंदपरिअट्टए चउत्तीसबुद्धवयणातिसेसपत्ते पणतीससच्चव-यणातिसेसपत्ते आगासगणं चक्षेणं आगासएणं उत्तेणं आगासियाहिं धामराहिं आगासफलिआमएणं सपायचीदेणं सीहासणेणं धम्मज्झएणं पुरओ पकडिज्जमाणेणं (चउट्ठसहिं समणसाहस्सीहिं छत्तीसाए अज्जि-आसाहस्सीहिं) सद्धिं संपरिवुट्ठे पुद्धानुपुर्वि चरमाणे गाम्भाणुगगामं दूइज्जमाणे सुहंसुहेणं विरहमाणे थंपाए णयरीए यहिया उवणगरगगामं उवागए चंपं नगरिं पुण्णभंदं चेइअं समोसरिउं कामे ॥ (सू० १०)

शास्ता नायकः, तस्यैव नेता स्वामीत्यर्थः । 'पइट्ठावए' तस्यैव प्रतिष्ठापकः, तैस्तेरुपायैर्यवस्थापकः । 'समणगणइं' श्रमण-कपतिः, साधुसङ्घाधिपतिः । 'समणगणविंदपरिअट्टए' श्रमणा एव श्रमणकास्तेषां वृन्दस्य परिवर्तको-वृद्धिकारी परिकर्षको वा-अग्रेगामी तेन वा पर्यायिकः-परिपूर्णो यः स तथा । 'चउत्तीसबुद्धवयणातिसेसपत्ते चतुस्त्रिंशत् बुद्धानां-जिनानां वयणचि-वचन-प्रमुखाः 'सर्वसंभाषानुगतं वचनं धर्माविबोधकर'मित्यादिनोक्तस्वरूपा येऽतिशेषा-अतिशयास्तान् प्राप्तो यः स तथा । इह च वच-नातिशयस्य ग्रहणमत्यन्तोपकारित्वेन प्राधान्यख्यापनार्थम्, अन्यथा देहवैमल्यादयस्ते पठ्यन्ते, यत आह-“देहं विमलमुयंधं

१ आगसगयाहिं सेयवरचामराहिं । २ नैतद्व्याख्यानुगतम् । ३ देहो विमलः सुगन्ध आमयप्रसेदवर्जितः अरुजः । रुधिरं गोधीरामं निर्विश्वं पाण्डुरं मांसम् ॥ १ ॥

आमयपस्तेययजिअं अरुयं । रुहिरं गोम्बीरामं निवीसं पंडुरं मंसं ॥१॥” इत्यादि । ‘पणीससच्चयणाह्येसपत्ते’ पञ्चत्रिंशत् ये मत्स्यवचनस्यातिशेषा-अतिशयास्तान् प्राप्नो यः स तथा, ते चामी वचनातिशयाः-तद्यथा-संस्कारवत्त्वम् १ उदात्तत्वम् २ उपचारोपेतत्वं ३ गम्भीरशब्दत्वम् ४ अनुनादित्वं ५ दक्षिणत्वम् ६ उपनीतरागत्वं ७ महार्थत्वम् ८ अव्याहृतपूर्वापरित्वं ९ शिष्टत्वं १० अमन्दिगन्धत्वम् ११ अपहतान्योत्तरत्वं १२ हृदयग्राहित्वं १३ देशकालाव्यतीतत्वं १४ तत्त्वानुरूपत्वम् १५ अप्रकीर्णप्रसृतत्वम् १६ अन्योऽन्यग्रगृहीतत्वम् १७ अभिजातत्वम् १८ अतिस्निग्धमधुरत्वम् १९ अपरमर्मवेधित्वम् २० अर्थधर्माभ्यासानपेतत्वम् २१ उदारत्वं २२ परनिन्दात्मोत्कर्षविप्रयुक्तत्वम् २३ उपगतश्लाघ्यत्वम् २४ अपनीतत्वम् २५ उत्पादिताच्छिन्नकौतूहलत्वम् २६ अद्भुतत्वम् २७ अनतिविलम्बित्वं २८ विभ्रमविक्षेपकिलिकिञ्चित्तादिविप्रयुक्तत्वम् २९ अनेकजातिसंश्रयाद्विचित्रत्वम् ३० आहितविशेषत्वं ३१ साकारत्वं ३२ सत्त्वपरिगृहीतत्वम् ३३ अपरिखेदित्वम् ३४ अब्युच्छेदित्वं ३५ चेति वचनातिशयाः । तत्र ‘संस्कारवत्त्वं’ संस्कृतादिलक्षणयुक्तत्वं १ उदात्तत्वम्-उच्चैर्वृत्तित्वम् २ उपचारोपेतत्वम्-अग्राभ्यता ३ गम्भीरशब्दत्वं-मेघस्येव ४ अनुनादित्वं-प्रतिस्वोपेतत्वादि ५ दक्षिणत्वं-सरलत्वम् ६ उपनीतरागत्वं-मालवकेशिकादिग्रामरागयुक्तता ७ एते सप्त शब्दापेक्षा अतिशयाः, अन्ये त्वर्थाश्रयाः, तत्र महार्थत्वं-चूहदमिधेयता ८ अव्याहृतपूर्वापरत्वं-पूर्वापरवाक्याविरोधः ९ शिष्टत्वम्-अमिमत्-सिद्धान्तोक्तार्थता वक्तुः शिष्टतासूचकत्वं वा १० असन्दिग्धत्वम्-असंशयकारिता ११ अपहतान्योत्तरत्वं-परदूषणाविषयता १२ हृदयग्राहित्वं-श्रोतुमनोहरता १३ देशकालाव्यतीतत्वं-प्रस्तावोचितता १४ तत्त्वानुरूपत्वं-विवक्षितवस्तुस्वरूपानुसारिता १५ अप्रकीर्णप्रसृतत्वं-मुग्धबद्धस्य सतः प्रसरणम्, अथवा असम्बद्धाधिकारत्वातिविस्तरयोरभावः १६ अन्योऽन्यग्रगृहीतत्वं-परस्परणेन पदानां

वाचयानां वा गत्यंशता १७ अमिजानन्वं वक्तुः प्रतिपाद्यस्य वा भूमिकानुसारिता १८ अतिस्निग्धमधुरत्वं-धृतगुडादिनत् सुख-
कारिन् १९ अपरमर्मवेधित्वं-परमर्मानुद्याटनस्यरूपत्वं २० अर्धमर्माम्यामानपेतत्वं-अर्धमर्मप्रतिबद्धत्वं २१ उदारत्वम्-अभि-
धेयार्थम्यानुच्छत्वं गुणगुणविशेषो वा २२ परनिन्दान्मोत्कर्षप्रियुक्तत्वमिति प्रतीतमेव २३ उपगतश्लाघ्यत्वमेव-उक्तगुणयोगात्
प्राप्तश्लाघ्यता २४ अनर्पणीतरम्-कारककालरचनलिङ्गादिव्यत्ययरूपरचनदोषापेतता २५ उत्पादिताच्छिन्नमौतुहलत्वं-स्वविषये
श्रोतृणां अनितमभिन्निष्ठं कौतुकं येन तत्तथा तद्भारस्तम् २६ अद्भुतत्वम् अनतिविलम्बित्वं च प्रतीतं २७-२८ विभ्रमविक्षेप-
क्रिलिङ्गिधितादिविपुक्तत्वं-विभ्रमो-वक्त्रमनमो भ्रान्तता विशेषः-तस्यैवाभिधेयार्थं प्रत्यनामकता किलिकिञ्चितं-रोपभयामिला-
यादिभारानां युगपदमकुररणम्, आदिशन्दान्मनोदोषान्तरपरिग्रहः, तैर्वियुक्तं यत्तथा तद्भारस्तत्त्वं २९ अनेकजातिसंश्रयाद्विचि-
त्रत्वम्, इह ज्ञानयो वर्जनीयरस्तुव्यरूपवर्णनानि ३० आहितविशेषणं-वचनान्तरापेक्षया दीकितविशेषता ३१ साकारत्वं-विच्छि-
न्नार्णपदवाक्यवेनासाग्राप्तत्वं ३२ मन्त्रपरिगृहीतत्वं-साहसोपेतता ३३ अपरिखेदितत्त्वम्-अनायामसम्भारः ३४ अब्युच्छेदित्वं-
विचिधितार्थमभ्यसिद्धि यावद् अव्ययच्छिन्नरचनप्रमेयतेति ३५ ॥ अथ प्रकृतवाचना-‘आगासगणं’ति आकाशवर्तिना ‘चक्रेण’
धर्मचक्रेण ‘आगासगणं छत्तेण’ति छत्रत्रयेण ‘आगामियाहि’ति आकाशम्-अम्बरमिताभ्यां-प्राप्ताभ्यां आकर्षिताभ्यां वा-आरु-
ष्टाभ्यामृत्पाटिताभ्यामित्यर्थः, ‘चामराहि’ति चामराभ्यां-प्रकीर्णिकाभ्यां, प्राकृतत्वाच्च लिङ्गयत्ययः, लक्षित इति सर्वत्र गम्यम् ।
‘आगामफलियामणं’ति आकाशतुल्यं स्वच्छतया यत् स्फटिकं तन्मयेन, सपादपीठेन सिंहासनेनेति व्यक्तं । ‘धम्मज्झणं’ति
धर्मचक्रवर्तिन्यसंयुक्तं केतुना-महेन्द्रसंज्ञेनेत्यर्थः, ‘पुरओ’ति अग्रतः ‘पकटिजमाणेण’ति देवैः प्रकृष्यमाणेनेति, ‘मद्धि’ सह

‘संपरिचुट्टे’चि मम्पर परिफरितः-समन्ताद्वेष्टित इत्यर्थः । ‘पुन्वाणुपुन्वि’ति पूर्वानुपूर्व्यां न पश्चानुपूर्व्यां नानानुपूर्व्यां वेत्यर्थः, क्रमेणेति इदं, ‘चरन्’ सञ्चरन्, एतदेवाह-गामाणुगामं दूहन्नामणे’चि ग्रामश्च प्रतीतोऽनुग्रामश्च-विवक्षितग्रामानन्तरो ग्रामो ग्रामानुग्रामं तद् ‘द्रवन्’ गच्छन्, एकसाद्रामादनन्तरं ग्राममनुलुह्यन्नित्यर्थः, अनेनाप्रतिबद्धविहारमाह, तत्राप्यौत्सुक्याभावमिति । ‘मुहंशुहेणं विहरमाणे’चि अत एव मुखंशुलेन-शरीरखेदाभावेन संयमवाधाभावेन च ‘विहरन्’ स्थानात् स्थानान्तरं गच्छन् ग्रामादिषु वा तिष्ठन् ‘बहिय’चि बहिस्तात् ‘उवणगरग्रामं’ति नगरस्य समीपमुपनगरं तत्र ग्राम उपनगरग्रामस्तमुपागतः ॥ १० ॥

तत्र नं से पवित्तिवाउण इमीसे कहाण लब्धे समणे हट्टुहचित्तमाणंदिए पीइमणे परमसोमणस्सिए हरिसवसविसप्पमाणहियए णहाण कयबलिकम्मे कयकोउअमंगलपायच्छित्ते सुद्धप्पवेसाइं मंगलाइं वत्थाइं पवरपरिहिण अप्पमहग्घाभरणालंक्रियसरीरे सआओ गिहाओ पडिणिक्खमह, सआओ गिहाओ पडिणिक्खमिस्ता चंपाए णयरीए मज्झमज्जेणं जेणेव कोणियस्स रणणे गिहे जेणेव बाहिरिया उवट्टाणसाला जेणेव कूणिए राया भंमसारपुत्ते तेणेव उवागच्छई २ करयलपरिगहिंयं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्ठु जणं विजणं यद्धायेह २ एवं वयासी-जस्स णं देवाणुप्पिया दंसणं कंवंति जस्स णं देवाणुप्पिया दंसणं पीत्तिंति जस्स णं देवाणुप्पिया दंसणं पत्तंति जस्स णं देवाणुप्पिया दंसणं अभिलसंति जस्स णं देवाणुप्पिया गामगोत्तस्सवि सवणयाए हट्टुट्टजावहिअया भवंति, से णं समणे भगवं महावीरे पन्वाणुपुर्वि

१ क्रियापदस्याग्रे द्विकलधणाङ्केन तस्यैव पूर्वंकालकृदन्वता ज्ञेयेति लिखनशैली, कृत्विषु अग्रे ‘ता’ इति लिखनमपि,

परमांशं गामाणुगानं दृढज्जमाने चंपाण णयरीण उचणगरगामं उयागणं चंपं पागरिं पुण्णभदं चेइअं समो-
मरिउं फामे, नं एअ णं देयाणुत्पियाण पिअट्टयाण पिअं णिवेदेमि, पिअं ते भवउ ॥ (सू० ११) ॥
ततोऽजन्तरं, 'ज'मिति वाक्पालद्वारं, 'से' इति त्रिमौ 'षचिचिवाउए'ति प्रवृत्तिव्यापृतो भगवद्वात्तव्यापारवान् 'इमीसे
कइण'ति अश्या भगवदागमनलक्षणायां चार्त्तायां 'लुद्धेठे समणे'ति लब्धार्थः सन्-ब्राम्मार्थः सन्, विद्वः मन्त्रित्यर्थः, 'हट्टु-
द्वनित्तमांदिण'ति इष्टतुष्टम्-अत्यर्थतुष्टं दृष्टं वा-विस्मितं तुष्टं च-तोषयचितं-मनो यत्र तत्तथा तत्र हट्टतुष्टचितं यथा भवति,
एवमानन्दित-इष्टन्मुखमौम्यवादिभ्यैः समृद्धिमुपगतः ततश्च 'णंदिण'ति नन्दितः-समृद्धितरतामुपगतः । 'पीइमणे' प्रीतिः—
प्रीजनमाप्यायनं मनसि यस्य स तथा, 'परमगोमणस्सिणए' परमं मौमनस्सयं-सुमनस्कता संज्ञातं यस्य म परमसौमनस्यिकः
तदाज्जयास्तीति परमगौमनस्यिकः, 'हरिसवसविमप्पमाणाहिणए' हर्षवशेन विसर्पत्-विस्तारं व्रजदुष्टदयं यस्य स तथा, सर्वोणि
यंतानि इष्टादिपदानि प्राप परार्थानि, न च दुष्टानि, प्रमोदप्रकर्षप्रतिपत्तिहेतुत्वात् स्तुतिरूपत्वाच्च, यदाह—“वक्ता हर्षभयादिभि-
राक्षितमनाः स्तुतंस्तथा निन्दन् । यत्पदममकट्ट द्रयात्तत्पुनरुक्तं न दोषाय ॥१॥” ‘व्हाएत्ति’ व्यक्तं, ‘कयवलिकम्भे’ति स्ता-
नान्तरं कृतं बालरुर्म स्वगृहदेवतानां येन स तथा, ‘कयकोउअमंगलपायच्छित्ते’ कृतानि कौतुकमङ्गलान्येव प्रायश्चित्तानि-दुःस्व-
प्नादिपियावाधंभवश्यकरणीयत्वायेन स तथा, तत्र कौतुकानि-मपीतिलकादीनि मङ्गलानि तु-सिद्धार्थदध्यक्षतद्वाङ्मुरादीनि ‘सु-
दप्पवेयाइं मंगलाइं वत्थाइं पवरपरिहिणए’ शुद्धात्मा-स्नानेन शुचिरुत्तरेहः वेश्यानि-वेशे साधूनि अथवा शुद्धानि च तानि प्रवे-
श्यानि च-राजमभाप्रवेद्योचितानि चेति विप्रहः, मङ्गलानि-मङ्गलकरणे माधूनि वद्वाणि व्यक्तं, पवरसि-द्वितीयावद्भवचनलोपात्

प्रवराणि-प्रधानानि परिहितो-निवसितः अथवा प्रवराणां परिहितश्चेति समासः । 'अप्पमहग्धाभरणालंक्रियसरीरे'ति व्यक्तं, नगरं अल्पानि-स्तोकानि महार्थाणि-बहुमूल्यानि । 'सआओ'ति स्वकात्-स्वकीयात् । 'जेणेव'ति यस्मिन्नेव देश इत्यर्थः । 'यादिरिय'ति अग्यन्तरिकापेक्षया बाह्या । 'उवट्टाणसाल'ति आस्थानममेति । 'तेणेव'ति तस्मिन्नेव देश इत्यर्थः । 'सिरसावचं'ति शिरसामस्तर्केनाप्राप्तम्-अस्पृष्टं शिरमि वा आवर्तत इति शिरस्यावर्तोऽस्तं । 'जएणं विजएणं वद्धावेति'ति जयः--सामान्यो विप्रादिविषयो रिजयः-न एव विशिष्टतरः प्रचण्डप्रतिपन्थादिविषयः वर्धयति-जयेन विजयेन च चर्द्धस्व त्वमित्येवमाशिषं प्रयुङ्क्तेत्यर्थः । 'देवाणुप्पिय'ति सरलस्वभावाः । 'दंमणं'ति अवलोकनं । 'कंखंति'ति प्राप्तं सद्विमोक्तुं नेच्छन्ति । 'पीहंति'ति स्पृहयन्ति अनयाप्तमनाप्नुमिच्छन्ति । 'पत्थंति'ति प्रार्थयन्ति-तथाभूतसहायजनेभ्यः सकाशादाचन्ते । अमिलसंति'ति अमिलयन्ति-आभिमुख्येन कमनीयमिति मन्यन्ते । 'णामगोत्तस्सवि'ति नाम च-अभिधानं यथा महावीर इति, गोत्रं च-वंशो यथा काश्यप-गोत्र इति, नामगोत्रमिति द्वन्द्वैकत्वमतस्तस्य, अथवा नामाभिधानं गोत्रं च यथार्थं, ततः कर्मधारय इति । 'सवणयाए'ति श्रवणानां मात्रः श्रवणता तथा, स्वार्थिको वा ताप्रत्ययः प्राकृतशैलीप्रभव इति ॥ ११ ॥

तए णं से कृणिए राया भंभमारपुत्ते तस्स पवित्तिवाउअस्स अंतिण एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म हट्टतुट्ठ-जावहिअए विअसिअवरकमलणयणचयणे पअलिअवरकडगगुडियकेयूरमउडकुंडलहारविरायंतरइयवच्छे पाळंयपलंयमाणघोलंतभूसणधरे ससंभमं तुरियं चवलं नरिदे सीहासणाउ अन्धुट्ठेइ २ ता पायपीढाउ पबोरुहड २ ता पाउआओ ओमुअट २ ता अबहद्दु पंच रायककुहाइ तंजहा-वगंगं १ छत्तं २ उप्फेसं ३ बाह-

जाओ ४ घालयीअणं ५ एकसाढियं उत्तरासंगं करेइ २ ता आयंते चौकले परमसुइभूए अंजलिमउलिगहृत्ये
निरुपगताभिमुहे मत्तइ पयाइं अणुगच्छति मत्तइ पयाइं अणुगच्छति वामं जाणुं अंचेइ वामं जाणुं अंचेत्ता
दाहिणं जाणुं भरणितलंसि साहइइ तिरुत्तो मुद्धाणं भरणितलंसि निवेसेइ २ ता ईसिं पचुणमति पचु-
णमिस्ता कइगतुटियंभिआओ मुआओ पडिमाहरति रत्ता करयल जाव कइइ एवं वयासी—

‘नोपा लियम्यं’ति युन्या-श्रोत्रेणारुण्यं निग्रम्य-हृदयेनाधार्यं । ‘धाराहयनीवसुरमिकुसुमचंचुमालइअउच्छियरोमकूवे’
पागमिः-जलपरवारिधाममिहंतं यक्षीपम्य-कदम्बम्य मुमिकुसुमं तत्तथा, तदिव चंचुमालइयचि-पुलकितोज्ज एव उच्छित्तरोम-
कूपय यः स तथा, इदं च विनोषणं कचिदेव दृश्यते । ‘विअसियरकमलणयणयणे’ विकसितानि-भगवदागमनवाताश्रवणज-
नितानन्दानिग्रयादुरकृष्टानि वरकमलरसयननदनानि यस्य स तथा । ‘पचलियरकडगुडियकेऊरमउडकुंडलहारविरायंतरइयवच्छे-
प्रगलिनानि-भगरदागमनभरणजनितमभ्रमातिरिक्तात् कम्पितानि वराणि-प्रधानानि कटकानि च कङ्कणानि तुटिकाश्च-चाहुर-
धराः, केशूराणि च-अङ्गदानि मुहुटं च-किरीटं कुण्डले च-कर्णभरणे यस्य स तथा, हारो-मुक्ताकलापो विराजन्-शोभमानो
रश्मिगो-मिहिनो यक्षमि उरगि येन स तथा, ततः कर्मधारयः । ‘वालंवलंवलमाणघोलंतभूमणधरे’ प्रालम्ब्यो-शुभ्रनकं प्रलम्बमानं
घोलं च-दोलापमानं यक्षपणम्-आभरणं तद्धारयति य स तथा । ‘मसंममं’ति मादरं ‘तुरिपं’ (त्वरितं) चवलंति-अतित्वरितं,
क्रियारिन्नपणं धेते । ‘पयोरेहइ’ति श्रत्यवरोहति-अपवर्तीत्यर्थः, कचिदिदं पादुकाविशेषणं दृश्यते-‘वेरुलियवरिड्डिरिड्डअंजण-
निउणोचियमिमिमितमणिरयणमंडियाओ’ति एरं चात्राक्षरयटना-वरिष्ठानि-प्रधानानि वैडूर्यरिष्टाञ्जनानि-रत्नविशेषा ययोले

तया निपुणेन-कुशलेन शिल्पिना ओषियन्ति-परिकर्मिते ये ते तथा, अत एव मिसिमिमित्ति-चिकिचिकायमाने मणिरत्नैः-
चन्द्ररान्तादिकैकतनादिमिर्मण्डिते-भूषिते ये तथा, ततः पदचतुष्टयस्य कर्मधारयः । तथेदमपि 'अवहट्टु पंच रायककुहाडं, तंजहा-
खगं छचं उफेसं वाहणाओ बालवीअणं'ति तत्रावहट्टु-अपहृत्य-परिहृत्य राजककुदानि-राजचिह्नानि उफेसंति-मुकुटं बालव्य-
जनी-चामरमिति । 'एगसाडियं उत्तरासंगं'ति एकः माटको यस्मिन्नस्ति स एकमाटिकः उत्तरासङ्गो-वैकक्षकम् आयेते'ति आ-
चान्ठो-जलस्पर्शनाद् 'चोक्खे'ति चोक्षो-विवक्षितमलापननात्, किमुक्तं भवति ?- 'परमसुइभूए' अतीव शुचिः संबृत्तः । 'अंज-
लिमउल्लियहत्थे' अञ्जलिना-अञ्जलिभरणतो मुकुलितौ-मुकुलाकृतीकृतौ हस्तौ येन स तथा । 'अंवेइ'ति आकुञ्चयति 'माहट्टु'ति
संहृत्य निवेद्य । 'तिरुगुचो'ति त्रिकुत्वस्त्रीन् वारानित्यर्थः, 'निवेसेइ'ति न्यस्यति, 'ईसि पच्चुन्नमइ'ति ईपन्-मनाक् प्रत्युन्नमिति-
प्रयत्नतत्त्वं विमुञ्चति 'पडिमाहरइ'ति ऊर्ध्वं नयति ॥

णमोऽत्युणं अरिहंताणं भगवंताणं आइगराणं तित्थगराणं संगंसंबुद्धाणं पुरिसुत्तमाणं पुरिससीहाणं
पुरिसवरपुंडरीआणं पुरिसवरगंधहत्थीणं लोगुत्तमाणं लोगनाह्वाणं लोगपईवाणं लोगपज्जोअग-
राणं अभयदयाणं चरुबुदयाणं मग्गदयाणं सरणदयाणं बोहिदयाणं धम्मदयाणं धम्मदेसयाणं
धम्मनायगाणं धम्मसारहोणं धम्मवरचाउरंनचच्चवदीणं दीवो ताणं सरणं गई पइट्ठा अप्पडिह्ववरनाण-
दंसणरराणं विअट्ठउत्तमाणं जिणाणं जावयाणं तिण्णाणं नारयाणं बुद्धाणं बोहयाणं सुत्ताणं मोअगाणं
मन्नरन्नूणं सन्नवरिस्सीणं सिबमयल्लमरुअमंगंनमक्खयमन्वायाहमपुणरावत्तिसिद्धिगइनामधेयं ताणं संप-

त्ताणं, नमोऽस्तु णं समणस्स भगवओ महायोरस्स आदिगरस्स तित्थगरस्स जाव संपाविउकामस्स मम धम्ममारियस्स धम्मोवदेस्सगरस्स, वंदामि णं भगवंतं तत्थ गयं इह गते, पासइ मे (मे से) भगवं तत्थ गण इह गयन्ति कइहु वंदामि णमंमति ॥

‘नमोज्जु णं’ मित्यादि प्राग्वत्, नवरं ‘दीवो ताणं सरणं गई पइट्ठा’ इत्यत्र जे तेमि नमोऽस्तु णमित्येवं गमनिका कार्येति । ‘धम्ममारियस्से’ति धर्माचार्याय, न तु कलाचार्याय, धर्माचार्यत्वमेव कथमित्यत आह—‘धम्मोवदेस्सगरस्स’ धर्मोपदेशकायेति । ‘तत्थ गयं’ति तत्र ग्रामान्तरं स्थितम्, ‘इह गणं’ति अत्रास्थितोऽहं वन्दे । कस्मादेवमित्यत आह—‘पासइ मे’ति पश्यति मां, ‘से’ति म-भगवान् ‘इतिरुद्धु’ इतिकृत्वा-इतिहेतोः ‘वंदइ’ति पूर्वोक्तस्तुत्या स्तौति ‘णमंसइ’ति नमस्यति-शिरोनमनेन प्रणमति ॥

वंदित्ता णमंसित्ता सीहासणवरगण पुरत्थाभिमुहे निसीअइ, निसीइत्ता तस्स पवित्तिवाउअस्स अट्ठुत्तरसयसहस्सं पीतिदानं वलयति, दलइत्ता सक्कारेति सम्माणेति सक्कारित्ता सम्माणित्ता एवं वयासीजया णं देवाणुप्पिया ! समणे भगवं महावीरे इहमागच्छेज्जा इह समोसरिज्जा इहेव चंपाणणयरीणचहिया पुण्णभेदे चेइण अहापडिख्यं उगगहं उग्गिणिहत्ता संजमेणं तवमा अप्पाणं भावंमाणे विहरेज्जा तथा णं मम एगमहं निवेदिज्जासित्तिकद्धु विसज्जिते ॥ (सू० १२)

‘अट्ठुत्तरसयसहस्सं पीडदानं’ति अष्टोत्तरं लक्षं रजतस्य तुष्टिदानं ददाति चेति, तचावश्यकं माण्डलिकानां प्रीतिदानमर्द्ध-

त्रयोदशलघमानमुक्तं, यदाह—“विची उ सुवण्णस्सा वारस अदं च सयसहस्साहं। तावइयं चिय कोडी पीईदाणं तु चक्खिस्स ॥१॥ ण्यं चेय पमाणं नवरं रययं तु केसवा दिति। मंडलियाण सहस्सा पीईदाणं सयसहस्सा ॥२॥” इति, इह पुनस्तदष्टोत्तर-लघमानमुक्तमिति कथं न विरोधः, उच्यते, भगवति चम्पायामागते तद्वास्यतीति न विरोधः। ‘सक्कारेइ’ति प्रवरवत्त्वादिभिः पूजयति। ‘मग्माणेइ’ति तथाविधया वचनादिप्रतिपत्त्या पूजयत्येवेति। एवं ‘सामिच्चि आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ’ति वाचनान्तरे वाक्यम्, एवमिति—यथाऽऽदेशं स्यामित्रित्यामन्त्रणार्थः इति—उपप्रदर्शने आह्वया—तदाज्ञां प्रमाणीकृत्येत्यर्थः विनयेन—अञ्जलिस्मरणादिना वचनं—राजादेशं प्रतिशृणोति—अभ्युपगच्छति इति ॥ १२ ॥

तपणं समणे भगवं महावीरे कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए फुल्लप्पलकमलकोमल्लुम्मिलितंमि आहा-
(अह)पंदुरे पद्माए रत्तासोगप्पगासक्खिसुअसुअमुहगुजद्धरागसरिसे कमलागरसंडवोहए उट्ठियम्मि सूरे
सहस्सरस्सिदिणयरे तेयस्सा जलंते जेणेव चंपा णयरी जेणेव पुण्णभंदे चेहए तेणेव उवागच्छति २ ता
अट्ठापट्ठिस्सुवं उग्गहं उग्गिण्हत्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति ॥ (सू० १३)

कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए’ति कल्यमिति—इयः प्रादुः प्राकाश्ये ततः प्रकाशप्रभातायां रजन्यां ‘फुल्लुप्पलकमलकोमल्लुम्मिलियंमि’ति फुल्लं—विरुसितं तद्य तदुत्पलं च—पद्मं फुल्लोत्पलं तच्च कमलश्च—हरिणविशेषः तयोः कोमलम्—अकटोरमुन्मीलितं—

१ यच्चिन्तु गुराणां द्वादश अदं च शतमहस्त्राणाम्। तावत्य एव कोट्यथ प्रीतिदानं तु चक्रिणाम् ॥१॥ एतदेव प्रमाणं केवलं रत्नानां तु केनया ददति। माण्डलिकानां महन्मानि प्रीतिदानं शतमहस्त्राणि ॥ २ ॥

दयानां नयनयोथोऽभीष्टं यस्मिन्तथा। तत्र 'अहं पंडुरं पभाष्'ति अथ रजनीप्रभातानन्तरं पाण्डुरं-शुक्लं प्रभाते-उपसि। 'रक्ता-
मोग्गपगामि'गुअगुअमहगुंजदगगमरिसे कमलागरसंडचोहए उद्वियमि युरे'ति रक्ताओकस्य-तरुविशेषस्य प्रकाशः-प्रभा स च
[दिशुकं च-पल्लवद्रुमं शुक्रमुगं च-प्रतीतं गुञ्जा-रक्तकृष्णः फलविशेषः तददं चेति द्वन्द्वः, एषां यो रागो-रक्तत्वं तेन सदृशः-
ममो यः न तथा, तथा कमलाकराः-पयोत्यतिम्यानभूता हृदयादयस्तेषु यानि पण्डानि-नलिनवनानि तेषां बोधको-विकाशको यः
न तथा नय, उस्मिने-उद्वेगे युरे-रसौ। किम्भूते? -महस्मरहिममि दिणअरे तेअमा जलंते'ति विशेषणत्रयं व्यक्तम्। 'संपलियं-
कनिगन्ने'ति पद्याने निपत्तः, इदं च वाचनान्तरपदम् ॥ १३ ॥

तेषां कालेणं तेषां मनणं मनणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी बहवे समणा भगवंतो अप्पेगइया
उग्गपण्यइया भोगपण्यइया राइण्ण० पाग० कोरन्व० म्वत्तिअपण्वइआ भडा जोहा सेणावई पसत्थारी
सेद्धी इन्हा अण्णे य ग्रहवे एवमाइणो उत्तमजातिकुलस्सवविणयविण्णाणवण्णलावणविक्रमपहाणसो भग्ग-
कंतिगुत्ता पाटुभणभण्णणिनयपरियालफिट्ठिआ णरयइगुणाइरेगा इच्छिअभोगा सुहसंपललिआ किंपागफलो-
गमं न मुणिअ विमयमोस्सं जलबुब्बुअसमाणं कुसगजलविदुधंचलं जीवियं च णाऊण अद्धुवमिणं रय-
मिय पटग्गलगं संविधुणित्ता णं चइत्ता हिरणं जाव पण्वइआ, अप्पेगइया अद्धमासपरिआया अप्पेगइआ
मामपरिआया एवं दुमास तिमास जाव एक्कारम० अप्पेगइआ वासपरिआया दुवास० तिवास० अप्पेग-
इआ अप्पेगयासपरिआया संजमेणं तयसा अप्पणं भावेमाणा विहरंति ॥ (सू० १४) ॥

‘अन्तेवासि’ति शिष्याः । ‘अप्येगद्वय’ति अपिः-समुच्चये एकका-एकं अन्ये केचिदपीत्यर्थः । ‘उगमपव्वह्य’ति उग्रा-आदि-
देवेन ये आरक्षकत्वेन निधुक्ताः तद्वंशजाश्च अत उग्राः सन्तः प्रव्रजिता-दीक्षामाश्रिता उग्रप्रव्रजिताः । एवमन्यान्यपि पदानि, नगरं
भोगा-ये तेनैव गुरुत्वेन व्यवहृतास्तद्वंशजाश्च, राजन्या ये तेनैव वयस्यतया व्यवस्थापितास्तद्वंशजाश्च, ज्ञाता-इक्ष्वाकुवंशविशेष-
भूताः नागा वा-नागवंशप्रसूताः कोरव्यन्ति-कुरवः-कुरुवंशप्रसूताः, क्षत्रियाश्चातुर्वर्ण्ये द्वितीयवर्णभूताः, भडचि-चारभटाः, जोहत्ति-
भटेभ्यो विशिष्टतराः सहस्रयोधादयः, सेणावश्चि-सैन्यनायकाः, पसत्यारचि-प्रशस्तारो धर्मशास्त्रपाठकाः, श्रेष्ठिनः-श्रीदेवता-
स्यासितसौवर्णपट्टाङ्कितमस्तकाः, इवमन्ति-इभ्याः हस्तिप्रमाणद्रविणराशिपतयः ‘अण्ये य बहवे एवमाहणो’ति एवमप्रकाराः उत्तम-
जाइकुलरूचविनयविष्ण्णाणवणलावणविक्रमपहाणसोहगकंतिजुत्त’ति उत्तमा ये जात्यादयः प्रधाने च ये सौभाग्यकान्ती तैर्ये युक्तास्ते
तथा, तत्र जातिः-मातृकः पक्षः, कुलं-पैतृकः पक्षः, रूपं-शरीराकारः, विनयविज्ञाने च-प्रतीते, वर्णो-गौरत्वादिका कायच्छाया,
लावण्यम्-आकारस्यैव स्पृहणीयता, विक्रमः-पौरुषं, सौभाग्यम्-आदेयता कान्तिः-दीप्तिः । ‘बहुधणधणनिचयपरियालफिडिआ’
बहवो ये धनानां-गणिमधरिमादीनां धान्यानां च-शाल्यादीनां निचयाः-सञ्चयाः, परिचारश्च-दासीदासादिपरिकरस्तैः स्फुटिता-
ईश्वरान्तराण्यतिक्रान्ताः अथवा तेभ्यः सर्वसङ्गत्यागेन दूरीभूता ये ते तथा, पाठान्तरे बहवो धनधान्यनिचयपरिवारा यस्यां सा
तथाभूता स्थितिः शुद्धवासे येषां ते तथा । ‘जरवइगुणाइरेआ’ नरपतेः-राज्ञः सक्ताशद्गुणैः-विभवसुखादिभिः अतिरेकः-अतिज-
यो येषां ते तथा । ‘इच्छियभोगा’ ईप्सिता-वाञ्छिताः भोगाः-शब्दादयो येषां ते तथा । ‘सुहसंपललिया’ सुखेन सम्प्रललिताः-
प्रक्रीडिता ये ते तथा । ‘किंपागफलोयं च’ति विपदशफलतुल्यं पुनः ‘मुणिअ’ति ज्ञात्वा ‘विसयसुहं’ति व्यक्तं, तथा ‘जलबु-

नृअगमानं' कुशाग्रं जलविन्दुः कुशाग्रजलविन्दुस्तद्वचंचलं 'जीविष्य'ति जीवितव्यं च ज्ञात्वा, तथा 'अद्भुतमिणं'ति इदं विषयसौ-
ख्यधनगत्यादिरूपं अद्भुतम्-अनित्यरूपं रज इव पटाग्रलम् 'संविधुणिचा णं'ति विधूय-ज्ञिति विहाय, तथा 'चइत्त'त्ति
त्यक्त्वा, किं तदित्याह-'हिरण्यं च' रूप्यं, यावच्छब्दोपादानादिदं दृश्यम्-चिच्चा सुवृण्णं चिच्चा धणं एवं धणं वलं वाहणं
क्रोसं कोट्टागारं रजं रद्धं पुरं अंतउरं चिच्चा निपुलधणरुणगरयणमणिमोत्तिअसंखसिलप्पवालरत्तरयणमाइयं संतसारमावतेजं
निच्छइत्ता निगोयइत्ता दाणं च दाइयाणं परिभायइत्ता सुंडा भवित्ता अगाराओ अणगारिय'मिति, व्यक्तं चैतत्, नवरं सुवर्णं
घटितं धनं-गमादि वलं-चतुरङ्गं वाहनं-वेगमरादिकं पुनर्धनं-गणिमादि कनकम्-अवटितसुवर्णं रत्नानि-कंकेतनादीनि मणयः-
चन्द्रकान्तादयः मौक्तिकानि-मुक्ताफलानि शङ्खाः-प्रतीताः शिलाप्रवालानि-विद्रुमाणि रत्तरत्नानि-पद्मरागा आदिशब्दाद्वस्त्रकम्ब-
लादिपरिश्रहः, एतेन किमुक्तं भातीत्याह-'संत'ति विद्यमानं मारस्त्रापतेयं-ग्रधानद्रव्यं, किमित्याह-विच्छेद्य-विशेषेण त्यक्त्वा
निच्छुर्दवदा कृत्या निष्क्रमणमहिमकरणतः, तथा तदेव गुप्तं सद्भिगोप्य-प्रकाशीकृत्य दानातिशयादत एव 'दाणं च दाइयाणं'ति
दानार्हम्भ्यः परिभाज्य-दत्तया, गोत्रिकेभ्यो-वा-विभागशो दत्तया मुण्डा भूत्वा-द्रव्यतः शिरोलुञ्चनेन भावतः क्रोधाद्यपनयनेन
अगाराइ-गेहान् निष्क्रम्येति शेषः, अनगारितो-साधुतां प्रव्रजिता-गताः, विभक्तिपरिणामाद्वा अनगारितया प्रव्रजिताः-श्रमणी-
भूताः, पर्यापयद्वाणि व्यक्तान्येवेति ॥१४॥

तेषां कालेणं तेषां समणं समणस्स भगवओ महार्चरस्स अंतेवासी बहवे निग्गंथा भगवंतो अप्पेगइआ
आभिणिबोहियणाणी जाव केवलणाणी अप्पेगइआ मणचलिआ कायचलिआ अप्पेगइआ मणेषुं

सावाणुगहसमत्था ३' अप्पेगइआ खेलोसहिपत्ता एवं जल्लोसहि० आमोसहि० सन्धोसहि० अप्पेगइआ कोट्टुवुद्धी एवं वीयवुद्धी पडवुद्धी अप्पेगइआ पयाणुसारी अप्पेगइआ संभिन्नसोआ अप्पेगइआ म्मीरामया अप्पेगइआ महुआसवा अप्पेगइआ सप्पिआसवा अप्पेगइआ अक्खीणमहाणासिआ एवं उज्जु-
मती अप्पेगइआ विडलमई विडवणिइदिपत्ता चारणा विज्जाहरा आगासातिवाइणो ॥

माधुवर्णकगमान्तरं व्यक्तमेव, नवरं 'मणोवलय'नि मनोवलिक्काः-मानसावष्टम्भन्तः वाग्यलिक्काः-प्रतिज्ञातार्थनिर्वाहकाः परपद्यधोभकारिचचना वा, कायवलिक्काः क्षुधादिपरीपद्भ्यग्लानीभवत्कायाः, 'नाणवलिया' अव्यभिचारिज्ञानाः 'दंसणवलिया' परीरधोग्यदर्शनाः 'चारित्तवलिया' इति व्यक्तं, वाचनान्तरार्थीतं चेदं विशेषणत्रयम् 'अप्पेगइआ मणेणं सावाणुगहसमत्था' मन-
मेव परेषां शायानुग्रहो कर्तुं ममर्था इत्यर्थः, एवं वाचा कायेन चेति । 'खेलोसहिपत्त'त्ति खेलो-निष्ठीवनं स एवौपधिः सकलरो-
गायनर्योपश्रमहेतुत्वात् खेलौपधिस्तां प्राप्ता ये ते तथा, एवमन्यत्रापि, नवरं 'जल्लोसहि'त्ति जल्लो-मलः 'विप्पोसहि'त्ति विप्पुः
प्रथरणादिविन्दवः, अथवा वि इति विष्ठा प्र-इति प्रथरणं ते एव ओपधिः इति । 'आमोसहि'त्ति आमर्षणमामर्ष-हस्तादिसंस्पर्श
इति । 'मबोमहि'त्ति सर्व एव खेलजल्लविप्पुदंशरोमनखादय ओपधिः सर्वौपधिः, 'कोट्टुवुद्धि'त्ति कोष्ठवत्-कुशल इव सूत्रार्थधान्यस्य
यथाप्राप्तस्याविनष्टस्याऽऽजन्मधरणादुद्दिः-मतिर्येषां ते तथा । 'वीजवुद्धि'त्ति बीजमिव विविधार्थाधिगमरूपमहातरुजननादुद्दिर्येषां
ते तथा । 'पडवुद्धि'त्ति पटवत् विशिष्टवक्तृवनस्पतिविसृष्टविविधप्रभृतस्र्वाप्युष्णफलग्रहणममर्थतया बुद्धिर्येषां ते तथा । 'पदाणुसा-

१ वाक्त्रापयापानुग्रहममर्थेति ज्ञापनाय त्रिकलक्षणोऽङ्कः ॥

रि'ति पदेन-यत्रानयनैरेनोपलब्धेन तदनुसृतानि पदशतान्यनुसरन्ति-अभ्यूहयन्तीत्येवंशीलाः पदानुसारिणः। 'संमिश्रसोअ'ति सम्मिश्रान्-चक्षुमेदमिन्नान् शब्दान् पृथक् पृथक् युगपच्छृण्वन्तीति सम्मिश्रयोक्तारः, सम्मिश्रानि वा-शब्देन व्याप्तानि शब्द-
ग्राहीणि, प्रत्येकं वा शब्दादिविषयैः श्रोतांसि-सर्वेन्द्रियाणि येषां ते तथा। 'क्षीरासव'चि क्षीरवन्मधुरत्वेन श्रोतॄणां कर्णमनःसुख-
करं रचनमाश्रनन्ति-धुरन्ति ये ते क्षीराश्रवाः। 'मधुआसव'चि मध्याश्रवाः प्राग्बद्ध, नवरं मधुरत्सर्वदोषोपशमनिमित्तत्वादाब्दा-
दरुन्त्याग तद्वचनस्य क्षीराश्रवेभ्यस्तो भेदेनोक्ताः। 'सप्तियआसव'चि सप्तिराश्रवास्तथैव, नवरं श्रोतॄणां स्वविषये स्नेहातिरेकसम्पा-
दकत्वात् क्षीराश्रवमप्याश्रवेभ्यो भेदेनोक्ताः। 'अक्सुणीमहाणसीय'चि महानसम्-अक्षपाकस्थानं तदाश्रितत्वाद्वाऽक्षमपि महान-
सम्प्लव्यते, ततथाधीनं-पुरुषशतमहसंभ्योऽपि दीयमानं स्वयमभुक्तं सत् तथाविधलब्धिविशेषादनुदितं तच्च तन्महानसं च-मिक्षा-
लब्धं भोजनमधीणमहानसं तदस्ति येषां ते तथा। 'उज्जुमइ'चि ऋज्वी सामान्यतो मनोमात्रग्राहिणी मतिः-मनःपर्यायज्ञानं येषां ते तथा। 'विडलमइ'चि विपुला-चक्षुर्विशिष्टशेषोपेतमन्यमानवस्तुग्राहित्वेन विस्तीर्णा मतिः-मनःपर्यायज्ञानं येषां ते तथा तथाहि-
पटोऽनेन चिन्तितः न च द्रव्यतः सौवर्णादिः क्षेत्रतः पाटलिपुत्रकादिः कालतः शारदादिर्भावतः कालवर्णादिरित्येवं विपुलमतयो
जानन्ति, ऋजुमतयस्तु सामान्यत एव, तथा अर्द्धरुतीयाहुलन्यूनं मनुजक्षेत्रे व्यवस्थितसंज्ञिनां मनोग्राहिका आद्याः, इतरे तु
सम्पूर्ण इति। 'विठञ्चणिइदिपत्त'चि विदुर्वणा-वैक्रियकरणलब्धः सैव ऋद्धिस्तो प्राप्ता ये ते तथा। 'चारण'चि चरणं-गमनं
वदतिशयवदस्ति येषां ते चारणाः, ते च द्विधा-जहाचारणा विद्याचारणा, तत्राप्युपमाद्यमेन क्षपतो यत्तेषां लब्धिरुत्पद्यते यया च
कश्चिज्जहाण्यापारमाथिल्यैकैर्नोपपातेन त्रयोदशं रुचकवरामिधानं दीपं मेरुमस्तकं च यावद्गन्तुं प्रतिनिवृत्तश्च तत उत्पातद्वयेन-

हागन्तुं समर्थो भवति तथा युक्ता आधाः, या पुनः षष्ठं षष्ठेन क्षयत उत्पद्यते, यया शुतविहितेपदुपष्टम्भवयोत्पातद्वयेनाष्टमं नन्दी-
श्वराख्यं द्वीपं मेरुमस्तकं च गन्तुं ततः प्रतिनिवृत्त्यर्थेकैर्नौत्पातेनेहागन्तुं समर्थो भवति तथा युक्ता द्वितीया इति । 'विज्ञाहर'ति
प्रश्नस्यादिविविधविशेषपरिणः । 'आगासातिवाङ्मो'ति आकाशं-व्योमातिपतन्ति-अतिक्रामन्ति आकाशगामिविद्याप्रभावात्
पादलोपादिप्रभावाद्वा आकाशाद्वा हिरण्यवृष्ट्यादिकस्मिष्टमनिष्टं वाऽतिशयेन पातयन्तीत्येवंशीला आकाशतिपातिनः, आकाशादि-
वादिनो वा-अमूर्तानामपि पदार्थानां साधन (ने) समर्थवादिन इति भावः ।

अप्येगइआ कणगाचलिं तवोकम्पं पडिबण्णा एवं एकावलिं खुङ्गागसीह्मिक्कीलियं तवोकम्पं पडिबण्णा
अप्येगइयामहालयं सीह्मिक्कीलियं तवोकम्पं पडिबण्णा भइपडिंमं मइभइपडिंमं सव्वतोभइपडिंमं आयं-
विलवद्धमाणं तवोकम्पं पडिबण्णा

'कणगाचलिं तवोकम्पं पडिबण्णा'ति कनकमयमणिक्रमयो भूषणविशेषः, कल्पनया तदाकारं यत्तपस्तत्कनकावलीत्युच्यते,
तत्सापना चैवम्-चतुर्थं षष्ठमष्टमं चोत्तराधयेणावस्थाप्य तेषामबोऽष्टावष्टमानि चत्वारि चत्वारि पङ्क्तिद्वयेनावस्थापनीयानि, उभ-
यतो वा रेखाचतुष्केण नव कोष्ठकान् विधाय मध्यमे शून्यं विधाय शेषेष्वष्टसु तानि स्थापनीयानि, ततस्तस्याधोऽधः चतुर्थीदीनि
चतुर्विंशत्तमपर्यन्तानि, ततः कनकावलिमध्यभागकल्पनया चतुर्विंशदष्टमानि, तानि चोत्तराधयेण द्वे त्रीणि चत्वारि पञ्च षट्
पञ्च चत्वारि त्रीणि द्वे चैत्येवं स्थाप्यानि, अथवाऽष्टानिः षड्भिध रेखाभिः पञ्चविंशत्कोष्ठकान् विधाय मध्ये शून्यं कृत्वा दोषेषु
तानि स्थापनीयानीति,

तत उपर्युपरि चतुस्त्रिंशत्तमादीनि चतुर्थान्तानि, ततः पूर्ववदष्टावष्टमानि, ततोऽष्टमं षष्ठं चतुर्थं चेति । चतुर्थीदीनि च क्रमेणैकोपवासादिरूपाणीति । अत्र चैकस्यां परिपाठ्यां विकृतिभिः पारणकं, द्वितीयस्यां निर्विकृतिकेन, तृतीयायामलेपकृता, चतुर्थ्यां चाचाम्लेनेति । अत्र चैकैकस्यां परिपाठ्यामेकः संवत्सरो मासाः पञ्च दिनानि च द्वादश, परिपाटीचतुष्टये तु संवत्सराः पञ्च मासा नव दिनानि त्राष्टादशेति । 'एवमेकावली' कनकावल्यमिलापेनेत्यर्थः, 'एकावली च नान्यत्रोपलब्धेति न लिखिताः' 'बुद्भागसीहनिक्कीलियं'ति वक्ष्यमाणमहासिंहनिक्कीडितापेक्षया शुद्धकं सिंहनिक्कीडितं-सिंहगमनं तदिव यत्तपस्तत् सिंहनिक्कीडितमित्युच्यते, तद्गमनं चातिक्रान्तदेशावलोकनतः, एवमतिक्रान्ततपःसमासेवनेनापूर्वतपसोऽनुष्ठानं यत्र तत्सिंहनिक्कीडितमिति, तच्चैवम्-चतुर्थं ततः षष्ठचतुर्थेऽष्टमपष्ठे दशमाष्टमे द्वादशदशमे चतुर्दशद्वादशे षोडशचतुर्दशे अप्ष्टादशपोडशे विंशतितमाप्ष्टादशे विंशतितमं चेति क्रमेण विधीयते, ततः षोडशाष्टादशे चतुर्दशपोडशे द्वादशचतुर्दशे अष्टमदशमे षष्ठाष्टमे चतुर्थपष्ठे चतुर्थं चेति, स्थापना चैवम्—

१ २३४५६७८९ १० ४५ ७६५४३२१ १ । अत्र च एकस्यां परिपाठ्यां दिनमानम् नवकसङ्कलने द्वे ४५ । ४५
१ २३४५६७८ १० ४५ । ८७६५४३२ अष्टकसङ्कलना चैका ३६ सप्तकसङ्कलनाऽप्येकत्र २८ पारणकदिनानि ३३,
सर्वाग्रम् १८७, एवं च मासाः ६ दिनानि च ७, चतसृषु परिपाटीभवेतदेव चतुर्गुणं स्यात्, तत्र वर्षे २ दिनानि, २८,
तत्र प्रथमपरिपाठ्यां पारणकं सर्वकामगुणितं, द्वितीयस्यां निर्विकृतिकं, तृतीयायामलेपकारि, चतुर्थ्यामाचामाम्लमिति ।
एवं महासिंहनिक्कीडितमपि, नवरमिह स्थापना एकादयः षोडशान्ताः पुनः षोडशादय एकान्ता स्थाप्यन्ते, तत्र द्वयादीनां ।

पोडशान्तानामग्रे प्रत्येकमेकादयः पञ्चदशान्ताः स्थाप्यन्ते, तथा ये पोडशादय एकाः स्थापितास्तेषु पञ्चदशदीनां व्यन्ताना-
मादौ चतुर्दशादयः स्थापनीयाः, चतुर्थादिना चाभिलाषेन ते समुत्कीर्तनीयाः ।

दिनमानं चैकस्यां परिपाद्याभिदमत्र-द्वे पोडशानां मङ्गलने
१३६, १३६ एका पञ्चदशानां १२० चतुर्दशानामप्येकत्र १०५
एकपष्टिथ पारणकानीति, ६१ सर्वाग्रं च ५५८, एवं च वर्षमेकं पद
च मामाः दिनान्यष्टादशेति, परिपाटीचतुष्टये चतुर्गुणमेतदेव

वर्षाणि ६ मासौ २ दिनानि १२ । तथा भद्रप्रतिभा-यस्यां पूर्वद्रक्षिणापरोक्षराभिमुखः प्रत्येकं ग्रहरचतुष्टयं कायोत्सर्गं करोति,
एषा चाहोरात्रद्वयमानेति, महाभद्राऽपि तथैव, नवरमहोरात्रं यात्रदैकैकदिगभिमुखः कायोत्सर्गं करोति, अहोरात्रचतुष्टयं चास्यां
मानमिति, सर्वनोभद्रा पुनर्यस्यां दशसु दिक्षु प्रत्येकमहोरात्रं कायोत्सर्गं करोति । अस्यां च दशाहोरात्राणि मानमिति । अथवा

द्विविधा सर्वतोभद्रा-क्षुद्रा महती च, तत्र क्षुद्रायाः स्थापना-स्थापनोपायगाथा चैयमत्र-‘एगाई
पंचते, ठविडं मज्झं तु आइमणुपंति । सेसे कमेण ठविडं जाणेज्जा सव्वओभं ॥१॥’ तपोदिनानीह
पञ्चसप्ततिः, पारणकदिनानि तु पञ्चविंशतिः, सर्वाणि दिनानि शतमेकस्यां परिपाद्यां, चतसृषु त्वेतदेव
चतुर्गुणम् । एवं महत्यपि, नवरमेकादयः सप्तान्तास्तस्यामुपवासा भवन्ति, स्थापनोपायगाथा त्वियम्-
‘एगाई, सुत्तंवा, ठविडं मज्झं तु आइमणुपंति । सेसे कमेण ठविडं जाण महासव्वओभं ॥ १ ॥’

१	२	३	४	५
३	४	५	६	७
५	६	७	८	९
७	८	९	१०	११
९	१०	११	१२	१३

१।२।३।४।५।६।७। इयं प्रथमा पङ्क्तिः ४।५।६।७।१।२।३ द्वितीया ७।१।२।३।४।५।६।७।१।२ चतुर्थी ६।७।१।२।३।४।५ पञ्चमी २।३।४।५।६।७।१ पृष्ठी ५।६।७।१।२।३।४ सप्तमी । इह च षण्णवत्यधिकं श्रुतं तपोदिनानां स्यादेकोनपञ्चाशच्च पारणकदिनानि, एवं चाष्टौ मासाः पञ्च दिनानि, चतुस्रणु परिपटीप्वेतदेव चतुर्गुणमिति । ‘आयं विलब्धमाणं’ति यत्र चतुर्थं कृत्वा आयामाम्लं क्रियते, पुनश्चतुर्थं, पुनर्द्वौ आयामाम्ले, पुनश्चतुर्थं, पुनर्द्वौ आयामाम्लानि, एवं यावच्चतुर्थं श्रुतं चायामाम्लानां क्रियत इति, इह च श्रुतं चतुर्थानां तथा यच्च सहस्राणि यच्चाशुदधिकानि आयामाम्लानां भवन्तीति ।

मासिअं भिक्खुपडिमं एवं दोमासिअं पडिमं तिमासिअं पडिमं जाव सत्तमासिअं भिक्खुपडिमं पडिवण्णा पढमं सत्तराइदिअं अप्पेगइया भिक्खुपडिमं पडिवण्णा जाव तच्चं सत्तराइदिअं भिक्खुपडिमं पडिवण्णा अहोराइदिअं भिक्खुपडिमं पडिवण्णा इक्कराइदिअं भिक्खुपडिमं पडिवण्णा सत्तसत्तमिअं भिक्खुपडिमं अट्ठमिअं भिक्खुपडिमं णवणवमिअं भिक्खुपडिमं दसदसमिअं भिक्खुपडिमं खुद्धियं मोअपडिमं पडिवण्णा महद्धियं मोअपडिमं पडिवण्णा जयमज्झं चंदपडिमं पडिवण्णा वहर (वज्ज) मज्झं चंदपडिमं पडिवण्णा संजमेणं तवसा अप्पणं भावेमाणा वीहरंति ॥ (सू० १५) ॥

‘मासियं भिक्खुपडिमं’ति मासपरिमाणा मासिकी तां मिश्रप्रतिमां—साधुप्रतिज्ञाविशेषं, तत्र हि मासं यावदेका दत्तिर्भक्त-स्वैकैव च पानसेति, एवं द्वितीयाद्याः सप्तम्यन्ताः एकैकदत्तिवृत्तियुक्ता इति । ‘पढमसत्तराइदिअं’ति तिसृणां मध्ये प्रथमा सप्त-

१ टीकाकर्दामप्रायेण राइदिअं । २ एगराइयंति वृत्तिः ।

रात्रिन्दिवा-महाहोरात्रप्रमाणा, अस्यां च चतुर्थेन चतुर्थेन पानकाहारविरहित उत्तानको वा पार्श्वशायी वा निषद्योपगतो वा ग्रामा-
दिभ्यो नहिर्दिहरति, द्वितीयसप्तरात्रिन्दिवाप्येवंविधैश्च, नवरं उत्कुडको वा लगण्डशायी वा दण्डायतो वा विहरति, एवं तृतीया-
सप्तरात्रिन्दिवापि, नवरं गोदोहिकस्थितो वा वीरासनिको वा आम्रकुञ्जो वा आस्त इति । 'गहंदिअं'ति रात्रिन्दिवप्रमाणामहोरात्रि-
कीमित्यर्थः, अस्यां च षष्ठोपवासिको ग्रामादिभ्यो बहिः प्रलम्बभुजस्तिमुतीति । 'एगराइयं'ति एका रात्रिः प्रमाणमस्या इत्येकरा-
त्रिकी ताम्, अस्यां चाष्टमभक्तिको ग्रामादिबहिरीपदवनतगत्रोऽनिमिषनयनः शुष्कपुद्गलनिरुद्धदृष्टिः जिनमुद्रास्यापितयादः प्रल-
म्बितभुजस्तिमुतीति, विशिष्टसंहननादियुक्त एव चैताः प्रतिषद्यन्ते, आह च-"पडिवअइ एयाओ संघयणचिइजुओ महसत्तो ।
पडिमाउ भावियप्पा मम्मं गुरुणा अणुआओ ॥१॥"इत्यादि । "सत्तसत्तमियं"ति गत्तसत्तमानि दिनानि यस्यां सा तथा, सा च सप्तमि-
दिनानां गत्तकर्मभवति, तत्र च प्रथमदिने एका दक्षिर्मक्तस्यैकैव च पानकस्यैवं द्रव्यादिष्वेकीतरया दृढ्या सप्तमदिने सप्त दत्तयः,
एवमन्यान्यपि पद सप्तकानि, अथवा प्रथमसप्तके प्रतिदिनमेका दत्तिर्द्वितीयादिषु तु द्रव्यादयो यात्रत्मसमे सप्तके प्रतिदिनं ससेति,
एवमष्टाष्टमिका नवनवमिका दशदशमिका चेति, नवरं दत्तिबुद्धिः कार्येति । क्वचिदिह स्थाने भद्रासुभद्रामहामद्रासर्वतोभद्रा-
भद्रोत्तराश्च मिश्रप्रतिमाः पठ्यन्ते, तत्र सुभद्रा अप्रतीता, शेषास्तु, व्याख्याताः प्राक्, नवरं भद्रोत्तरास्थापना एवम्—
१।६।७।८।९। प्रथमा पङ्क्तिः । ७।८।९।१०।११। द्वितीया । ६।७।८।९।१०।११। चतुर्थी । ८।९।१०।११। पञ्च-
मीति । अथवा । ५।६।७।८।९।१०।११। प्रथमा पङ्क्तिः । ८।९।१०।११।१२।१३।१४। द्वितीया । ११।१२।१३।१४।१५। तृतीया । ७।८।

१ प्रतिपद्यत एताः संहननधृतियुक्तो महासन्धः । प्रतिमा भावितात्मा सम्यग्गुणानुज्ञातः ॥ १ ॥

१।१०।११।५।६। चतुर्थी । १०।११।५।६। ७।८। ९। पञ्चमी । ६। ७। ८। ९। १०।११।५। षष्ठी । १०।११।५।६। ७।८। मसमीति ।
‘गुडियं’ति शुद्धिका-महत्पक्षेया लघ्वी भोक्तृप्रतिमा-प्रथवणाभिग्रहः, इयं च द्रव्यतः प्रथवणविषया प्रथवणस्याप्रतिष्ठापने-
त्यर्थः, क्षेत्रतो ग्रामादेर्वहिः, कालतः शरदि निदाधे वा प्रतिपद्यते, भुक्त्वा चेत् प्रतिपद्यते चतुर्दशभक्तेन समाप्यते, अभुक्त्वा चेत्
प्रतिपद्यते तदा षोडशभक्तेन समाप्यते, भावतस्तु दिव्यादिकोपसर्गसहनेमिति । एवं महामोक्तप्रतिमाऽपि नवरं भुक्त्वा चेत् प्रति-
पद्यते तदा षोडशभक्तेन समाप्यते, अभुक्त्वा चेत् चतुर्दशभक्तेन । ‘अवमज्झं चंदपडिमं’ति यवस्येव मध्यं यस्यां सा यव-
मस्या, चन्द्र इव कलावृद्धिनिभ्यां या प्रतिमा सा चन्द्रप्रतिमा, तथाहि-शुक्लप्रतिपदि एकं कवलं भिक्षां वा अभ्यवहृत्य प्रति-
दिनं कवलमिदृश्या पञ्चदश पौर्णमास्यां कृष्णप्रतिपदि च पञ्चदशैव भुक्त्वा प्रतिपदिनमेकहान्या अमावास्यायामेकमेव यस्यां
भुक्त्वा सा स्थूलमध्यत्वात् यवमध्येति । ‘वह्रमज्झं चंदपडिमं’ति वैरस्येव (वज्रस्येव) मध्यं यस्यां सा तथा, यस्यां हि कृष्णप्रति-
पदि पञ्चदश कवलान् भुक्त्वा ततः प्रतिदिनमेकहान्या अमावास्यायामेकं शुक्लप्रतिपद्येकमेव, ततः पुनरैकशृङ्ग्या पौर्णमास्यां
पञ्चदश भुक्त्वा सा तनुमध्यत्वाद्ब्रजमध्येति ॥ वाचनान्तराधीतमथ पदचतुष्कम्—‘विवेगपडिमं’ति विवेकः-त्यागः स
चान्तराणां कपायादीनां बाह्यानां च गणशरीरानुचितभक्तपानादीनां तत्प्रतिपत्तिविवेकप्रतिमिति । ‘विउस्तगपडिमं’ति व्युत्सर्ग-
प्रतिमा-कायोत्सर्गकरणमिति । ‘उचहाणपडिमं’ति तपोविषयोऽभिग्रहः, यद्यपि दद्याद्युतस्कन्धे भिक्षुपासकप्रतिमास्वरूपेयद्युक्ता
तथापीदृ तथा न व्याख्याता, भिक्षुप्रतिमानां प्रागेव दर्शितत्वाद्, उपामकप्रतिमानां च साधूनामसम्भवात् । ‘पडिसंलीणपडिमं’ति
संलीनताऽभिग्रहमिति ॥ १६ ॥

तेषां काहेणं तेषां समणं समणस्त भगवओ महाधीरस्त अतेवासी बहवे थेरा भगवंतो जातिसंपण्णा कुलसंपण्णा घटसंपण्णा रुवसंपण्णा विणयसंपण्णा णाणसंपण्णा दंसणसंपण्णा चरिससंपण्णा लज्जासंपण्णा लाघवसंपण्णा ओअंसी तेअंसी चंचंसी जसंसी जिअकोहा जियमाणा जिअमाया जिअलोभा जिअइदिआ जिअणिहा जिअपरीसहा जीविआसमरणभयविप्पमुक्ता वयप्पहाणा गुणप्पहाणा करणप्पहाणा खरणप्पहाणा निगगहप्पहाणा निच्छयप्पहाणा अज्जवप्पहाणा महवप्पहाणा त्वंतिप्पहाणा वरणप्पहाणा निगगहप्पहाणा निगगहप्पहाणा वंभप्पहाणा नयप्पहाणा नियमप्पहाणा सचप्पहाणा मुत्तिप्पहाणा विज्जाप्पहाणा मंतप्पहाणा वेअप्पहाणा वंभप्पहाणा नयप्पहाणा अप्पुस्सुआ अबहिह्लेस्सा सोअप्पहाणा चारुवण्णा लज्जातवस्सीजिइदिआ सोही अणियाणा अप्पुस्सुआ अबहिह्लेस्सा पुरुषमात्र

सुसामणारया वंता इणमेव निगगंथं पावयणं पुरओकाउं विहरंति ।
साधुवर्णकगमान्तरमेव, तत्र 'जाइसंपन्न'ति उत्तममावृणक्षुक्ता इत्यवसेयम्, अन्यथा मावृणक्षसम्भत्वं पुरुषमात्रस्यापि स्यादिति नैषामुत्कर्षः कश्चिदुक्तः स्याद्, उत्कर्षाभिधानार्थं चैषां विशेषणकदम्बकं चिकीर्षितमिति, एवं 'कुलसंपन्ना' इत्याद्यापि विशेषणनवकं, नवरं कुलं-पैवृकः पक्षः बलं-संहननसमुत्थः प्राणः रूपम्-आकृतिः विनयज्ञाने प्रतीते दर्शनं-सम्यक्त्वं चरित्रं-समिल्यादि लज्जा-अपवादसीलता संयमो वा लाघवं-द्रव्यतोऽल्पोपचिता भावतो गौरवप्रयत्यागः 'ओअसि'ति ओजो-मानसोऽवष्टम्भस्तदन्तः ओजस्विनः 'तेयसि'ति तेजः शरीरप्रभा तदन्तः तेजस्विनः 'बबसि'ति बचो-वचनं सौभाग्याद्युपेतं केवलमस्ति ते बचस्विनः, अथवा बच्यः-तेजः प्रभाव इत्यर्थः, तदन्तो बचस्विनः 'जसंसी'ति यशस्विनः-ख्यातिमन्तः जितको-

धादीनि सप्त विदेशणानि प्रतीतानि, नवरं क्रोधादित्रयः-उदयप्रासक्रोधादिविफलीकरणतोऽवसेयः, 'जीविआसमरणभयविप्पमुक्का' जीविताशया मरणभयेन च विप्रमुक्ताः, तदुभयोपेक्षका इत्यर्थः, 'वयप्पहाणे'ति व्रतं-यतित्वं प्रधानम्-उत्तमं श्राकयादियतित्वापेक्षया निर्ग्रन्थयतित्वाघेषां, व्रतेन वा प्रधाना ये ते तथा, निर्ग्रन्थश्रमणा इत्यर्थः, ते च न व्यवहारत एवेत्यत आह-'गुणप्पहाण'ति प्रतीत, नवरं गुणाः-करुणादयः, गुणप्राधान्यमेव प्रपञ्चयन्नाह-'करणप्पहाणे' त्यादिविशेषणसप्तकं प्रतीतार्थं च, नवरं करणं-पिण्डविशुद्ध्यादि चरणं-महाव्रतादि निग्रहः-अनाचारप्रवृत्तेर्निषेधनं निश्चयः-तत्त्वनिर्णयः विहितानुष्ठानेषु वा अवश्यंकरणाभ्युपगमः, आर्जवं-मायोदयनिग्रहः मार्दवं-मानोदयनिरोधः, लाघवं-क्रियासु दक्षत्वं क्षान्तिः-क्रोधोदयनिग्रह इत्यर्थः, मुक्तिः-लोभोदयविनिरोधो विद्याः-ब्रह्मस्यादिकाः मन्त्रा-हरिणोगमेण्यादिमन्त्राः वेदाः-आगमाः ऋग्वेदादयो वा ब्रह्म-ब्रह्मचर्यं कुशलानुष्ठानं वा नया-नीतयः नियमा-अभिग्रहाः सत्यं-सम्यग्वादः शौचं-द्रव्यतो निर्लेपता भावतोऽनवधसमाचारः, यच्चेह चरणकरणाग्रहणेऽप्यार्जवादिग्रहणं तदार्जवादीनां प्राधान्यख्यापनार्थमवसेयं, 'चारुवण'ति सत्कीर्तयः गौराद्युदात्तशरीरवर्णयुक्ता वा सत्प्रज्ञा वा 'लज्जातवस्सीजिईदिय'ति लज्जाप्राधानास्तपस्विनः-शिष्या जितेन्द्रियाश्च येषां ते लज्जातपस्वित्वेतिन्द्रियाः, अथवा लज्जया तपःश्रिया च जितानीन्द्रियाणि यैस्ते लज्जातपःश्रीजितेन्द्रियाः, यद्यपि जितेन्द्रिया इति प्रागुक्तं, तथापीह लज्जातपोविशेषितत्वात् पुनरुक्तत्वमवसेयमिति, 'सोहि'ति सुहृदो-मित्राणि जीवलोकसेति गम्यम्, अथवा शोधियोगाच्छोधयः-अकलुषहृदया इत्यर्थः, 'अणियाण'ति अनिदाना-निदानरहिताः 'अप्पुस्सुय'ति अल्पौत्सुक्या-औत्सुक्यवर्जिताः 'अबहिह्लेस'ति संयमादबहिर्भूतमनोवृत्तयः, 'अप्पडिलेस्सा [वा]' अग्रतिलेख्या-अतुलमनोवृत्तयः, 'सुमामण्णारय'ति अतिशयेन श्रमणकर्मसक्ताः, 'दंत'ति

गुरुमिदं प्राहिताः विनयिता इत्यर्थः, इदमेव नैर्ग्रन्थं प्रयत्नं 'पुरओकाउ'ति पुरस्कृत्य-प्रमाणीकृत्य विहरन्तीति, कचिदेवं च पठते- 'बहूणं आयरिया' अर्धदायकत्वात् 'बहूणं उज्झाया' दूनदायकत्वात्, बहूनां गृहस्थानां प्रव्रजितानां च दीपो मोहतमः- पटलादनपटुत्वात्, द्वीप इव वा द्वीपः संसारसागरमिमग्नानामाथासभूतत्वात्, 'तणं'ति त्राणमनर्थेभ्यो रक्षकत्वात्, 'सरणं'ति पटलादनपटुत्वात्, द्वीप इव वा द्वीपः संसारसागरमिमग्नानीया इत्यर्थः, 'पट्ट'ति प्रतिष्ठन्त्यस्यामिति प्रतिष्ठा आश्रय इत्यर्थः ॥

तेसि णं भगवंताणं आयावायावि विदिता भवंति परयाया विदिता भवंति आयावायं जमइत्ता न- लयणमिव मत्तमातंगा अच्छिदपसिणवागरणा रयणकरंडगसमाणा कुत्तिआवणभूआ परवादिपमदणा दुवाल्संगिणो समत्तगणिपिडगधरा सळवत्तरसणिवाइणो सळवभासाणुगामिणो अजिणा जिणसंकासा जिणा इव अवितहं चागरमाणा संजमेणं तयसा अप्पाणं भावेमाणा विहरंति ॥ (सू० १६)

तेषां भगवतां 'आयावायावि'ति आत्मसादाः-स्वसिद्धान्तप्रवादाः, अपिः समुचये, पाठान्तरेणात्मवादिनो जेना इत्यर्थः, विदिताः-प्रतीताः भवन्ति, तथा परवादाः-शाक्यादिमतानि, पाठान्तरेण परवादिनः-शाक्यादयो विदिता भवन्ति, स्वपर- सिद्धान्तप्रणीतया, ततश्च 'आयानायं'ति स्वसिद्धान्तं 'जमइत्त'ति पुनः पुनरावर्तनेनातिपरिचितं कृत्वा, किमिव के इत्याह- नलवनमिव मत्तमातङ्गा इति प्रतीतं, नलवना इति पाठान्तरं, नलवनानीवेति व्याख्येयं, ततः 'अच्छिदपसिणवागरणं'ति अविरलप्रश्ना अविरलोचराय सम्भूताः सन्तो विहरन्तीति योगः, 'रयणकरंडगसमाण'ति प्रतीतं, 'कुत्तिआवणभूअ'ति कुत्रिकं-स्वर्गमर्त्यपातालल- क्षणं भूमित्रयं तत्सम्भवं वस्त्वपि कुत्रिकं, तत्सम्पादक आयणो-द्वयः कुत्रिकापणस्तद्भूताः-समीहितार्थसम्पादनलब्धिपुत्तवेन

तदुपमाः, 'परवाइयपमदण'ति तन्मतग्रमर्दनात् 'परवाईहिं अणोकिंता इत्यादि चोद्सपुष्पी'त्यन्तं वाचनान्तरं, तत्र अनुपक्रान्ता-
अनिराकृता इत्यर्थः, 'अण्णउत्थिएहि'ति अन्ययूधिकैः-परतीर्थिकैः 'अणोद्धंसिज्जमाण'ति अनुपध्वस्यमानाः माहात्म्यादयाल्य-
मानाः, विहरन्ति-विचरन्ति, 'अपेगइया आयारधरे'त्येवमादीनि षोडश विशेषणानि सुगमानि, नवरं सूत्रकृतधरा इत्यस्य प्राक्त-
नाङ्गधराविनाभूतत्वेऽपि तस्यातिशयेन धरणात्सूत्रकृतधरा इत्याद्युक्तम्, अत एव विपाकश्रुतधरोक्तावपि एकादशाङ्गविद इत्युक्तम्,
अथवा विदेर्विचारणार्थत्वादेकादशाङ्गविचारकाः, नवपूर्व्यादिग्रहणं तु तेषां सातिशयत्वेन प्राधान्यख्यापनार्थमिति, चतुर्दशपूर्वित्वे
सत्यपि द्वादशाङ्गित्वं केषाञ्चिन्न स्याच्चतुर्दशपूर्वाणां द्वादशाङ्गस्यांशभूतत्वात्, अत आह-'दुबालसंगिणो'ति, तथा द्वादशाङ्गित्वे-
ऽपि न समस्तश्रुतधरत्वं केषाञ्चित्स्यादित्यत आह-'समच्चगणिपिडगधरा' गणीनाम्-अर्थपरिच्छेदानां पिटकमिव पिटकं-स्थानं
गणिपिटकम्, अथवा पिटकमिव घालञ्जनानिजकसर्वस्वाधारभाजनविशेष इव यत्तत्पिटकं, गणिन-आचार्यस्य पिटकं गणिपिट-
कं-प्रकीर्णकश्रुतादेशश्रुतनिर्युक्त्यादियुक्तं जिनप्रवचनं, समस्तम्-अनन्तगमपर्यायोपेतं गणिपिटकं धारयन्ति ये ते तथा, अत एव
'सबक्खवरसण्णिवाइणो'ति सर्वे अक्षरमन्त्रिपाताः-वर्णसंयोगा ज्ञेयतया विद्यन्ते येषां ते तथा, 'सबभासाणुगामिणो'ति सर्वभाषाः-
आर्यानार्यामिरवाचः अनुगच्छन्ति-अनुकुर्वन्ति तद्भाषाभाषित्वात् स्वभाषयैव वा लब्धिविशेषात्तथाविधप्रत्ययजननात्, अथवा
सर्वभाषाः-संस्कृतप्राकृतमागध्याद्या अनुगमयन्ति-व्याख्यान्तीत्येवंशीला ये ते तथा, 'अजिण'ति असर्वज्ञाः सन्तो जिनसङ्घाशाः,
जिना इवावितथं व्याकुर्वाणाः ॥ १६ ॥

तेषां कालेणं तेषां समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी बह्वे अणगारा भगवंतो ईरिआ-

समिआ भासासमिआ एसासमिआ आदाणभंडमत्तनिकखेवणासमिआ उचारपासवणखेलसिघाणजल्ल-
पारिदायणियासमिआ मणगुत्ता वयगुत्ता कायगुत्ता गुत्ता गुत्तिदिया गुत्तवंभयारी अममा अकिचणा
छिण्णगंगा छिण्णसोआ निरुवलेवा कंसपातिय मुक्कनोआ संव इव निरंगणा जीवो विव अप्पडिहयगती
जचकणंगपिय जातल्वा आदरिसकलगाविय पागडभावा कुम्मो इव गुत्तिदिआ पुक्कखरपत्तं व निरुवलेवा
गगणमिव निरालंबणा अणिलो इव निरालया चंद इव सोमलेसा सूर इव दित्तेआ सागरो इव गंभीरा
विहग इव सबओ विप्पमुक्का मंदर इव अप्पकंपा सारयसलिलं व सुद्धहिअया खगिगिसाणं व पगजाया
भारंइपक्सी व अप्पमत्ता कुंजरो इव सौडीरा वसभो इव जायत्यामा सीहो इव दुद्धरिसा वसुंधरा इव
सषफासविसहा सुद्धअहूआसणे इव तेअसा जलंता

तेणं कालेणमित्यादि गमान्तरं व्यक्तं च, नवरं समित्तिखेत्रे 'आयाणभंडमत्तनिकखेवणासमिय'ति आदाने-ग्रहणे उपकरण-
स्येति गम्यते, भाण्डमात्रायाः-वस्त्राद्युपकरणरूपपरिच्छदस्य, भाण्डमात्रस्य चोपकरणस्यैव, अथवा भाण्डस्य-वस्त्रादेर्मन्मयभाजनस्य
वा मात्रस्य च-पात्रविशेषस्य निक्षेपणायां-विमोचने ये समिताः-सुप्रत्युपेक्षितादिक्रमेण सम्यक् प्रवृत्तास्ते तथा, 'उच्चारपासवण-
खेलसिघाणजल्लपारिदावणियासमिया' पुरीषभूत्रनिष्ठीवननासिकास्लेष्ममलपरित्यागे समिता इति शुद्धस्थण्डिलाश्रयणात्, 'मणगुत्ते'-
त्यादि पदभ्रमं कण्ठ्यम्, अत एव 'गुत्ता' सर्वथा गुप्तत्वात् 'गुत्तिदिय'ति शब्दादिषु रागादिरहिता इत्यर्थः, अथवा 'गुत्तागुत्ति-

? वृत्त्यभिप्रायेण अगम्यथा ।

दिय'त्ति गुप्तानि शब्दादिषु रागादिनिरोधाद् अगुप्तानि च आगमश्रवणयोः समित्यादिष्वनिरोधादिन्द्रियाणि येषां ते तथा, 'गुप्त-
वंमयारि'त्ति गुप्तं-चसत्यादिगुप्तिमद्बल-मैथुनविरतिं चरन्ति-आसेवन्त इत्येवंशीलाः गुप्तब्रह्मचारिणः, 'अमम'त्ति आमिष्वन्नि-
कममेतिशब्दबर्जाः 'अकिंचन'त्ति निर्द्वेषाः (ग्रन्थाग्रम् १०००) वाचनान्तरे 'अकोहे'त्यादीन्येकादश पदानि दृश्यन्ते, तत्र अको-
हे'त्यादि ४ प्रतीतानि, अत एव 'संत'त्ति शान्ता अन्तर्वृत्त्या 'पसंत'त्ति प्रशान्ताः बहिर्वृत्त्या 'उवसंत'त्ति उपशान्ता उभयतः,
अथवा मनःप्रभृत्यपेक्षया शान्तादीनि पदानि, अथवा श्रान्ता भवभ्रमणात् प्रशान्ताः प्रकृष्टचित्तत्वात् उपशान्ता-निवृत्ता पापेभ्यः,
अथवा प्रग्रमप्रकर्षाभिधानायेकादश पदत्रयमिदम्, अत एव 'परिनिवृत्ता' सकलसन्तापवर्जिताः 'अणासव'त्ति अनाश्रवाः-अवि-
घमानपापकर्मबन्धाः 'अगंय'त्ति अविघमानहिरण्यादिग्रन्थाः 'छिन्नसोअ'त्ति छिन्नशोकाश्छिन्नश्रोतसो वा, छिन्नसंसारप्रवाहा
इत्यर्थः, 'निरुत्तरेव'त्ति उपलिप्यते अनेनेत्युपलेपस्तद्रहिताः, कर्मबन्धहेतुवर्जिता इत्यर्थः, अथ 'निरुपलेपतामेवोपमानैराह-वक्ष्यमा-
णपदानां च भावनाप्यपनाशुक्ते इमे मद्ब्रह्माद्ये-कंसे १ संखे २ जीवे ३ गयणे ४ वाए ५ य सारए सलिले ६ । पुक्खरपत्ते ७
कुम्मे ८ विहगे ९ खग्गे य १० भारंटे ११ ॥१॥ कुंजर १२ वमहे १३ सीहे १४ नगराया चेव १५ सागरऽकुखोहे १६ । चंदे-
१७ मरे १८ कण्णे १९ चसुंघरा चेव २० मुद्दयहुए २१ ॥ २ ॥' उक्तगाथानुक्रमेणैव तानि पदानि व्याख्यास्यामः, वाचना-
न्तरे इत्यमेव दृष्टत्वादिति, 'कंसपाईव मुक्कतोया' कांस्यपात्रीवेति व्यक्तं मुक्तं-त्यक्तं तोयमिव तोयं-बन्धहेतुत्वात् स्नेहो यैस्ते
तथा, 'संतो इव निरंगणे'ति कम्बुवत् रत्नं-रागाद्युपरञ्जनं तस्माभिर्गताः, 'जीव इव अप्पडिहयगती' प्रत्यनीककुतीर्थिकादि-
पुक्तेष्वपि देयनगरादिषु विहरन्तो वादादिसामर्थ्योपेतत्वेनास्वलितगतय इत्यर्थः, संयमे वा अप्रतिहतवृत्तय इत्यर्थः, 'गगणमिव-

निरालम्बण'सि कुलप्राप्तमनगराद्यालम्बनवर्जिता इत्यर्थः, सर्वत्रानिभ्रिता इति हृदयं, 'वायुरिव' अप्पडिवद्धा' ग्रामादिव्वेकरोज्यादि-
वायात् 'सारयसलिलं व सुद्वहिलय'सि अकलुपमनस्त्याद्, 'पुक्खरपंचं व निरुत्तेव'सि पङ्कजलकल्पस्वजनविषयस्नेहरहिता इत्यर्थः,
'कुम्भो व गुत्तिदिये'सि कण्डपो हि कदाचिद् ग्रीवापादलक्षणावपचक्षेन गुप्तो भवति; एवमेतेऽपीन्द्रियपञ्चकेनेति, 'विहगा इव
विप्यसुक'सि मुकपरिकरत्वादनियतवामाद्य, 'लग्गिगविनाणं व एगजाय'सि खड्गी-आटव्यो जीवस्तस्य विषाणं-शृङ्गं तदेकमेव
भवति तद्वदेकजाता-एकरूपा रागादिसह्यायैकल्यादिति, 'भारण्डवल्लीव अप्पमत्त'सि भारण्डपक्षिणोः किलैकं दारीरं पृथग्यौवं
त्रिपादं च भवति, तो चाल्यन्तमग्रमत्तयैव निर्वाहं लभेते तेनोपमा कुतेति, 'कुंजरा'सौंदीरा' हस्तीव शूराः कपायादिरिपून् प्रती-
त्येति, 'वसभो इव जायत्थामा' गोरिकोत्पञ्चवलाः, प्रतिज्ञातकार्यभरनिर्वाहका इत्यर्थः, 'सीहो इव दुद्धरिमा' परीपद्मादिमृगैरनभि-
भवनीया इत्यर्थः, 'भंदरो इव अप्पकंप'सि मेरुरिवातुक्कलोपसर्गवायुमिरविचलितसन्धाः, 'सागरो इव गंभीर'सि हर्षशोकादिभार-
णसम्पेकऽप्यविकृतचित्ताः, 'चंदो इव सोमलेस्स'सि अनुपतापहेतुमनःपरिणामाः, 'भुरो इव दित्ततेअ'सि दीप्ततेजसो द्रव्यतः शरीर-
दीप्त्या भावतो ज्ञानेन, 'जज्जकणगमिव जायरूवा' जातं-लब्धं-रूपं-स्वरूपं रागादिक्लृप्पविरहात् यैस्ते जातरूपाः, 'वसुंधरा इव
सब्बफासविसद'सि-स्पर्शाः-शीतोष्णादयो अनुक्कलेतराः परीपद्मास्तावः सर्वाश्च विपहन्ते ये ते-तथा, 'सुद्धुअडुआसणो इव तेअसा
जलंजा' सुद्धु इतं-क्षितं धृतादि यत्र हुताशने-यक्ष्मो स तथा, तद्वत्तेजसा-ज्ञानरूपेण तपोरूपेण च ज्वलन्तो-दीप्यमानाः, पुस्त-
कान्तरे-विशेषणानि सर्वाण्येतानीदं चाधिकम्- 'आदरिसफलगा' इव पायडभावा' आदर्शफलकानीव-पट्टिका इव प्रतले-विस्तीर्णि-
त्वादादर्शफलकानि तानीव प्रकटा-यथावदुपलभ्यमानस्वभावा भावा-आदर्शपक्षे नयनमुखादिधर्माः साधुपक्षे अशठतया मनः-

परिणामाः येषु ते प्रगटभावाः ।

नत्थि णं तेसि णं भगवंताणं कथइ पडिबंघे भवइ, से अ पडिबंघे चउविहे पणत्ते, तंजहा-दन्वओ
खित्तओ कालओ भावओ, दन्वओ णं सच्चित्ताचित्तमीसिएसु दन्वेसु, खेत्तओ गामे वा णयरे वा रणणे वा
खेत्ते वा खले वा घरे वा अंगणे वा, कालओ समए वा आवलियाए वा जाव अयणे वा अण्णतरे वा दीह-
कालसंजोगे, भावओ कोहे वा माणे वा मायाए वा लोहे वा भए वा हासे वा एवं तेसि ण भवइ । ते णं
भगवंतो यासावासवज्जं अट्ट गिम्हहेमंतिआणि मासाणि गामे एगराइआ णयरे पंचराइआ चासीचंदणस-
माणकप्पा समलेइडुक्कं चणा समसुहुदुक्खा इहलोगपरलोगअप्पडिबद्धा संसारपारगामी कम्मणिग्घायणट्ठाए
अन्मुट्ठिआ विहरंति ॥ (सू० १७) ॥

‘नत्थी’त्यादि, नास्ति तेषां भगवतामयं पक्षो यदुत कुत्रचिदपि प्रतिबन्धो भवतीति, तद्यथा-द्रव्यतः ४, द्रव्यतः सच्चित्ता-
दिषु ३, क्षेत्रतो ग्रामादिषु ७, तत्र क्षेत्रं-धान्यजनमभूमिः खलं-धान्यमलनपवनादित्यण्डिलं, शेषाणि व्यक्तानि, कालतः समया-
दिषु, तत्र समयः-सर्वनिरुद्धः कालः, आवलिका-असङ्ख्यातसमया यावत्करणादिदं दृश्यम्-‘आणापाणू वा’ उच्छ्वासनिःश्वासकाल
इत्यर्थः, ‘घोवे वा’ सप्तप्राणमाने ‘लवे वा’ मत्सस्तोकमाने ‘सुट्ठुत्ते वा’ लवमसमसतिमाने अहोरात्रयश्चमासाः प्रतीताः, ‘अयणं’
दक्षिणायनमितरश्च, अन्यतरे वा ‘दीहकालसंजोए’ति वर्षशतादौ, भावतः क्रोधादिषु ६, ‘एवं तेसि न भवइ’ति एवम्-अमृता
प्रकारेण तेषां न भवति प्रतिबन्ध इति प्रकृतम्, ‘यासायामवज्जं’ति वर्षासु-प्रावृषि चासौ-निवासस्तद्वर्जमित्यर्थः, ‘गामे एगराइय’ति

एकरात्रो वासमानतया अस्ति येषां ते एकरात्रिकाः, एवं नगरे पञ्चरात्रिका इति, एतच्च प्रतिमाकल्पिकानां श्रत्योक्तम्, अन्येषां मासरूपविहारित्वादिति, 'वासीचंदणसमाणकल्प' इति वासीचन्दनयोः प्रतीतयोरथवा वासीचन्दने इव वासीचन्दने-अपकारकोपकारकौ तयोः समानो-निर्द्वेष्टरागत्वात्समः कल्पो-विकल्पः समाचारो वा येषां ते वासीचन्दनसमानकल्पाः, 'समलेदुक्तं चण' इति समेतुल्ये उपेक्षणीयत्वाद्येदुकाञ्चने येषां ते तथा, 'समसुखे'त्यादि 'विहरंती'त्येतदन्तं व्यक्तं, वाचनान्तरे पुनः 'तंजहा' इत्यतः परं गमान्तं यावदिदं पठ्यते- 'अंडए इ वा' अण्डजो-हंसादिः अण्डकं वा-मयूराण्डकादिः क्रीडादिमयूरादिहेतुरिति वा प्रतिबन्धः स्यात्, सप्तम्येकरचनान्तं चेदं व्याख्येयम्, इकारस्तु प्राकृतप्रभवः, 'पोयए इ वा' पोतजो-हस्त्यादिः, पोतको वा शिशुरिति वा प्रतिबन्धः स्यात्, 'अंडजे इ वा' बौडजे इ वे' त्वत्र पाठान्तरे अण्डजं-चक्रं कोशिकारकीटाण्डकप्रभवं बोण्डजं-कर्पासीफलप्रभवं वत्समेव, 'उगाहिए इ वा' अत्रगृहीतं-परिवेपणार्थमुत्पादितं भक्तपानं 'पग्गहिए वा' प्रगृहीतं भोजनार्थमुत्पादितं तदेव, अथवा अवग्रहिकं-अवग्रहोऽस्यास्तीत्यवग्रहिकं-वसतिपीठफलकादिकं औपग्रहिकं वा दण्डकादिकमुपधिजातं, प्रगृहीतं तु प्रकर्षेण गृहीतत्वादौधिकमिति, 'जणं जणं दिसं'ति गङ्गारस्य वाक्यालङ्कारार्थत्वाद्यां यां दिशमिच्छन्ति विहर्तुमिति, शेषः, 'तं णं तं णं'ति तां तां दिशं विहरन्तीति योगः, 'सुइभूय'ति शुचिभूताः-भावशुद्धिमन्तः श्रुतिभूता वा-प्राप्तसिद्धान्ताः, 'लघुभूय'ति अल्पोपधितया गौस्वत्यागाच्च, अथवा लघुभूतो वायुस्तद्वत् वे सततविद्यारास्ते लघुभूताः, 'अणप्यगंथा' अनल्पग्रन्थाः-बह्वागमाः अविद्यमानो वा आत्मनः सम्बन्धी ग्रन्थो-हिरण्यादिर्येषां ते तथा, अनर्प्यग्रन्था वा भावधनयुक्ता इत्यर्थः ॥१७॥

तेसि णं भगवताणं एतेणं विहारेणं इमे एआरूवे अहिंमतरयाहिरए तवोवहाणे

होत्वा, तंजहा-अङ्घ्रितरए छविहे ॥ (सू० १८) ॥

अथ सायुवर्णकः प्रकारान्तरेणोच्यते-स च 'तेसि ण'मित्यादि से तं भावितुस्सग्गे' इत्येतदन्तः अनयानादितयोमेदप्रति-
पादनपरः सुगम एव, नवरं वाचनान्तरे 'जायमायाविचि'ति संयमयायामात्रार्थं वृत्तिः-भक्तग्रहणं यात्रामात्रावृत्तिः 'अदुत्तरं च'
ति अथापरं पुनरित्यर्थः । तथाऽधिकृतवाचनायाप् 'अङ्घ्रितरए'ति अभ्यन्तरग्र-आन्तरस्पैव शरीरस्य तापान्तस्तम्पगृष्टिभिरेव
तपस्तया प्रतीयमानत्वाच्च, 'वाहीरए'ति बाह्यस्यैव शरीरस्य तापान्निम्यादृष्टिभिरपि तपस्तया प्रतीयमानत्वाच्चेति ॥ १८ ॥

ये किं तं चाहिरए ? २ छविहे, तंजहा-अणसणे ऊणो (अवमो) अरिया भिक्खाअरिपारसपरिचाए
कायकिलेसे पडिसंलीणया । से किं तं अणसणे ? २ दुविहे पणत्ते, तंजहा-इत्तरिए अ आवकहिए अ ।
से किं तं इत्तरिए ? २ अणेगविहे पणत्ते, तंजहा-वउत्थभत्ते छट्ठभत्ते अट्ठभत्ते वसमभत्ते बारसभत्ते
चउइसभत्ते सोलसभत्ते अद्धमासिए भत्ते मासिए भत्ते तेमासिए भत्ते चउमासिए भत्ते
पंचमासिए भत्ते उम्ममासिए भत्ते, से तं इत्तरिए । से किं तं आवकहिए ? २ दुविहे पणत्ते, तंजहा-पा-
ओवगमणे अ भत्तपच्चक्खाणे अ । से किं तं पाओवगमणे ? २ दुविहे पणत्ते, तंजहा-वायाइमे अ निधा-
याइमे अ नियमा अण्णडिकम्मो, से तं पाओवगमणे । से किं तं भत्तपच्चक्खाणे ? २ दुविहे पणत्ते, तंज-
हा-वायाइमे अ निधायाइमे अ णियमा सण्णडिकम्मो, से तं भत्तपच्चक्खाणे, से तं अणसणे ।

'अणसणे'ति भोजननिवृत्तिः, त्वेत्कर्तुं न शक्नोति तदा किं कार्यमित्याह-'अवमोयरिअ'ति अवमोदरस्य करणमवमोद-

रिका-ऊनोदरेत्यर्थः, उपलक्षणत्वाच्चास्य न्यूनोषधिताऽपीह दृश्येति, तत्राशक्तस्य यत्कार्यं तदाह- 'मिक्त्वायरिय'ति वृत्तिसंक्षेप इत्यर्थः, तत्राप्यशक्तस्य यत्कार्यं तदाह- 'रसपरिच्छाए'ति, तत्राप्यशक्तस्य यत्तदाह- 'कायकिलेसे', तत्रापि यत्तदाह- 'पडिसं-लीणय'ति, 'इत्तरिए'ति इत्वरम्-अल्पकालिकमेवोपवासादि पुण्यमासान्तम् 'आवकाहिए'ति यावती चासौ कथा च-मनुष्योऽय-मिति न्यपदेशरूपा यावत्कथा तस्यां भवं यावज्जीविकमित्यर्थः, 'पाओरगमणे'ति पादपसेवोपगमनम्-अस्पन्दतयाऽवस्थानं पादपोषणमनं 'वाघाइमे अ'ति व्याघातवत्-सिंहदावानलाद्यभिभूतो यत् प्रतिपद्यते 'निद्याघाइमे अ'ति व्याघातविरहितं ।

से किं तं ओमोअरिआओ ? २ दुविहा पणत्ता, तंजहा-दधोमोअरिआ य भावोमोअरिआ य, से किं तं दधोमोअरिआ ? २ दुविहा पणत्ता, तंजहा-उवगरणदधोमोअरिआ य भत्तपाणदधोमोअरिआ य । से किं तं उवगरणदधोमोअरिआ ? २ तिविहा पणत्ता, तंजहा-एगे वत्थे एगे पाए चियत्तोवकरणसाति-ज्जणया, से तं उवगरणदधोमोअरिआ । से किं तं भत्तपाणदधोमोअरिआ ? २ अणेगविहा पणत्ता, तंजहा-अट्टकुडिअंडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे अप्पाहारे, दुवालसकुडिअंडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे अवट्टोमोअरिआ, सोलसकुवकुडिअंडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे दुभागपत्तोमोअरिआ, चउवीसकुवकुडिअंडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे पत्तोमोअरिआ, एकतीसकुवकुडिअंडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे किंचूणोमोअरिआ, वत्तीसकुवकुडिअंडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे पमाणपत्ता, एत्तो एगेणवि घासेण ऊणयं आहारमाहारेमाणे समणे णिगंगे णो पकामरसभोईत्ति वतव्वं सिआ, से तं

भक्तपाणद्वोमोअरिआ, से तं दवोमोअरिआ । से किं तं भावोमोअरिआ !, २ अणेगविहा पणत्ता, तंजहा-
अप्पकोहे अप्पमाणे अप्पमाए अप्पलोहे अप्पसदे अप्पझंझे, से तं भावोमोअरिआ, से, तं ओमोअरिआ ।
से किं तं भिक्खायरिया !, २ अणेगविहा पणत्ता, तंजहा-दब्बाभिग्गहचरए खेत्ताभिग्गहचरए कालाभि-
ग्गहचरए भावाभिग्गहचरए उक्खित्तचरए निक्खित्तचरए निक्खित्तउक्खित्त-
चरए वट्ठिज्जमाणचरए साहरिज्जमाणचरए उवणीअचरए उवणीअचरए अवणीअउ-
वणीअचरए संसट्ठचरए असंसट्ठचरए तज्जातसंसट्ठचरए अण्णायचरए मोणचरए दिट्ठलाभिए अदिट्ठलाभिए
पुट्ठलाभिए अपुट्ठलाभिए भिक्खवालाभिए अभिक्खवालाभिए अण्णगिलायए ओवणिहिए परिमितपिडवाइए
सुद्धेसणिए संखायत्तिए, से तं भिक्खायरिया ।

‘चियचोगरणसाइज्जणय’त्ति चियत्तं-प्रीतिकरं त्यक्तं वा दोषैर्यदुपकरणं-वस्त्रपात्रव्यतिरिक्तं वस्त्रपात्रमेव वा तस्य या
श्रयणीयता स्वदनीयता वा सा तथा, ‘अप्पाहारे’त्ति द्वात्रिंशत्कवलापेक्षया अष्टानामल्पत्वात्, ‘अवढूमोयरिय’त्ति द्वात्रिंशतोऽद्ध
पोडश, एवं च द्वादशानामर्द्धमपीपवर्तित्वादुपाद्वाऽवमोदरिका द्वादशमिति, दुभागोमोयरिय’त्ति द्वात्रिंशतः पोडश द्विभागो-
ऽर्द्धमित्यर्थः, ततः पोडशकवलमाना द्विभागावमोदरिकेत्त्युच्यते, ‘पचोमोयरिव’त्ति चतुर्विंशतेः कवलानां द्वात्रिंशद्वितीयार्द्धस्य
मध्यभागं प्राप्तत्वाच्चतुर्विंशत्या कवलैः प्राप्तावमोदरिकेत्त्युच्यते, अथवा प्राप्तेन प्राप्ता द्वात्रिंशतस्त्रयाणां भागानां प्राप्तत्वाच्चतुर्थभागस्य
चाप्राप्तत्वादिति, ‘किंचूणमोयरिय’त्ति एकत्रिंशतो द्वात्रिंशत एकेनोन्त्वात्, ‘पमाणपत्ते’त्ति द्वात्रिंशता कवलैः प्राप्तप्रमाणो भवति

णीयउवणीयचरण'त्ति, 'संसदृचरण'त्ति संसृष्टेन-खरण्डितेन हस्तादिना दीयमानं संसृष्टमुच्यते तच्चरति यः स तथा, 'असंसदृचरण'त्ति उक्तविपरीतः, तज्जायसंसदृचरण'त्ति तज्जातेन देयद्रव्याविरोधिना यत् संसृष्टं हस्तादि तेन दीयमानं यच्चरति स तथा, 'अण्णायचरण'त्ति अज्ञातः-अनुपदर्शितस्वाजन्यादिभावः सैच्चरति यः स तथा, 'भोगचरण'त्ति व्यक्तं, दिट्ठलाभिय'त्ति दृष्टस्यैव भक्तादेर्दृष्टादा पूर्वोपलब्धादायकाह्लाभो यस्यास्ति स दृष्टलाभिकः, 'अदिट्ठलाभिए'त्ति तत्रादृष्टस्यापि अपवरकादिमध्याभिर्गतस्य श्रोत्रादिभिः कृतोपयोगस्य भक्तादेर्दृष्टादा पूर्वमनुपलब्धादायकाह्लाभो यस्यास्ति स तथा, 'पुट्ठलाभिए'त्ति पृष्टस्यैव हे साधो ! किं ते दीयत इत्यादिप्रश्नितस्य यो लाभः स यस्यास्ति स तथा, 'अपुट्ठलाभिए'त्ति उक्तविपर्ययादिति, 'भिक्ष्वालाभिए'त्ति मिश्रैव भिक्षा तुच्छमविज्ञातं वा तह्लाभो ग्राह्यतया यस्यास्ति स भिक्षालाभिकः, 'अभिक्ष्वालाभिए'त्ति उक्तविपर्ययात्, 'अण्णगिलायण'त्ति अन्नं-भोजनं विना ग्लायति अन्नग्लायकः, स चाभिग्रहविशेषात् प्रातरेव दोषान्नश्रुगिति, 'ओवणिहिणिए'त्ति उपनिहितं यथा कथञ्चित् प्रत्यासन्नीभूतं तेन चरति यः स औपनिहितिकः उपनिधिना वा चरतीत्यौपनिधिकः, 'परिमियपिण्डवाइण'त्ति परिमितपिण्डपातः-अर्द्धपोषादिलाभो यस्यास्ति स तथा, 'सुद्धेसणिणिए'त्ति शुद्धेपणा शृङ्गादिदोषरहितता शुद्धस्य वा निर्व्यञ्जनस्य दूरादरेपणा यस्यास्ति स तथा, 'संखादत्तिणिए'त्ति सङ्ख्याप्रधाना दत्तयो यस्य स तथा, दत्तिश्च एकक्षेपमिक्षालक्षणा ।

से किं तं रसपरिचाण ? २ अणेगविहे पण्णत्ते, तंजहा-णिवि (य) तिण् पणीअरसपरिचाण आयंयिलण् आयामसित्थभोई अरसाहारे विरसाहारे अंताहारे पंताहारे लूहाहारे, से तं रसपरिचाण । से किं तं काय-क्किळेसे ? २ अणेगविहे पण्णत्ते, तंजहा-ठाणद्वितिण् ठाणाइण् उक्कड्डुआसणिण् पडिमड्डाईवीरासणिण् नेस-

क्षिणं दंडायणं लउडसाई आयावणं अवाउडणं अकंडुअणं अणिदुहणं सवगायपरिकम्मविभूसविप्पमुक्के से तं कायकिळेसे । से किं तं पडिसंलीणया ? २ चउविहा पणत्ता, तंजहा-इंदिअपडिसंलीणया कसायपडि-संलीणया जोगपडिसंलीणया विवित्तसयणासणसेवणया,

गिबियति'ति निर्गतघृतादिविकृतिकः, 'पणीयसपरिचाई' प्रणीतरसं गलदुघृतदुग्धादिविन्दुः, 'आयं विलण्'ति आयाग्लम्-ओदनकुलमापादि, 'आयामसित्यभोई'ति अवथावणगतसिक्कयभोक्ता 'अरसाहारे'ति अरसो-हिङ्गवादिभिरसंस्कृत आहारो यस्य स तथा, 'विरमाहारे'ति विगततसः-पुराणधान्योदनादिः, 'अंताहारे'ति अन्ते भवमन्त्यं-जघन्यधान्यं वज्रादि, 'पंताहारे'ति प्ररूपेणान्त्यं वज्राद्येव भुक्तावशेषं पर्युषितं वा, 'लूहाहारे'ति रुध्मं-रुध्मस्वभावं, कचित् 'तुल्लहारे'ति दृश्यते तत्र तुल्लोऽल्पोऽमारश्च ॥ 'ठाणट्टिइण्'ति स्थानं-कायोत्तर्गस्तेन स्थितिर्यस्य स स्थानस्थितिकः, पाठान्तरेण 'ठाणाइण्'ति स्थानं-कायोत्तर्गस्तमतिगच्छति-करोतीति स्थानातिगः, 'उकुडुयात्तणिण्'ति प्रतीतं, 'पडिमट्टाई'ति प्रतिमा-सासिबयादयः, वीरासणिण्'ति वीरासनं-सिंहासननिवि-ष्टस्य भून्यस्तपादस्य सिंहासनापनोदे पादशमवस्थानं तद्यस्यास्ति स वीरासनिकः, 'नेसजिण्'ति निपद्या पुताभ्यां भूम्यामुपवेशनं तथा चरति नैपधिकः, 'दंडायणं लंगंडसाई'ति कचिदुद्श्यते तत्र दण्डस्येवायतम्-आयामो यस्यास्ति स दण्डायतिकः लगण्डं-वक्रकाष्ठं तद्वच्छेते यः स लगण्डशायी तस्य पार्श्विकाशिरास्येव प्रुष्टमेव वा भूमौ लगतीति, 'आयावण्'ति आतापयति-शीतादि-मिदं सन्तापपतीत्यातापकः, आतापना च त्रिविधा भवति-निष्पन्नस्योत्कृष्टाजनिष्पन्नस्य मध्यमा ऊर्ध्वस्थितस्य जघन्या, निष्प-न्नातापनाऽपि त्रिधा-अधोरुखशायिता १ पार्श्वशायिता २ उत्तानशायिता चेति ३, अनिष्पन्नतापनाऽपि त्रिधा-गोदोदिका उत्कु-

दुःकामनता पर्यङ्कामनता चेति, ऊर्ध्वस्थानातापनाऽपि त्रिधैव-द्विस्त्यौण्डिका एकपादिका समापादिका चेति, एतेषु चातापनामे-
दत्रितयेषु उत्कृष्टादित्रयं प्रत्येकं योजनीयमिति, 'अवाउडए'ति अग्राद्वृतकः प्रावरणवर्जक इत्यर्थः, अकण्डूयकानिष्ठविकौ व्यक्ती,
'पुयकेमममुलोम'ति क्वचिदृश्यते, तत्र धृतानि-निष्प्रतिकर्मतया त्यक्तानि केऽशमश्रुतमाणि-शिरोजर्कचक्षोदिलोमानि येन स तथा
किमुक्तं भवति ?-सर्वगात्रप्रतिकर्माविभूषाविप्रसुक्त इति ।

से किं तं इन्दियपडिसंलीणया ? २ पंचविहा पणत्ता, तंजहा-सोइन्दियविसयपयारनिरोहो वा सोइ-
दियविसयपत्तेसु अत्येसु रागदोसनिगहो वा चक्खिदियविसयपयारनिरोहो वा चक्खिदियविसयपत्तेसु
अत्येसु रागदोसनिगहो वा धाणिदियविसयपत्तेसु अत्येसु रागदोस-
निगहो वा जिम्भदियविसयपयारनिरोहो वा जिम्भदियविसयपत्तेसु अत्येसु रागदोसनिगहो वा
फासिदियविसयपयारनिरोहो वा फासिदियविसयपत्तेसु अत्येसु रागदोसनिगहो वा, से तं इन्दियप-
डिसंलीणया । से किं तं कसायपडिसंलीणया ? २ चउन्विहा पणत्ता, तंजहा-कोहस्सुदयनिरोहो वा
उदयपत्तस्स वा कोहस्स विफलीकरणं माणस्सुदयनिरोहो वा उदयपत्तस्स वा माणस्स विफलीकरणं
मायाउदयनिरोहो वा उदयपत्तस्स (ताण) वा मायाण विफलीकरणं लोहस्सुदयनिरोहो वा उदयपत्तस्स वा
लोहस्स विफलीकरणं, से तं कसायपडिसंलीणया । से किं तं जोगपडिसंलीणया ? २ तिविहा पणत्ता,
तंजहा-मणजोगपडिसंलीणया वयजोगपडिसंलीणया कायजोगपडिसंलीणया । से किं तं मणजोगपडिसं-

लीणया ? २ अकुसलमणनिरोहो वा कुसलमणउवीरणं वा, से तं मणजोगपडिसंलीणया । से किं तं वय-
जोगपडिसंलीणया ? २ अकुसलवयणिरोहो वा कुसलवयउदीरणं वा, से तं वयजोगपडिसंलीणया । से
किं तं कायजोगपडिसंलीणया ? २ जणं सुसमाहिअपाणिपाए कुम्भो इव गुत्तिदिए सब्बगायपडिसंलीणि
चिट्ठइ, से तं कायजोगपडिसंलीणया । से किं तं विवित्तसयणासणसेवणया ? २ जं णं आरामेसु उज्जाणेसु
देवकुठेसु सभासु पवासु पणियगिहेसु पणिअसालासु इत्थीपसुपंडगसंसत्तविरहियासु वसहीसु फासुएस-
णिज्जपीढफलगसेज्जासंथारं उवसंपज्जित्ता णं विहरइ, से तं पडिसंलीणया, से तं वाहिए तवे (सू० १०)

‘सोइंदियविमयप्पयारनिरोहो व’त्ति श्रोत्रेन्द्रियस्य विषये-शब्दे प्रचारस्य-प्रवृत्तेर्निरोधो-निषेधः श्रोत्रेन्द्रियविषयप्रचारनि-
रोधः, स च ‘सोइंदियविषयपत्तेसु अत्थेसु’त्ति श्रोत्रेन्द्रियगोचराप्रसवेष्वर्थेषु-शब्देषु कर्णप्रविष्टेऽप्यल्यर्थः, ‘आरामेसु’त्ति पुष्पप्रधा-
नवनेषु ‘उज्जाणेसु’त्ति पुष्पफलोपेतादिमहाबृक्षसमुदायरूपेषु ‘सभासु’त्ति जनोपवेशनस्थानेषु ‘पवासु’त्ति जलदानस्थानेषु ‘पणि-
यगिहेसु’त्ति भाण्डनिक्षेपार्थगृहेषु ‘पणियसालासु’त्ति बहुग्राहकदायकजनोचितेषु गेहविशेषेषु शय्या यत्र प्रसारितपादैः सुष्यते,
संस्तारकस्तु ततो हीनः ॥ १९ ॥

से किं तं अहिंभतरए तवे ? २ छविहे पणत्ते, तंजहा-पायच्छित्तं विणओ वेयावच्चं सज्झाओ द्वाणं
पिउस्सगो । से किं तं पायच्छित्ते ? २ दसविहे पणत्ते, तंजहा-आलोअणारिहे पडिक्कमणारिहे तदुभ-
णारिहे विवेगारिहे पिउस्सगारिहे तवारिहे छेयारिहे मूलारिहे अणवट्ठप्पारिहे पारंचिआरिहे, से तं पाय-

च्छित्ते । से किं तं विणम् ? २ सत्तविहे पणत्ते, तंजहा-पाणविणम् दंसणविणम् चरित्तविणम् मणविणम् वइविणम् कायविणम् लोगोवयारविणम् । से किं तं पाणविणम् ? २ पंचविहे पणत्ते, तंजहा-आभिणिमो-हियणाणविणम् सुअणाणविणम् ओहिणाणविणम् मणपज्जयणाणविणम् केवलणाणविणम् । से किं तं दंस-णाविणम् ? २ दुविहे पणत्ते, तंजहा-सुस्सुसणाविणम् अणचासायणाविणम् । से किं तं सुस्सुसणाविणम् ? २ अणेगविहे पणत्ते, तंजहा-अब्बुद्धाणे इ वा आसणाभिग्गहे इ वा आसणप्पदाने इ वा सक्कारे इ वा सम्माणे इ वा किइक्कम्मे इ वा अंजलिपग्गहे इ वा एतस्स अणुगच्छणाया णिअस्स पज्जुचासणाया गच्छंतस्स ण्डिसंसाहणया, से तं सुस्सुसणाविणम् ।

‘पायच्छित्तं’ति अतिचारविशुद्धिः, सा च वन्दनादिना विनयेन विधीयत इत्यत आह-‘विणओ’ति कर्मविनयनहेतुर्व्यापारविशेषः, तद्वानेव च वैपाकृत्चे वर्तत इत्यत आह-‘वैयावच्चं’ति भक्तादिभिरुपष्टम्भः, वैपाकृत्यान्तराले च स्वाध्यायो विधेय इत्यत आह-‘सज्जाओ’ति शोभनो मर्यादया पाठ इत्यर्थः, तत्र च ध्यानं भवतीत्याह-‘झाणं’ति, शुभध्यानादेव हेयस्यागो भवतीत्यत आह-‘विउस्सग्गे’ति, ‘आलोयणारिहे’ति आलोचना-गुरुनिवेदनां विशुद्धये यदर्हति मिद्धाचर्याधितिचारजातं तदालोचनाहं, तद्विषय-त्वादालोचनालक्षणा विशुद्धिरपि आलोचनाहंमित्युक्तं, तस्मा एव तपोरूपत्वादिति, एवमन्यान्यपि, नवरं ‘पडिक्कमणारिहे’ति मिथ्यादुष्कृतं, ‘तदुभयारिहे’ति आलोचनाप्रतिक्रमणसमायं, ‘विवेगारिहे’ति अशुद्धभक्तादिविवेचनं, विउस्सग्गारिहे’ति कायो-त्सर्गः, ‘तवारिहे’ति निर्विकृतादिकं तपः, ‘छेदारिहे’ति दिनपञ्चकादिना क्रमेण पर्यायच्छेदनं, ‘मूलारिहे’ति पुनर्गतोपस्थापनम्,

‘अनवदुष्पारिहे’ति अचरिततयोर्विशेषस्य ब्रतेष्वनवस्थापनं, ‘पारं चिआरिहे’ति तयोर्विशेषेणैवातिचारपारगमनमिति, ‘आसणाभिगाहे इव’ति यत्र यत्रोपवेष्टुमिच्छति तत्र तत्रात्मननयनं, ‘आसणप्पयाणं’ति आसनदानमात्रमेवेति ।

से किं तं अणचासायणाविणए ? २ पणतालीसविहे पणत्ते, तंजहा-अरहंताणं अणचासायणया अर-
हंतपणत्तस्स धम्मस्स अणचासायणया आयरियाणं अणचासायणया एवं उवज्झायाणं थेराणं कुलस्स
गणस्स संघस्स किरिआणं संभोगिअस्स आभिणिच्चोहियणाणस्स सुअणाणस्स ओहिणाणस्स मयापज्जव-
णाणस्स केवलणाणस्स एएसिं चैव भत्तिवहुमाणे एएसिं चैव वणसंजलणया, से तं अणचासायणाविणए ।
से किं तं चरित्तविणए ? २ पंचविहे पणत्ते, तंजहा-सामाअचरित्तविणए छेओवटावणिअचरित्तविणए
परिहरकिसुद्धिचरित्तविणए सुहुमसंपरायचरित्तविणए अहक्खायचरित्तविणए, से तं चरित्तविणए । से किं
तं मणविणए ? २ दुविहे पणत्ते, तंजहा-पसत्थमणविणए अपसत्थमणविणए । से किं तं अपसत्थमण-
विणए ? २ जे अ मणे सावज्जे सकिरिए सककसे कडुए निट्ठुरे फक्से अणहयकरे छेयकरे भेयकरे परिताव-
णकरे उइवण करे भूओवघाइए तहएगारं मणो णो पहरएज्जा, से तं अपसत्थमणोविणए । से किं तं पसत्थ-
मणोविणए ? २ तं चैव पसत्थं णेमज्जं, एवं चैव वइविणओऽवि एएसिं पएहिं चैव णेअब्बो, से तं वइविणए ।

‘किरियाणं’ति क्रियावादिनां ‘संभोइयस्स’ति एकसमाचारिकताया इति । मनोविनये लिख्यते-‘जे अ मणे’ति यत्पुनर्मनः-
विचममंयतानामिति गम्यते, ‘सावज्जे’ति सहावधेन-गर्हितकर्मणा हिंसादिना वर्तते इति सावधम्, एतदेव प्रपञ्च्यते-‘सकि-

रिय'ति कायिक्यादिक्रियोपेतं, 'सककसे'ति सकाकश्यं कर्कशभावोपेतं, 'कडुए'ति परेयामात्मनो वा कडुकमिव कडुकमनिष्ट-
मित्यर्थः, 'निदुरे'ति निदुरं-मार्दवानुगतं, 'फलसे'ति स्नेहानुगतं, 'अण्डयकरे'ति आश्रयकरम्-अशुभकर्माश्रयकारि, कुत
इत्याह-'छेयकरे'ति हस्तादिच्छेदनकारि, 'मेयकरे'ति नासिकादीनां भेदनकारि, 'परितावणकरे'ति प्राणिनामुपतापहेतुः, 'उद्-
वणकरे'ति मारणान्तिकवेदनाकारि घनहरणाद्युपद्रवकारि वा, 'भूओवघाइए'ति भूतोपघातो यत्रास्ति तद्भूतोपघातिकमिति, 'तहप्प-
गारं'ति एवग्रकारं असंयतमनःसदृशमित्यर्थः, 'मणो णो प्हारेज्ज'ति प्रवर्तयेत् ।

से किं तं कायविणए ? २ सत्तविहे पणत्ते, तंजहा-पसत्थकायविणए अपसत्थकायविणए । से किं तं अप-
सत्थकायविणए ? २ सत्तविहे पणत्ते, तंजहा-अणाउत्तं गमणे अणाउत्तं ठाणे अणाउत्तं निसीदणे अणाउत्तं
तुअट्टणे अणाउत्तं उल्लंघणे अणाउत्तं पल्लंघणे अणाउत्तं सव्विदियकायजोगुंजणया, से तं अपसत्थकाय-
विणए । से किं तं पसत्थकायविणए ? २ एवं चेव पसत्थं भाणियव्वं, से तं पसत्थकायविणए, से तं काय-
विणए । से किं तं लोगोवयारविणए ? २ सत्तविहे पणत्ते, तंजहा-अब्भासवत्तियं परच्छंदाणुवत्तियं कज्जहेउं
कयपडिक्किरिया अत्तगवेसणया देसकालणुया सव्वट्टेसु अपडिलोमया, से तं लोगोवयारविणए, से तं विणए ।

'अणाउत्तं'ति असावधानतया, उल्लंघणे'ति कर्दमादीनामतिक्रमणं पौनःपुन्येन तदेव प्रलङ्घनमिति, 'सव्विदियकायजो-
गुंजणय'ति सर्वेन्द्रियाणां काययोगस्य च योजनं-प्रयोजनं व्यापारणं सर्वेन्द्रियकाययोगयोजनतेति 'अब्भासवलिय'त्ति
अभ्यामवृत्तिता-समीपवर्तित्वं 'परच्छंदाणुवत्तिय'ति परामिप्रायानुवर्तनं 'कज्जहेउं'ति कार्यहेतोः—ज्ञानादिनिमित्तं भक्तादिदा-

नमिति गम्यं, 'कयपडिकिरिय'चि अध्यापितोऽश्मनेनेतिबुद्ध्या भक्तादिदानमिति 'अत्तगवेसणय'चि आर्तस्य—दुःखितस्य वार्तान्येषणं 'देसकालणुय'चि प्रस्तावहता-अवसरोचितार्थसम्पादनधित्यर्थः 'मवत्थेसु अपडिलोमय'चि सर्वप्रयोजनेव्वाराध्य-सम्बन्धिषण्णानुसुल्लयमिति ।

से किं तं वेआवचे १, २ दस्सविहे पण्णत्ते, तंजहा-आयरिययेआवचे उवज्झायवेआवचे सेहवेआवचे गिल्लणवेआवचे तवस्सिवेआवचे थेरवेआवचे साहम्मिअवेआवचे कुलवेआवचे गणवेआवचे संघवेआवचे, से तं वेआवचे । से किं तं सज्झाए १, २ पंचविहे पण्णत्ते, तंजहा-वायणा पडिपुच्छणा परिअट्ठणा अणुत्तेहा धम्मकहा, से तं सज्झाए । से किं तं प्राणे १, २ चउविहे पण्णत्ते, तंजहा-अट्ठज्झाणे रुद्धज्झाणे धम्मज्झाणे सुक्कज्झाणे, अट्ठज्झाणे चउविहे पण्णत्ते, तंजहा-अमणुणसंपओगसंपउत्ते तस्स विप्पओगस्सत्तिसमण्णागए आवि भवइ, मणुणसंपओगसंपउत्ते तस्स अविप्पओगस्सत्तिसमण्णागए आवि भवइ, आयंकसंपओगसंपउत्ते तस्स विप्पओगस्सत्तिसमण्णागए आवि भवइ, परिजूसियकामभोगसंपओगसंपउत्ते तस्स अविप्पओगस्सत्तिसमण्णागए आवि भवइ ।

'वेआवचे'चि पैयाट्ठस्यं-भक्तपानादिभिरुपएग्गमः 'सेइ'चि अभिनवप्रव्रजितः तपस्वी-अट्ठमांदिक्ष्वयकः 'थेर'चि स्थविरो जन्मादिनिः, सारगमिकः सावु सात्वी वा, कुलं गच्छसमुदायः, गणः कुलानां समुदायः, सङ्घो गणसमुदायः इति । 'अमणुण-संपओगसंपउत्ते'चि अमनोञ्जः-अनिष्टो यः शब्दादिस्तस्य यः सम्प्रयोगो-योगस्तेन सम्प्रयुक्तो यः स तंथा, तथाविधः सन्

‘तस्म’त्ति तस्य-अमनोज्ञस्य शब्दादेर्विप्रयोगस्मृतिसमन्वागतश्चापि भवति-वियोगचिन्तानुगतः स्यात्, वाऽपीत्युत्तरवाक्यापेक्षया समुच्चयार्थः, असावार्तध्यानं स्यादिति शेषः, धर्मधर्मिणोरभेदादिति । तथा ‘मणुणसंपयोगसंपउत्ते’त्ति व्यक्तं, नवरं मनोज्ञ-धनादि ‘तस्म’त्ति मनोज्ञस्य धनादेः ‘अविष्पयोगस्तइसमण्णागए आवि भवइ’त्ति व्यक्तं, नवरम्-आर्तध्यानमसाञ्चुयत इति वाक्यशेषः, । तथा आर्यकसंपयोगसंपउत्ते’त्ति व्यक्तं, नवरमातङ्को-रोगः ‘तस्म’त्ति तस्यातङ्कस्य ‘विष्पयोगस्तइसमण्णागए’त्ति व्यक्तं, वाक्यशेषः पूर्ववत् । तथा ‘परिजुसियकामभोगसंपयोगसंपउत्ते’त्ति व्यक्तं, नवरं परिजुसियत्ति—‘जुषी ग्रीतिसेवनयो’ रिति वचनात् सेवितः प्रीतो वा यः कामभोगः-शब्दादिभोगो मदनसेवा वा ‘तस्म’त्ति तस्य कामभोगस्य ‘अविष्पयोगस्तइ-समण्णागए’त्ति प्राग्वत् ।

अदस्स णं ज्ञाणस्स चत्तारि लक्खणा पणत्ता, तंजहा-कंदणया सोअणया तिप्पणया विलवणया । रुद्धज्झाणे चउविहे पणत्ते, तंजहा-हिंसाणुबंधी मोसाणुबंधी तेणाणुबंधी सारक्खणाणुबंधी, रुद्धस्स णं ज्ञाणस्स चत्तारि लक्खणा पणत्ता, तंजहा-उसण्णदोसे बहुवोसे अण्णाणदोसे आमरणंतदोसे । धम्मज्झाणे चउ-विहे चउप्पढोयारे पणत्ते, तंजहा-आणाविजए अयायविजए विवागविजए, संठाणविजए धम्मस्स णं ज्ञाणस्स चत्तारि लक्खणा पणत्ता, तंजहा-आणारुई णिसग्गरुई उवएसरुई सुत्तरुई, धम्मस्स णं ज्ञाणस्स चत्तारि आलंबणा पणत्ता, तंजहा-चायणा पुच्छणा परियट्ठणा धम्मकहा, धम्मस्स णं ज्ञाणस्स चत्तारि अणुप्पेहाओ पणत्ताओ, तंजहा-अणिचाणुप्पेहा असरणाणुप्पेहा एगत्ताणुप्पेहा संसाराणुप्पेहा ।

‘कंदणय’ति महता शब्देन विखणं ‘सोअणय’ति दीनता, ‘तिप्पणय’ति तेपनता तिपेः क्षरणार्थत्वादश्रुविमोचनं, विलप-
नता-पुनः पुनः क्लिष्टभाषणमिति, ‘उमण्णदोसे’ति उमण्णेन-बाहुल्येनानुपरत्वेन दोषो-हिंसाऽनृतादत्तानसंरक्षणानामन्यतमः
उत्तमण्णदोषः, तथा ‘बहुदोसे’ति बहुष्वपि सर्वेष्वपि हिंसादिषु ४ दोषः-प्रवृत्तिलक्षणो बहुदोषः ‘अण्णाणदोसे’ति अज्ञानात् कुशा-
स्त्रसंस्काराद्विंसादिष्वधर्मस्वरूपेषु धर्मबुद्ध्या या प्रवृत्तिस्तल्लक्षणो दोषः अज्ञानदोषः, ‘आमरणंतदोसे’ति मरणमेवान्तो मरणान्तः
आ मरणान्तात् आमरणान्तम्, असंज्ञातानुतापस्य कालसौकरिकादेरिव या हिंसादिषु ४ प्रवृत्तिः सैव दोषः आमरणान्तदोषः, इह
चार्तरीद्रे परिहार्यतया साधुविशेषणे धर्मशुक्ले त्वासेव्यतयेति । ‘चउप्पडोपारे’ति चतुर्षु-भेदलक्षणात्म्यनानुश्रेशालक्षणेपु पदार्थेषु
प्रत्यवतारः-समवतारो वक्ष्यमाणस्वरूपो यस्य तच्चतुष्टयवतारमिति । ‘आणाविजए’ति आज्ञा-जिनप्रवचनं तस्या विचयो-निर्णयो यत्र
तदाज्ञाविचयं, प्राकृतत्वादाणाविजयं, आज्ञागुणानुचिन्तनमित्यर्थः, एवं शेषपदान्यपि, नवरम् अपायाः-रागद्वेषादिजन्या अनर्थाः,
विपाकः-कर्मफलं, संस्थानानि-लोकदीपसमुद्राद्याकृतयः । ‘आणारुई’ति निर्युक्त्यादिश्रद्धानं ‘गिसंगारुई’ति स्वभावत एव तत्त्व-
श्रद्धानम् ‘उवएसरुई’ति माधूपदेशात्तत्त्वश्रद्धानं ‘सुत्तरुई’ति आगमात्तत्त्वश्रद्धानम् ‘आलंबण’ति आलम्बनानि धर्मस्यानसौधशिश्व-
राशोदणार्थं यान्यालम्ब्यन्ते-आश्रीयन्ते तान्यालम्बनानि-वाचनादीनि, अनित्यत्वाशरणत्वैकत्वसंसारानुप्रेक्षाः प्रतीताः ।

सुक्कज्झाणे चउविहे चउप्पडोआरे पण्णत्ते, तंजहा-पुहुत्तविषयके सविआरी १ एगत्तवियक्के अविआरी २
सुहुम्मकिरिए अप्पडिचारई ३ समुच्चिन्नकिरिए अपिअदी, ४, सुक्कस्स णं ज्ञाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता,
तंजहा-विवेगे विउसग्गे अघहे असम्मोहे, सुक्कस्स णं ज्ञाणस्स चत्तारि आलंबणा पण्णत्ता, तंजहा-स्वंती

मुत्ती अज्जवे मद्वे, सुद्धस्स णं छाणस्स चत्तारि अणुप्पेहाओ पणत्ताओ, तंजहा-अवायाणुप्पेहा असु-
भाणुप्पेहा अयंतवित्तिआणुप्पेहा विप्परिणामाणुप्पेहा, से तं द्वाणे ॥

‘पुहुत्तवियेके सविआरी’ति पृथक्त्वेन-एकद्रव्याश्रितानामुत्पादादिपर्यायाणां भेदेन वितर्को-विकल्पः पूर्वगतश्रुतालम्बनो
नानयानुसरणलक्षणे यत्र तत् पृथक्त्ववितर्कं, तथा विचारः-अर्थाद्व्यञ्जने व्यञ्जनादर्थे मनःप्रभृतियोगानां चान्यस्मादन्यतर-
स्मिन् विचरणं सह विचारेण यत्तत्सविचारि, सर्वधनादित्यादिन् समासान्तः, तथा ‘एगत्तवियेके अविआरी’ति एकत्वेन-अभेदे-
नोत्पादादिपर्यायालम्बनतयेत्यर्थः, वितर्कः-पूर्वगतश्रुताश्रयो व्यञ्जनरूपोऽर्थरूपो वा यस्य तदेकत्ववितर्कं, तथा न विद्यते विचा-
रोऽप्यव्यञ्जनयोरितस्मादितरत्र तथा मनःप्रभृतीनामन्यतरस्मादन्यत्र यस्य तदविचारीति, ‘सुहुमकिरिए अप्पडिवाइ’ति ‘सूक्ष्मा
क्रिया यत्र निरुद्धाव्यनोयोगत्वे सत्यद्वनिरुद्धकाययोगत्वात् तत् सूक्ष्मक्रियम्, अप्रतिपाति-अप्रतिपत्तनशीलं प्रवर्द्धमानपरिणाम-
त्वाद्, एतच्च निर्वाणगमनकाले केवलिन एव स्यादिति, ‘समुच्चिन्ना-धीणा-कायिक्यादिका
नैलेशीकरणे निरुद्धयोगत्वेन तस्मिन्तत्तथा, अनिवर्ति-अव्यावर्तनस्वभावमिति । ‘विवेने’ति देहादात्मन आत्मनो वा सर्वसंयोगानां
विवेचनं-बुद्ध्या पृथक्करणं विवेकः, विउसग्गे’ति व्युत्सर्गो-निःसङ्गतया देहोपधित्यागः देवाद्युपसर्गजनितं भयं चलनं वा व्यथा
तदभावोऽव्ययं ‘असंमोहे’ति देवादिकृतमायाजनितस्य सूक्ष्मपदार्थविषयस्य च सम्मोहस्य-मूढताया निषेधोऽसम्मोहः, ‘अवायाणु-
प्पेह’ति अपायानां-प्राणातिपाताद्याश्रयद्वारजन्यानर्थानामनुप्रेक्षा-अनुचिन्तनमपायानुप्रेक्षा ‘असुभाणुप्पेह’ति संसाराशुभत्वानु-
चिन्तनम् ‘अणंतवत्तियाणुप्पेह’ति भवसन्तानस्यानन्तश्चत्तिताऽनुचिन्तनं ‘विपरिणामाणुप्पेह’ति वस्तूनां प्रतिक्षणं विविधपरिणा-

घरा जाव विवागसुअधरा तत्थ तत्थ तहिं देसे देसे गच्छागच्छिं गुम्मागुम्मिं फट्ठाफट्ठिं अप्पेगइआ वायंति अप्पेगइआ पडिपुच्छंति अप्पेगइया परियट्ठंति अप्पेगइया अणुप्पेहंति अप्पेगइआ अक्खेवणीओ विक्खेवणीओ संवेअणीओ णिब्बेअणीओ चउविद्वाओ कहाओ कहंति अप्पेगइया उडुंजाणू अहोसिरा द्धाणकोट्ठोवगया संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणा विहरंति ।

‘अप्पेगइया आयासघरे’त्यादि प्रतीतं, कचिद् दृश्यते ‘तत्थ तत्थ’ति उद्यानादौ ‘तहिं तहिं’ति तदंशोक्तमेवाह देशे देशे-अप्रहमगे, वीप्पकरणं चाधारवाहुल्येन साधुबाहुल्यप्रतिपादनार्थं, ‘गच्छागच्छिं’ति एकाचार्यपरिवारो गच्छ गच्छेन गच्छेन च भूत्वा गच्छागच्छिं वाचयन्तीति योगः, दण्डादण्ड्यादिवच्छन्दसिद्धिः, एवं ‘गुम्मागुम्मिं फट्ठाफट्ठिं च’ नवरं गुल्मं-गच्छैकदेशः उपाध्यायाधिष्ठितः फट्ठकं-लघुतरो गच्छदेश एव गणावच्छेदकाधिष्ठित इति । अथ प्रकृतवाचना ‘वायंति’ति सूत्रवाचनां ददति ‘पडिपुच्छंति’ति सूत्रार्थो पृच्छन्ति ‘परियट्ठंति’ति परिवर्तयन्ति तावेय, ‘अणुप्पेहंति’ति अनुप्रेक्षन्ते तावेव चिन्तयन्ति । ‘अक्खेवणीओ’ति आक्षिप्यते-मोहात्तत्र प्रत्याकृष्यते श्रोता यकामित्याक्षेपण्यः ‘विक्खेवणीओ’चि विक्षिप्यते-कुमार्गविमुखो विधीयते श्रोता यकामिस्ता विक्षेपण्यः ‘संवेअणीओ’चि संवेज्यते-मोक्षमुखामिलापो विधीयते श्रोता यकामिस्ता संवेजन्यः ‘णिब्बेअणीओ’चि निर्वेद्यते संसारनिर्विण्णो विधीयते श्रोता यकामिस्ता निर्वेदिन्यः, तथा उडुंजाणू अहोसिर’ति शुद्धप्रथिव्यासनवर्जनादौप्रथदिकनिपद्याया अभावाच्चोत्कटुककासनाः सन्तोऽपदिश्यन्ते-ऊर्ध्वं जानुनी येषां ते ऊर्ध्वजानवः, अधःशिरसो-अधोमुखा, नोर्ध्वं तिर्यग्या द्धिसट्ठय इत्यर्थः, ‘द्धाणकोट्ठोवगय’चि ध्यानरूपो यः कोष्ठस्तमुपागता ये ते तथा, ध्यानकोष्ठप्रवेग्येन संवृतेन्द्रियमनो-

युचिद्यान्या इत्यर्थः, संपयेन तपसाऽऽत्मानं भावयन्तो विहरन्तीति ।

संसारभउविग्ना भीआ जन्मणजरमरणकरणंभीरदुक्खपक्खुविभअउरसलिलं संजोगविओगविची-
चितापसंगपसरिअवह्वंधमद्वह्लचिउलकल्लोउकल्लुणविलविअलोभकलकलंतबोलयहुलं अयमाणणफेणतिव्व-
ल्लिसणपुलंपुलप्पभूअरोगवेअणपरिभवचिणिचायफरुसधरिसणासमावडिअकडिणकम्मपत्थरंतरंगंरंतमिच-
मनुभयतोअपट्ठं कसायपायालसंकुलं भवसयसहसकल्लुजलसंचयं पतिभयं अपरिमिअमहिच्छकल्लुसम-
त्तिआउवेगउदूधुम्ममाणदगरयरयंधजःरवरफेणपउरआसापियासंधवलं मोहमहावत्तभोगभममाणगुप्पमा-
णुच्छलंतपचोणियत्तपाणियपमायचंउबहुदुक्खावयसमादउद्धाथमाणपञ्चभारघोरकंदियमहारवरवंतभैरवरवं ।

प्रकारान्तरेण स एवोच्यते-‘संसारभउविग्ग’ति प्रतीतं ‘जंमणजरमरणकरणंभीरदुक्खपक्खुविभयपउरसलिलं’ जन्मजरा-
मरणान्येव करणानि-साधनानि यस्य तत्तथा, तच्च तद्गन्मीरदुःखं च तदेव प्रभुभितं-प्रचलितं प्रचुरं-प्रभूतं सलिलं-जलं यत्र स
तथा तं, संसारमार्गं तरन्तीति योगः, ‘संजोगविओगवीड्चिचितापसंगपसरियवह्वंधमद्वह्लचिउलकल्लोउकल्लुणविलविअलोभकलक-
ल्लितबोलयहुलं’ संयोगवियोगा एव वीचयः-तरङ्गा यत्र स तथा, चिन्ताप्रमङ्गः-चिन्तासातत्यमित्यर्थः स एव प्रसृतं-प्रसरो यस्य
स तथा, वधाः-हननानि वन्धाः-संयमनानि तान्येव महान्तो दीर्घा विपुलाथ-विस्तीर्णाः कल्लोला-महोर्मयो यत्र स तथा, कल-
णानि त्रिलपित्तानि यत्र स तथा, स चासौ लोभश्च, स एव कलकललयमानो यो बोलो-ध्वनिः स बहुलो यत्र स तथा, ततः सं-
योगादिपदानां कर्मधारयः, अतस्तम्, ‘अवमाणणफेणतिव्वल्लिसणपुलंपुलप्पभूयरोगवेअणपरिभवविणिवायफरुसधरिसणाममावडिय-

कटिर्गणकर्मपत्थस्तरंगरंगतीनिचमच्चुभयंतोयपट्टं' अपमाननमेव-अपूलनमेव फेनो यत्र स तथा; तीव्रखिसनं च-अत्यर्थनिन्दा पुल-
गुलंप्रभृता-अनवरतोद्भूताः या रोगवेदनाः, पाठान्तरे तीव्रखिसनं प्रलुम्पनानि च प्रभूतरोगवेदनाश्च परिभवविनिपातश्च-पराभि-
भवंसंस्पर्कः परुषधर्पणाश्च-निष्ठुरवचननिर्भर्त्सनानि समापतितानि-समापन्नानि वद्वानि यानि कठिनानि-कर्कशोदयानि कर्मणि-
ज्ञानांतरणादीनि तानि चेति द्वन्द्वः, तत एतान्येव ये प्रस्तराः-पापणास्तैः कृत्वा तरङ्गै रद्भृद्-वीचिमिश्रलत् नित्यं-ध्रुवं मृत्यु-
भयमेव-मरणभीतिरेव तोयपट्टं-जलोपरितनभागो यत्र स तथा, ततः कर्मधारयः, अथवा अपमानफेनमिति तोयपट्टस्य विशेष-
णम्, अतो बहुव्रीहिरेवातस्तं, 'कसायपायालमंकुलं' कपाया एव पातालाः-पातालकलशास्तैः सङ्कुलो यः स तथा तं, 'भवसयस्स-
कलुसजलसंचयं' भवशतसहस्राण्येव कलुषो जलानां सञ्चयो यत्र स तथा तं, पूर्वं जननादिजन्यदुःखस्य सलिलतोक्ता इह तु भवानां
जननादिधर्मवतां जलविशेषसमुदायतोक्तेति न पुनरुक्तत्वमिति, 'पद्मयं'ति व्यक्तं, 'अपरिमिअमहेच्छकलुसमइयाउवेगउदुधुम्ममा-
णदगरयरयंयआरवरफेणपउरआमापिवासधवलं' अपरिमिता-अपरिमाणा ये महेच्छा-बृहदभिलाषा लोकास्तेषां कलुषा-मलिना
या मतिः सैव वायुवेगेन उद्बुध्वम्ममाणं उद्बुध्वमाणं वा-उत्पाद्यमानं यदुदकरजः-उदकरेशुसमूहस्तस्य रयोवेगस्तेनान्वहकारो यः
स तथा, वरफेनेनेव प्रचुराशापिपासाभिस्तत्र प्रचुरा-बहुय आशाः-अप्राप्तार्थानां प्राप्तिसम्भावनाः पिपासास्तु-तेषामेवाकांक्षा अत-
स्ताभिर्धवल इव धवलो यः स तथा, ततः कर्मधारयः, अतस्तं, 'मोहमहावत्तभोगयममाणगुप्पमाणुच्छलंतपचोणियत्तपाणियप-
मायचंडवहुदुहसंवायसमाहउद्वायमाणपञ्चारधोरंक्रंदियमहाखरवंतभेरवरवं' मोहरूपे महावर्ते भोगरूपं भ्राम्यत्-मण्डलेन अमहु-
प्यत्-व्याकुलीभवदुच्छलत्-उत्पतत् प्रत्यवनिपतच्च-अथःपतत् पानीयं-जलं यत्र स तथा, प्रमादा-मधादयस्त एव चण्डवहुदुह-

धापदाः-रौद्रभूरिक्षुद्रव्यालास्तैर्य समाहताः-ग्रहता उद्भावन्तश्च उत्तिष्ठन्तो वा विविधं चेष्टमानाः समुद्रपक्षे मत्स्यादयः संसारपक्षे पुरुषादयस्तेषां प्राग्भारः पूरो वा समूहो यत्र स तथा, तथा घोरो यः क्रान्दितमहारवः स एव खन्-प्रतिशब्दकण्ठतः शब्दोऽय-मानो भैरवरवो-भीमघोषो यत्र स तथा, ततः पदत्रयस्य कर्मधारयोऽस्तस्मै ।

अण्णाण भमंतमच्छपरिहृत्यअणिद्वुत्तिदियमहामगरतुरिअचरिअखोखुब्भमाणनचंतवचलचंचलचलंतधुम्मं तजलसमूहं अरतिभयविसायसोगमिच्छत्तसेलसंकडं अणाइसंताणकम्मबंधणकिलेसंचिक्खिल्लंसुदुत्तारं अम-रनरतीरियनिरयगइगमणकुडिलपरिवत्तविउलवेलं चउरंतमहंतमणयदगं रुइं संसारसागरं भौमंदरिसणिज्जं तरंति धीइधणिअतिप्पकंपेण तुरियचवलं संवरवेरगतुंगकूवयसुसंपउत्तेणं पाणसितविमलंभूसिणं संमत्त-विसुद्धलद्वणिज्जामएणं धीरा संजमपोएण सीलकलिआ पसत्थज्झाणतववायपणोह्मिअपहंविएणं उज्जमव-वसायगगहियणिज्जरणाजयणउवओगणाणदंसणाविसुद्धवयभंडभरिअसारा जिणवरवयणोवदिट्टमंगेणं अकु-डिलेण सिद्धिमहापट्टणाभिमुहा समणवरसत्थवाहा सुसुइसुसंभाससुपणहसांसां गामे गामे एगरियं पगरं पगरं पंचरायं दूइज्जन्ता जिइंदिया जिब्भया गयभया सचित्ताचित्तमीसिंसुं दब्बेसुं विरामीये गयो संजया, विरया मुत्ता लहुआ गिरवकखा साहू णिहुआ चरंति धम्मं (सू० २१)

‘अण्णाणभमंतमच्छपरिहृत्यअणिद्वुत्तिदियमहामगरतुरियचरियखोखुब्भमाणनचंतवचलचंचलचलंतधुम्मंतजलसमूहं अज्झानो-न्येव अमन्तो मत्स्याः परिहृत्यचि-दक्षा यत्र स तथा, अनिमृतानि-अनुपशान्तानि यानीन्द्रियाणि तान्येवं महामकरास्तेषां यानि

चरितानि-शीघ्राणि चरितानि-चेष्टितानि तैः खोबुम्भमाणत्ति-भृशं क्षुभ्यमाणो नृत्यन्निव नृत्यन् चपलानां मध्ये चञ्चलश्च,
अस्थिरत्वेन चलैश्च स्थानान्तरगमनेन घूर्णश्च-भ्राम्यन् जलसमूहो-जलसङ्घातोऽन्यत्र जडसमूहो यत्र स तथा, ततः कर्मधारयस्तत्त-
स्मम्, 'अरइभयविसायसोगमिच्छत्तसेलसंकडं' अरतिभयविषादशोकमिध्यात्वानि प्रतीतानि तान्येव शैलास्तैः सङ्घटो यः स तथा
तम्, 'अणाइसंताणकम्मबंधणकिलेसचिक्खिहमुदुच्चारं' अनादिसन्तानम्-अनादिप्रवाहं यत् कर्मबन्धनं तच्च क्लेशाश्च-रागादयस्त-
च्छुणं यच्चिक्खिहं-कर्ममस्तेन सुष्ठु दुस्वारो यः स तथा तम्, 'अमरनरतिरियनिरयगइगमणकुडिलपरिवन्नाविलवेले' अमरनर-
तिर्यग्निरयगतिषु यद्गमनं तदेव कुटिलपरिवर्ता-वक्रपरिवर्तना विपुला च-विस्तीर्णा वेला-जलवृद्धिलक्षणा यत्र स तथा तं, 'चउरं-
तमहंतं'ति चतुर्विभागं दिग्भेदगतिभेदाभ्यां महान्तं-महायामम्, 'अणवदग्गं'ति अणवदग्रम्-अनन्तमित्यर्थः, 'हं'ति विस्तीर्णं,
संसारमागमिति व्यक्तं, 'भीमदरिसणिज्जं'ति भीमो दृश्यत इति भीमदर्शनीयस्त्वं, 'तंरति' लङ्घयन्ति, संयमपोतेनेति योगः, किम्भू-
तेन १- 'धीईधणियनिप्पकंपेण' धृतिरज्जुबन्धनेन धनिकम्-अत्यर्थं निष्प्रकम्पः-अविचलो यः स मध्यपदलोपाद् धृतिधनिकनिष्प्रक-
म्पस्तेन त्वरितचपलम्-अतिव्रतितं यथा भवतीत्येवं तरन्ति, 'संवरसेरग्गतुंगकूयसुसंपउत्तेणं' संवरः-प्राणातिपातादिविरतिरूपो
वैराग्यं-कषायनिग्रहः एतच्छुणो यस्तुङ्गः-उचः कूपकः-स्तम्भविशेषस्तेन सुष्ठु सम्प्रयुक्तो यः स तथा तेन, 'णणसियविमल-
मूसिएणं'ति ज्ञानमेव सितः-सितपटः स विमल उच्छ्रितो यत्र स तथा तेन, मकारश्चेह प्राकृतशैलीप्रभवः 'सम्मत्तविमुद्धलद्धणि-
जामएणं' सम्पत्त्यरूपो विमुद्धो-निर्दोषो लब्धः-अवाप्तो निर्यामकः-कर्णधारो यत्र स तथा तेन, धीरा-अक्षोभाः संयमपोतेन
शीलकलिता इति च प्रतीतं, 'पसत्थज्झाणतववायपणोद्धियपहाविण्णं' प्रशस्तध्यानं-धर्मादि तद्वृत्तं यत्तपः स एव यातो-वायुस्तेन

यत् प्रणोदितं-प्रेरणं तेन प्रधावितो-वेगेन चलितो यः स तथा तेन, संयमपोतेनेति प्रकृतम्, 'उल्लमववसायगाहियणिज्जरज-
यणउवओगणाणदंसणविसुद्धवयभंडभरिअसारा' उधमः-अनालस्यं व्यवसायो-वस्तुनिर्णयः सद्व्यापारो वा ताभ्यां मूल्यकल्पाभ्यां
यदुद्गृहीतं-क्रीतं निर्जरणयतनोपयोगज्ञानदर्शनविशुद्धव्रतरूपं भाण्डं-क्रयाणकं तस्य भरितः-संयमपोतभरणेन पिण्डितः सारो यैस्ते
तथा, श्रमणवरसार्ववाहा इति योगः, तत्र निर्जरणं-तपः यतना-बहुदोपत्यागेनाल्पदोषाश्रयणम् उपयोगः-सावधानता ज्ञानदर्श-
नाभ्यां विशुद्धानि व्रतानि, अथवा ज्ञानदर्शने च विशुद्धव्रतानि चेति समाप्तः, व्रतानि च-महाव्रतानि, पाठान्तरेण 'णाणदंसण-
चरित्तविसुद्धवरभंडभरियमार'ति तत्र ज्ञानदर्शनचारित्राण्येव विशुद्धवरभाण्डं तेन भरितः सारो यैस्ते तथा, 'जिणवरवयणोवदिट्ठ-
मग्गेणं अकुडिलेण सिद्धिमहापट्टणाभिमुहा समणवरमत्थवाह'ति व्यक्तं, 'सुसुहसुसंभाससुण्हसास'ति सुश्रुतयः-सम्यक्श्रुतग्रन्थाः
सत्सिद्धान्ता वा सुशुचयो वा सुखः सम्भापो येषां सुखेन वा सम्भाष्यन्त इति सुसम्भाषाः शोभनाः प्रश्नाः येषां सुखेन वा
प्रश्न्यन्ते ये ते सुप्रश्नाः शोभना आश्वाः-वाञ्छा येषां ते स्वाशाः अथवा सुखेन प्रश्न्यन्ते शास्यन्ते च-शिक्ष्यन्ते ये ते सुप्रश्न-
शास्यः शोभनानि वा प्रश्नशास्यानि-पृच्छाधान्यानि येषां ते तथा अथवा सुप्रश्नाः शास्याथ-प्रशंसनीयाः, ततः कर्मधारय इति,
'दूहज्जन्त'ति द्रवन्तो-वमन्तः, अनेकार्थत्वाद्वातूना, 'णिब्भय'ति भयमोहनीयोदयनिषेधात् 'गयभय'ति उदयविकलताकरणात्
'संजय'ति संयमवन्तः, कुत इत्याह-'विरय'ति यतो निवृत्ताः, हिंसादिभ्यः, तपसि वा विशेषेण रताः विरताः, विरया वा-
निरोत्सुक्याः विरजसो वा-अपायाः, 'संचयाओ विरय'ति क्वचिद् दृश्यते, तत्र सन्निधेर्निवृत्ता इत्यर्थः, 'मुत्त'ति मुक्ताः ग्रन्थेन
'लहुअ'ति लघुकाः स्वल्पोपधिच्वात् 'णिरवकंख'ति अप्राप्तार्थाकाङ्क्षाविमुक्ताः 'साहू' मोक्षसाधनात् 'णिहुआ' प्रशान्तवृत्तयः 'चरंति

‘धम्म’ति व्यक्तम् । अत्र साधुवर्णके जितेन्द्रियत्वादीनि विशेषणानि बहुशोऽधीतानि, तानि च गमोन्तरत्वाया निर्विधानि, यत् पुनरत्रैव गमे पुनरुक्तमवभासते तत् स्वरत्वाच्च दुष्टं, यदाह—“संज्ञायद्वाणतवओसहेसु उर्वएसथुहपयाणेसु । संतुगुणिकित्तणोसु यं न हुंति पुनरुक्तदोसा उ ॥ १ ॥” ॥ २१ ॥

तेणं कालेणं तेणं समणं समणस्स भगवओ महावीरस्स बह्वे असुरकुमारा देवा अंतिअं पाउंमं चित्था कायमहाणीलसरिस्सणीलगुलिअगवलअयसिक्कुमुप्पगासा विअसिअसयवत्तमिब पत्तलनिम्मलईसिसितरं सत्तंवणयणा गरुलायतउज्जुंतुंगणासा उअचिअसिलप्पवालपिक्कलसणिभाहरोढा पेणुरससिक्कलविमलनिम्मलसंग्वगोक्खीरेफणदगरयमुणालियाधवलदंतसेदी ह्रुयवह्मणिद्वंदधोपतत्तंतवणिअरत्ततलताल्लुंजीहां अंजणघणकसिणरुयरमणिज्जिण्ढकेसा वामेगकुंडलधरा अहं च दणाणुलित्तगत्ता ।

असुरवर्णके किमपि लिख्यते—‘कालमहाणीलसरिस्सणीलगुलिअगवलअयसिक्कुमुप्पगासा’ कालो यो महानीलो—मणिविशेष-
स्तेन सदृशा वर्णतो ये ते तथा, नीलो—मणिविशेषः, गुलिका—नीलिका गवलं माहिपं शृङ्गम् अतर्सीकुसुमं—धान्यविशेषपुष्पं एते-
षामिव प्रकाशो—दीप्तिर्येषां ते तथा, ततः कर्मधारयः, कालवर्णी इत्यर्थः, विअसिअमयवत्तमिबे’ति व्यक्तं, ‘पत्तलनिम्मलईसिसि-
यरत्तंतवणयणा’ पत्तलानि—पद्मवन्ति निर्मलानि—विमलानि इषत् सितरक्तानि—कचिद्देशे मनाक् इवेतानि कचिच्च ; मनाग्रक्तानी-
त्यर्थः कचिच्च ताम्राणि अरुणानि नयनानि येषां ते तथा, श्रुतपत्रसाधर्म्यं च व्यक्तमेव, ‘गरुले’त्यादि विशेषणचंतुष्टयं महावीर-

१ स्वाध्यायध्यानतपऔषधेषु उपदेशस्तुतिप्रदानेषु । सदृष्टकीर्तनेषु च न भवन्ति पुनरुक्तदोषास्तु ॥ १ ॥

वर्णरूपेयम् 'अंजणघणकसिणरुपगरमणिअणिद्धेमे' अञ्जनवनौ-प्रतीतौ कृष्णः-कालः रुचको-मणिविशेषस्तद्वर्मणीयाः स्निग्धाश्च केन्द्रा येषां ते तथा, 'वामेगकुंडलधरा' वामे कर्णे एकमेव कुण्डलं धारयन्ति ये ते तथा, दक्षिणे त्वामरणान्तरधारिण इति मामर्च्यगम्यम्, आर्द्रचन्दनानुलिप्तगात्रा इति व्यक्तम् ।

ईमिसिलिंधपुष्पगासाईं सुहुमाईं असंकलिद्धाईं वत्थाईं पवरपरिहिया वयं च पदमं समतिर्क्षता चितिअं च वयं असंपत्ता भदे जोव्वणे चट्टमाणा तलभंगयतुडिअपवरभूसणनिम्मलमणिरयणमंडिअभुआ दत्तमुहामंडिअग्गहत्था चूलाप्पणिचिंधगया खुत्त्वा सहिद्धिआ महज्जुतिआ महयला महायसा महासोकखा म्हाणुभागा हारविराहतवच्छा कडगनुडिअथंभिअमुआ अंगयकुंडलमट्टंगडतलकणपीढधारी विचित्तवत्थाभरणा विचित्तमालामउलिमउडा कल्लणकयपवरवत्थपरिहिया कल्लणकयपवरमह्हाणुलेवणा भासुरयोदी पटंवयणमालधरा ।

'ईमिसिलिंधपुष्पगासाई' इति मनाक् सिलिन्ध्रकुसुमप्रभाणि, ईपत्तितानीत्यर्थः, सिलिन्ध्रं-भूमिस्फोटकच्छत्रकम्, 'असुरेसुहोति रचं'ति मत्वान्तरम्, 'असंकलिद्धाईं'ति निर्दूषणानि 'सुहुमाईं'ति श्लक्ष्णानि 'वत्थाईं'ति वसनानि 'पवरपरिहिया' प्रवराश्च तैः परिहिताश्च-निवसिता इति समासः, 'वयं च' इत्यादि सूत्रं, तत्र त्रीणि वयांसि भवन्ति, यदाह-'आपोडथाञ्चवेदालो, यावत् क्षीराक्षवर्तकः । मध्यमः सप्ततिं यावत्, परलो धृद्ध उच्यते ॥१॥" आद्यस्य वयसोऽतिक्रमे द्वितीयस्य सर्वथैवाप्राप्तौ भद्रं यौवने भवत्येवेति भद्रे यौवने इत्युक्तं, 'तलभंगयतुडियपवरभूसणनिम्मलमणिरयणमंडिअभुआ' तलभङ्गकानि-वाह्याभरणानि श्रुटिकाश्च-

बाहुरक्षिकास्ता एव वरभूषणानि तैर्निर्मलमणिरत्नैश्च मण्डिता भुजा येषां ते तथा, 'चूलामणिचिधगया' चूलामणिलक्षणं चिद्धं प्राप्ताः श्रूयन्ते चासुरादीनां चूलामण्यदीनि चिह्नानि, यदाह—“चूलामणिफणिवज्रो गरुडे घट अस्स वद्धमाणे य । मयरे सीहे हत्थी असुरार्इणं मणसु चिधे ॥१॥” ‘महिद्धिअ’ति महद्द्वयो विशिष्टविमानपरिवारादियोगात् ‘महज्जुइय’ति महाद्युतयो विशिष्टशरीराभरण-प्रभायोगात् ‘महावल’ति विशिष्टशरीरप्रामाणाः ‘महायस’ति महायशसो-विशिष्टकीर्तयः ‘महासोक्ख’ति महासौख्याः ‘महाणु-माग’ति अचिन्त्यशक्तियुक्ता इति, इहैव गमान्तरं ‘हारविराजितवक्षसः कटकट्टिकस्तम्भितभुजाः’ इह कटकानि-कङ्कणानि श्रुटिका-बाहुरधकाः । ‘अंगयकुंडलमट्टगंडकणपीडधारी’ अङ्गदानि-बाह्वाभरणविशेषान् कुण्डलानि च-कर्णभरणविशेषान् मृष्टगण्डानि च-उल्लिखितकपोलानि कर्णपीठकानि-कर्णभरणविशेषान् धारयन्तीत्येवंशीला ये ते तथा, ‘विचीत्तहत्थाभरण’ति व्यक्तं, ‘विचित्त-मालामउलियमउडा’ विचित्रा मालाः-कुसुमस्रजो येषां मौलौ च-मस्तके मुकुटं-किरीटं येषां ते तथा, शेषं सुगमं वर्णकान्तं यावत्, नवरं माल्यानि पुष्पाणि वोन्दिः-शरीरं प्रलम्बो-शुम्बनकं वनमाला-आभरणविशेषः प्रलम्बवनमाला वा तस्याः कण्ठतो जानुप्रमाणत्यादिति ।

दिधेणं वण्णेणं दिधेणं गंधेणं दिधेणं रूवेणं दिधेणं फासेणं दिधेणं संघाए (घयणे) णं दिधेणं संठाणेणं दिध्वाए इह्दीए दिध्वाए जुत्तीए दिध्वाए पभाए दिध्वाए छायाए दिध्वाए अचीए दिधेणं तेएणं दिध्वाए छेसाए दस दिसाओ उज्जोवेमाणा पभासेमाणा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिअं आगम्मागम्म रत्ता समणं भगवं महा-

१ चूलामणिः फणी वज्रं गरुडः घटः अथो वर्द्धमानश्च । मकरः सिंहो हस्ती असुरादीनां मुण चिह्नानि ॥ १ ॥

वीरं तिवस्तुतो आयाहिणं पयाहिणं करेह २ त्ता वंदंति णमंसंति वंदित्ता णमंसित्ता णचासणे णाहदूरे
सुस्तसमाणा णमंसमाणा अभिसुहा विणएणं पंजलिउडा पज्जुवासंति ॥ (सू० २२)

‘दिवेणं’ देवोचितेन प्रधानेनेत्यर्थः, ‘संघाए’ (घयणे) ति संहननेन वज्रक्रयभनारावेनेत्यर्थः, ‘संठाणेणं’ ति समचतुरस्रलक्ष-
णेनेत्यर्थः, ‘रिद्वीए’ ति परिवारादिकया ‘जुहए’ ति युक्त्या-विवाक्षितार्थयोगेन ‘पभाए’ ति यानादिदीप्त्या ‘छायाए’ ति शोभया ‘अबी-
ए’ ति अचिया शरीरस्वरत्नादितेजोज्ज्वालया ‘तेएणं’ ति तेजसा-शरीरसम्बन्धिरोचिषा प्रभावेन वा ‘लेसाए’ ति देहवर्णेन, एकार्था
वा ध्रुत्यादयः शब्दाः प्रकाशप्ररूपश्रुतिपादनपराश्रुति न पौनरुक्त्यमिति, ‘उज्जोएमाण’ ति उद्योतयन्तः प्रकाशकरणेन ‘पभासयन्तः-
शोभयन्तः, एकार्थो वैताविति, ‘रत्त’ ति रक्ताः-सानुरागाः ‘तिक्खुचो’ ति त्रिकृत्वः-त्रीन् वारान् आदक्षिणात्-पार्श्वात् प्रदक्षिणो
दक्षिणपार्श्ववर्ती आदक्षिणप्रदक्षिणस्तं ‘वंदंति’ ति स्तुवन्ति ‘नमंसंति’ ति नमस्यन्ति शिरोनमनेनेति । वाचनान्तरे दृश्यते-‘साहं
साहं’ ति स्वकीयानि स्वकीयानि ‘नामगोयाहं’ ति नामगोत्राणि-यादृच्छिकान्यर्थाभिधानानीति ‘साविति’ ति श्रावयन्ति ॥ २२ ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स बहवे असुरिदवज्जिआ भवणवासी देवा
अंतियं पाउअभवित्था णागपइणो सुवण्णा विज्जू अग्गीआ दीवा उदही दिसाकुमारा य पवण थणिआ य
भवणवासी णागफडागरुलवयरपुण्णकलससीहहयगयमगरमउडवद्धमाणिजुत्तविचित्तविघगया सुरूवा
महिड्डिया सेसं तं चेव जाव पज्जुवासंति ॥ (सू० २३) ॥

‘नागे’त्यादि व्यक्तं, नागादीनां च नागफणादीनि चिह्नानि भवन्ति, तानि क्रमेण दर्शयन्नाह-‘नागफडा ? गरुल २ वइर

३ पुष्पकलस ४ सीह ५ हयवर ६ गयंक ७ मयंकवरमण्ड ८ वदमाण ९ निजुत्तविविचिचिधगया' नागफणादयो गजान्ता
अङ्गाः-विद्वानि येनो मुकुटानो तानि तथा, तानि च मकराङ्गानि च-मकरचिह्नानि यानि वरमुकुटानि तानि च, वर्द्धमानकं च-
शरावं पुरयारुढपुरुषरूपं वेति द्वन्द्वः, तानि च तानि नियुक्तानि-यथास्थानं नियोजितानि विचित्राणि च-विचित्रानि चिह्नानि च-
लक्षणानि गताः-प्राप्ता ये ते तथा, इह सर्वे 'पुष्पकलससंकिण्णउपफेससीहे' त्येवं कचिद् विशेषो दृश्यते, तत्र नागफणादिभिरङ्किता
ये उपफेसा-मुकुटाले तथा, शेषं तथैव ॥ २३ ॥

तेनं कालेनं तेनं समपणं समणस्स भगगओ महावीरस्स चह्वे चाणमंतरा देवा अंतिअं पाउअवित्था
पिसाया भूआ य जक्ख रक्खस्स किंनर किंपुरिस्स भुअगवइणो अ महाकाया गंधवणिकायगणा णिउण-
गंधवगीत्तरइणो अणपणिअ पणपणिअ इसिवादीअ भूअवादीअ कंदिय महाकंदिआ य कुहंड पयए य
देवा चंचलचवलचित्तकीलणदवप्पिआ गंभीरहसिअ भणिअसीअरीअणचणरई चणमालाभेलमउडकुंडल-
सच्छंदविउविआहरणचारुविभूसणधरा सवोउयसुरभिक्कुसुमसुरइयपलंवसोभंतकंतविअसंतचित्तवणमालर-
इअवच्छा कामागामी कामरूवधारी णाणाविहवणरागवरवत्थचित्तचिह्नियणियंसणा विविहदेसीणेवत्थग-
हिअवेसा पमुइअकंवप्प कलहकेलिकोलाहलपिआ हासयोलचहुला अणेगमणिरयणविविहणिजुत्तविविचि-
चिधगया सुरूवा महिहिआ जाव पज्जुवासंति ॥ (सू० २४) ॥

'श्रुयमवइणोचि मदीरागायिणः, किम्भूतास्ते इत्याह- 'महाकाय'चि च्चह्वेहाः, इदं च विशेषणमवस्थाविशेषाश्रयम्, अन्यथा

सर्व एव सप्तहस्तप्रमाणा भवन्ति, यदाह—“भयवणजोहसोहमीसाणे सच हंति रयणीओ” ‘गंधवनिस्त्रायगण’ति गन्धवर्णा-
व्यन्तराष्टमभेदभूतानां निस्त्रायो-वर्गो येषां ते गन्धवर्निकाया गन्धर्वा एव तेषां ये गणा-राशयस्ते तथा, पाठान्तरे ‘गन्धर्वपति-
गणाश्चे’ति व्यक्तमेव, किंविधास्ते इत्याह—‘निउणगंधवगीयरइणो’ति निपुणे-सूक्ष्मे गन्धर्वे च-नाटथोपेतगाने गीते च-नाट्यव-
जितगेये रतियेषां ते तथा, अणयन्निक्कादयोऽणौ व्यन्तरनिकायविशेषभूताः रत्नप्रभापृथिव्या उपरितनयोजनशतवर्तिनः, किंविधा
एत इत्याह-चंचलचलचित्तकीलणदवप्पिया’ चंचलचलचित्ताः-अतिचलमानसाः क्रीडनं-क्रीडा द्रवश्च-परिहासस्तत्प्रियाः,
ततः कर्मधारयः, गंभीरहसियभणियपियगीयणच्चणरइ’ गम्भीर हसितं येषां भणितं च-वाक्प्रयोगः प्रियं येषां गीतनृतयोश्च
रतियेषां ते तथा, ‘महिरहसियगीयणच्चणरइ’ति कचिदृश्यते व्यक्तं च, वणमालामेलमडकुण्डलसच्छंदविउडिषियाभरणचारुविभू-
सणधरा’ वनमाला-रत्नादिमय आभूषदीन आभरणविशेषः आमेलकः-पुष्पशेखरकः मुकुटं-सुवर्णादिसयं कुण्डलानि च-प्रतीतानि
एतान्येव स्वच्छन्दविकुर्विताभरणानि-स्वाभिप्रायनिर्मितालङ्कारास्तैर्यच्चारु विभूषणं-भूषा तद्वारयन्ति ये ते तथा, ‘सब्बोउयसुर-
मिक्कुपुमसुरइयपलंभसोहंतकतवियसंतचिचवणमालाइयवच्चा’ सर्वतुक्कानि-सर्वऋतुसम्भवानि यानि सुरभीणि-कुसुमानि तैः सुर-
चित्ता या सा तथा, सा चासौ प्रलम्बा च शोभमाना च कान्ता च विक्रमन्ती च चित्रा च वनमाला च वनस्पतिस्ररु इति समासः,
सा रचिता वक्षसि यैस्ते तथा, ‘कामगमि’ति इच्छागामिनः ‘कामरूपधारि’ति ईप्सितरूपधारिणः ‘गणाविहवणरागवरवत्थचित्त-
चिच्छियनियंसणा’ नानाविधगणो रगो येषु तानि तथा, तानि वरवत्त्वाणि चित्राणि-विविधानि ‘चिच्छिय’ति लीनानि दीप्तानि

१ भवनवनज्योतिष्कसौधमेशनेषु सप्त भवन्ति रत्नयः । २ प्रत्यन्तरे नास्ति ।

वा निवसनानि-परिधानानि श्रेयां ते तथा, 'विविधदेशीणैवत्यगाहियवेमा' विविधदेशिनेपथ्येन-नानादेशरुद्रस्त्रादिन्यासेन गृहीतो वेपो-नेपथ्यं यैस्ते तथा, 'पमुइयकंदप्पकलहकलिकोलाहलप्पिया' प्रमुदितानां यः कन्दर्पः-कामप्रधानः केलिः, काम एव वा, कलहश्च-राटी केलिश्च-नर्मकोलाहलश्च-कलकलस्ते स्वरपकृताः प्रिया येषां ते तथा, अथवा प्रमुदितश्च ते कन्दर्पोदि-प्रियाश्चेति समासः, 'हासबोलचहुला' पाठान्तरे 'हासकेलिचहुला' इति व्यक्तम्, 'अणेगमणिरयणविविहनिजुत्तचित्तच्चिधगया' अनेकानि-बहूनि मणिरत्नानि-प्रतीतानि विविधानि-बहुप्रकाराणि नियुक्तानि-नियोजितानि येषु तानि तथा, तानि चित्राणि चिह्नानि गताः-शस्त्रा ये ते तथा, चिह्नानि च पिशाचादीनां क्रमेणैतान्युच्यन्ते-'विधाइ कलंबक्षण १ मुलस २ वडे ३ तह य होइ खट्ठे ४ १ आसोए ५ चंपए वा ६ नागे ७ तह तुंधुरी चैव ८ ॥ १॥' ॥ २४ ॥

तेषां कालेणं तेषां समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जोइसिया देवा अंतिअं पाउअभवित्था विहरस्सती चंद सर सुक्क सणिच्चरा राहू धूमकेतू बुहा य अंगारका य तत्तत्तवणिज्जकणगवणणा जे गहा जोइसंमि चारं चरंति केऊ अ गइइआ अट्टावीसविहा य णक्खत्तंदेवगणा गाणासंठाणसंठियाओ पंचवणणाओ ताराओ ठिअलेस्सा चारिणे अ अबिस्साममंडलगती पत्तेयं णामंकपागडियच्चिधमउडा महिइडिया जाव पज्जुवासंति ॥ (सू० २५) ॥

ज्योतिष्कवर्णको ध्यक्तो, नवरम् 'अंगारका य'चि मङ्गलाः, बहुत्वं च प्रत्येकं ज्योतिषामसङ्ख्यातत्वात्, 'तत्तत्तवणिज्जकणग-

१ चिह्नानि कदम्बध्वजः मुलसः वटः तथा च भवति खट्वाङ्गम् । अथोकथम्पको वा नागस्तथा तुम्बरी चैव ॥ १ ॥

वृष्णा' तप्तस्य तपनीयस्य-सुवर्णस्य यः कणको-विन्दुः शलाका वा अथवा तपनीयं-रक्तं सुवर्णं कनकं-सुवर्णमेव पीतं तद्वर्णो
येषां ते तथा, 'जे य गह'ति उक्तव्यतिरिक्ताः, 'जोइसंमि'ति ज्योतिश्चक्रे 'चारं चरन्ती'ति भ्रमणं कुर्वन्ति, 'केऊय'ति केतवो
जलकेत्वादयः, किम्भूता ?- 'गहइय'ति मनुष्यलोकापेक्षयोक्तं, 'ठियलेस्स'ति स्थितलेइयाः-निश्चलप्रकाशाः 'चारिणो य'ति
सञ्चारिण्यवः, अत एवाह- 'अविस्साममंडलगइ'ति प्रतीतं, नामंरूपागडियचिधमउडा' नामाङ्कितानि प्रकटितानि चिह्नप्र-
धानानि मुरुटानि यरिति ममासः ॥२५॥

तेषां कालेणं तेषां समणस्स भगवओ महावीरस्स वेमाणिया देवा अंतिअं पाउअभवित्था सोह-
म्मीसाणसणकुमारमाहिदयंभलंतकमहासुक्कसहससाराणयपाणयारणअच्चुयवई पहिठ्ठा देवा जिणदंसणुस्सु-
गागमणजणियहासा पालकपुष्फकसोमणससिरिचच्छणंदिआवत्तकामगमपीइगममणोगमविमलसव्वओभइ-
णामधिज्जेहि विमाणेहि ओइण्णा वंदका जिणिंद । मिगमहिस्सवराहछगलददुरहयगयवइसुअगवग्गउसभं-
कविडिमपागडियचिधमउडा पसिदिलवरमउडतिरीइधारी कुंडलउज्जोविआणणा मउडदित्तसिरया रत्ताभा
पउमपम्हगोरा सेया सुभवण्णगंधफासा उत्तमविउषिणो विविहवत्थगंधमल्लधरा महिइडिआ महज्जुति-
आ जाच पंजलिउडा पज्जुवासंति ॥ (सू० २६) ॥

वैमानिकवर्णकोऽवि व्यक्तो, नर वाचनान्तरगतं किञ्चिदस्य व्याख्यायते, तदन्तर्गतं किञ्चिदधिकृतवाचनान्तरगतं च,
तत्र 'सामाणियतापत्तीसमहिया' सामानिका-इन्द्रसभानायुक्तादिभावाः प्रापद्विशाः-महत्तरकल्पाः पूज्यस्थानीयाः 'सलोगपालअ-

ममहिंसिपरिसाणीअअप्परक्खेहि संपरिवुडा' सह लोकपालैः-सोमादिभिर्दिक्पालकनियुक्तैः या अग्रमहिष्यः-प्रधानजायाः परिपदथ-आह्वानमध्यमाभ्यन्तरा जयन्यमध्यमोत्कृष्टपरिचारविशेषभूताः अनीकानि च-हस्त्यश्चरथपदातिद्वयभनर्तकगाथकजनरूपाणि मेन्यानि आत्मारक्षाश्च-अङ्गरक्षा इति द्वन्द्वः, अतस्तैः सम्परिवृता इति, देवसहस्रानुयातमार्गैः सुरवरगणेश्वरैः प्रगतैः 'ममणुग-भृतसस्सिरीय'ति समनुगम्यमानाश्च ते सश्रीकाश्चेति समासः, सर्वादिरभूषिताः सुरसमूहनायकाः सौम्यचाररूपाः 'देवसंयज्य-सदकयालोया' देवसङ्घेन जयशब्दः कृत आलोकै-दर्शने येषां ते तथा ।

'मिग १ महिस २ वराह ३ छगल ४ दहुर ५ हय ६ गयवह ७ भुयग ८ खग ९ उममंक १० विडिमपागडियचिध-मउडा' नृगादयो दश दशानां शक्रादीन्द्राणां चिह्नभूताः, तत्र वराहः-शूररः खड्ग-आटव्यचतुष्पदविशेषः ऋषभो-दृषभः शेषाः प्रतीताः, तत्र मृगादयः अङ्का-लाञ्छनानि विटपेषु-विस्तरेषु येषां मुकुटानां तानि तथा, तानि प्रकटितचित्तानि-रत्नादिदीप्तया प्रकाशि-तमृगादिलाञ्छनानि मुकुटानि येषां ते तथा । पाञ्च १ पुष्पक २ सोमनस ३ श्रीवत्स ४ नन्द्याचर्त ५ कामगम ६ प्रीतिगम ७ मनोगम ८ विमल ९ सर्वतोमद्र १० नामधेयैर्विमानैः, उत्तरैकैर्यैरित्यर्थः, सम्प्रस्थिता इति योगः, एतानि च क्रमेण शक्रादी-नामच्युतान्तानां दशानामिन्द्राणां भवन्तीति । किंविधैस्त्वेरित्याह-'तरुणदिवागरकरातिरेगप्पहेहि' तरुणदिवाकरकरेभ्योऽतिरेकेण-अतिशयेन प्रमा येषां तानि तथा तैः, 'मणिरुणगरयणयडियजालुजलहेमजालपेरंतपरिगएहि' मणिकनकरत्नैर्वेदितं-युक्तं यज्ज्वा-लोज्ज्वलं-प्रभोज्ज्वलं हेमजालं-स्वर्णजालकं तेन पर्यन्तेषु परिगतानि तानि तथा तैः, 'सययरवसुत्तदामलंवंतभूसणेहि' सद् प्रतरैः-आमरणाविशेषैर्वसुक्ताशमलशणानि लम्बमानानि भूषणानि येषु तानि तथा तैः, 'पचलियधंटायलिमदुरसद्वंमंतंतितलता-

लगीयाइयवेणं' ग्रचलितायाः घण्टावल्या-यो-मधुरः शब्दः स तथा वंशश्च-वेणुस्तथी च-वीणा तलतालाश्च-हस्ताः तालाश्च-
कंशिका गीतं च-गेयं चादितं च-वादित्रमिति द्वन्द्वः अतस्तेषां यो स्वः-शब्दः स तथा, ततः पदद्वयस्य समाहारद्वन्द्वः, अत-
स्तेन करणभूतेन मधुरेण-मनोहरेण पूरयन्तः अम्बरं, दिशश्च शोभयन्तस्त्वरितं मग्गस्थिताः स्त्रियशसो देवेन्द्रा इति व्यक्तं,
'हृदुदुमणम्'ति अतीव तुष्टचित्ताः 'तेसावि य'त्ति इन्द्रमामानिन्द्रादयः, तानेवाह- 'कप्पवरविमाणाहिवा' कल्पेषु यानि वरविमा-
नानि तेषामधिषा इत्यर्थः, समनुयान्ति सुरवरेन्द्रानिति योगः, अतएव सुरवराः 'सविमाणविचित्तविधनामेकविगडपागडमउडा-
डोवमुभंदमणिज्जा' स्वविमानविचित्रचिह्नानां नामाङ्कविकटप्रकटमुकुटानां च य आटोपः-स्फारता तेन शुभा ये दृश्यन्ते ते तथा
ते विचित्रकल्पपरविमानाधिपाः, 'नमन्ति'ति समनुगच्छन्ति सुरवरेन्द्रानिति, तथा 'लोयंतविमाणवासिणो यावि देवसंघाय'ति
लोकस्य-ब्रह्मलोकस्यान्ते ममीये यानि विमानानि तद्वासिनो लोकात्तिकाधापीत्यर्थः, 'पत्तेयविरायमाणविरइयमणिरयणकुंडलिभि-
संतनिम्मलनिपमंकियविचित्तपागडियचिंधमउडा' प्रत्येकं विराजमानानि-शोभमानानि विरचितानि-कर्णेषु कृतानि मणिरत्नकुण्ड-
लानि येषां ते तथा, मिसंतत्ति-दीप्यमानानि निर्मलानि 'निजाङ्कितानि' निजकेन नामादिनाऽङ्केनानि विचित्राणि-विविधानि
प्रकटितानि-प्रकाशितानि चिह्नानि च मुकुटानि चिह्नप्रधानानि वा मुकुटानि यैस्ते तथा, तथा 'दायंत'ति दर्शयन्तः 'अप्पणो ससु-
दयं'ति आत्मीयं श्रद्धादिसमूहं 'पेच्छंतवि य परस्स रिद्धीउ'ति प्रेक्षमाणाश्च परद्धीः उत्तमाः, एवं कल्पालयाः सुरवराः 'जिणि-
दवंदणनिमित्तमचीए'ति जिनेन्द्रवन्दनहेतुभूतभावेन 'चोइयमइ'ति प्रेरितबुद्धयः, हर्षितमानसाश्च जीतकल्पमनुवर्तमाना देवाः
'जिणदंसणूस्सुयागमणजणियहासा' जिनदर्शनाय यदुत्सुकं-शीघ्रमागमनं तेन जनितो हर्षो येषां ते तथा, 'विउलवलसमूहपिडिया'

त्रिभुलो बलसमूहः-सैन्यसमुदायः पिण्डितो यैस्ते तथा, कथमित्याह-‘संभमेणं’ति भक्तिकृतौत्सुक्येन ‘गयणतलविमलविलगमणग-
इचवलचलियमणपवणजङ्घासिग्धवेगा’ गगनतले विमले विपुले च यद्गमनं तस्य सम्बन्धी शीघ्रवेग इति सम्बन्धः गतिश्चपला स्व-
रूपत एव यस्य तद्गतचपलं तच्च तच्चलितं च गन्तुं प्रवृत्तं तद्विधं यन्मनः पवनश्च तयोर्जनशीलोऽत एव शीघ्रो वेगो येषां ते
तथा, नानाविधयानवाहनगताः यानानि-स्यादीनि वाहनानि उच्छ्रितविमलधवलतपत्राः । ‘विउन्वियजाणवाहणवि-
माणदेहरणप्पभाए’चि वैक्रियाणां यानादीनां ४ रत्नानां च स्वाभावाचिकानामितरेषां च या प्रभा सा तथा तया, ‘उज्जोएता
नहं’ कथमित्याह-‘वितिमिरं करेता’ नभ एवेति ‘सन्विङ्गिण्’ युक्ता इति शेषः, ‘हुलियं’ति शीघ्रं प्रयाताः । गमान्तरमिदम्-
‘पसिदिलवरमउडतिरीडधारी’ प्रश्रुत्याः-शिशिलबन्धना, गाढबन्धनानां बाधाजनकत्वात्(वर)मुकुटाश्चतुरस्त्राः शेखरविशेषाः तिरी-
दास्त एव शिखरत्रययुक्तास्तान् धारयन्ति ये तच्छीलाश्च ते तथा, कुण्डलोद्योतिताननाः, ‘मउडदित्तिसिरिय’चि मुकुटेन दीप्ताः
शिरोजा-मस्तककेशा येषां ते तथा, मुकुटदीप्तशिरस्का या, रत्नाभं’ति लोहितवर्णाः ‘पउमपम्हगोर’चि कमलगर्भकान्ता पीता
इत्यर्थः, ‘सेय’चि शुक्लाः त्रिवर्णा एव वैमानिका भवन्ति, यदाह-“कणगतयरत्ताभा सुरत्तसभा दोसु होति कप्पेसु । तिसु होति
पम्हगोरा तेण परं सुक्किला देवा ॥ १ ॥” शेषं व्यक्तमेवेति ॥ २४ ॥

पुस्तकान्तरे देवीवर्णको दृश्यते, स चैवम्-‘तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्म बहवे अच्छरगणसंघाया
अंतिअं पाउअभवित्था, ताओ णं अच्छराओ धंतथोयकणगरुअगमरिमप्पमाओ’ द्घमातम्-अग्निना तापितं धौतं-जलेन क्षालितं

१ कनकत्वग्रक्ताभाः सुरवृषभा द्वयोर्भवन्ति कल्पयोः । त्रिषु भवन्ति पद्मगौरास्ततः परं शुक्ला देवाः ॥ १ ॥

यत्कनकं तस्य यो रुचको-वर्णस्तत्सदृशश्रमाः गौराह्व इत्यर्थः, 'समइकंता य बालभावं'ति अतिश्रान्ता इव शिशुत्वं, मध्यमजर-
ठवयोविरहिताः, नवयौवना इवेत्यर्थः, 'अणइवरसोम्मचारुत्वा' अनतिवरम्-अविद्यमान हासतया प्रधानं न विद्यते अतिवरं
यस्माच्चदनतिवरमिति वा सौम्यं-नीरोगं चारु-शोभनं रूपं यासां तास्तथा, 'निरुवइयतरसजोवणककूमतरुणवयभावमुवगयाओ'
निरुपहृतं-रोगादिना अनाधितं सरसं च शृङ्गाररसोपेतं निरुपहतो वा स्त्री रसो यत्र तत्तथाविधं यौवनं तथा कर्कशः-अश्लयाङ्ग-
तया यस्तरुणवयोभावस्ताहण्यं तं चोरगता यास्तास्तथा, इह च यौवनतरुणभावयोर्यद्यप्येकार्थता तथापि सरसत्वाश्लयाङ्गत्वलक्ष-
णयोर्मनःशरीराधितयोः प्रधानतया विवक्षितयोर्धर्मयोराधारतया भेदेन विवक्षणात्र पौनरुक्त्यमिति, 'निचमवड्डियसहावा' न जरां
प्राप्नुवन्तीत्यर्थः, सत्त्वंगसुंदरीउ'ति 'इच्छियनेवरथरइयरमणिज्जगहियवेसा' इष्टवस्त्राभरणादिरूपनेपथ्यस्य रचितेन-रचनेन रतिदो-
षा अत एव रमणीयो गृहीतः-आतो वेपः-आकृतिविशेषो यकामिस्तस्तथा, 'किंते'चि तद्यथार्थः, 'हारद्वहारपाउचरणकुंडल-
वामुचगहैमजालमणिजालकणजालमुत्तमठरितियकडगस्वइड्डगएगावलिकंडसुचमगदधरब्बगेवेअसोणिसुचगतिलगफुल्लगसिद्ध-
रिथयकण्णवालियमसिद्धउसमचकयतलमंगयतुडियहत्थमालयहरिसकेऊरवलयपालंबपलंबअंगुलिज्जगवलवस्त्रीणीणारमालियाचंद-
द्धरमालियाकांचिमेहलकलावपरगपरिहेरगपायजालधंटियाखिखिणिरयणोरुजालसुद्धियवरनेउरचलणमालियाकणगणिगलजालग-
मगरसुद्धविरायमाणनेऊरपचलियसहालभूसणधरीउ'चि हारादीनि मकरमुखविराजमाननूपुरान्तानि प्रचलितानि सन्ति सहासति-
शब्दवन्ति यानि भूषणानि तानि धारयन्ति यास्तास्तथा, तत्र हारः-अष्टादशसरिकः अर्द्धहारो नवसरिकः पाउत्तत्ति-प्रयुक्तानि
माणिक्यपुक्कड़णानि रत्नकुण्डलानि-प्रतीतानि अथवा प्रयुक्तरत्नकुण्डलानि-प्रयुक्तरत्नानि यानि कुण्डलानि तानि तथा तथा

व्यामुक्तानि-परिहितानि प्रलम्बितानि वा यानि हेमजालादीनीति कर्मधारयः, तत्र हेमजालं-सच्छिद्रः सुवर्णालङ्कारविशेषः एवं मणिजालमपि कनकजालहेमजालयोस्तु आकारकृतो विशेषः स च रुढिगम्यः सूत्रकं-वैकक्षककृतं सुवर्णसूत्रम् 'उरितिय'ति उरसि त्रिकं त्रिसरकं कटकानि-कङ्कणानि खड्गगति-अङ्गुलीयकविशेषः एकावली-नानामणिकमयी माला कण्ठसूत्रं-गलावलम्बि सङ्कलविशेषः मगधकं धराक्षं च रुढिगम्यं ग्रैवेयकं-कण्ठलं श्रोणिमूत्रकं-सौवर्णं कटीसूत्रं तिलको-विशेषको ललाटाभरणमित्यर्थः फुल्लकं-पुष्पाकृतिललाटाभरणं सिद्धार्थिका-सर्पपत्रमाणसुवर्णकणरचितसुवर्णमणिमयी कण्ठिका कर्णवालिका-कर्णोपरितनभागभूषणविशेषः शशिवरकूपमचक्रकानि तलमङ्गकं च रुढिगम्यानि त्रुटिकाः-वाहुरशिकाः हस्तमालगः-अङ्ग(ग)णेत्रिका हरिसत्ति-रुढिगम्यं केयूरम्-अङ्गदं बाह्याभरणविशेषः वलयानि-कटकविशेषाः प्रालम्ब्यो-द्युम्बनकं प्रलम्ब्यो गलाभरणविशेषः इत्यर्थः अङ्गुलीयकानि-अङ्गुल्याभरणविशेषाः वलाक्षं-रुढिगम्यं-दीनारमालिकाचन्द्रमालिकासूर्यमालिकास्तु दीनाराद्याकृतिमालाः काञ्चीमेखल्योः कट्याभरणयोर्यद्यपि नामकोशे एकार्थत्वमधीयते तथापीह विशेषो रुढेरवसेयः, कलापः-कण्ठाभरणविशेषो मेखलाकलाप इति वा द्रष्टव्यं प्रतरकाणि-वृत्तप्रतला आभरणविशेषाः परिहेरगति-रूढ्यभ्रसेयं पादजालघण्टिकाः पादाभरणविशेषाः किङ्किणीकाः-धुद्रघण्टिकाः रत्नोरुजालं रत्नमयं घङ्गयोः प्रलम्बमानं मङ्गलकं धुद्रिकाः-तत्प्रान्तघण्टिका वरनूपुराणि-प्रतीतानि धुद्रिकावरनूपुराणि वा-धुद्रघण्टिकाप्रधानतुलाकोटिकानि चलनमालिका-पादाभरणविशेषः कनकानिगलानि-निगडाकाराः सौवर्णपादाभरणविशेषा जालकं-चरणाभरणविशेषः, मकरमुखविराजमाननूपुराणि-प्रतीतानि । 'दसद्ववणरागरइयरत्तमणहरे'ति दशाद्वर्वणैः-पञ्चवर्णै रणै-रञ्जनद्रव्यैः कुसुम्भादिभिर्यानि रञ्जितत्वेन रक्तानीव रक्तानि मनोहराणि च तानि तथा तानि अंशुकानि निबध्मिता इति योगः,

महार्घाणि, नासानिःश्वासवायुवाह्यानि लघूनीत्यर्थः, चक्षुर्हराणि अङ्गावारकत्वात्, वर्णस्पर्शयुक्तानि अतिशयवर्णादीनीत्यर्थः, 'हृदयलापेलचाङ्गे' अथलालाभ्यः सकाशात् पेलवानि-सुकुमाराण्यतिरेकेण यानि तानि तथा, 'धवलै'ति कानिचिद्वचनानि, 'कृष्णखचिप्यंतकम्मे' कनकवचितं-सुवर्णमण्डितम् अन्तर्कर्म-अञ्चलकर्म यानलक्षणं येषां तानि तथा, 'आगासफालियमरिसप्पदे' आकाशस्फटिकयोराकाशरूपस्फटिकस्य वा सदृशी प्रभा येषां तानि तथा 'अंसुए नियत्थाओ'ति वस्त्राणि निवासिताः, 'आयरे-णं'ति व्यक्तं, 'तुसारगोकथीरहारदगरयंपंडुरगुल्लुसुकुमालसुकयमणिअउत्तरिआइं पाउयाओ'ति व्यक्तं, नवरं तुपारं-हिमं दगर-य'ति-उदकरजस्तद्वत् पाण्डुराणि यानि दुक्कलानि-वस्त्राणि तान्येव सुकुमालानि सुकृतानि स्मणियानि च यान्युत्तरीयाणि तानि तथा तानि प्रवृत्ताः, 'वरचन्दनचर्चिताः वराभरणभूषिता' इति व्यक्तं, 'सन्वोउयसुरमिक्कुसुमसुरइयविचिच्चवरमल्लधारिणीओ' सर्वतुक्तैः सुरभिक्कुसुमैः सुरचितं विचित्रं वरं माल्यं-मालां धारयन्ति यास्तञ्जीलाश्च तास्तथा, 'सुगंधिचुण्णंगरागववासपुण्णपूरगविराइया' सुगन्धिचूर्णैरङ्गरागेण च-देहरज्जनेन वरवासैः पुष्पपूरकेण च-पुष्परचनाविशेषेण विराजिता यास्तास्तथा, 'अहियसस्तिरीया अधिकं तद्ध त्रिया-शोभया यास्तास्तथा, 'उत्तमवरधूवधूविया' उत्तमानां मध्ये यो वरधूपः स तथा तेन धूपेन धूपिताः-कृतसौगन्ध्याः यास्तास्तथा, 'तिरीसमाणवेसा' श्रीः-देवता सा च लोके शोभनवेपेति रूढा अतस्तयोपमा कृतेति, दिव्वकुसुममल्लदामपम्भजलि-पुडाओ' दिव्यैः-नरैः कुसुमैः-अविकसितैः माल्यैः-विकसितैः दामभिश्च-तन्मयमालाभिः प्रह्ला-पूजासञ्जाः अञ्जलिपुटाः-अञ्ज-लय एव यासां तास्तथा, उचत्वेन च सुराणां स्तोकोनमुच्छ्रिताः, 'चन्द्रानना' इति व्यक्तं, 'चंद्रविलासिणीओ'ति चन्द्रस्येव विलासः-कान्तिर्यासां तास्तथा, 'चन्द्रार्द्रममललाटाः चन्द्राधिकसौम्यदर्शना उल्का इवोद्योतमाना' इति व्यक्तं, 'विज्जुघणमिरी-

इद्वरदिप्यंततेअहियतरसंनिकासाओ' विद्युतो ये घना मरीचयः-किरणाः सूरस्य च यदीप्तं-तेजस्तेभ्योऽधिकतरः सन्निकाशो-
दीप्तिर्यासां तास्तथा, 'सिंगारागारचारुवेसाओ' शृङ्गारो-रमविशेषस्तत्प्रधान आकारः-आकृतिश्चारुश्च वेपो-नेपथ्यं यासां तास्तथा,
अथवा शृङ्गारस्यागारमिव-गृहमिव याश्चारुवेसाश्च यास्तास्तथा, 'संगयगयहसियभणियचेद्वियविलाससलियसंलावनिउणजुतोवयार-
कुमलाओ' सङ्गतानि-उचितानि यानि गतादीनि तेषु निपुणा याः सङ्गतोपचारकुशलाश्च यास्तास्तथा, तत्र गतं-गमनं हसितं-
हासः भणितं-वचनं चेष्टितं-चेष्टा विलासो-नेत्रविकारः, यदाह-“हानो मुखविकारः स्यात्, भावश्चित्तममुद्भवः । विलासो नेत्रजो
ज्ञेयो विश्रमो भ्रूसमुद्भव ॥ १ ॥” सललितः-समाधुर्यः संलापः-परस्परभाषणम्, आह च-“संलापो भाषणं भियः” अथवा
ललितेन सह यः संलापः स तथा, ललितलक्षणं चेदम्-“हस्तपादाङ्गविन्यामो, भ्रूनेत्रोष्ठप्रयोजितः । मौन्दर्यं कामिनीनां यल्ललितं
तत्प्रकीर्तितम् ॥ १ ॥” उपचारः-पूजा, 'सुन्दरस्तनजघनवदनरुरचरणनयनलावण्यरूपयौवनविलासकलिताः' सुन्दराः स्तनादि-
नयनान्ता अवयवा यासां लावण्यप्रधानरूपेण स्पृहणीयेनेत्यर्थो यौवनेन विलासेन च कलिता यास्तास्तथा, इह च विलास एवं-
लक्षणो ग्राह्यो, यदुक्तम्-स्थानामनगमनानां हस्तभ्रूनेत्रकर्मणां चैव । उत्पद्यते विशेषो यः श्लिष्टः स तु विलासः स्यात् ॥ १ ॥”
इति, श्लिष्ट इति सुश्लिष्टः 'सुरवधुओ'चि विशेष्यपदं, सिरीमनवणीयमउयसुकुमालतुल्लफागाओ' शिरीपं-शिरीपाभिधानतरुसुमं
नवनीतं च-प्रक्षणं ते च ते मृदुकुसुमारं च-अत्यन्तसुकुमारं इति विशेष्यपूर्वपदः कर्मधारयः तत्तुल्यः स्पर्शो यामां तास्तथा,
'वयगयकलिकलुसधोयनिद्वंतरयमलाओ' व्यपगते कलिकलुये-राटीपापकर्मणी यामां तास्तथा धौतो-प्रक्षालितौ निध्मनौ-दग्धौ
रजः स्पृष्टावस्थौ रेणुः, मलस्तु चद्वावग्यं रज एवेति धौतनिध्मन्तामिव धौतनिध्मनौ रजोमलौ यामां तास्तथा, ततः कर्मधारयः,

‘सोमाउ’ति मोम्या-नीरुजः कंताओ’ति काम्याः ‘सियदंसणाओ’ति सुभगाः, सुरूपा इति व्यक्तं, जिणभच्चिदंसणाणुराणेण हरि-
सियाओ’ति जिनं प्रति भक्त्या कृत्वा यो दर्शनानुरागो-दर्शनेच्छा स तथा तेन हर्षिताः-सञ्जातरोमाञ्चादिहर्षकायाः, ‘ओवइया
यावि’ति अवपतिताश्चाप्यवतीर्णाः, ‘जिनसगासं’ति जिनममीपे, ‘दिन्वेण’ मित्यादि देववर्णकवनेयं, नवरं ‘ठियाओ चेव’ति ऊर्ध्व-
स्यानस्थिता इति ॥ २६ ॥

तए णं चंपाए नयरीए सिंघाडगतिगचउक्कचरचउम्मुहमहापहपहेसु महया जणसहे इ वा जणवूहे इ
वा जणवोले इ वा जणकलकले इ वा जणुम्मी ति वा जणुक्कलिया इ वा जणसन्निवाए इ वा बहुजणो
अणमणस्स एवमाइक्खइ एवं भासइ एवं पणवेइ एवं परूवेइ-एवं ग्वल्लु देवाणुप्पिआ ! समणे भगवं
महावीरे आदिगरे तित्थगरे सयंसंबुद्धे पुरिसुत्तमे जाव संपाविकामे पुब्बाणुपुब्बि चरमाणे गामाणुगामं
दूइल्लमाणे इहमागए इह संपत्ते इह समोसडे इहेव चंपाए णयरीए बाहिं पुण्णभेदे चेइए अहापडिरूवं उग्गहं
उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ।

‘तए णं’ति ततोऽनन्तरं, णमित्यलङ्कारे, सिंघाडयेत्यादावयं वाक्यार्थः-सिंघाटकादिषु यत्र महाजनशब्दादयः तत्र बहु-
जनोऽन्योऽन्यस्यैवमाख्यातीति, तत्र सिंघाटकं-सिंघाटकामिधानफलविशेषाकारं स्थानं त्रिकोणमित्यर्थः त्रिकं-यत्र स्थाने रथ्या-
त्रयमीलको भवति चतुष्कं-यत्र रथ्याचतुष्कमीलकः स्यात् चत्वरं-यत्र बहवो मार्गा मिलन्ति चतुर्मुखं-तथाविधदेवकुलादि
महापथो-राजमार्गः पन्था-रथ्यामात्रं ‘महया जनमहे इ वा’ महान् जनशब्दः-परस्परालापारिरूपः इकारो वाक्यालङ्कारार्थो वा-

शब्दः पदान्तरापेक्षया-समुच्चयार्थः, अथवा 'सदेह व'ति इह सन्धिप्रयोगादिति शब्दो द्रष्टव्यः, स चोपप्रदर्शने, ततश्च यत्र महात्
जनशब्दः इति तद्वस्तु, क्वचित् 'बहुजनसदेह इ व'ति पाठो व्यक्तश्च, यत्र च जनव्यूह इति वा-लोकसमूहः, परस्परेण वा पदा-
र्थानां विशेषेणोहनं वर्तत इत्यर्थः, एवं सर्वत्र, क्वचित्पठ्यते—'जनवाए इ वा जणुल्लावे इ वा' इति तत्र जनवादो-जनानां
परस्परेण वस्तुविचारणं उल्लापस्तु-तेषामेव काका वर्णनम्, आह च—'स्यात्सम्भाषणमालापः, प्रलापोऽनर्थकं वचः । काका
वर्णनमुल्लापः, संलापो मापणं मिथः ॥ १ ॥' एवं बोलः-अव्यक्तवर्णो ध्वनिः, कलकलः-स एवोपलभ्यमानवर्णविभागः,
ऊर्मिः-सम्बाधः उत्कलिका-लघुतरः समुदाय एव सन्निपातः-अपरापरस्थानेभ्यो जनानामेकत्र मीलनमिति, 'एव'मिति वक्ष्य-
माणप्रकारं वस्तु 'आइक्खइ'ति, आख्याति सामान्येन 'भासइ'ति भाषते विशेषतः एतदेवार्थद्वयं पदद्वयेनाह—'प्रज्ञापयति प्ररूप-
यति चे'ति, अथवा आख्याति-सामान्यतः भाषते-विशेषतः प्रज्ञापयति-व्यक्तपर्यायवचनतः प्ररूपयति-उपपत्तितः 'इह
आगए'ति चम्पायाम् 'इह संपत्ते'ति पूर्णभद्रे 'इह समोसदे'ति साधुचितावग्रहे, एतदेवाह—'इह चंपाए' इत्यादि 'अहापडिरूत्रं'
ति यथाप्रतिरूपम् उपचित्रमित्यर्थः ।

तं महत्फलं न्वल्लु भो देवाणुप्पिया ! तहारूवाणं अरहंताणं भगवंताणं णामगोअस्सवि सवणताए,
किमंगणुण अभिगमणवंदणणमंसणपडिपुच्छणपज्जुवासणयाए ? , एकस्सवि आयरियस्स धम्मिअस्स सुवय-
णस्स सवणताए ? , किमंगणुण विउलस्स अत्थस्स गहणयाए ? , तं गच्छामो णं देवाणुप्पिया ! समणं भगवं
महावीरं वंदामो णमंसामो सक्कारेमो सम्माणेमो कल्ल्याणं मंगलं देवमं चेइअं [बिणणणं] पज्जुवासासामो मत्तं

ये पेचभवे इहभवे अ हियाए सुहाए खमाए निस्सेअसाए आणुगामिअत्ताए भविस्सइत्तिकइडु बहवे उग्गा उग्गपुत्ता भोगा भोगपुत्ता

‘तं महफलं’ति यस्मादेवं तस्मान्महद्-विशिष्टं फलम्-अर्थो भवतीति गम्यं, ‘तद्धारुत्वाणं’ति तत्प्रकारस्वभावानां महाफल-जननस्वभावानामित्यर्थः, णामगोयस्सवि’ति नाम्नो-यादृच्छिकाभिधानस्य गोत्रस्य-गुणनिष्पन्नाभिधानस्य ‘सवणयाए’ति अरणमेव श्रवणता तथा, श्रवणेनेत्यर्थः, ‘किमंग पुण’ति किं पुनरिति पूर्वोक्तार्थस्य विशेषद्योतनार्थः, अथवा परिपूर्ण एवायं शुब्धो विशेषणार्थः, ‘अमिगमणवंदणनंसणपडिपुच्छणपज्जुवामणयाए’ति अमिगमनम्-अभिमुखगमनं वन्दनं-स्तुतिः नमस्सनं-प्रणमनं प्रतिप्रच्छनं-शरीरादिवार्ताप्रश्नः पर्युपासनं-सेवा एतेषां भावस्तत्ता तथा, तथा ‘एगस्सवि’ति एकस्यापि ‘आरियस्स’ आर्यस्यार्थप्रणेतृकत्वात् ‘धम्मियस्स’ति धार्मिकस्य धर्मप्रयोजनत्वात्, अत एव सुवचनस्येति, ‘वंदामो’ति स्तुमः ‘नमंस्सामो’ति प्रणमामः ‘मकारेमो’ति सत्कुर्मः, आदरं वस्त्राद्यर्चनं वा विदध्मः, ‘संमाणेमो’ति सन्मानयामः उचितप्रतिपत्तिभिः, ‘कल्लाणं मंगलं देवयं पज्जुवासेमो’ कल्याणं-कल्याणहेतुत्वाद्भ्युदयहेतुमित्यर्थो भगवन्तमिति योगः, मङ्गलं-दुरितोपशमहेतु देवतं-देवं चैत्यम्-इष्टदेवप्रतिमा तदिव चैत्यं, ‘पर्युपासयामः’ सेवामहे, ‘एयं पे’ति एतद्-भगवद्वन्दनादि अस्माकं ‘पेच भवे’ति प्रेत्यभवे-जन्मान्तरे पाठान्तरे ‘इहभवे य परभवे य’‘हियाए’ति हिताय पथ्यान्नवत् ‘सुहाए’ति सुखाय शर्मणे ‘खमाए’ति क्षमाय सद्भवत्वाय ‘निस्सेयसाए’ति निःश्रेयसाय मोक्षाय ‘आणुगामियत्ताए’ति अनुगामिकत्वाय भवपरम्परसु साधुवन्धसुखाय भविष्यतीतिष्ठता-इतिहेनोरित्यर्थः, ‘उग्ग’ति आदिदेवावस्थापितारक्षयंशजाः ‘उग्गपुत्त’ति त एव कुमारवस्थाः ‘भोग’ति आदिदेवा-

वस्थापितगुरुवंशजाः 'भोगपुत्त'ति त एव कुमारवस्थाः ।

एवं दुपडोआरेणं राहण्णा खत्तिआ माहणा भडा जोहा पसत्थारो मल्लई लेच्छई पुत्ता अण्णे य बहवे राईसरतलवरमाडंविक्कोडुविअइ०भसेट्टिसेणावइसत्थवाहपभित्तिओ अप्पेगइआ वंदणवत्तिअं अप्पेगइआ पूअणवत्तिअं एवं सक्कारवत्तियं सम्माणवत्तियं वंसणवत्तियं कोज्जलवत्तियं अप्पेगइआ अट्टविणिच्छयहेउं अस्सुयाइ सुणेस्सामो सुयाइ निस्संकियाइं करिस्सामो अप्पेगइआ अट्टाई हेऊइं कारणाइं वागरणाइं पुच्छिस्सामो ।

एवं पदद्वयोच्चारणेन शेषपदानि ज्ञेयानि, तत्र 'राजन्यका' भगवद्वयसर्वशजाः, क्वचित्पठ्यते 'इवखागा नाया कोरखा' तत्रेश्वाक्यो-नाभेयवंशजाः नायत्ति-नागवंश्या वा कोरखत्ति-कुरुवंशजाः खत्तियत्ति-सामान्यराजकुलीनाः माहणत्ति-प्रतीताः मडत्ति-शूराः जोहात्ति-योधाः सहस्रयोधादयः पसत्थारोत्ति-धर्मशास्त्रपाठकाः 'मल्लई लेच्छई'त्ति मल्लकिनो लेच्छकिनश्च राजविशेषाः, यथा श्रूयन्ते चेटकराजस्याष्टादश गणराजाः-नवमल्लई नवल्लेच्छई कासीकोमलगा अट्टारस गणरायाणो' इति, 'राई-सरतलवरमाडंविक्कोडुविअइ०भसेट्टिसेणावइमत्थवाहपभित्तिओ'त्ति राजानो-माण्डलिका ईश्वरा-युवराजाः, अणिमाधैथर्ययुक्ता इति कैचित्, तलवराः-परितुष्टनरपतिवतीर्णपट्टवन्धविभूषिता राजस्थानीयाः माण्डविकाः-मण्डपाधिपाः कौटुम्बिकाः-कतिपयकुटुम्बप्रभवोज्ज्वलगकाः इभ्याः-यद्भव्यनिययान्तरितो महेभो न दृश्यते, श्रेष्ठिनः-श्रीदेवताध्यासितसौवर्णपट्टविभूषितोत्तमाङ्गाः सेनापतयः-नृपतिनिरूपिताधतुरङ्गसैन्यनायकाः सार्थवाहाः-सार्थनायकाः 'वंदणवत्तियं'ति चन्दनार्थमित्यर्थः, 'अट्टाई हेऊइं कारणाइं

वागरणां पुच्छिस्सामो'ति क्वचिद् दृश्यते, तत्र अर्थान्-जीवादीन् हेतून्-तद्गमकान्वयव्यतिरेकयुक्तान् कारणानि-उपपत्तिमा-
त्राणि, यथा निरुपमसुखः सिद्धो, ज्ञानानावाधत्वप्रकर्षादिति, व्याकरणानि-परमश्रिताथोत्तररूपाणि ।

अप्येगइआ सबओ समंता मुण्डे भविता अगाराओ अणगारिअं पवइस्सामो, पंचाणुवइयं सत्तसि-
क्खावइयं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जिस्सामो, अप्येगइआ जिणभत्तिरागेण अप्येगइआ जीअमेअंति-
कददु णहाया कयवलिकम्ममा कयकोज्यमंगलपायच्छिता सिरसाकंठेमालकडा आविद्धमणिसुवण्णा कप्पिय-
हारऽद्धहारतिसरयपालंबपलंबमाणकडिसुत्तयसुकयसोहाभरणा पवरवत्थपरिहिया चंदणोलित्तगायसरीरा ।

'कयवलिकम्म'ति कृतं बलिकर्म स्वगृहदेवतानां यैस्ते तथा, 'कयकोज्यमंगलपायच्छित्त'ति कृतानि कौतुकमङ्गलान्येव प्राय-
श्चित्तानि-दुःस्वप्नादिविघातार्थमवश्यं करणीयत्वाद् यैस्ते तथा, तत्र कौतुकानि-मपीतिलकादीनि मङ्गलानि तु-सिद्धार्थकदध्यक्षता-
दीनि 'उच्छोलणयधोय'ति क्वचिद् दृश्यते, तत्र उच्छोलणेन-प्रभूतजलक्षानक्रियया धौताः-धौतगात्रा ये ते तथा, इदं च स्नानस्य
प्रचुरजलत्वव्यवचनार्थं विशेषणं, स्नानव्यतिरिक्तप्रयोजनगतं वेदमिति, 'सिरसाकंठेमालकड'ति शिरसा कण्ठे च माला कृता-धृता-
यैस्ते तथा, 'आविद्धमणिसुवण्ण'ति आविद्धं-परिहितं 'कप्पियहारऽद्धहारतिसरयपालंबपलंबमाणकडिसुत्तयसुकयसोहाभरणा' कल्पि-
तानि-इष्टानि रचितानि वा हारादीनि कटीश्रृङ्गान्तानि वेषामन्यानि च सुकृतशोभान्याभरणानि येषां ते तथा, 'पवरवत्थपरिहिय'ति
निवसितप्रधानवाससः 'चंदणोलित्तगायसरीरा' चन्दनानुलिप्तानि गात्राणि यत्र तत्तथाविधं शरीरं येषां ते तथा ।

अप्येगइआ हयगया एवं गयगया रहगया सिवियागया संदमाणियागया अप्येगइआ पायविहारचारिणो

पुरिसवगुरापरिखित्ता महया उक्किट्टिसीहणायबोलकलरवेणं पक्खुणिभममहासमुद्धरवभूतंपिव करे-
माणा चंपाए णयरीए मब्बंमज्जेणं णिगच्छंति २ ता जेणेव पुण्णभेदे चेइए तेणेव उवागच्छंति २ ता सम-
णस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते छत्ताईए तित्थयराइसेसे पासंति, पासित्ता जाणवाहणाइं ठावइंति,
२ ता जाणवाहणेहिंतो पचोरुहंति, पचोरुहिंत्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति, उवाग-
च्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिकखुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेति, करित्ता वंदंति णनंसंति, वंदित्ता णमं-
सित्ता णचासण्णे पाइदूरे सुस्तूसमाणा णमंसमाणा अभिमुहा विणएणं पंजलिउडा पज्जुवासंति ॥ (सू० २७) ॥

वाचनान्तराधीतमथ पदपञ्चकं 'जाणगय'ति यानानि-शकटादीनि 'जुगगय'ति युग्यानि-गोह्यविषयप्रसिद्धानि जम्पानानि-
दिहस्तप्रमाणानि चतुरस्राणि वेदिकोपशोभितानि 'गिह्ति'ति हस्तिन उपरि कोह्यरूपा या मानुपं गिलतीवेति 'यिह्ति'ति लाटानां
यानि अट्टपल्यानानि तान्यन्यविषयेषु धिह्तीओति अभिधीयन्ते 'पत्रहण'ति प्रवहणानि वेगसरादीनि 'सीय'ति शिविकाः कूटा-
क्षराच्छादिता जम्पानविशेषाः 'संदमानिय'ति सन्दमानिकाः पुरुषप्रमाणायामा जम्पानविशेषा एव 'पायविहारचारेणं' पादविहा-
रूपो यथारः-सञ्चरणं स तथा तेन, 'पुरिसत्रागुर'ति वागुरा-मृगबन्धनं पुरुषा वागुरेव सर्वतोऽवस्थानात् पुरुषवागुरा 'वग्गावग्गि
गुम्मागुग्गि'ति क्वचिद्दृश्यते, तत्र वर्गः-समानजातीयवृन्दं वर्गेण वर्गेण च भूत्वा वर्गावग्गि अत एवेहाव्ययीभावसमासः, गुम्मा-
गुग्गि-गुल्मं-द्वन्द्वमात्रं गुल्मेन च गुल्मेन च भूत्वेति गुल्मागुल्मि, 'महय'ति महता, रवेणेति योगः, 'उक्कुट्टिसीहनायबोल-
कलरवेणं'ति उत्कृष्टिश्च-आनन्दमहाध्वनिः सिंहनादश्च-प्रतीतः बोलश्च-वर्णव्यक्तिवर्जितो ध्वनिरेव कलकलश्च-व्यक्तवचनः

स एव एतद्वक्ष्यते यो खः स तथा तेन, 'पञ्चसुम्भियमहासमुद्रमभूयं पिव करेमाण'ति प्रश्रुभितमहाजलघर्षोपप्राप्तमिव-तन्मय-
मिव नगरं विदधाना इत्यर्थः, क्वचिदिदं पदचतुष्टयं दृश्यते- 'पायददरेणं भूमिं कंपेमाण'ति त्वरितगमनजनितपादग्रहारेण, 'अंब-
रतलमिव फोडेमाण'ति पादपातप्रतिरेवणाकाशं स्फोटयन्त इव, 'एगदिस्सि'ति एकया दिशा पूर्वोक्तलक्षणया, 'एगाभिमुह'ति एकं
भगवन्तमभि-लक्षणीकृत्य मुखं येषां ते एकाभिमुखः, 'तित्थगगाइस्से'ति तीर्थकरातिशेपान् जिनातिशयान्, 'जाणवाहणाइं
ठावइंति'चि यानानि-शकटादीनि वाहनानि-गवादीनि स्थापयन्ति-स्थिरीकुर्वन्ति, क्वचिद् 'विट्ठभंती'ति दृश्यते, तत्र विशेषेण
स्तम्भयन्ति-निश्चलीकुर्वन्ति, इतो वाचनान्तरगतं बहु लिख्यते-'जाणाइं मुयंति'ति भुवि विन्यस्यन्ति, 'वाहणाइं विसज्जेति'ति
चरणार्थं मुक्तलयन्ति, पुष्पतंबोलाइयं आउहमाइयं मच्चित्तालंकारं'ति सचित्तं च-मचेतनमलङ्कारं च-राजलक्षणं च विसर्जयन्तीति
योगः, किरूपं सचित्तमित्याह-पुष्पताम्रूलादिकम्, आदिशब्दात् तथाविधफलादिग्रहः, तथा अलङ्कारं च किंविधमित्याह-आयु-
धादिकम्, आयुधं-खट्वादि आदिशब्दाच्छत्रचामरमुकुटपरिग्रहः, 'वाहणाओ य'ति उपानहो च, 'एगसाडियं उत्तरासंगं'ति एक-
शाटकवन्तमुचरीयविन्यासविशेषं, 'आयंत'ति आचान्ताः-शौचार्थं कृतजलस्पर्शाः, 'चोक्ख'ति आचमनादपनीताशुचिद्रव्याः,
'परमसुईभूय'चि अत एवात्यर्थं शुचीभूताः, 'अभिगमेण'ती उपचारेण, अभिगच्छंति' भगवन्तमुपचरन्ति, 'चक्खुप्फासे'ति दर्शने
'मणसा एगचीभावकरणेण'ति अनेकत्वस्य एकत्वस्य भवनम् एकत्वीभावस्वरूपेण यत् करणं तत्तथा तेन एकत्वीभावकरणेन, आत्मन
इति गम्यते, मनसः एकाग्रतयेत्यर्थः, कायिकपर्वपुपासनामाह-सुममाहियपसंतसाहरियपाणिपाया' सुसमाहितैः-बहिर्बुद्ध्याऽस्वन्त-
निश्चुतैः प्रशान्तैः-अन्तर्बुद्ध्या उपशान्तैः मद्भिः संहृतं-संलीनीकृतं पाणिपादं यैस्ते तथा, अत एव 'अंजलिमउलियहत्था' अञ्ज-

लिना-अञ्जलिरूपतया मुकुलितौ-मुकुलाकारौ कृतौ हस्तौ यैस्ते तथा, वाचिकपर्युपासनामाह-‘एवमेयं भन्ते’ति एवमेतद्वदन्त !-
भट्टारकेति सामान्यतः ‘अवितहमेयं’ति विशेषतः, अत एव ‘असंदिद्धमेयं’ति शङ्काया अविषय इत्यर्थः, अत एव ‘इच्छियमेयं’ति
इष्टमसाकमेवत्, अत एव ‘पडिच्छियमेयं’ति भगवन्मुखात् पतत् प्रतीप्सितमागृहीतमेतत्, इह च किञ्चिदिष्टमेव दृष्टमन्यत्
प्रतीप्सितमेवेत्यत उच्यते-‘इच्छियपडिच्छियमेयं’ति, ‘सच्चे णं एममड्डे’ प्राणिहितोऽयमर्थ इति, माणसियाए’ ‘तच्चित्त’ति तस्मिन्
भगवद्वचने चित्तं-भावमनो येषां ते तच्चित्ताः, सामान्योभयोगोपेक्षया वा तच्चित्ताः, ‘तस्मिन्’ति तन्मनसो द्रव्यमनः प्रतीत्य
विशेषोपयोगं वा, ‘तद्धेस्स’ति तद्धेश्याः भगवद्वचनगतशुभात्मपरिणामविशेषाः लेइया हि कृष्णादिद्रव्यमाचिव्यजनित आत्म-
परिणामः, तदाह-कृष्णादिद्रव्यमाचिव्यात्, परिणामो य आत्मनः । स्फुटिकस्यैव तत्रायं, लेइयाशब्दः प्रयुज्यते ॥१॥” ‘उय-
ज्झवसिय’ति इहाध्यवसायः अध्यवसितं तच्चित्तत्वादिभावयुक्तानां मर्ता तस्मिन्-भगवद्वचने एवाध्यवसितं क्रियासम्पादनविषयं
येषां ते तदध्यवसिताः, ‘तच्चिबज्झवमाण’ति तस्मिन्नेव-भगवद्वचने तीव्रमध्यवसानं-श्रवणविधिक्रियाप्रयत्नविशेषरूपं येषां ते
तथा, ‘तदप्पियकरण’ति तस्मिन्-भगवत्प्राप्त्यानि कृष्णानि-इन्द्रियाणि शुद्धरूपादिषु श्रोत्रचक्षुर्गदीनि यैस्ते तदपितकरणः,
‘तयद्वोवउत्त’ति तस्य-भगवद्वचनस्य योऽर्थस्तत्रोपयुक्ता ये ते तदर्थोपयुक्ताः, ‘तव्मावणाभाविय’ति तेन-भगवद्वचनेन तदर्थेन वा
यका भावना-वासना प्राक्तनमुद्भूते तथा भाविता-चामिता न वामनान्तरमुपगता ये ते तद्भाविताभाविताः, अत एव ‘एगमण’ति
मननो वा प्रमुदितत्वात्, अणवमणत्ति भगवन्मनस इत्यर्थः, किमुक्तं भवति ?—‘जिणपयणधम्माणुसगरत्तमणा’ जिनवचने
१ अप्रमादित्वात् ।

जिनरदने वा धर्मानुरागेण रक्तं मनो येषां ते तथा, एकाधिकानि वैतानि तन्मनःश्रुतीनि सर्वाणि पदानि तदेकाग्रताप्रकर्षप्रति-
पादनार्थानीति, 'वियसियवरकमलनयणवर्ण'ति विरुसितानि वरकमलानीव नयनवदनानि येषां ते तथा पर्युपामत इति ।
'ममोत्तरणाई'ति समवसरणानि-वमतयः 'गवेसह'ति भगवदवस्थानागमार्थं निरूपयत, क भगवानवस्थित इति जानितेति
भावः । 'आगतारेसु व'ति आगन्तुगाराणि-येध्वागन्तुका वसन्ति, 'आरामागारेसु व'ति आराममध्यवर्तिगृहेषु 'आएसणेसु व'ति
आवेद्यनानि येषु लोका आविद्यन्ति तानि चापस्कारकुम्भकारादिस्थानानि, 'आवसेहेसु व'ति आवसथाः-परिव्राजकस्थानानि, 'पणि-
यगेहेसु व'ति पण्यगृहाणि हृदा इत्यर्थः, 'पणियसालासु व'ति भाण्डशालासु, गृहं सामान्यं शाला तु गृहमेव दीर्घतरसुषतरं च,
एवं 'जाणमिहेसु जाणमालासु'ति 'कोट्टागारेसु'ति धान्यगृहेषु 'सुमाणेसु'ति दमशानेषु 'सुन्नागारेसु'ति अन्यगृहेषु 'परिहिडमा-
णे'ति अमन् 'परियोलेमाणे'ति गमागमं कुर्वन् ॥ २७ ॥

तण् णं से पवित्तिवाउए इमीसे क्कहाए लद्धट्टे समाणे हट्टतुट्टे जाव दियए पद्दाए जाव अप्पमहग्घाभ-
रणालंकिअसरीरे सयाओ गिहाओ पडिणिक्खमइ, सयाओ गिहाओ पडिणिक्खमिच्चा चंपाणयरिं मज्झं-
मज्जेणं जेणेव वाहिरिया सधेव हेट्ठिइया वत्तधया जाव निसीयइ निसीइत्ता तस्स पवित्तिवाउअस्स अद्ध-
तेरम्मसयसहस्साइं पीइदाण दलयति, २ ता सक्कारेइ सम्माणेइ सक्कारेत्ता सम्माणेत्ता पडिविसज्जेइ (सू० २८)॥
तण् णं से कूणिए राया भंभसारपुत्ते बलवाउअं आमंतेइ आमंतेत्ता एवं वयासी-खिप्पामेव भो देवाणु-
त्पिआ ! आभिसेक्कं हत्थिरयणं पडिक्कप्पेहि, हयगयरहपवरजोहकलिअं च चाउरंगिणिं सेणं सण्णाहिहि,

सुभारपमुहाण य देवीणं बाहिरियाए उवट्टाणसालाए पाडिण्कपाडिण्काइं जत्ताभिमुहाइं जुत्ताइं जायाइं उवट्टवेह, चंपं णयरिं सन्निभतरयाहिरिअं आसित्तसित्तसुइसम्मट्ठरत्थंतरायणवीहिअं मंचाइमंचकलिअं णाणाविहरागउच्छियज्झयपडागाइपडागमंडिअं लाउल्लोइयमहिय गोसीसरसरत्तचंदणजावगंधवट्ठिभूअं करेह कारवेह करित्ता कारवेत्ता पअमाणत्तिअं पचप्पिणाहि, निज्जाइस्सामि समणं भगवं महावीरं अभि-
वंदण ॥ (सू० २९) ॥

प्रकृतवाचनाऽनुश्रीयते-‘वलयाउयं’ति वलज्यापुतं-सैन्यव्यापारपरायणम् ‘आभिसेक्कं’ति अभिपेकमर्हतीत्याभिपेक्यं, ‘हत्थि-
रणं’ति प्रधानहस्तिनं ‘णडिक्कप्येहि’ति प्रतिकल्पय सन्नद्धं कुरु ‘पाडेक्कं’ति प्रत्येकमेककशः ‘जत्ताभिमुहाइं’ति गमनाभिमुखानि
‘जुत्ताइं’ति युक्तानि-बलीवर्तदियुक्तानि, कचिन् सुगयानि पठ्यन्ते, तानि च जम्पानविशेषाः, ‘जाणाइं’ति शकटानि ‘सन्निभतरयाहि-
रियं’ति सहाय्यन्तरेण नगरमध्यभागेन बाहिरिका-नगरवट्ठिर्भागो-यत्र तत्तथा, क्रियाविशेषणं चेदम्, ‘आसित्तसंसमज्जिओवलित्तं
आसित्ताम्-उदकच्छटेन सम्मार्जितां-कचवरशोधनेन उपलिप्तां-गोमयादिना, केचित्प्याह-सिघाडगतिगचउकचचरचउम्युहमहा-
पहणहेसु’ इदं च वाक्यद्वयं कचिन्नोपलभ्यते, तथा ‘आसित्तसित्तसुइसम्मट्ठरत्थंतरायणवीहिअं’ आसित्तानि-ईपत्तसित्तानि सित्तानि
च-उदन्यथा अत एव शुचीनि-पवित्राणि संमृष्टानि कचवरापनयनेन रथयान्तराणि-रथयामध्यानि आपणवीथयश्च-दृढमार्गा यत्र
मा तथा तां, मंचाइमंचकलियं’ मञ्चा-मालकाः प्रेक्षणद्रष्टृजनोपवेशननिमित्तम् अतिमंचाः-तेषामप्युपरि ये तैः कलिता या सा
तथा तां, ‘णाणाविहरागउच्छियज्झयपडागाइपडागमंडियं’ नानाविधरागकलितैः-ऊर्ध्वीकृतैः चक्रसिंहादिलाञ्छनोपेतैः

पताकाभिः-तदितराभिरतिपताकाभिश्च-पताकोपरिवर्तिनीभिर्मण्डिता या सा तथा तां, श्रेयो नगरीवर्णकथैत्यवर्णक इवानुगमनीयः,
'आणन्तिअं पचप्पिणाहि' चि 'आशंसिकाम्' आह्वां प्रत्यर्पय-सम्पाद्य मग निवेदयेत्यर्थः ॥ २९ ॥

तए नं से यलवाउए कूणिएणं रणणा एवं बुत्ते समणे हट्टुट्टजावहिअए करयलपरिगहिअं सिरसावत्तं
मत्थए अंजलिं कइडु एवं वयासी-सामिति आणाइ विणएणं वयणं पडिसुणेइ २ ता हत्थिवाउअं आमंतेइ
आमंतेत्ता एवं वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिआ ! कूणिअस्स रण्णो भंभसारपुत्तस्स आभिसेक्कं हत्थिर-
घणं पडिकप्पेहि, हयगयरहपवरजोहकलियं चाउरंगिणि सेणं सण्णाहिहि सण्णाहित्ता एअमाणत्तिअं पचप्पि-
णाहि । तए नं से हत्थिवाउए बलवाउअस्स एअमट्ठं सोच्चा आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ पडिसुणित्ता
छेआयरियउएएसमइविकप्पणाविकप्पेहि सुणिउणेहि उज्जलणेवत्थहत्थपरिवत्थिअं सुसज्जं धम्मअसण्णब्बय-
द्धकवइयउप्पीलियकच्छवच्छगेवेयबद्धगलवरभूसणविरायंतं अहियतेअजुत्तं सल्लिअवरकणपूरविराइअं
पलंयउचूलमहुअरकयंधयारं चित्तपरिच्छेअपच्छयं पहरणावरणभरिअजुद्धसज्जं सच्छत्तं सज्जयं सघंटं सप-
डगं पंचामेलअपरिमंडिआभिरामं ओसारियजमलजुअलघंटं विल्लुपणद्धं व कालमेहं उप्पाइयपव्वयं य चंक-
मंतं मत्तं गुलगुलंतं मणपचणजइणवेगं भीमं संगामियाओज्जं आभिसेक्कं हत्थिरयणं पडिकप्पइ पडि कप्पेत्ता
हयगयरहपवरजोहकलिअं चाउरंगिणि सेणं सण्णाहेइ, सण्णाहित्ता जेणेव बलवाउए तेणेव उवागच्छइ
उवागच्छित्ता एअमाणत्तिअं पचप्पिणइ । तए नं से यलवाउए जाणसालिअं सदावेइ २ ता एवं वयासी-

खिरपामेव भो. देवानुत्पिआ ! सुभदापमुहाणं. देवीणं वाहिरियाप उवट्ठाणसात्ताण पाडिगुक्कपाडिएकाइं जत्ता-
मिसुहाइं जुत्ताइं जाणाइं उवट्ठवेह २ ता एअमाणात्तिअं. पच्चप्पणाहि ।

‘हत्थिवाउए’ति हस्तिव्यावृत्तो महामात्रः, इह प्रदेशे ‘आभिसेयं हत्थिरयणं’ति यत्कचिद् दृश्यते सोऽपपाठः, अग्रे एतस्य
वक्ष्यमाणत्वात्, ‘छेआयरियउवएसमदक्पणाविकप्पेहि’ छेको-निपुणो. य आचार्यः-शिल्लोपदेद्गदाता तस्योपदेद्याद्या-मतिः—
बुद्धिस्तस्या ये कल्पना-विकल्पाः कृप्तिमेदास्ते तथा तैः, किंविधैः ?—‘सुणिउणेहि’ति व्यक्तं, निपुणनरैर्वा, ‘उज्जलणेयत्थहत्य-
परियत्थियं’ति, उज्ज्वलनेपथ्येन-निर्मलवेयेण हत्यंति-शीघ्रं परियक्षितं-परिशुद्ध्यतं. यत्तत्तथा. तत्, पाठान्तरे उज्ज्वलने-
पथ्यैरिति, ‘सुसजं’ति. सुन्द्रं प्रगुणं, ‘धम्मियसण्णद्वबद्धकवइयउपीलियकच्छवच्छेवेयचद्धगलवरभूसणविरायंतं’ति धर्मणि नियुक्ता
धार्मिकाः तैः सन्नद्धं-कृतसन्नाहं यत्तद्धार्मिकसन्नद्धं बद्धं कवचं-मन्त्राद्विशेषो यस्य तत्तथा, तदेव चद्धकवचिकम्, अथवा धर्मि-
तादयः श्रद्धा एवार्था एव सन्नद्धताप्रकर्षणायपत्तार्थः, भेदे वैयामस्ति, स च रुढितोऽवसेयः, तथा उत्पीडिता-गादीकृता
कक्षा-हृदयरज्जुर्वधसि-आसि यस्य तत्तथा, ‘बद्धःकक्ष’ इति पाठान्तरं, तथा बद्धं ग्रैवेयकं-ग्रीवामरणं गले यस्य तत्तथा, तथा
वरभूषणैर्विराजमानं तत्तथा, ग्रैवेयकबद्धभूषणविराजितमिति पाठान्तरं, ततो धर्मितादीनां कर्मधारयः, अतश्चत्, ‘अद्वियाहिपतेयजु-
चं’ति कचिद्दृश्यते, तत्राधिकार्यिकेन-अत्यर्थमधिकेन अद्वितानां वा श्रवणासहितेन-अपथ्येन तेजसा-प्रभावेण युक्तं यत्तत्तथा
तत् । ‘मल्लियवरक्कणपूरविराइयं’ सललिते-लालित्योपेतं वरे ये कर्णपूरे-कर्णामरणे ताम्यां विराजितं यत्तत्तथा तत्, ‘पलंबउ-
च्चूलमहुअरक्कयंधारां’ प्रलम्बान्यवचूलानि-दृगहन्यस्ताघोषुलकूर्चका यस्य तत् प्रलम्बान्यवचूलं मधुकैः-असैर्मदजलगत्याकृष्टैः

कृतमन्यकारं यस्य तत्तथा, ततः कर्मधारयः, अतस्तत्, वाचनान्तरं त्वेनं नेपं 'चिरचित्तकर्णपरं मललितप्रलम्बावचूलं च चामरोत्करकृतान्धकारं च यत्तथा तत्, चामरोत्करकृतान्धकारता तु चामराणां कृष्णत्वात्, 'चित्तपरिच्छेदपञ्चयं' चित्रः परिच्छेदो-लघुः प्रच्छदो-यस्त्रिविशेषो यस्य तत्तथा तत्, 'पहरणावरणभरियजुद्धसज्जं' प्रहरणावरणानाम्-आयुधकवत्तानां भूतं यत् युद्धसज्जं च-सङ्घामप्रगुणं यत्तथा तत्, पाठान्तरे 'सचापशरप्रहरणावरणभरितयुद्धसज्ज'मिति, मच्छत्रं सञ्चजं सघण्टमिति व्यक्रमः, सपतारुमित्यपि दृश्यते, तत्र पताका-गरुडमिहादिचिह्नरहिताः, 'पञ्चमेलयपरिमंदिशमिरामं' पञ्चभिः-आमेलकैः चूडाभिः परिमण्डितमत एवामिरामं-रम्यं यत्तत् तथा तत्, 'ओमारियजमलजुलघटं' अवसारितम्-अवलम्बितं यमलं-समं युगलं-द्विकं घण्टयोर्यत्र तत्तथा तत्, 'विज्जुपणद्वं व कालमेहं' घण्टाप्रहरणादीनामुज्ज्वलदीप्तियुक्तत्वेन विद्युत्कल्पत्वात् विद्युत्परिगतमिवेत्युक्तं, हस्तिवेहस्य कालत्वेन महत्त्वेन च मेघकल्पत्वात् कालमेघेत्युक्तम्, 'उष्पाहयपद्मं व चंकमतं' स्वाभाविकपर्वतो हि न चङ्क्रमते अत उच्यते औत्पातिकपर्वतमिव चङ्क्रम्यमाणं, पाठान्तरे तु औत्पातिकपर्वतमिव सखन्ति-साक्षात्, 'मत्तं गुलुगुलंत'मिति व्यक्तं, क्वचित् 'महामेघ'मिवेति दृश्यते, 'मणपत्रणजहणवेगं' मनःपवनजयी वेगो यस्य तत्तथा तत्, शीघ्रवेगमिति क्वचित्, 'मीमं संगामियायोगं' साङ्गामिक आयोगः-परिकरो यस्य तत्तथा तत्, पाठान्तरे 'संगामियाओजं' साङ्गामिकतोद्यं-साङ्गामिकवाद्यमित्यर्थः, पाठान्तरे साङ्गामिरुम् अयोध्यं-येन सहापरो हस्ती न योध्यं शक्नोति तदयोध्यं ।

तत्र णं से जाणसालिए बलवाउअस्स एअमट्ठं आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ पकिसुणिता जेणेव जाणसाळा तेणेव उवागच्छइ तेणेव उवागच्छिता जाणाइं पञ्चुवेक्खेइ २ ता जाणाइं संपमज्जेइ २ ता

जाणां संवेदह जाणां संवेदह जाणां गीणेह जाणां गीणेह २ ता जाणां सम-
लंकरेह २ ता जाणां वरभंडकमंडियां करेति २ ता जेनेव वाहणसाला तेनेव उवागच्छइ तेनेव उवाग-
च्छिता वाहणां पञ्चुवेवखेइ २ ता वाहणां संपमज्जइ २ ता वाहणां गीणेह २ ता वाहणां अप्फालेइ
२ ता दूसे पवीणेह २ ता वाहणां समलंकरेइ २ ता वाहणां वरभंडकमंडियां करेइ २ ता वाहणां
जाणां जोणइ २ ता पओदलहिं पओअधरे अ समं आडहइ आडहिता वटमगं गाहेइ २ ता जेनेव बल-
वाउए तेनेव उवागच्छइ २ ता बलवाउअस्स एअमाणत्तिअं पच्चप्पिणइ । तए णं से बलवाउए णयरगुत्तिए
आमंतेइ २ ता एवं वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! चंपं णयरिं सन्निभतरवाहिरियं आसित्त जाव०
कारवेत्ता एअमाणत्तिअं पच्चप्पिणाहि । तए णं से णयरगुत्तीए बलवाउअस्स एअमट्ठं आणाए विणणं (वयणं)
पडिस्सुणेइ २ ता चंपं णयरिं सन्निभतरवाहिरियं आसित्तजाव० कारवेत्ता जेनेव बलवाउए तेनेव उवागच्छइ २
ता एअमाणत्तिअं पच्चप्पिणइ । तए णं से बलवाउए कोणिअस्स रण्णो भंभसारपुत्तस्स आभिसेक्कं हत्थि-
रणं पडिक्कप्पिअं पासइ हयगय जाव० सण्णाहिअं पासइ, सुभद्दपमुहाणं देवीणं पडिजाणां उवट्ठवि-
आं पासइ, चंपं णयरिं सन्निभतरजाव० गंधवट्ठिभूअं कयं पासइ, पासित्ता हट्ठदुच्चित्तमाणंदिए पीअमणे
जाव हिअए जेनेव कूणिए राया भंभसारपुत्ते तेनेव उवागच्छइ २ ता करयलजाव एवं वयासी-कप्पिए णं
देवाणुप्पियाणं आभिसेक्के हत्थिरयणे हयगयपवरजोहकलिआ य चाउरंणिणी सेणा सण्णाहिआ सुभद्दप-

मुहानं च देवीणं वाहिरियाणं अ उचट्टाणसालाणं पाडिएक्कपाडिएक्काइं जत्ताभिमुहानं जुत्ताइं जाणाइं उपट्ठा-
वियाइं चंपा णयरी सन्निभतरपाहिरिया आसित्तजाय गंधचट्टिभूआ कया, तं निज्जंतु णं देवाणुप्पिया ! समणं
भगवं महावीरं अभिचंदआ ॥ (सू० ३०)

‘जाणाइं पणुवेक्खेइ’चि शकटादीनि प्रत्युयेक्खते-निरीक्षते ‘संपमज्जे’चि विरजीकरोति, ‘नीणेइ’चि शालया निष्काशयति,
‘संनइइ’चि संवर्तयति एकत्र स्थाने न्यस्यति, ‘दूसे पवीणेइ’चि दूष्याणि-तदाच्छादनवस्त्राणि प्रविनयति-अपसारयति, ‘समलं-
कारेइ’चि ममलङ्करोति-यत्रयोक्तादिभिः कृतालङ्काराणि करोति, ‘वरभंडगमंडियाइं’चि प्रथराभरणभूषितानि, ‘वाहणाइं’चि चलीव-
र्दादीन् ‘अप्फालेइ’चि आस्फालयति हस्तेनाऽऽताडयति-उत्तेजयतीत्यर्थः, ‘दूसे पवीणेइ’चि मक्षिकामशकादिनिवारणार्थं नियुक्तानि
यस्याणि व्यपनयति ‘जाणाइं जोएइ’चि वाहनैर्यानि योजयतीति संबन्धयतीत्यर्थः, ‘पओयलट्टि’चि प्रतोत्रयष्टि-प्राजनकदण्डं,
‘पओयघरे य’चि प्रतोत्रधरान् शकटखेटकान् ‘समं’चि एककालं ‘आडहइ’चि आदधाति नियुक्ते, ‘वट्टं गाहेइ’चि वर्तम् ग्राहयति
यानानि मार्गे स्थापयतीत्यर्थः ॥ ३० ॥

तणं णं से कूणिणं राया भंभसारपुत्ते बलवाउअस्स अंतिणं एअमट्टं सोचा णिसम्म हट्टतुट्टजावहिअए
जेणेय अट्टणसाला तेणेय उवागच्छइ २ ता अट्टणसालं अणुपविसइ २ ता अणेगवायामजोगगणवामद-
णमल्लजुद्धकरणेहि संते परिससंते सयपागसहस्रपाणेहि सुगंधतेल्लमाइएहिं दप्पणिज्जेहिं मयणिज्जेहिं विहणि-
ज्जेहिं मयिदियगायपल्लहायणिज्जेहिं अहिंभगेहिं अहिंभगिणं समाने तेल्लचम्मसि पडिपुण्णापाणिपायसुक्कु-

मालकोमलतलेहिं पुरिसेहिं छेएहिं दक्खेहिं पत्तंठेहिं कुसलेहिं मेहावीहिं निउणसिप्पोवगएहिं अङ्गिभगणपरि-
मद्धणुबलणकरणगुणणिम्माएहिं अट्टिसुहाए मंससुहाए तयासुहाए रोमसुहाए चउधिहाए संवाहणाए संवा-
हिण समाणे अवगयखेअपरिस्समे अट्टणसालाउ पडिणिक्खमइ पडिणिक्खभित्ता जेणेव मज्जणघरे तेणेव
उवागच्छइ तेणेव उवागच्छित्ता मज्जणघरं अणुपविसइ २ ता सनुत्तजालाउलाभिरामे विचित्तमणिरयण-
कुट्टिमतले रमणिज्जे णहाणमंडवंसि णाणामणिरयणभत्तिचित्तंसि णहाणपीढंसि सुहणिसण्णे सुद्धोदएहिं
गंधोदएहिं पुप्फोदएहिं सुहोदएहिं पुणो २ कल्लाणगपवरमज्जणविहीण मज्जिए तत्थ कोउअसएहिं बहुविहेहिं
कल्लाणापवरमज्जणावसाणे पम्हलसुकुमालगंधकासाइयत्थहिअंगे सरमसुरदिगोसीसच्चंदणाणुलित्तगत्ते ।
अहयसुमहग्घदूसरयणसुसंबुए सुइमालावणविलेवणे आविद्धमणिसुवण्णे कप्पियहारद्वहारतिसरयपालं-
यपलंबमाणकडिसुत्तसुकयसोभे पिणद्वगेविज्जअंगुलिज्जगल्लियंगयल्लियकयाभरणे चरकडगातुडिययंभिसु-
ए अहियरूवसस्सिरीए नुदिआपिंगलंगुलिए कुंडलउज्जेविआणणे मउडदित्तसिरए हारोत्थयसुकयरइयवच्छे-
पालंबपलंबमाणपडसुकयउत्तरिज्जे णाणामणिकणगरयणविमलमहरिहणिउणोविअमिसिमिसंतविरइयसुसि-
लिट्ठविसिट्ठलट्ठआविद्धवीरयलए ।

‘अट्टणसाल’चि व्यायामशाला ‘अणेगवायामजोगमगणवामदणमल्लजुद्धरणेहिं’ति अनेकानि यानि व्यायामाय-व्याया-
मनिमित्तं योग्यादीनि तानि तथा तैः, तत्र योग्या-गुणनिष्ठा वल्लगन्-उल्लङ्घनं व्यामर्दनं-परस्परस्याङ्गमोटनं मल्लयुद्धं-प्रतीनं-

संवाहनया वा, विश्रामणयेत्यर्थः, 'अवगयखेयपरिस्समे'चि खेदो-दैन्यं 'खिद दैन्ये' इति वचनात् परिश्रमः--व्यायामजनित-
शरीरास्वास्थ्यविशेषः, 'समत्तजालाउलाभिरामे'चि समस्तः--सर्वो जालेन-विच्छिन्निच्छिद्रोपेतगृहावयवविशेषेणाकुलो-व्याप्तोऽ-
मिरामश्च-रम्यो यः स तथा, पाठान्तरे ममुक्तेन-मुक्ताफलपुतेन जालेनाऽऽकुलोऽमिरामश्च यः स तथा, विचित्तमणिरयणकुट्टि-
मतले'चि कुट्टिमतलं--मणिभूमिका, 'सुहोदएहि'ति शुभोदकैस्तार्थोदकैः सुखोदकैर्वा--नात्युष्णैरित्यर्थः, 'गंधोदएहि' ति
श्रीखण्डादिरसमिश्रैः 'पुष्फोदएहि' ति पुष्परसमिश्रैः 'सुहोदएहि' ति स्वाभाविकैरित्यर्थः, तत्थ कोउयसएहि'ति तत्र--
स्नानान्तरे यानि कौतुकानां--रक्षादीनां शतानि तैः 'पम्हलसुकुमालगंधकासाह्लहियंगे' पक्ष्मला--पक्ष्मवती अत
एव सुकुमाला गन्धप्रधाना कापायी--कपायरक्तश्चाटिका तया लक्षितं--चिरुक्षितमङ्गं--शरीरं यस्य स तथा । 'अहयसु-
महग्यदूरमरणसंबुण्' अहतं--मलमृषिकादिभिरनुपदूषितं प्रत्यग्रमित्यर्थः सुमहार्घं च बहुमूल्यं यद्दूर्यखं--प्रधानमखं तेन
संवृतः--परिगतः तद्वा सुष्ठु संवृतं--परिहितं येन स तथा, 'सुहमालावणगविलेवणे य'चि शुचिनी-पवित्रे माला च-कुसुमदाम
वर्णकविलेपनं च-मण्डनकारि कुङ्कुमादिविलेपनं यस्य स तथा, चः समुच्चये, यद्यपि वर्णकशब्देन नामकोपे चन्दनमभिधीयते
तथापि 'गोसीसचंदणाणुलिचगत्ते' इत्यनेन विशेषणेन तस्योक्तत्वादिह वर्णकचन्दनमिति न व्याख्यातम्, 'आविद्धमणिसुवण्णे'चि
आविद्धं--परिहितं, कप्पिय इत्यादि प्राग्भूतं, 'पिणद्धगेवेज्जगअंगुलिजगल्लियंगयल्लियक्याभरणे' पिनद्धानि--चद्धानि ग्रीवादिपु
त्रैवेयकाङ्गुलीयकानि--ग्रीवाभरणाङ्गुल्याभरणानि येन स तथा, ललिताङ्गके--ललितशरीरे कृतानि-विन्यस्तानि ललिताभरणानि तद-
न्यानि येन स तथा, ततः कर्मधारयः, अथवा पिनद्धानि प्रैवेयकाङ्गुलीयकानि ललिताङ्गदेव ललितकचाभरणानि च--मनोज्ञके-

आभरणानि पुण्यादीनि येन स तथा, 'वररुडगत्तुडियंमिषयुए' वरकटफत्तुटिकैः-प्रधानहस्ताभरणचह्वाभरणविशेषैर्बहुत्वात्तेषां तैः
स्तग्मिताविव तन्मिथौ कुञ्जौ यस्य स तथा, 'अदियस्वयमस्मिरीए' अधिकरूपेण सश्रीकः-सशोमो यः स तथा, 'मुद्रिकापिङ्गला-
शुलीक' इति कचिद्भुजमते, 'कुण्डलोद्योतिताननो मुकुटदीप्तिरस्कः' इति प्रतीतं, 'हारावस्तुतेन-हारा-
वस्तुदनेन सुगु कृतरतिकं वक्ष-उरो यस्य स तथा, 'पालंवपलंवाणपडसुकयउत्तरिज्जे' प्रलम्बेन-दीर्घेण प्रलम्बमानेन च-
हृन्मन्नेन पदेन सुगु कृतधुत्तरीयम्-उतरासङ्को येन स तथा, 'णाणामणिकणगरयणविमलमहरिणिउणोवियमिसिसिंसंतविरइ-
यमुसिलिङ्गचिसिङ्गलट्टआविद्धवीरवलए' नानामणिकनकरत्नैर्धर्मलैर्महार्हैर्निगुणेन शिल्पिना ओवियसि-परिकर्मितैः भिसिभिसंतति-
देदीप्यमानैर्विरचितानि निर्मितानि सुश्रुष्टानि-सुसन्धीनि विशिष्टानि अन्येभ्यो विशेषवन्ति लट्टानि-मनोहराणि आविष्टानि-परि-
हृतानि वीरवलपानि वा येन स तथा, सुमटो हि यदि क्वचिदन्योऽप्यास्ति वीरस्तदाऽसौ मां भिजित्याऽमोचयत्वे-
तानि वलयानीति स्पर्द्धयन् यानि कटकानि परिदधाति तानि वीरवलपानीत्युच्यन्ते ।

किं यदुणा ? कप्पकक्कए चेव अलंक्रियविभूत्सिए गरवई सकोरंटमल्लदामेणं छल्लेणं धरिज्जामणेणं चउचा-
मरवालयवीजियंणे मंगलजापसङ्कयालोए मज्जनघराओ पडिनिक्खमइ मज्जनघराउ पडिनिक्खमिसिन्ता अणे-
गणनायगंधंनपगराईसरत्तलवरमाडंविषकोडुंविपदंभसेट्टिसेणावइसत्थवाहवूअसंधिबाल सन्धि संपरिवुडे
धवलमहामेहणिग्गए इव गहगणादिपंतरीक्खत्तारागणाण मज्जे ससिन्व पिअदंसणे णरवई जेणेव याहि-
रिआ उवट्टाणसाथा, जेणेय आभिसेके हत्थिरयणे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छिता अंजणागिरिकूडलणिगंभं

गह्वरं शरवई वूरुढे ।

‘कपलस्वप्न एव’ति कल्पवृक्ष इव ‘अलंकियविभूति’ति अलङ्कृतो-मुकुटादिभिः विभूषितो-चन्द्रादिभिरिति, ‘सकोरंट-
मधुदामेण’ति सकोरण्टानि-कोरण्टकामिधानकुसुमस्तवकवन्ति माल्यदामानि-पुष्पस्रजो यत्र तत्तथा तेन । वाचनान्तरे पुन-
त्रवर्णक एवं दृश्यते—‘अरुमण्डलपिङ्गलुञ्जलेण’ अम्रपटलमिव-मेघवृन्दमिव बृहच्छायाहेतुत्वात् अम्रपटलं पिङ्गलं च—
कपिशं सुवर्णकम्बिकानिर्मितत्वात् उज्जलं-निर्मलं यत्तत्तथा, अथवा अम्रम्-अम्रकं पृथिवीकायपरिणामविशेषस्तत्पटलमिव
पिङ्गलं च यत्तत्तथा तेन, ‘अविरलसप्तसह्यचंदमंडलसम्पभेण’ अविरलं घनशलाकावच्चेन समं तुल्यशलाकायोगेन
सह्यचि—संहतमनिम्नोन्नतशलाकायोगात् चन्द्रमण्डलसमप्रभं च यदीत्या तत्तथा तेन, ‘मंगलसयमचित्छेयविचित्रिय-
लिखितमणिहेमजालविरहयपरिगयपेरंतकणगंधटियापयलियकिणिक्तिरुसुहसुमहुरसद्बालसोदिएणं’ मङ्गलाभिः—माङ्गल्या-
भिः द्युतमक्तिभिः—द्युतसङ्ख्याविच्छिभिः छेकेन-निपुणेन शिल्पिना विचित्रितं यत्तत्तथा, किङ्किणीभिः—क्षुद्रघण्टिकाभिः
घण्टिकाभिः प्रचलिताभिः किणिकिणायमानाभिः द्युतमुखसुमधुरशब्दवतीभिः, अलप्रत्ययस्य मत्वर्थीयत्वात्, शोभितं यत्तत्तथा,
ततः पदत्रयस्य कर्मधारयोज्यत्वेन, ‘सम्पयरवरमुत्तदामलंबंतभूमणेणं’ मप्रतसणि—आभरणविशेषपुक्तानि यानि वरसुक्तादामानि-वर-
मुक्ताफलमालाः लंबंतति-प्रलम्बमानानि तानि भूषणानि यस्य तत्तथा तेन, ‘नरिदवामप्पमाणरुंदपरिमंडलेणं’ नरेन्द्रस्य-तस्यैव
रात्रौ वामप्रमाणेन-प्रमारितभुजगुगलमानेन रुन्दं-विस्तीर्णं परिमण्डलं-द्यूतभावो यस्य न तत्तथा तेन, ‘सीयायववायवरिसविन-

दोषनामनेन' शीवातपरावृद्धिमिषजन्त्यदोषाणां शीवादिलक्षणदोषाणां वा विनाशानं यत्तत्तथा तेन, 'तमरयमलबहलपडणधाडण-
प्पमाकुरेण' तमः-अन्यकारं रजो-रेणुर्मलः-प्रतीवः एषां बहलं-यनं यत्पटलं घृन्दं तस्य घाडनी-नाशनी या प्रभा-कान्तिस्त-
न्दरजशीलं यत्तत्तथा तेन, अथवा-रजोमलवमोबहलपटलस्य घाडने प्रभाकर इव-दियाकर इव यत्तत्तथा, 'उउसुहसिवब्बायसम-
पुवदेने' क्वनो-कालमिगेरे गुग्गा-मुबवेहुः ऋतुमुखा शिवा-निरुपद्रवा या छाया-आतपवारणलक्षणा तया समनुबद्धम्-अनव-
न्धिप्रं यत्तत्तथा तेन, 'वेरुलियदंडमज्जिण्णं'ति वेद्ध्यमयदण्डे सज्जितं-वितानितं यत्तत्तथा तेन, 'वइरामयवत्थिनिउणजोइयअ-
इगहम्मरकंणसलागनिम्मिण्णं' चत्तमय्यां वस्तौ-शलाकानिवेशनस्थाने निपुणेन शिल्पिना योजिताः-सम्बन्धिताः अट्टसह-
स्रमणि-अष्टोत्तरसहस्रमण्डपाः या वरकाञ्चनशलाकास्तामिनिर्मितं यत्तत्तथा तेन, 'सुनिम्मलरययसुच्छण्णं'ति सुनिर्मलो रजतस्य
तन्दरन्पी गुच्छदः-शोभनप्रच्छादनपटो यत्र तत्तथा तेन, 'निउणोमियमिसिमितमणिरयणद्धरमंडलवित्तिमिरकरनिगगगपडि-
इयणुणारविषयायडंतपंचलमिरिइकरयं विणिमुयंतेणं' निपुणेन शिल्पिना निपुणं वा तथा भवति एवं उवियत्ति-परिकर्मितानि
मिसिमिमितानि-देदीप्यमानानि यानि मणिरत्नानि तानि तथा धूरमण्डलाद्-आदित्यविम्बात् ये वित्तिमिरा-द्वतान्धकाराः कराः-
किरणा निर्गतास्तेषां यान्यश्राणि तानि प्रतिद्वतानि-निराकृतानि पुनरपि प्रत्यापतन्ति च-प्रतिवर्तमानानि यस्माच्चञ्चलमरीचिकव-
शापत्तथा, अथवा धूरमण्डलाद् वित्तिमिरकराणां निर्गतानामग्नैः प्रतिद्वतं पुनरपि प्रत्यापतच्च तच्च तच्चञ्चलमरीचिकवचं च-चपल-
रश्मिपरिकर इति समासः, निपुणोपितमिसिमिसायमानमणिरत्नानां यत्तद्धर्मण्डलवित्तिमिरकरनिर्गताप्रतिद्वतं पुनरपि प्रत्यापतच्च-
ञ्चलमरीचिरूपेण यत्तत्तथा तद्विनिर्मुञ्चता-विसृजता, 'मपडिदंडेणं' अतिभारिकतया एकदण्डेन दुर्वहत्वात्सप्रतिदण्डेन, 'धरिअमाणेणं

आयवचणं विरायते' इति व्यक्तम्, अधिकृतवाचनायां तु चतुश्चासखालीलिताङ्ग इति व्यक्तं, वाचनान्तरे तु 'चउद्विपपरगिरीकुहर-
विचरणमुदयनिरुवह्यचामरपण्डिममरीरसंजापसंगयाहि' चउद्विपचि-चतुस्रभिः, ताद्विप'ति क्वचित् तत्र तामिथ तथाविधामिर्वर्ण-
कवर्णितस्वरूपाभिः चामराभिः कलित इति योगः, इह च चामरशब्दस्य नपुंसकलिङ्गत्वेऽपि स्त्रीलिङ्गनिर्देशो लोककूटः छान्दस्तत्वाद्वा न
दुष्टः, प्रवरं यद्विरिकुहरं-पर्वतनिकुञ्जस्तत्र यद्विचरणं-सञ्चरणं तेन सुमुदिता-अतिहृष्टा निरुपहताश्च-उपघातरहिता ये चमराः-आट-
व्यगोविशेषास्तेषां यत्यथिमयरीरं-देहस्य पथिमो भागस्तत्र या सञ्जाता-उत्पन्नाः सङ्गताश्च-अनवघास्तास्तथा तामिः, 'अमलियसि-
यक्रमलविमलुञ्जालियरयगिरिसिहरविमलससिकिरणसरिसकलधोयनिम्भलाहि' अमलितम्-अमर्दितं यत्तिसतकमलं-पुण्डरीकं तथा
विमलं-निर्मलं उज्ज्वलितम्-उदीप्तं यद्रजतगिरिखिखरं-वैताल्यगिरिकूटं तथा विमला ये दाक्षिकिरणास्तत्सदृशयो यास्तास्तथा ताश्च ताः
कलधौतनिर्मलाश्च-रूप्यबहुज्ज्वला इति समासोऽतस्तत्ताभिः, 'पवणाहयचवलललियतरंगदृथगचंतवीइपसरियखीरोदगपवरसागरुणू-
रचंचलाहि' पवनाहताः-वायुप्रेरिताश्चपलाः-तरला ललिता-मनोहरास्तरङ्गहस्ताः-प्रतनुकल्लोलपाणयस्तैः नृत्याकिव नृत्यन् यः स
तथा वीचयो-महाकल्लोलास्तैः प्रसूतश्च-विस्तारमुपगतः स चासौ क्षीरोदकश्च-क्षीराकारजलः स चासौ प्रवरसागरश्चेति कर्मधारय-
स्त्वस्य य उत्पूरः-प्रकृष्टः प्रवाहः स तथा तद्वच्चञ्चला यास्तास्तथा तामिः, 'माणमपरपरिमरपरिचियावासविसयवेसाहि' इह हंसवधू-
मिरिव कलित इत्यनेन सम्बन्धः, मानमाभिधानमरतः परिमरे-प्रान्ते परिचितः-पुनः पुनः कृत आवासो-नियसो यकामिस्ता
स्तथा ताश्च ता विशदवेपाश्च-धवलाकारा इति कर्मधारयोऽतस्तत्ताभिः, 'कणगगिरिमिहरसंसियाहि' कनकगिरेः-मेरोरन्यस्य वा यच्छि-
रारं तत्संयुता यास्तास्तथा तामिः, 'उवइपउष्पइयतुरियचउलजइणमिग्यवेसाहि' अवपतिवोत्पतितयोः-निपतनोत्पतनयोस्त्वचरितच-

पलः-अत्यन्तचपलः-जयिनः-शीघ्रो वेगयतां मध्येऽतिशीघ्रो वेगो-गतिविशेषो यात्रां तास्तथा तामिः, 'हंसवध्याहिं चैव कलिप' हंसिद्याभिरि पृक्तः, इह च हंसिकाभिधामराणां घमलत्वेन दण्डोपरिगतिस्त्वेन चयलत्वेन च साधर्म्यमिति, तथा 'गाणामणिकण-गायणविमलमहरिहवगणितुअलविचितदंडाहिं' नानामणिकनकरात्रानां सम्यन्धिनो निर्मला महरिहसि-महाघास्तपनीयोज्ज्वलाः-रक्तार्णमुगर्णदीप्राः विनिघ्रा-विविधचित्रा दण्डा यानां तास्तथा, 'चिल्लियाहिं' दीप्यमानामिलीनामिवा 'नरयइसिरिसमुदयपगासन-करीहिं'ति व्यक्तं, 'वरपट्टणुगायाहिं' प्रधानपवनममुद्राभिः, वरपत्तने हि वराः शिल्पिनो भवन्तीति तत्परिकर्मिताः प्रधाना भवन्तीति वरपत्तनोद्गताभिरित्युक्तम्, अथवा वरपट्टनात्-प्रधानाच्छादनकोशकादुद्गता-निष्काशिता यास्तास्ताभिः, समिद्रापकुलसेविया-हिं'ति व्यक्तं, 'कालागुरुपरइंदुलम्बुलकररणगासंगंधुयानिरामाहिं' कालागुरुः-कृष्णागुरुः प्रवरकुन्दुरुक्षं-सचीडा तुरुक्षं-सिद्धकं वरवर्णः-प्रधानचन्दनं एतयो वासो-यामनं तमाधो गन्धः-सौरभ्यम् उष्ण-उद्भूतस्तेनामिरामा-रभ्या यास्तास्तथा तामिः, 'मललियाहिं'ति व्यक्तम्, 'उभओ पासपि'ति उभयोरपि पार्श्वयोरित्यर्थः, 'उखिलप्पमाणाहिं चामराहिं'ति व्यक्तं, कलित इति वर्तते, 'गुहसीयलवायीइयंगे'ति समुत्तिष्ठप्यमाणचामराणामेव यः शुभः शीतलश्च वातस्तेन वीजितमङ्गं यस्य स तथेति । इतोऽपि कृतवाचना- 'मंगलजयमदकयालोए' मङ्गलाय जयशब्दः कृतो जनेनालोकै-दर्शने यस्य न तथा, 'अणेगगणनायगे'-

स्यादि पूर्ववत्,

ता ए नं तस्स कूणियस्स रण्णो भंभसारपुत्तस्स आभिसिक्कं हत्थिरयणं दुरुद्धस्स समाणस्स तप्पढमयाए
इमे अट्ठमंगलया पुरओ अहाणुपुषीए संपट्ठिआ, तंजहा-सोवत्थिय सिरिवच्च पांदिआवत्त बद्धमाणक

भद्रासण कलस मच्छ दप्पण, तयाऽणंतं च णं पुण्णकलसं भिगारं दिवा य छत्तपडागा सचामरा दंसण-
रइअआलोअदरसणिज्जा वाउध्धूयविजयेजयंती ऊस्सिआ गगणतलमणुलिहंती पुरओ अहाणुपुवीए संप-
ट्ठिआ, तयाऽणंतं च णं वेरुलियभिसंतविमलदंडं पलंयकोरंटमह्ठदामोवसोभियं चंदमंडलणिभं समूसिअ-
विमलं आयवत्तपवरं सीहासणं वरमणिरयणपादपीढं सपाउआजोयसमाउत्तं बहुक्किंकरकम्मकरपुरिसपाय-
त्तपरिक्खितं पुरओ अहाणुपुवीए संपट्ठियं । तयाऽणंतं बह्वे लट्ठिगगाहा कुंतगगाहा चावगगाहा चामर-
गगाहा पासगगाहा पोत्थयगगाहा फलकगगाहा पीढगगाहा वीणगगाहा कुतुवगगाहा हडप्फगगाहा पुरओ अहा-
णुपुवीए संपट्ठिआ । तयाऽणंतं बह्वे डंडिणो मुंडिणो सिंहडिणो जडिणो पिच्छिणो हासकरा डमरकरा
चाटुकरा वादकरा कंदप्पकरा दवकरा कोकुइआ किट्टिकरा वायंता गायंता हसंता णचंता भासंता सार्वेता
रक्खंता आलोअं च करेमाणा जयरसदं पटंजमाणा पुरओ अहाणुपुवीए संपट्ठिआ ।

‘पुण्णकलसं भिगारं’ति जलपरिपूर्णं घटमृद्भारावित्यर्थः । ‘दिवा य छत्तपडागा’ दिव्येव दिव्या-शोभना सा च छत्रेण मह
पताका छत्रपताका, ‘सचामर’ति चामरयुक्ता, दंसणरइयअलोयदरमणिज्जा’ दर्शने-राज्ञो दृष्टिमागं रचिता-विहिता दर्शनरचिता
दर्शने वा मति रतिदा-सुखप्रदा दर्शनरतिदा आलोकं-दृष्टिपथं यावदृश्यते अत्युच्चैस्त्वेन या सा आलोकदर्शनीया ततः कर्म-
धारयः, ‘वाउध्धूयविजयेजयंती’ वातेनोद्धृता-उत्कम्पिता विजयसूचिका वैजयन्ती पार्श्वतो लघुपताकिकाद्वययुतः पताकाविशेष
एव, ‘उस्सिमय’ति उन्मृता-ऊर्ध्वीकृता ‘सपाउआजोयसमाउत्तं’ति स्वः-स्वकीयो राजमन्त्र इत्यर्थो यः पादुकायोगः-पादुकायुगं

तेन गमायुक्तं यत्तन्वा, 'वहुकिंरुमरपुरिमपायत्तवित्तं' वहवो ये किंरुः-प्रतिकर्म प्रभोः पृच्छापूर्वकारिणः कर्मकराश्च-
तदन्यथाम्ने च ते पुरायावेति नमगः, यादातं-पदातिममूहस्तैः परिशिक्षं यत्तथा, क्वचित् 'दासीदासकिंकरकर्मकरपुरिसपा-
यत्तपरितित्त'मिति दृश्यते, तत्र दास्यश्च-चेटयो दासाश्च चेटकाः । 'लट्टिगाह'ति काष्ठिकाः, क्वचिद्दृश्यते 'असिलट्टिगाहा' तत्र
अग्निः-रत्नः न एव यष्टिः-दण्डोऽसियष्टिः, अथवा असिश्च यष्टिश्चेति द्वन्द्वः, कुन्तचामराणि प्रतीतानि, पाशा-यूतोपकरणं उन्न-
म्नापादित्यन्यनानि वा चापं-धनुः पुस्तकानि-आयपरिस्नानहेतुलेखक्यानानि पण्डितोपकरणानि वा फलकानि-सम्पुटफलकानि
नेट्रकानि वा अष्टमनानि वा घृतोपकरणानि वा पीठकानि-आमननिशेषा वीणाः-प्रतीताः कुतुपः-पक्वतलादिभाजनं हडप्फो-
द्रग्मादिभाजनं ताम्बूलार्थे पूगफलादिभाजनं वा 'सिंहडिणो'ति शिखाधारिणः 'मिञ्छिणो'ति मयूरादिपीच्छवाहिनः 'डमरकर'ति
निहरकारिणः 'दरकर'ति परिहासकारिणः 'चादुरकर'ति प्रियवादिनः 'कंदर्पिय'ति कामप्रधानकेलिकारिणः 'कोकुइय'ति भाण्डा
भाण्डप्राया वा 'सामिता य'ति शिष्ययन्तः 'मावेंत'ति इदं चेदं च परुषपरारि वा भविष्यति इत्येवम्भूतचांसि श्रावयन्तः शपन्तो
वा 'रखवं'ति अन्यायं रक्षन्तः, क्वचिद् 'राविता य'ति रावयन्तः शब्दान् कारयन्तो रामयन्तो वा 'आलोय'ति अवलोकनं
राजादेः कर्तव्यं, इह गमे कानिचित् पदानि न स्पृष्टानि स्पष्टत्वात्, सद्बहगाथायास्य गमस्य क्वचिद्दृश्यन्ते तद्यथा- 'असिलट्टिकुंत-
यावे चामरपासे य फलग पोत्ये य । वीणाहूयगमेहे तत्तो य हडप्फगाहे य ॥१॥ दंडी मुंडी सिंहडी पिच्छी जडिणो य हासकिदुहाय ।
दवराग चदुराग कंदर्पिय कोकुइयगाहा ॥२॥ गायंता वायंता नचंता तह हसंत हामिता । सावेंता रावेंता आलोय जयं पउंजंता ॥३॥"

तथाऽर्णंतरं जषाणं तरमद्विहायणाणं हरिमेलामउलमद्वियच्छाणं चुंचुचियललिअपुलियचलचवलचंच-

लगईणं लंघणवगणघावणधोरणतिवईजइणसिक्खिअगईणं ललंतलामगललायवरभूसणानं सुहभंडगउच्चू-
लगयासगअहिलाणचामरगणढपरिमंडियकडीणं किंकरवरतरुणपरिगहियाणं अट्टसयं वरतुरगानं पुरओ
अहाणुपुधीणं संपट्टियं । तयाडणंतरे च णं ईसीदंताणं ईसीमत्ताणं ईसीतुंगाणं ईसीउच्छंगविसालवलयंतानं
कंचणकोसीपविट्ठदंतानं कंचणमणिरयणभूसियाणं वरपुरिसारोहगसंपउत्ताणं अट्टसयं गयाणं पुरओ अहाणु-
पुधीणं संपट्टियं । तयाडणंतरे सच्छत्ताणं सज्झयाणं संधंटाणं सपडागाणं सतोरणवराणं सणंदियोसाणं सन्धि-
खिणीजालपरिक्खित्ताणं हेमवयचित्तिणिसकणकणिजुत्तदारुआणं कालायससुकयणेमिजंतकम्माणं सुसि-
लिट्ठवत्तमंडलधुराणं आइण्णवरतुरगसुसंपउत्ताणं कुसलनरच्चेअसारहिंसुसंपगगहिआणं बत्तीसतोणपरि-
मंडिआणं सकंकडबडंसकाणं सचावसरपहरणावरणभरिअजुद्धसज्जाणं अट्टसयं रहाणं पुरओ अहाणु-
पुधीणं संपट्टियं । तयाडणंतरे च णं असिसत्तिकोत्ततोमरसूललउडभिंढिमालधणुपाणिसज्जं पायत्ताणीयं
पुरओ अहाणुपुधीणं संपट्टियं ।

‘वरमहिहायणाणं’ति तरो-वेगो बलं वा तथा ‘मल मल्ल धारणे’ ततश्च तरोमल्लो-तरोधारकः वेगादिकारको हायनः-संव-
त्तरो वर्तते येषां ते तरोमहिहायनाः, यौवनवन्त इत्यर्थः, अतस्तेषां वरतुरङ्गाणामिति योगः, वाचनान्तरे त्वेवमधीयते-‘वरमल्लि-
भामणाणं’ प्रधानमाल्यवताम्, अत एव दीप्तिमतां चेत्यर्थः, ‘हरिमेलामउलमल्लियच्छाणं’ हरिमेला-वनस्पतिविशेषस्तस्या मुकुलं-
कुडमलं मल्लिका च-विचकिलस्त्वद्रशिणी येषां ते तथा तेषां, शुक्लाङ्गणमित्यर्थः, ‘चंचुचियललियपुलियचलचलचंचलगईणं’

चञ्चुचियंति प्राकृतत्वेन चञ्चुरिति—कुटिलगमनं अथवा चञ्चुः—शुकचञ्चुस्तद्वक्तव्येत्यर्थः, उचितम्—उचिताकरणं पादस्य उचितं वा—उत्पाटनं पादस्यैवं चञ्चुचिंतं तच्च ललितं च—विलासवद्गतिः पुलितं च—गतिविक्षेपः प्रसिद्ध एव एवंप्रकारा चलानाम्—अस्य-
राणां च सतां चपलेभ्यः सकाशाच्चञ्चला अतीव चटुलेत्यर्थो, गतिर्येषां ते तथा तेषां, 'लंघणवगणधावणधोरणतिवर्जजइणसिखिख-
यगईणं' लङ्घनं—गचदिरतिक्रमणं वलनम्—उत्कुर्द्धनं धावनं—शीघ्रमृगुगमनं धोरणं—गतिचातुर्यं त्रिपदी—भूमौ पदत्रयन्यासः जयिनि
च—गमनान्तरजयवती जयिनी वा—वेगवती शिथिला—अभ्यस्ता गतिर्येस्ते तथा तेषां, 'ललंतलामगललायवरभूसणाणं' ललन्ति—
दोलायमानानि लामंति—प्राकृतत्वाद्व्याणि गललातानि—कण्ठेनाऽऽत्तानि वरभूषणानि येषां ते तथा तेषां, 'मुहभंडगओचूलगया-
सगमिलाणचमरीगंडपरिमंडियकडीणं' मुखभाण्डकं—मुखामरणम् अवचूलाः—प्रलम्बमानगुच्छाः स्यासकाश्च—आदर्शकाकारा येषां
ते तथा मिलाणत्ति—पर्याणैरथवा अम्लानैः—अमलिनैः चमरीगण्डैः—चामरदण्डैः परिमण्डिता कटिर्येषां ते तथा ततः कर्मधारयो-
ऽतस्तेषां, 'किंकरवरतरुणपरिगहियाणं'ति व्यक्तम् । अथाधिकृतवाचनाऽनुश्रीयते—'थासगअहिलाणचामरगण्डपरिमंडियकडीणं'
थासगअहिलाणत्ति इह मत्वर्थीयलोपात् स्यासकाहिलाणवतामित्यर्थः, अहिलाणं च—मुखसंयमनं, शेषं प्राग्बत्, 'ईसिदंताणं'ति
ईषत्—भनाग् दन्तानाम् 'ईसिउच्छंगविसालघवलदंताणं' उत्सङ्गः—पृष्ठदेश इपदुत्सङ्गे विशाला ते ये यौवनारम्भवर्तित्वात् तथा ते
च धवलदन्ताश्चेति समासोऽतस्तेषां । 'कंचणकोसीपविट्टुदंताणं' काञ्चनकोशी—सुवर्णत्वोला, 'वपुुरिसारोहगसुसंपउत्ताणं'ति क्वचि-
दृश्यते, तत्रारोहकाः—हस्तिपकाः, 'सझयाणं सपडागाणं'मित्यत्र ध्वजो—गरुडादियुक्तस्त्वदितरा तु पताका, 'सनंदियोसाणं'ति नन्दी-
द्वादशतूर्यनिर्योपः, उद्यथा—'भंमा १ मउंद २ मदल ३ कडंव ४ झछरि ५ हुडुक ६ कंसाला ७ । काहल ८ तल्लिमा ९ वंसो १०

संस्तो ११ पणवो १२ य चारममो ॥१॥ 'संखिखिणीजालपरिस्वित्ताणं' सह किङ्किणीकामिः-क्षुद्रघण्टिकाभिः यज्जालं-जालकं तदाभरणविशेषत्वेन परिशिष्टा-परिकरिता ये ते तथा तेषां, 'हेमवयचिचतेणिसकणगणिज्जुत्तदारुणाणं' हेमवतानि-हिमवद्विरि-सम्भवानि चित्राणि-विविधानि तैनिशानि-तिनिशामिधानतरुसम्बन्धीनि कनकनिर्युक्तानि-सुवर्णखचितानि दारुकाणि-काष्ठानि येषु ते तथा तेषां, 'कालायसमुकयनेमिजंतकम्माणं'ति कालायसेन-लोहविशेषेण सुण्डु कृतं नेमेः-चक्रगण्डधारयाः यत्र कर्म-बन्धनक्रिया येषां ते तथा, 'सुसिलिद्धवचमंडलधुराणं'ति सुण्डु श्लिष्टा दृत्तमण्डला-अत्यर्थं मण्डला धूर्येपां ते तथा तेषां, कचि-दृश्यते 'सुसंविद्धचक्रमंडलधुराणं' सुसंविद्धानि-कृतसद्वेधानि चक्राणि-नथाज्ञानि येषां मण्डला च-वृत्ता धूर्येपां ते तथा तेषाम्, 'आइणवरतुरगसुसंपडप्पाणं' आक्रीर्णाः-जालाः, 'कुसलनरच्छेपप्राहिमुसंपग्गहिआणं' कुशलनरा-विज्ञगुरुपास्ते च ते छेकसार-थयश्च आशुकारिप्राजितार इति समासः, तैः सुण्डु संग्रहीता ये ते तथा तेषां, कचित्पथ्यते 'हेमजालगवक्खजालखिखिणिघंटा-जालपरिस्वित्ताणं' हेमजालं-सौवर्ण आभरणविशेषः गवाक्षजालं-जालकोपेता गवाक्षाः किङ्किण्यः-क्षुद्रघण्टिकाः घण्टास्तु-बृहद्-घण्टास्त्रामां यज्जालं-समूहस्तत्तथा, हेमजालादिभिः परिशिष्टाः-परिकरिता ये ते तथा तेषां, 'वचीसतोरणपरिमंडियाणं'ति द्वात्रिं-शत्वा तौणैः-भस्त्रकैः परिमण्डिता ये ते तथा तेषां, कचित्पथ्यते 'वचीसतोरणपरिमंडियाणं'ति द्वात्रिंशद्विभागं यत्तोरणं तेन परि-मण्डितानां, 'सकंक्रडवडंमगाणं' सह कङ्कटैः-कवचैवतंसैश्च-शेखरकैः शिरस्त्राणैर्वा ये ते तथा तेषां, 'सचावसरपहरणावरणभरि-यजुद्धमआणं' मह चापग्रैः-घनुवर्णीर्यानि-प्रहरणानि खड्गादीन्यावरणानि च-स्फुरकादीनि तेषां भरिता-भृता अत एव युद्ध-मज्जाः-रणप्रह्रा ये ते तथा तेषाम्, 'असिसचिंहुंतोमरसल्लडलभिंढिमालधणुपाणिसज्जं' अस्यादीनि प्रसिद्धानि नवरं-शक्तिस्त्रि-

शूलं त्वेकशूलं लडलोत्ति-लकुटः मिण्डिमालं-रुद्धिगम्यं, ततः अस्यादीनि पाणौ-हस्ते यस्य तत्तथा तच्च तत्सजं च-प्रगुणं युद्ध-
स्येति समासः, 'पायत्ताणीयं'ति पादातानीकं-पादातिकटकं (ग्रन्थाग्रं २०००) वाचनान्तरे पुनः 'सन्नद्धबद्धविमियकवयाणं' तत्र
वद्धं कशावन्धात् वर्मितं च-वर्मिकृतं तनुत्राणहेतोः शरीरे नियोजनात् कवचम्-अङ्गरक्षको यैस्ते तथा, सन्नद्धाथ ते सन्नहन्या
वन्धनाद्धवर्मितकवचाश्चेति समासस्तेषाम्, उत्पीलितयसरासनवट्टियाणं' उत्पीडिता-आरोपितप्रत्यङ्गा शरासनपट्टिका-धनुर्य-
ष्टियैः, अथवा-उत्पीडिता-बाहौ बद्धा शरासनपट्टिका-धनुर्दण्डाकर्षणे बाहुरक्षार्थं चर्मपट्टो यैस्ते तथा तेषां, 'पिनद्धगेवेज्जविमल-
वरवद्धचिधपट्टाणं'पिनद्ध-परिहितं श्रैवेयकं-श्रीवाभरणं यैस्ते तथा, विमलो वरो बद्धो शिरसीति गम्यं चिद्धपट्टो-वीरतासूचको
नेत्रादिवस्त्रमयं पट्टो यैस्ते तथा, ततः कर्मधारयोऽतस्तेषां, 'गहियाउहप्पहरणाणं' गृहीतान्यायुधानि-खड्गादीनि प्रहरणाय यैस्ते
तथा तेषाम्, अथवा-आयुधान्यक्षेप्याणि प्रहरणानि तु क्षेप्याणीति विशेषः ।

तए नं से कूणिए राया हारोत्थयसुकयरइयवच्छे कुंडलउज्जेविआणणे मडडदित्तसिरए णरसीहे णर-
चई णरिदे णरवसहे मणुअरायवसभकप्पे अबभहिअरायतेअलच्छीए दिप्पमाणे हत्थिवखंघवरगए सकोरंट-
मल्लदामेणं छत्तेणं धरिजमाणेणं सेअवरचामराहिं उध्धुवमाणीहिं २ वेसमणो चेव णरवई अमरवईसप्णिण-
भाइ इट्ठिए पहियकित्ती हयगयरहपवरजोहकलियाए चाउरंगिणी सेणाए समणुगम्ममाणमग्गे जेणेव
पुण्णभदे चेइए तेणेव पद्धारित्थ गमणाए, तए णं तस्स कूणिअस्स रण्णो भंभसारपुत्तस्स पुरओ महंआसा
आसधरा उभओ पासि णागा णागधरा पिट्ठओ रहसंगेहि ।

अथाधिकृतवाचनाजुश्रीयते-‘तए णं से कूणिए राया’ इत्यादि ‘महंमास’ इत्येतदन्तं सुगमं व्याख्यातप्रायं च, नवरं ‘पहारैर्यगमणाए’ति सम्बन्धः, नरसीहे शूरत्वात् नरवई स्वामित्वात् नरिंदे परमैश्वर्ययोगात् नरवसमे अङ्गीकृतकार्यभरनिर्वाहकत्वात् ‘मणुपरायवसहकप्पे’ मनुजसामाना-नृपतीनां घृषभा नायकाश्चक्रवर्तिन इत्यर्थः, तत्कल्पः-तत्सन्निभ उत्तरभरताईस्यापि साधने प्रवृत्तत्वात्, एवंविधश्च ‘वेयमणे चेव’ यक्षराज इव, तथा ‘नरवईअमरवईसन्निभाए इड्डिए पडियकित्ती’ नरपतिरसौ केवलममर-पतिमन्निभया ऋद्ध्या मथितकीर्तिः-विश्रुतयशा इति, ‘जेणेव पुण्णमदे’ति यस्यामेव दिशि पूर्णभद्रं चैत्यं ‘तेणेव’ति तस्यामेव दिशि ‘पहारिरय’ति प्रधारितवान्-विकल्पितवान् प्रवृत्त इत्यर्थः, ‘गमणाए’ति गमनाय गमनार्थमिति । ‘महंमास’ति महाश्वा-शृहपुरद्वाः ‘आमघर’ति अश्वधारकपुरुषाः ‘आसर’ति पाठान्तरं तत्र किम्भूता अथा इत्याह-‘अश्ववराः’ अश्वानां मध्ये प्रधानाः ‘नाग’ति हस्तिनः ‘णागघर’ति हस्तिधारकपुरुषाः पाठान्तरं तथैव, ‘रहसंगेल्लि’ति रथसमुदायः ।

तए णं से कूणिए राया भंभसारपुत्ते अमुग्गयमिगारे पग्गहियतालिपंटे उच्छियसेअच्छत्ते पवीइअवा-लवीयणीए सपिड्डीए सवजुत्तीए सवयलेणं सवसमुदएणं सवादेरेणं सवविभूईए सवविभूसाए सवसंभमेणं सपपुण्णंगंभमहालंकारेणं सवतुडिअसदस्सणिणाएणं महया इड्डीए महया जुत्तीए महया वलेणं महया समुदएणं महया वरतुडिअजमंगसमगप्पवाइणं संभवपणवपडहमेरिइल्लरिखरमुहिड्डुकमुल्लसुरवसुअंगदु-दुभिणिग्योसणाइयरवेणं चंपाए णयरंग मज्झं मज्झेणं णिगच्छइ ॥ (सू० ३१) ॥

‘तए णं से कूणिए’ इत्यादि सुगमं, नरम् अथ निर्गच्छतीत्यनेन सम्बन्धः, तथा ‘अमुग्गयमिगारे’ति अम्युद्रतः-अभि-

श्रुमुद्रत-उत्पाटितो भृङ्गारो यस्य स तथा, 'पगहियतालियंटे' प्रगृहीतं तालवृन्तं यं प्रति स तथा, 'उच्छियसेयच्छते' उच्छि-
तश्चेतच्छत्रः, 'पवीश्यवालवीयणीए' प्रवीजिता चालव्यजनिका यस्य स तथा, 'सबिडीए'त्ति समस्तयाऽऽभरणादिरूपया लक्ष्म्या,
युक्त इति गम्यम्, एवमन्यान्यपि पदानि, नगर 'जुत्तीए'त्ति संयोगेन परस्परोचितपदार्थानां 'बलेणे'ति सैन्येन 'समुदएण'ति
परिवारादिसमुदायेन 'आदरेण'ति प्रयत्नेन 'विभूईए'त्ति विच्छेदेन 'विभूसाए'त्ति उचितनेपथ्यादिकरणेन 'संभमेण'ति भक्तिकृतौ-
त्सुक्येन, क्वचिदिदं पदचतुष्क्रमधिकं दृश्यते-'पगईहि'ति कुम्भकारादिश्रेणिभिः 'नायगेहि'ति नगरकटादिप्रधानैः 'तालायरेहि'ति
तालादानेन प्रेक्षाकारिभिः दण्डपाशिकैर्वा 'सन्वोरोरोहि'ति मर्वावरोधैः-समस्तान्तःपुरैः 'सन्वपुष्पगंध(वास)मछालंकारेण'ति पुष्पा-
णि-अग्रथितानि वामाः-प्रतीताः-माल्यानि तु-ग्रथितानि एतान्येवालङ्कारो मुकुटादिर्वा, समासश्च समाहारद्वन्द्वः, क्वचिदुच्यते 'सन्व-
पुष्पवत्यगधमछालंकारविभूसाए'त्ति, व्यक्तं च, 'सन्वतुडियसदसणिणाएण'ति सर्वतूर्याणां यः शब्दो-ध्वनिर्यश्च सङ्गतो निनादः-
प्रतिशब्दः स तथा तेन, पूर्वोक्तानामृद्ध्यादिपदार्थानां सर्वत्वे सत्यपि महत्त्वं न स्यादपीत्यत आह-'महया इड्डीए'इत्यादि महद्ध्या,
युक्त इति गम्यम्, एवमन्यान्यपि पदानि, 'महया वरतुरियजमगसमगपगइएण'ति महता-दृढता वरतूर्याणां यमकसमकं-युग-
पत् यत्प्रवादितं-ध्वनितं तत्तथा तेन, 'संखणवपडहमेरिखरिखरमुहिहुडुकमुखमुहंगुदुभिणिग्घोमणाइयरवेण'ति शङ्खः-प्रतीतः
पणवस्तु-भाण्डपडहो लघुपटह इत्यन्ये, पटहस्त्वेतद्विपरीतः, भेरी-महाफालहा झल्लरी-चलयाकारा उभयतो बद्धा खरसुही-
काहला हुडुका-प्रतीता मुखो-महामर्दलो मृडङ्गो-मर्दलः दुन्दुभी-महाढका ए(ते)पां यो निर्घोषः-नादितरूपो रवः स तथा तेन,
तत्र निर्घोषो-महाध्वनिर्नादितं तु-शब्दानुसारी नाद इति ॥ ३१ ॥

तए नं कृणिअस्स रण्णो चंपानगरिं मज्झमज्जेणं णिगच्छमाणस्स बह्वे अत्यअत्थिया कामत्थिया ओ-
गत्थिया किन्थिसिआ करोडिआ लाभत्थिया कारवाहिया संखिआ चक्किया णंगलिया मुहमंगलिआ वद्ध-
माणा पुस्समाणवा मंडियगणा ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं पिआहिं मणुण्णाहिं मणामाहिं मणोभिरामाहिं हिय-
यगमणिज्जाहिं वग्गहिं जयविजयमंगलसण्हिं अणवरयं अभिणंदंता य अभियुणंता य एवं वयासी-जय २
णंदा ! जय २ भद्दा ! भदं ते अखियं जिणाहि जिअं (च) पाळेहि जिअमज्जे वसाहि ।

‘अत्यत्थिया’ द्रव्यार्थिनः ‘कामत्थिया’ मनोवृद्धद्रव्यार्थिनः ‘भोगत्थिया’ मनोज्ञगन्धरसस्पर्शार्थिनः ‘लाभत्थिया’ भोज-
नमाद्यादिप्राप्त्यर्थिनः ‘किन्थिसिया’ क्लिचपिकाः परविदूषकत्वेन पापव्यवहारिणो भाण्डादयः ‘कारोडिकाः’ कापालिकाः ताम्बू-
लस्थगिरिकावाहका वा ‘कारवाहिया’ करपीडिता नृपाभाव्यवाहिनो वा ‘संखिया’ ग्राहिकाः चन्दनगर्भशृङ्खहस्ता माङ्गल्यकारिण
गृह्यादका वा ‘चक्किया’ चाक्रिकाश्चक्रप्रहरणाः कुम्भकारतैलिकादयो वा ‘नंगलिया’ गलावलम्बितसुवर्णादिमयलाङ्गलाकारधा-
रिणो भट्टविशेषाः कर्षका वा ‘मुहमंगलिया’ मुखे मङ्गलं वेपामस्ति ते मुखमाङ्गलिकाः—चाटुकारिणः ‘वद्धमाणा’ स्कन्धारोपित-
पुराणाः ‘पुममाणवा’ पूज्यमानवा मागवाः ‘खंडिअगणा’ छात्रगमुदायाः ‘ताहिं’ति तामिर्विवक्षिताभिरित्यर्थः, विवक्षितत्वमे-
वाह—‘इट्ठाहिं’ इष्यन्ते स्म इतीष्टा—वाञ्छितास्तामिः, प्रयोजनव्यादिष्टमपि किञ्चित्स्वरूपतः कान्तं स्यादकान्तं चेत्यत आह—
‘कंताहिं’ति कमनीयशब्दाभिः ‘पियाहिं’ति प्रियाधि(थी)भिः ‘मणुण्णाहिं’ मनमा ज्ञायन्ते सुन्दरतया यास्ता मनोज्ञाः, भावतः सुन्दरा
इत्यर्थस्ताभिः ‘मणामाहिं’ मनमा अम्यन्ते—गम्यन्ते पुनः पुनर्याः सुन्दरत्वातिशयाच्चा मनोज्ञाः ‘मणोभिरामाहिं’ति तत्र मनो-

ऽभिविधिना बहुकालं यावत् रमयन्तीति मनोऽमिरामा अतस्ताभिः, वाचनान्तराधीतमथ प्रायो वाग्विशेषणकदम्बकम् 'उरालाहिं' उदासभिः शब्दतोऽर्थतश्च 'कल्लाणाहिं' कल्याणाभिः—शुभार्थप्राप्तिश्चिकाभिः 'सिवाहिं' उपद्रवरहिताभिः शब्दार्थदूषणरहिताभिरित्यर्थः 'धण्णाहिं' धन्याभिः—धनलभिमकाभिः 'मंगल्लाहिं' मङ्गले—अनर्थप्रतिघाते साध्वीभिः 'सस्सिरीयाहिं' सश्रीकाभिः शोभायुक्ताभिः 'हिययगमणिज्जाहिं' हृदयगमनीयाभिः, सुबोधाभिरित्यर्थः, हिययपल्हायणिज्जाहिं' हृदयप्रह्लादनीयाभिः हृदयगत कोपशोकग्रन्थिविलयनकरीभिरित्यर्थः, 'मियमहुगंभीरगाहिगाहिं' मिताः—परिमिताक्षराः मधुराः—कोमलशब्दाः गम्भीरा—महाध्वनयः दुरवधार्यमप्यर्थं श्रोतृन् ग्राहयन्ति यास्ता ग्राहिकाः, ततः पदचतुष्टयस्य कर्मधारयोऽतस्ताभिः, 'अहुसइयाहिं' अर्थशतानि यासु सन्ति ता अर्थशतिकास्ताभिः, अथवा सइ बहुफलत्वमर्थतः सइयाओ अहुसइयाओ ताहिं 'अपुनरुक्ताभि' रिति व्यक्तं, 'वग्गूहिं' ति वाग्भिः—गीर्भिः, एकार्थिकानि वा प्राय इष्टादीनि वाग्विशेषणानीति, 'जयविजयमंगलसएहिं' जयविजयेत्यादिभिर्मङ्गलामिधायकवचनश्रुतैरित्यर्थः, 'अणवरयं' 'अभिणंदता य' अभिनन्दयन्तश्च—राजानं समृद्धिमन्तमाचक्षाणां 'अमिथुयंता य' अभिन्दुवन्तश्च राजानमेवेति 'जय जय गंदा !' जय जयेति सम्प्रमे द्विर्वचनं नन्दति—समृद्धो भवतीति नन्दस्तस्यामन्त्रणमिदम्, इह च दीर्घत्वं प्राकृतत्वात्, अथवा जय त्वं जगन्नन्द—शुवनसमृद्धिकारक ! 'जय जय भदा !' प्राग्वत्, नवरं भद्रः—कल्याणवान् कल्याणकारी वा 'जय जय नन्दा भद्रं ते' ग्रामदेव, नवरं भद्रं ते तव भवत्विति शेषः, अजिय'मित्यादीन्याशंसनानि व्यक्तानि ।

इंदो इव देवाणं चमरो इव अस्तराणं धरणो इव नागाणं चंदो इव ताराणं भरहो इव मणुआणं बहूइं वासाइं बहूइं वाससआइं बहूइं वाससहस्ताइं बहूइं वाससयसहस्ताइं अणहसमग्गो हट्टुट्टो परमाउं

पालयाहि इटजणसंपरिवुडो चंपाए णयरीए अण्णेसि च बहूणं गामागरणयरखेडकब्बडमंडंबदोणसुहपट्ठणा-
आसमनिगमसंवाहसंनिवेशाणं आह्वयं पोरेवचं सामित्तं भट्ठित्तं महत्तरगत्तं आणाईसरसेणावच्चं कारेमाणे
पालेमाणे महयाऽऽहयणट्टगीयवाइयंततीतलतालुडियघणमुअंगपडुप्पवाइअरवेणं बिउलाइं भोगभोगाइं
भुंजनाने विहराहत्तिकदडु जय २ सइं पउंजंति ।

‘ईदो इवेत्यादि विहराहि’ति एतदन्तं वाचनाद्वेऽपि व्यक्तं, नवरम्-‘अणहसमगो’ति अनघो-निर्दोषः समग्रः-समग्रपरि-
वारः, ‘बट्टपुट्टे’चि अतीव तुष्टः ‘परमाउं पालयाहि’चि तत्कालापेक्षया यदुत्कृष्टमायुस्तत् परमायुः ‘गामागरणगरखेडकब्बडमंड-
बदोणमुहपट्ठणासमसंवाहसंनिवेशाणं’ ग्रामो-जनपदाध्यासितः आकरो-लवणाद्युत्पत्तिभूमिः नगरम्-अविद्यमानकरं खेटं-धुलीप्रा-
कारं कर्बटं-कुनगरं मडम्बम्-अविद्यमानासन्ननिवेशान्तरं द्रोणमुखं-जलपयस्थलपथोपेतं पत्तनं-जलपथोपेतमेव स्थलपथोपेतमेव वा,
पत्तनं स्तभूमिरित्यन्ये, आश्रमः-तापसाधावासः संचाहः-पर्वतनितम्बादिदुर्गे स्थानं सन्निवेशो-घोषप्रभृतिरिति ‘आह्वयचं’ति आधि-
पत्यं तदाश्रितलोकैक्य आधिक्येन तेववस्थाचित्वं ‘पोरेवचं’ति पुरोवर्तित्वम्-अग्रेसरत्वं ‘भट्ठित्तं’ति भवत्वं पोषकत्वं ‘सामित्तं’ति
स्वस्थामिसम्बन्धमात्रं ‘महयरत्तं’ महत्तरत्वं तदाश्रितजनापेक्षया महत्तमता ‘आणाईसरसेणावच्चं’ आज्ञेश्वर-आज्ञाप्रधानो यः सेना-
पतिः-तैन्यनायकः तस्य भावः कर्म वा आज्ञेश्वरसेनापत्यं ‘कारेमाणे’चि अन्यैः कारयन् ‘पालेमाणे’चि स्वयमेव पालयन्निति,
‘महयाऽऽहयणट्टगीयवाइयंततीतलतालुडियघणमुअंगपडुप्पवाइयरवेणं’ महता रवेणेति योगः, आह्वयचि-आख्यानकप्रतिचदं अहत्तं
वा-अव्ययचिञ्चलं आहत्तं वा आस्फालितं यन्नाट्यं-नाटकं तत्र यद्गीतं च-नेयं वादितं च-वाद्यं तत्तथा तथा तन्त्री च-वीणा

तलतालाथ-हस्तास्फोटकरवाः तला वा-हस्ताः तालाः-कंशिकाः तुडियति-शेषतूर्याणि च घनमृदङ्गथ-गेघघनिर्मलः पटुप्रवा-
दितो-दधपुरुषास्फालित इति कर्मधारयगर्भो द्वन्द्वः, ततश्च एतेषां यो खः स तथा तेन ।

तए नं से कृणिण राया भंभसारपुत्ते णयणमालासहस्सेहि पेच्छिज्जमाणे २ हिअयमालासहस्सेहि अभि-
णंदिज्जमाणे २ मणोरहमालासहस्सेहि विच्छिप्पमाणे २ वयणमालासहस्सेहि अभियुवमाणे २ कंतिसोह-
ग्गगुणेहि पत्थिज्जमाणे २ घट्टणं णरणारिसहस्साणं दाहिणहत्येणं अंजलिमालासहस्साहं पडिच्छमाणे २
मंजुमंजुणा योसेणं पडिबुज्जमाणे २ भवणपंतिसहस्साहं समइच्छमाणे २ चंपाए णयरीए मज्झंमज्जेणं
णिग्गच्छइ २ ता जेणेव पुण्णभदे चेइए तेणेव उवागच्छइ २ ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूर-
सामंते छत्ताईए तित्थयराइसेसे पासइ पासित्ता आभिसेः हत्थिरयणं ठवेइ ठवित्ता आभिसेक्काओ हत्थि-
रयणाओ पचोरुहइ आभिसेक्काओ २ ता अवहद्दु पंच रायककुहाइ, तंजहा-खगं छत्तं उप्पेसं वाहणाओ
वालवीअणं, जेणेव समणे भगवं महावीरं तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं पंचवि-
हेणं अभिगमेणं अभिगच्छति, तंजहा-सच्चित्तानं दद्याणं विउसरणयाए १ अचित्तानं दद्याणं अविउसरण-
याए २ एगसाडियं उत्तरासंगकरणेणं ३ चक्खुफासे अंजलिपगहेणं ४ मणसो एगत्तभावकरणेणं ५ समणं
भगवं महावीरं तिकखुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ तिकखुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेत्ता वंदति णमंस-
ति वंदित्ता णमंसित्ता तिविहाए पज्जुवासइ, तंजहा-काइयाए वाइयाए माणसियाए, काइ-

याए ताय संकुइअगहत्थपाद सुस्तसमाणे णमंसमाणे अभिमुहे विणएणं पंजलिउडे पज्जुवासइ, वाइयाए जं जं भगवं चागरेइ एवमेअं भंते ! तहमेयं भंते ! अवितहमेयं भंते ! असंदिद्धमेअं भंते ! इच्छिअमेअं भंते ! पडिच्छिअमेअं भंते ! इच्छियपडिच्छियमेअं भंते ! से जहेयं तुब्भे वदह अपडिक्कलमाणे पज्जुवाससति, मा-
णसियाए महया संवेगं जणइत्ता तिबधम्माणुरागरत्तो पज्जुवासइ ॥ (सू० ३२) ॥

नयणमालामहस्सेहि'ति नयनमालाः—श्रेणिस्थितजननेत्रपङ्क्तयः तासां यानि सहस्राणि तानि तथा तैः, 'ह्रिययमालासहस्सेहि अभिनंदिअमाणे'ति जनमनःसहस्रैः समृद्धिमुपनीयमानो जय जीव नन्देत्यादिपर्यालोचनादिति भावः, 'उन्नइजमाणे'ति कच्चि-
इइयते, तत्र उन्नतिं क्रियमाण-उन्नतिं प्राप्यमाण इति 'मणोरहमालासहस्सेहि विच्छिप्पमाणे' एतस्य वासे वत्स्याम इत्यादिभि-
र्जनविरूपैः विशेषेण स्पृश्यमान इत्यर्थः 'वयणमालासहस्सेहि अमिथुब्बमाणे'ति व्यक्तं, 'कंतिसोभगगुणेहि पत्थिज्जमाणे २'
कान्त्यादिगुणैर्होभूतैः प्रार्थ्यमानो—मर्तृतया स्वाभितया वा जनेनाभिलष्यमाणः 'मंजुमंजुणा घोसेण पडिपुच्छमाणे मज्जुमज्जुना-
अतिकोमलेन घोषेण—स्वरेण प्रतिपृच्छन्—प्रश्नयन् प्रणमतः स्वरूपादिवार्तां 'पडिबुज्जमाणे'ति पाठान्तरे प्रतियुज्यमानो जाग्रद्,
अप्रचलायमान इत्यर्थः, 'अपडिबुज्जमाणे'ति पाठान्तरं, तत्राप्रत्युक्षमानः—अनपह्रियमाणमानस इत्यर्थः 'समइच्छमाणे'ति समति-
गच्छन्नतिक्रामच्चित्यर्थः, वाचनान्तरे त्वेवं 'तंवीतलतालतुडियगीयवाइयरवेणं' व्यक्तेमेव, किंविधेन रवेणेत्याह—मधुरेण, अत एव
'मणहरेणं' तथा 'जयमहुग्घोसविमएणं मज्जुमज्जुणा घोसेणं'ति जयेति शब्दस्याभिधानस्य उद्घोषः—उद्घोषणं विशदं—स्फटं यत्र
म तथा तेन, मज्जुमज्जुना—कोमलेन घोषेण—घनिना 'अपडिबुज्जमाणे'ति प्राग्वत्, 'कंदरगिरिविवरकुहरगिरिवरपासादुद्धयणमज्जण-

त्यागेन 'अचित्ताणं दद्याणं अविउसरणयाए'त्ति वद्धाभरणाद्यचेतनद्रव्याणामत्यजनेन 'चक्खुफासे'त्ति भगवति दृष्टिपाते 'हरित्यस्सलं धविहंभणयाए'त्ति वाचनान्तरं, तत्र हस्तिलक्षणे यः स्कन्धः-पुद्गलसञ्चयस्तस्य या विट्ममना-स्थापना मा तथा तथा, 'तिक्खु-चो'त्ति त्रिकुत्वः त्रीन् वारानित्यर्थः 'आयाहिणं पयाहिणं'त्ति आदक्षिणात्-दक्षिणपार्श्वोदारम्य प्रदक्षिणो-दक्षिणपार्श्ववर्ती यः स आदक्षिणप्रदक्षिणस्तं करोति, दक्षिणपार्श्वतस्त्रिआम्यतीत्यर्थः 'वंदइ'त्यादि प्राग्वत् ॥ ३२ ॥

तए नं ताओ सुभद्दापमुहाओ देवीओ अंतो अंतेउरंसि पहायाओ जाय पायच्छित्ताओ सञ्चालंकार-विभूतिसियाओ बहूहिं खुब्बाहिं चेलाहिं वामणीहिं वट्ठीहिं वन्यरीहिं पयाउसीयाहिं जोणिआहिं पण्हविआहिं इसिगिणिआहिं बासिइणिआहिं लासियाहिं लउसियाहिं सिंहलीहिं दमीलीहिं आरवीहिं पुलंदीहिं पक्कणीहिं बहलीहिं मुरुंडीहिं सचरियाहिं पारसीहिं गाणादेसीविदेसपरिमंडिआहिं इंगियच्चितियपत्थियविजाणियाहिं सदेसणेवत्थगगहियेवेसाहिं चेडियाचक्खवालवरिसघरकंठुइज्जमहत्तरगंवंपरिकित्तताओ अंतेउराओ णिग्ग-च्छंति अंतेउराओ णिग्गच्छित्ता जेणेय पाडिण्फाणाइं तेणेय उवागच्छन्ति उवागच्छित्ता पाडिण्फपाडि-ण्फाण्णं जत्ताभिमुहाइं जुत्ताइं जाणाइं दुरुहंति दुरुहित्ता णिअगपरिआल सद्धिं संपरियुडाओ चंपाए णय-रीए मज्झमज्झेणं णिग्गच्छंति णिग्गच्छित्ता जेणेय पुण्णभद्दे चेइए तेणेय उवागच्छंति उवागच्छित्ता सम-णस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते छत्तादिए तित्थयरात्तिसेसे पासंति पासित्ता पाडिण्फपाडिण्फाण्णं जाणाइं ठवंति ठवित्ता जाणेहिंतो पयोरुहंति जाणेहिंतो पयोरुहित्ता बहूहिं खुब्बाहिं जाय परिकियत्ताओ

जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छिता समणं भगवं महावीरं पंचविहेणं
अभिगमेणं अभिगच्छंति, संजहा-सच्चित्तानं दब्बाणं विउसरणयाए अचित्तानं दब्बाणं अविउसरणयाए
विणओणताए गायल्लहीए चक्खुप्फासे अंजलिपग्गहेणं मणसो एगत्तकरणेणं समणं भगवं महावीरं तिकखुत्तो
आयाहिणं पयाहिणं करेन्ति वंदंति णमंसंति वंदित्ता णमंसित्ता कूणियरायं पुरओ कट्ठ ठिइयाओ चेव
सपरिचाराओ अभिमुहाओ विणएणं पंजलिउडाओ पज्जुवासंति ॥ (सू० ३३)

‘मुमदापमुहाओ’ति सुभद्राप्रमुखाः, धारिण्याः सुभद्रेति नामान्तरं सम्भाव्यते, तेनेत्यं निर्देशः, क्वचिद्धारिणीप्पमुहाओ
इत्येतदेव दृश्यते, ‘अंतो अंतेउरंसि ण्हायाओ’ति अन्तः-मध्ये अन्तःपुरस्येत्यर्थः, वाचनान्तरं पुनः सुगममेव, नवरं ‘वाहुयसुम-
यमो रत्थियवद्धमाणपुस्समाणवजयविजयमंगलमएहि अभियुवमाणीओ’ व्याहृतं सुभगं येषां ते व्याहृतसुभगास्ते च ते सौवस्ति-
काथ-स्वस्तिवादका इति समासः, ते च बद्धमानाः-कृताभिमानाः पूष्यमानवाश्च-मागधा इति द्वन्द्वस्तेषां यानि जयविजयेत्या-
दिकानि महल्लयतानि तानि तथा तैः, ‘कप्पापेछेयायरियइयसिरसाओ’ कल्पाकेन-शिरोजबन्धकल्पेन छेकेन-निपुणेनाऽऽचा-
र्येण-अन्तःपुरोचितशिल्पिना शिरांसि-उपचारात् शिरोजबन्धनानि यासां तास्तथा, ‘महया गंधद्वणिं सुयंतीओ’ महतीं गन्धघ्राणिं
मुञ्चन्त्यः, अथाधिकृतवाचना ‘खुआहि’ति कुब्जिकाभिः ‘चेलाहि’ति चेटिकाभिः अनार्यदेशोत्पन्नाभिर्वा युक्ता इति गम्यं, ‘वाम-
णीहि’ अत्यन्तद्वस्त्रदेहाभिः ह्रस्वोन्नतहृदयकोष्ठाभिर्वा ‘वडभियाहि’ति वटभिकाभिर्वक्राधः कायामिः ‘वन्वरीहि’ति नर्वराभिधाना-
नार्यदेशोत्पन्नाभिः, एवमन्यान्यपि षोडश पदानि, ‘णाणादेसीहि’ नानाजनपदजाताभिः, ‘विदेशपरिमंडियाहि’ विदेशः परिमण्डितो

यकामिस्तास्तथा 'विदेसपरिपिडियाहि'ति वाचनान्तरं, तत्र विदेशे परिपिण्डिता-मिलिता यास्तास्तथा ताभिः, 'इंगियचितिय-
पत्थियवियाणियाहि' इङ्गितेन चेतितेन चिन्तितं प्राथितं च वस्तु जानन्ति यास्तास्तथा पाठान्तरे 'इंगियचितियपत्थियमणोगत-
वियाणियाहि' इङ्गितेन चिन्तितप्राथिते मनोगते-मनसि वर्तमाने वचनादिनाऽनुपदेशिते विजानन्ति यास्तास्तथा ताभिः, 'सदेसणे-
वत्थगाहियवेसाहि' स्वदेशनेपथ्यमिव गृहीतो वेपो यकामिस्तास्तथा ताभिः, तथा 'चेडियाचंक्कालचरिसधरक्कुइजमहत्तरंवदपरि-
क्खिवाओ' वर्षधराः-वर्द्धितकाः कञ्चुकिनस्तदितरे च ये महत्तरा-अन्तःपुररक्षकास्तेषां यद्वृन्दं तेन परिशिष्टा यास्तास्तथा,
'णियगपरियाल सद्धिं संपरिवुडाओ'ति निजकपरिवारेण लुप्तवृतीयैकवचनदर्शनात् सार्धे-सह संपरिवृताः-तैर्नैव परिदेष्टिताः 'ठियांड
चेव'ति ऊर्ध्वस्थिता एवेति ॥ ३३ ॥

तत्पुं नं समणे भगवं महावीरे कूणिअस्स भंभसारपुत्तस्स सुभंहाप्पमुद्दाणं देवीणं तीसे अ महत्तिमहां-
लियाए परिसाए इसीपरिसाए मुणिपरिसाए देवपरिसाए अपेगसयाए अपेगसयवदाए अपेगं-
सयवंदपरिवाराए ओहयले अइयले महब्बले अपरिमिअचलवीरियतेयमाहप्पकत्तिजुत्ते सारयनवत्थणियमहु-
रगंभीरक्कोचणिग्घोसंडुभिस्सरे उरेवित्थडाए कंठेऽवट्टियाए स्सिरे समाइण्णाए अगरलाए अमम्मणाए सव्वं-
क्खवरसण्णिवाइयाए पुणरत्ताए सव्वभासाणुगामिणीए सरस्सइए ज्ञेयणणीहारिणा सरंणं अद्धमागहाणं
भासाए भासति अरिहा धम्मं परिकहेइ ।

'तीसे य महद्दमहालियाए' तस्याथ महातिमहत्वाः, गुरुकाणां मध्येऽतिगुरुकाया इत्यर्थः, 'इप्पिपरिसाए'ति पश्यन्तीति

ऋषयस्त एव परिपद-परिहारः ऋषिपरिपत्तस्या अतिशयज्ञानिसाधूनामित्यर्थः, धर्मं कथयतीति योगः, 'मुणिपरिसाए' मौनव-
त्साधूनां वाच्यमसाधूनामित्यर्थः, 'जइपरिसाए'ति यतन्ते चारित्रं प्रति प्रयत्ना भवन्तीति यतयस्तत्परिपदश्रणोद्यतसाधूनाभि-
त्यर्थः, 'अणेगमयवंदपरियालाए' अनेकशतमा-
नानि यानि वृन्दानि तानि परिवारो यस्याः सा तथा तस्याः । किम्भूतो गगवानित्याह--'ओहबले'ति अव्यवच्छिन्नबलः 'अह-
बले'ति अतिशयबलः 'महबले'ति प्रशस्तबलः 'अपरिमियलवीरिपतेयमाहपंकतिजुते' अपरिमितानि-अनन्तानि यानि बला-
दीनि तैर्युक्तो यः स तथा, तत्र बलं-शरीरः प्राणः वीर्यं-जीवप्रभवं तेजो-दीप्तिः साहात्स्यं-महानुभावता कान्तिः-काम्यता,
'सारयनवत्यणियमदुरगंमीरकुंचनिगघोसदुंभुभिस्सरे' शारदं-शरत्कालीनं यन्नवस्तनितं-मेघध्वनितं तदिव मधुरो गम्भीरश्च क्रौञ्च-
निर्घोषवच्च दुन्दुभेरिव च स्वरो यस्य स तथा, किम्भूतया कथया धर्मं कथयतीत्याह--'उरे वित्थडाए' उरसि विस्तृतया उरंसो-
विस्तीर्णत्वात्, मरस्वत्येति योगः, 'कंठेडवड्डियाए' गलविवरस्य वर्तुलत्वात् 'सिरे समाइणाए' मूर्धनि सङ्कीर्णया आयामस्य मूर्ध्ना
स्सलितत्वात् 'अगरलाए'ति सुविभक्ताक्षरतया 'अमम्माणए'ति अनपस्वञ्च्यमानतया 'सध(सुबत्त)कलरसन्निवाइयाए' सुव्यक्तः
अक्षरसन्निपातो-वर्णसंयोगो यस्यां सा तथा तथा 'पुण्णरत्ताए'ति पूर्णा च स्वरकलाभिः रक्ता च-गेयरागादुरक्ता या' सौ' तयो-
तया, कचिदिदं विशेषणद्वयं--'फुडविसयमदुरगंमीरगाहियाए' स्फुटविशदा-अत्यन्तव्यक्ताक्षरा स्फुटविषया वा-स्फुटार्थो-मधुरा-
कोमला गम्भीरा-महती ग्राहिका-अक्लेशेनार्थबोधिका, एतेषां कर्मधारयोक्तस्तथा, 'सबकलरसन्निवाइयाए' सर्वाक्षराणां सन्नि-
पातः-अवतारो यस्यामस्ति सर्वे वाऽक्षरसन्निपाताः--संयोगाः सन्ति यस्यां सा सर्वाक्षरसन्निपातिका तथा, 'संसंसइए' बाण्या

‘जोयणीहारीणा’ योजनातिक्रमिणा स्वरेण ‘अदमागहाए भासाए’चि ‘रसोर्लेशो मार्गध्या’मित्यादि यन्मागधभाषालक्षणं तेना-
परिपूर्णा प्राकृतभाषालक्षणबहुला अर्दमागधीत्युच्यते ।

तेसि सवेसि आरियमणारियाणं अग्गिलाए धम्ममाइक्खइ, साऽविय णं अदमागहा भासा तेसि
सवेसि आरियमणारियाणं अप्पणो सभासाए परिणामेणं परिणमइ, तंजहा-अत्थि लोए अत्थि अलोए
एवं जीवा अजीवा धंघे मोक्खे पुण्णे पावे आसवे संवरे वेयणा णिज्जरा अरिहंता चक्खवद्दी बलदेवा वासुदेवा
नरका केरइया तिरिक्खजोणिआ तिरिक्खजोणिणीओ माया पिया रिसओ देवा देवलोआ सिद्धी सिद्धा
परिणिब्बाणं परिणिब्बुया अत्थि पाणाइवाए मुसावाए अदिण्णादाणे मेहुणे परिग्गहे अत्थि कोहे माणे
माया लोभे जाव मिच्छादंसणसहे ।

‘आरियमणारियाणं’ति आर्यदेशोत्पन्नतदितरराणाम् ‘अप्पणो सभासाए परिणामेणं परिणमइ’चि आर्यादीनामात्मनस्तत्स-
म्बन्धिजीवस्य स्वभाषाया-निजभाषायाः सम्बन्धित्वा परिणामेन-स्वरूपेण परिणमति-वर्तते । यादृशं धर्मं कथयति तदर्थनार्थमाह-
‘तंजहे’त्यादि, ‘अत्थि लोए इत्यादि कल्लणपावए’ इत्येतदन्तं, सुगमं, नवरं लोकः-पञ्चास्तिकायमयः अलोकः-केवलकाशरूपः,
अनयोश्चास्तित्वाभिधानं शून्यवादनिरासार्थं, तन्निरासोपपत्तिश्च ग्रन्थान्तरावगम्या, एवं प्रायेणोत्तरत्रापि, ‘अत्थि जीवा’ अस्तीति
क्रियावचनप्रतिरूपको निपातो बहुवचनार्थो द्रष्टव्यः, इदं च लोकायतमतनिषेधार्थमुक्तम्, ‘अत्थि अजीव’चि पुरुषाद्रेतादिवाद-

१ श्रीसिद्धैर्मशब्दानुशासने तु ८-४-२८८ तमं सूत्रं ‘रसोर्लेशो’ इति, तत्र मागध्यामित्यस्यानुवृत्तेर्लोभात् ।

निषेधार्थम्, 'अत्थि वंधे अत्थि मोक्खे'ति बन्धः कर्मणा जीवस्य मोक्षः सकलकर्मवियोगः तस्यैव, एतच्च द्वयं "संसरति बध्यते मुच्यते च नानाश्रया प्रकृतिरेव, नात्मे"त्येवंविधसाहच्यमतनिषेधार्थमिति, 'अत्थि पुण्णे अत्थि पावे'ति पापमेवापचीयमानमुपचीयमानं च सुखदुःखनिवन्धनं न पुण्यं कर्मास्ति, पुण्यमेव चोपचीयमानमपचीयमानं च सुखदुःखहेतुर्न पापमस्तीत्येवंविधवाद-निरासार्थमुक्तं जगद्विचित्र्यनिवन्धनकेवलस्य भाववादनिरासार्थं वा, 'अत्थि आसवे अत्थि मंघरे' कर्मवन्धहेतुराश्रयः आश्रयनिरोधः संवरः, एतच्च वन्धमोक्षयोर्निष्कारणत्वप्रतिषेधार्थं वीर्यप्राधान्यख्यापनार्थं वा, 'अत्थि वेयणा अत्थि णिज्जरा' वेदना-कर्मणोऽनुभवर्न पीडा वा निर्जरा-देशतः कर्मक्षयः, एतच्च नाशुक्तं क्षीयते कर्मेत्येतत्प्रतिपादनार्थम्, अर्हदादिचतुष्कमचाभिधानं तु तद्वृत्तनातिशायित्वमश्रद्धतां तच्छूद्धोत्पादनार्थं, नरकनैरायिकास्तित्वप्रतिपादनं च प्रमाणाग्राह्यत्वात्ते न सन्तीति मतनिषेधार्थं, तिर्यगाद्यस्तित्वप्रतिपादनं तु प्रत्यक्षप्रमाणस्य भ्रान्तत्वात् कुत्रासनाजन्योऽयं तिर्यगादिप्रतिभासो न तत्सत्तानिवन्धन इति ये मन्यन्ते तन्मतनिषेधार्थं, मातापितृसचाभिधानं तु ये मन्यन्ते-योऽयं मातापितृव्यपदेशः स जनकत्वकृतो जनकत्वाच्च यूक्ताकृतिगण्डोलकादीनप्याश्रित्य स स्यात्, न चैवं, तस्मान्न वास्तवो मातापितृव्यवहार इति, तन्मतनिरासार्थं, निरासश्च जनकत्वे समानेऽप्युपकारित्वकृतस्तद्व्यपदेश इति, तथा ये मन्यन्ते अतीन्द्रियार्थद्वयशरो न सम्भवन्ति, रागादिमन्वात्पुरुषाणाम्, असदादिचदिति तन्मतनिरासार्थमपिसचाभिधानं, तन्निरासश्च चन्द्रोपरागादिज्ञानानामधिसंवाददर्शनमिति, देवाद्यस्तित्ताभिधानं च ये मन्यन्ते-न सन्ति देवादयोऽप्रत्यक्षत्वात्, तन्मतव्युदासार्थं, तत्र सिद्धिः-ईषत्प्राग्भारा निष्ठितार्थता वा सिद्धास्तु-तद्वन्तः परिनिर्वाणं-कर्मकृतसन्तापोपशान्त्या सुस्थत्वं परिनिर्वृतास्तु-तद्वन्तः, तथा ये मन्यन्ते-प्राणातिपातादयो न वन्धमोक्षहेतवो भवन्ति, वन्धनीयस्य

मोचनीयस्य च जीवस्याभावात्, तन्मतनिषेधार्थम् 'अत्थि पाणाइवाए' इत्याद्युक्तं, केवलमत्र सूत्रे चन्धमोक्षहेतुरिति वाक्यशेषो दृश्यः, इह च यावत्करणादिदं दृश्यं—'पेजे दोसे कलहे अन्धक्खणे पेसुन्ने परपरिवाए अइरई मायामोसे'ति तत्र पेजेजेत्ति—प्रेमानभिव्यक्तमायालोभव्यक्तिकमभिष्वङ्गमात्रं 'दोसे'ति द्वेषः अनभिव्यक्तक्रोधमानव्यक्तिकमप्रीतिमात्रं कलहो—राटिः अभ्याख्यानम्—असदोपायोपणं पैशून्यं—प्रच्छन्नं सदोषाविकरणं परपरिवादो—विप्रकीर्णं परेषां गुणदोषवचनम् 'अइरई'ति अरतिः—अरतिमोहनीयोदयाचिचोद्वेगस्तत्फला रतिः—विषयेषु मोहनीयाच्चित्ताभिरतिः अरतिरतिः 'मायामोसि'ति तृतीयकपायद्वितीयाश्रयोः संयोगः, अनेन च सर्वसंयोगा उपलक्षिताः, अथवा वेपान्तरभाषान्तरकरणेन यत्परवच्चनं तन्मायामृषावाद इति, 'मिच्छादंसणसहे'ति मिथ्यादर्शनं शल्यमिव विविधव्यथानिवन्धनत्वात् मिथ्यादर्शनशल्यं ।

अत्थि पाणाइवायवेरमेणे सुसावायवेरमेणे अदिण्णादाणवेरमेणे मेहुणवेरमेणे परिगहवेरमेणे जाव मिच्छादंसणसह्यविवेगे सव्वं अत्थिभावं अत्थित्ति चयति, सव्वं णत्थिभावं णत्थित्ति चयति, सुचिण्णा कम्मा सुचिण्णफला भवंति, दुचिण्णा कम्मा दूचिण्णफला भवंति, कुसइ पुण्णपावे, पचायंति जीवा, सफले कल्लाणपावए । धम्ममाइक्खइ—इणमेव णिगंगे पावयणे सव्वे अणुत्तरे केवलए संसुद्धे पडिपुण्णे णेआउण सद्धकत्तणे सिद्धिमग्गे सुत्तिमग्गे णिवाणमग्गे णिज्जामग्गे अवितहमविसंधि सव्वदुक्खप्पहीणमग्गे इहट्ठिआ जीवा सिज्झंति बुज्झंति मुचंति परिणिवायंति सव्वदुक्खणमंतं करंति ।

'पाणाइवायवेरमेणे' इत्यादौ तु तत्सत्ताभिधानम् अप्रमादस्य सर्वथा कर्तुमशक्यत्वे तदसम्भव इत्येतन्मतनिषेधार्थं, किं बहूना ?

‘गवमन्त्रिमायं’ति अस्तीतिक्रियायुक्तो भागोऽस्तिभावस्तं, नास्तीविनयानिगन्धनभूतो भावो नास्तिभावोऽस्तं, ‘सुचिण्णा कम्म’ति सुचरिणानि तपःप्रभृतीनि कर्माणि-क्रियाः ‘सुचिण्णफल’ति सुचरितं-सुचरितहेतुत्वात् पुण्यकर्मवन्धादि तदेव फलं येषां तानि तथा, शुभफलानीत्यर्थः, न निष्फलानि नाप्यशुभफलानीति हृदयम्, एवं विपर्ययवाक्यमपि, ततश्च ‘फुसइ पुण्णपावे’ वध्नाति जीनः शुभाशुभं कर्म सुचरितेतरक्रियाभिः, ततः ‘पद्यायंति’ति जीनाः प्रत्याजायन्ते-उत्पद्यन्ते, न पुनः ‘भस्सीभूतस्य शान्तस्य, पुनरागमनं दूतः ?’ इत्येतदेव नास्तिकजननं सत्यं, ततश्चोत्पत्तो मत्यां ‘मफले कछाणपायए’ सौभाग्यादीतरनिबन्धनत्वात् फलवच्छुभा-शुभं कर्मेति । प्रज्ञारान्तरेण भगवतो धर्मप्ररूपणां दर्शयन्नाह-‘धम्ममाइकसइ इत्यारि पडिरूवे इत्येतदन्तम्’, इदं च व्यक्तं नगरम् ‘इदमेव’ प्रत्यक्षं ‘णिगंघे पायपणे’ नैर्ग्रन्थं प्रचनं-जिनशासनं ‘मचे’ सद्भवो हितम् ‘अणुत्तरे’ नेतः प्रधानतरमन्यदस्तीत्यर्थः ‘केयले’ अद्वितीयं केवलप्रती(णी)तं न अनन्तं वा-अनन्तार्थविषयत्वात् ‘पडिपुण्णे’ प्रतिपूर्णमन्यग्रन्थत्वादीभिः प्रचनगुणैः ‘संशुद्धे’ कपादिभिः शुद्धं सुवर्णमित्र निर्दोषं गुणपूर्णत्वात् ‘गेयाउए’ नैयायिकं-न्यायानुगतं प्रमाणावाधितमित्यर्थः, ‘सल्लरुत्तणे’ मायादि-शून्यकर्तनं, तद्भाषितानां हि भावशल्यानि व्यग्रच्छेदमायान्तीति ‘सिद्धिमग्गे’ निष्ठितार्थत्वोपायः ‘सुचिमग्गे’ सुक्तेः-सकलकर्म-वियोगस्य हेतुः अथवा मुक्तिः-निर्लोभता मार्गो यस्य प्राप्तः तन्मुक्तिमार्गं ‘णिजाणमग्गे’ निर्याणस्य-अनाद्युचिकगमनस्य मार्गो-हेतुः, ‘णिगमग्गे’ निर्याणस्य-सकलसन्तापरहितत्वस्य पन्थाः ‘अवितहं’ सद्भूतार्थं ‘अनिसंघि’ अविरुद्धपूर्वापरघट्टनं ‘सवदुक्खप्प-दीणमग्गे’ सरुलदुःखप्रशयस्य पन्थाः अथवा मर्णाणि दुःखानि प्रहीणानि यत्र सन्ति स तथा स मार्गः-शुद्धिर्यत्र तत्तथा, अत एव ‘शब्धिग्या जीवा सिज्जांति’ विशेषतः सिद्धिमगनयोग्या भवन्ति अणिमादिमहासिद्धिप्राप्ता वा भवन्ति ‘बुज्झंति’ केवलज्ञानप्राप्ता

‘युवन्ति’ भवोपग्राहिकमांशापगमात् ‘परिणिवायन्ति’ कर्मकृतसकलसन्तापविरहात्, किमुक्तं भवतीत्यत आह—सर्वदुःखक्षणमन्तं करोति ।
एगच्चा पुन एगे भयंतारो पुष्वकम्मावसेसेणं अणणयेरसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवन्ति, महद्दु-
एसु जाव महासुखेसु दूरंगइएसु चिरट्ठिईएसु, ते णं तत्थ देवा भवन्ति महद्दुणी जाव चिरट्ठिईआ हारवि-
राइयवच्छा जाव पभासमाणा कप्पोवगा गतिकट्ठाणा आगमेसिभद्दा जाव पडिरूवा, तमाइक्खइ एवं
खलु चउहिं ठाणेहिं जीवा णेरइअत्ताए कम्मं पकरन्ति, णेरइअत्ताए कम्मं पकरन्ति, तंजहा-
महारंभयाए महापरिगहयाए पंचिंदियवहेणं कुणिमाहारेणं, एवं एणं अभिलावेणं तिरिक्खजोणिएसु माइ-
ल्लयाए निअडिछाए अलिअवयणेणं उक्कंचणयाए वंचणयाए, मणुस्सेसु पगतिभइयाए पगतिविणीतताए
साणुक्कोसयाए अमच्छरियताए, देवेसु सरागसंजमेणं संजमासंजमेणं अकामणिज्जराए चालतवोकम्ममेणं तमा-
इक्खइ—जह् णरगा गम्मन्ति जे णरगा जा य वेयणा णरए । सारीरमाणसाइं दुक्खाइं तिरिक्खजोणीए ॥१॥
माणुस्सं च अणिचं वाहिजरामरणवेयणापउरं । देवे अ देवलोए देविंहुं देवसोक्खाइं ॥ २ ॥ णरगं तिरिक्ख-
जोणिं माणुसभावं च देवलोअं च । सिद्धे अ सिद्धवसाहिं छज्जीवणिं परिक्कहेइ ॥ ३ ॥ जह् जीवा वज्झन्ति
सुचन्ति जह् य परिकलिस्सन्ति । जह् दुक्खाणं अंतं करन्ति केई अपडियद्धा ॥ ४ ॥ अट्ठदुहट्ठियचित्ता जह्
जीवा दुक्खसागरसुविंति । जह् वेरगसुवगया कम्मसमुग्गं विहाडन्ति ॥ ५ ॥

‘एगच्चा’ एकार्चा—एका अर्चा—मनुष्यतनुर्भाविनी येषां ते तथा, ते पुनरेके केचन ‘भयंतारो’ति भदन्ताः—कल्याणिनः

भक्तारो वा-नैर्ग्रन्थप्रवचनस्य सेनयितारः पूर्वकर्माविशेषेण 'अणयरेसु देवलोएसु'ति अन्यतरदेवानां मध्य इत्यर्थः, 'महद्विएसु' इह यावत्करणादिदं दृश्यं-'महज्जुइएसु महाबलेसु महायसेसु महाणुभागेसु'ति, व्याख्या च प्राग्वत्, 'दूरंगइएसु'ति अ(नुत्तरा)ज्यु-तान्तदेवलोरुगतिकेधित्यर्थः 'हारविराइयवच्छा' इह यावत्करणादिदं दृश्यं-कडयतुडियथंभियभुया अंगयकुंडलमट्टगंडयलकणपी-दुधारी विचिचहत्याभरणा दिव्वेणं संघाएणं दिव्वेणं संठाणेणं दिव्वाए इडुए दिव्वाए पभाए दिव्वाए छापाए दिव्वाए अघीए दिव्वाए तेएणं दिव्वाए लेमाए दस दिसाओ उज्जीवेमाणा' इति व्याख्या चासुखवर्णकवद् दृश्यं, 'कप्पोवग'ति कल्पो-पगा-देवलोकजाः 'आगमेसिभद्'ति आगमिष्यद्-अनागतकालभावि भद्रं-कल्याणं निर्वाणलक्षणं येषां ते तथा, इह यावत्करणा-दिदं दृश्यं-'पासाईया दरिसणिज्जा अभिरूव पडिरूव'ति व्याख्या प्राग्वदेवेति, निर्ग्रन्थप्रवचनफलवक्तव्यतां निगमयन्नाह-'तमा-इक्खइ'ति तत्प्रवचनफलमिति । अथ प्रकारान्तरेण धर्ममाह-'एवं खल्वित्यादि बालतवोकम्मेण'मित्येतदन्तं, व्यक्तमेव, नवरं 'एव'मिति वक्ष्यमाणेन प्रकारेण, खलुवविपालङ्कारे, 'कुणिमाहारेणं'ति कुणिमं-मांसं, 'उक्कंचणयाए वंचणयाए'ति उत्कञ्चनता मुग्धवञ्चनप्रवृत्तस्य समीपवर्तिविदग्धचित्तरक्षार्थं क्षणमव्यापारतयाऽवस्थानं वञ्चनता-प्रतारणं 'पगइभद्वाए'ति प्रकृतिभद्रकता स्वभावत एवापरोपतापिता 'साणुक्कोसयाए'ति सानुक्कोशता-सदयता 'तमाइक्खइ'ति तं धर्ममाख्यातीति धर्मकथानिगमनम् । अथोक्तधर्मदेनानामेव सन्निवेशां दर्शयन्नाह-'जह णरगा गम्मन्ती'त्यादिगाथापञ्चकं, व्यक्तं, नवरं यथा नरका गम्यन्ते तथा परि-कथयतीति सर्वत्र क्रियायोगः, 'नरगं चे'त्यादि गाथा उक्तसद्वाहिकेति, तथा 'अट्टा अट्टियचित्ता' इति आर्ताः-शरीरतो दुःखिता

१ एष एव चेत् पाठस्तदाऽहमिन्द्रेषु तारतम्याभावात् तेषां तत्थेत्यादिना च तदुक्तेरसंगतिः स्यादिति ।

अद्वित्यचित्ताः-श्रीकादिपीडिताः आर्ताद्वा-ध्यानविशेषादार्तिचित्ता इति, 'अद्विगियद्वियचित्ति'ति पाठान्तरं, तत्र आर्तेन नितराप-
दितम्-अनुगतं चित्तं येषां ते तथा, 'अद्विद्विद्वियचित्ते'ति वा आर्तेन दुःखादितं चित्तं येषां ते तथा ।

जहा रागेण कडाणं कम्ममाणं पावगो फलविवागो जह य परिहीणकम्मा सिद्धा सिद्धालयमुचिंति, तमेव
धम्मं दुबिहं आहक्खह, तंजहा-अगारधम्मं अणगरधम्मं च, अणगरधम्मो ताव इह खलु सवओ सव-
त्ताए मुंढे भविता अगारातो अणगारियं पवयइ सवाओ पाणाइचायाओ वेरमणं मुसावाय० अदिण्णा-
दाण० मेहुण० परिग्गह० राईभोयणाउ वेरमणं अयमाउसो ! अणगरसामइए धम्मे पणत्ते, एअस्स
धम्मस्स सिक्खाए उवट्टिए निग्गंथे वा तिग्गंथी वा चिहरमाणे अणाए आराहए भवति ।

वाचनान्तरे गाथाः क्रमान्तरेणाधीयन्ते, तदन्ते च 'एवं खलु जीवा निस्सीले' त्याद्यधीयते, तत्र शीलं-महाव्रतरूपं, समा-
धानमात्रं वा 'गिधय'ति व्रतानि-अनुव्रतानि 'गिग्गुण'ति गुणा-गुणव्रतानि 'निम्मे'ति निर्मर्यादा मर्यादा च-गम्यागम्यादि-
व्यवस्था 'गिण्णचक्ख्वाणपोमहोवचासा' तत्र त्रत्याख्यानं-पौरुष्यादि पौषवः-अष्टम्यादिपर्वदिनं तत्रोपवसनं पौषधोपवापः, 'अक्को-
द'ति क्रोधोदयाभावात् 'गिक्कोद्वा' उदयप्राप्तक्रोधस्य विफलताकरणात्, अत एव 'छीणक्कोद्वा' क्षपितक्रोधाः एवं मानाद्यभिला-
षका अपि 'अणुपुवेणं' 'अणमिच्छमीससम्म'मित्यादिना क्रमेण । अथाधिकृतवाचना-'इह खलु' इहैव मर्त्यलोके 'सव्वओ' सव्व-
चाए'ति सर्वतो द्रव्यतो भावतथेत्यर्थः, सर्वोत्तमा-सर्वान् क्रोधादीनास्मपरिणामानाश्रित्येत्यर्थः, एते च सुण्डो भूत्वेत्यस्य
विशेषेण अनगारिसां प्रव्रजितस्येत्येवस्य वा, 'अयमाउसो'ति अयमायुष्मन् ! 'अणगरसामइए'ति अनगाराणां समये-समाचारे

सिद्धान्ते वा भवो अनगारसामायिकः अनगारसामायिकं वा 'सिक्खाण' शिक्षायाम्—अभ्यासे 'आणाए'ति आज्ञया विहरन् आराधको भवति ज्ञानादीनाम्, अथवा आज्ञाया—जिनोपदेशस्याराधको भवतीति ।

अगारधम्मं दुवालसविहं आइक्खइ, तंजहा—पंच अनुब्बयाहं तिणिण गुणवयाहं चत्तारि सिक्खावयाहं, पंच अनुब्बयाहं, तंजहा—धूलाओ पाणाइवायाओ वेरमणं धूलाओ मुसावायाओ वेरमणं धूलाओ अदिन्नादाणाओ वेरमणं सवारसंतोसे इच्छापारिमाणे, तिणिण गुणवयाहं तंजहा—अणत्थदंडवेरमणं दिसिच्चयं उवभोगपरिभोगपरिमाणं, चत्तारि सिक्खावयाहं, तंजहा—सामाहं देसावगासिपं पोसहोववासे अतिहिसंयअस्स विभागे, अपच्छिमा मारणंतिआ संलेहणाजूसणाराहणा अयमाउसो ! अगारसामइए धम्मेषणत्ते, अगार धम्मस्स सिक्खाण उवट्टिए समणोवासए समणोवासिआ वा विहरमाणे आणाइ आराहए भवति ॥ (सू० ३४) ॥

'अपच्छिमा मारणन्तिआ संलेहणाजूसणाराहणा' अपच्छिमंति—अकारस्यामङ्गलपरिहारार्थत्वात्पश्चिमा—पश्चात्कालभाविनी अथ एव मारणान्तिकी मरणरूपे अन्ते—अवसाने भवा मारणान्तिकी संलेखना—फायस्य तपसा कृशीकरणं तस्याः जूयणा—सेवा संलेखनाजूयणा आराधना—ज्ञानादिगुणानां विशेषतः पालना ॥ ३४ ॥

तए णं सा महत्तिमहालिया मणूसपरिसा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठतुट्ठावहिअया उट्ठाए उट्ठेति, उट्ठाए उट्ठित्ता समणं भगवं महावीरं तिवखुत्तो आयाहिणं

पयाहिणं करेह २ ता वंदति णमंसति वंदित्ता णमंसित्ता अत्येगइआ मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पवइए, अत्येगइआ पंचाणुवइयं सत्तसिक्खावइअं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवण्णा, अवसेसा णं परिस्ता समणं भगवं महावीरं वंदति णमंसति वंदित्ता णमंसित्ता एवं वयासी-सुअक्खाए ते भंते ! णिगंगे पावयणे एवं सुपणत्ते सुभासिए सुवीणीए सुभाविए अणुत्तरे ते भंते ! णिगंगे पावयणे, धम्मं णं आइक्खमाणा तुभे उवसमं आइक्खह, उवसमं आइक्खमाणा विवेगं आइक्खह, विवेगं आइक्खमाणा वेरमणं आइक्खह, वेरमणं आइक्खमाणा अकरणं पावाणं कम्माणं आइक्खह, गत्थि णं अण्णे केइ समणे वा माहणे वा जे एरिसं धम्ममाइक्खत्तए, किमंग पुण इत्तो उत्तरतरं ? एवं वंदित्ता जामेव दिसं पाउन्मूआ तमेव दिसं पडिगया ॥ (सू० ३५) ॥ तए णं कूणिए राया भंभसारपुत्ते समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोचा णिसम्म हट्टुहजावहियए उट्टाए उट्टेइ उट्टाए उट्टित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेति २ ता वंदति णमंसति वंदित्ता णमंसित्ता एवं वयासी-सुअक्खाए ते भंते ! णिगंगे पावयणे जाव किमंग पुण एत्तो उत्तरतरं ? एवं वंदित्ता जामेव दिसं पाउन्मूए तामेव दिसं पडिगए ॥ (सू० ३६) ॥ तए णं ताओ सुभदापमुहाओ देवीओ समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोचा णिसम्म हट्टुहजावहियाओ उट्टाए उट्टित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेन्ति २ ता वंदति णमंसति वंदित्ता णमंसित्ता एवं वयासी-सुअक्खाए ते भंते !

शिगंगये पावयणे जाच किमंग पुण इत्तो उत्तरतरं ! एवं वदिता जामेव दिंसि पाउब्भूआओ तामेव दिंसि पडिगयाओ । समोसरणं सम्मत्तं ॥ (सू० ३७) ॥

‘महइमहालिया महचपरिस्सि’चि महातिमहती-अतिगरीयसी महत्परित्-महच्चोपेतसमा मदतां समूह इत्यर्थः, ‘मणूसपरिस्सि’चि तु व्यक्तमेव, ‘सोचा निम्मम’चि थुत्वा-आकर्ष्य निशम्य-अवधारयति ‘उट्ठाए उट्ठइ’चि उत्थया-कायस्योर्ध्वभगनेन ‘सुयक्खाए’चि सुष्ठु आख्यातं सामान्यभणनतः ‘सुपण्णत्ते’ सुष्ठु प्रज्ञप्तं विशेषभणनतः ‘सुभासिए’ सुभाषितं वचनव्यक्तिवतः सुविणीए’ सुविनीतं शिष्येषु सुष्ठु विनियोजितं ‘सुभासिए’ सुष्ठु भावितं-तत्प्रभणनात् ‘उवसमं आइक्खइ’चि क्रोधादिनिरोधमित्यर्थः, ‘पिवे-गं’ति बाह्यप्रत्ययागमित्यर्थः, ‘वेरमणं’ति मनसो निवृत्तिं ‘धर्मम्’ उपशमादिरूपं ब्रूथेति हृदयं, ‘नरिथ णं’ति न प्रभवति-न शक्नो भवति ‘आइक्खित्तए’चि आख्यातुं, ‘किमंग पुण’चि अङ्गेत्यामन्त्रणे, किं पुनरिति विशेषघोतनार्थः, ‘उत्तरतरं’ प्रधानतरं ‘जामेव

दिसं पाउब्भूया’ यस्या दिशः सकाशात् प्रकटीभूता-आगतेत्यर्थः, समवसरणवर्णकः॥ ३५-३६-३७ ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेठ्ठे अंतेवासी इंदभूई नामं अणगारे गोयम-सगोत्तेणं सत्तुस्सेहे समचउरंससंठाणसंठिए चट्ठोसहनारापसंधपणे कणगपुलकनिगघसपम्हगोरे उग्गतत्वे दित्तत्वे तत्तत्तत्वे महात्तत्वे घोरत्तत्वे उराले घोरे घोरगुणे घोरतवस्सी घोरवंभचेरवासी उच्छट्ठसरीरे संखित्त-विउलत्तेअलेस्से समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते उडुंजाणू अहोसिरे झाणकोटोवगए संजमेणं तवसा अण्णणं भावेमाणे बिहरसि ।

‘तेषां कालेण’मित्यादि व्यक्तं, नवरं ‘समुत्सेहे’ति सप्तहस्तीच्छ्रयः, विशेषणद्वयं त्वागमसिद्धं, ‘कणगपुलगनिगसप्तमहगोरे’
कनकस्य-सुवर्णस्य पुलको-लवस्तस्य यो निरुपः-कपपटे रेखालक्ष्यस्तथा पम्हति-पद्मगर्भस्तद्गौरी यः स तथा, बृद्धव्याख्या
तु कनकस्य न लोहादेर्यः पुलकः-सारो वर्णतिशयस्तत्प्रधानो यो निरुपो-रेखा तस्य यत्पक्ष्म-चद्रुलत्वं तद्बद्ध यो गौरः स
तथा, ‘उग्रातवे’ उग्रम्-अप्रभृष्यं तपोऽस्येत्युग्रतपाः ‘दित्ततवे’ दीप्तदुताग्रत इव कर्मवतदाहकत्वेन उल्लतेजः तपो यस्य स
तथा, ‘तत्ततवे’ तप्तं-त्तायितं तपो येन स तप्ततपाः, एवं तेन तत्तत्तप्तं येन कर्मणि सन्ताप्य तेन तपसा स्वात्माऽपि तपोरूपः
सन्तापितो, यत्तोऽन्यस्यास्पृश्यमिव जातमिति, ‘महातवे’ महातपाः प्रशुस्ततपाः बृहत्तपा वा ‘ओराले’ति मीमः कथम् ?-अतिक्रष्टुं
तपः कुर्वन् पार्श्ववर्तिनामल्पसत्त्वानां भयानको भवति, अपरस्त्राह-‘ओराले’ति उदारः-प्रधानः ‘घोर’चि घोरो-निर्वृणः परीपहे-
न्द्रियरूपायाख्यानां रिपूणां विनाशो कर्तव्ये, अन्ये त्वात्मनिरपेक्षं घोरमाहुः, ‘घोरगुणो’ घोराः-अन्यैर्दुरनुचरा गुणाः-मूलगुणादयो
यस्य स तथा, ‘घोरतवस्सी’ घोरैस्तपोमिस्तपस्वी ‘घोरंभचेरवासी’ घोरं-दारुणमल्पसत्त्वैर्दुरनुचरत्वाद्यद् ब्रह्मचर्यं तत्र वस्तुं शीलं
यस्य स तथा, ‘उच्छृङ्खरीरे’ उच्छृङ्खलम्-उद्धितमिवोद्धतं शरीरं येन तत्संस्कारत्यागात् स तथा, ‘संखिचविउलतेपलेस्से’ संक्षिप्ता-
शरीरान्तर्लोना विपुला च विस्तीर्णा अनेकयोजनप्रमाणक्षेत्राऽऽश्रितवस्तुदहनसमर्थत्वात् तेजोलेख्या-विशिष्टतपोजन्यलब्धिविशेष-
प्रभगा तेजोज्वाला यस्य स तथा, ‘ऊर्ध्वजाणू’ शुद्धपृथिव्यासनवर्जनात् औपग्रहिकनिराद्याया अभावाच्च उत्कुटुकासनः सन्नपदिश्यते,
ऊर्ध्वं जानुनी यस्य स ऊर्ध्वजातुः, ‘अदोसिरे’ अधोमुखो नोर्ध्वं तिर्यग्वा नि(वि)क्षिप्तदृष्टिरिति भावः, ‘ह्याणकोटोवगण’ ध्यानमेव
कोटो ध्यानकोटुलमुपगतो यः स तथा, यथा हि कोटुके धान्यं प्रक्षिप्तमविप्रकीर्णं भवत्येवं स भगवान् धर्मध्यानकोटुकमनुप्रवि-

शेन्द्रियमनास्यधिकृत्य संवृतात्मा भवतीति भावः ।

तए नं से भगवं गोअमे जायसंहे जायसंसए जायकोऊहले उपपणसंडे उपपणसंसए उपपणकोऊहले उष्टेइ संजायसंडे मंजायसंसए संजायकोऊहले समुपपणसंडे समुपपणसंसए समुपपणकोऊहले उष्टाए उष्टेइ उष्टाए उष्टिता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छति तेणेव उवागच्छिता समणं भगवं महावीरं तिग्वुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेति तिक्वुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेत्ता वंदति णमंसति वंदित्ता णमंसित्ता णचासण्णे णाइदूरे सुस्सुसमाणे णमंसमाणे अभिसुहे विणएणं पंजलिउडे पज्जुवासमाणे एवं वयासी ।

‘जायसंडे’ जाता-प्रवृत्ता श्रद्धा-इच्छाऽस्येति जातश्रद्धः, क ?-वक्ष्यमाणानां पदार्थानां तत्परिज्ञाने, ‘जायसंसए’ जातः संशयोऽस्येति जातसंशयः, संशयस्तन्निर्द्धारितार्थं ज्ञानमुभय(विरोधि)यस्त्वंज्ञानलभितया प्रवृत्तं, स त्वेवं तस्य भगवतो जातः, यथा- श्रीमन्महावीरमर्द्धमानस्यामिना प्रथमाङ्गप्रथमश्रुतस्कन्धप्रथमाध्ययने प्रथमोद्देशके आत्मन उपपात उक्तः, स किमसत एवात्मनः उत सतः परिणामान्तरापरितरूपः, ‘जायकोऊहले’ जातं कुतूहलं-कौतुकं यस्य स तथा, कीदृशमुपातं भगवान्वक्ष्यतीत्येतरूप-जातश्रवणौत्सुक्य इत्यर्थः, ‘उपपवसंडे’ प्रागभूता उत्पन्ना श्रद्धा यस्य स उत्पन्नश्रद्धः, अथोत्पन्नश्रद्धत्वस्य जातश्रद्धत्वस्य च कोऽर्थभेदो ?, न कश्चिद्, अयं किमर्थं तत्प्रयोगः ?, उच्यते, हेतुत्वप्रदर्शनार्थः, तथाहि-उत्पन्नश्रद्धताजातश्रद्धः प्रवृत्तश्रद्ध इत्यर्थः, ‘संजायसंडे’ इत्यादौ च संशब्दः प्ररूपीदिवचनः, अपरस्त्वाह-जाता श्रद्धा प्रवृत्तं यस्य स जातश्रद्धः, कथं जातश्रद्धो ?, यस्माजातसंशयः, कथं संशयः अजनि ?, यस्मात् प्राक्कुतूहलं-किंविधो नामायमुपपातो भविष्यतीत्येतरूपमित्येष तावदवप्रदः,

एवमुत्पन्नसञ्जातसमुत्पन्नश्रद्धादय ईहापायधारणाभेदेन वान्या इति, उपोद्घातग्रन्थो व्याख्यातः।

जीवे णं भंते ! असंजए अविरए अप्पडिहयपच्चखायपावकम्मे सकिरिए असंबुढे एगंतदंढे एगंतयाले एगंतसुत्ते पावकम्मं अण्हति ? हंता अण्हति ? जीवे णं भंते ! असंजअअविरअअप्पडिहयपच्चखायपावकम्मे सकिरिए एगंतदंढे एगंतयाले एगंतसुत्त मोहणिज्जं पावकम्मं अण्हति ? हंता अण्हति ? जीवे णं भंते ! मोहणिज्जं कम्मं वेदेमाणे किं मोहणिज्जं कम्मं बंधइ ? वेअणिज्जं कम्मं बंधइ ? गोयमा !, मोहणिज्जं कम्मं बंधइ वेअणिज्जं कम्मं बंधति, णणत्थ चरिममोहणिज्जं कम्मं वेदेमाणे वेअणिज्जं कम्मं बंधइ णो मोहणिज्जं कम्मं बंधइ ३। जीवे णं भंते ! असंजए अविरए अप्पडिहयपच्चखायपावकम्मे सकिरिए असंबुढे एगंतदंढे एगंतयाले एगंतसुत्ते ओसणतसपाणघाती कालमासे कालं किचा निरइएसु उववज्जंति ?, हंता उववज्जंति ४। जीवे णं भंते ! असंजए अविरए अप्पडिहयपच्चखायपावकम्मे इओ चुए पेचा देवे सिया ?, गोअमा ! अत्येगइया देवे सिया अत्येगइया णो देवे सिया, से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चइ-अत्येगइआ देवे सिया अत्येगइआ णो देवे सिया ?, गोयमा ! जे इमे जीवा गामागरणयरणिगमरायहाणिखेहकब्बडमंडवदोणसुहपट्टणासमसंवाहसणिवेसेसु अकामतण्हाए अकामच्छुहाए अकामचंभचेरवासेणं अकामअण्हणकसीयायवंदसमसगसेअजल्लमल्लपंकपरितावेणं अप्पतरो वा सुज्जतरो वा सुज्जतरो परिकिलेसंति अप्पतरो वा सुज्जतरो वा कालं अप्पाणं परिकिलेसित्ता कालमासे कालं किचा अण्णतरेसु बाणमंतरेसु देवलो-

नस्तु देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तहि तेसि गती तहि तेसि ठिती तहि तेसि उववाए पण्णत्ते ।

अथाभिधिस्तितोपपातस्य कर्मबन्धपूर्वकत्वात् कर्मबन्धप्ररूपणायाह—‘जीवे ण’मित्यादि, ‘असंजयअविरयअप्यदिहयपब-
बुलायपापकम्मे’ असंयतः—असंयमवान् अविरतः—तपसि न विशेषेण रतः, अथवा कम्मादसंयतो ? यस्मादविरतो—विरतिव-
ज्जितः, तथा न प्रतिहतानि—मम्यस्यप्राप्त्या हस्वीकृतानि प्रत्याख्यातानि च—सर्वविरतिप्रतिपत्तितः प्रतिवेधितानि पापकर्मणि—
ज्ञानावरणादीनि चेन स तथा, अथवा प्रतिहतानि अतीतकालकृतानि निन्दाद्वारेण प्रत्याख्यातानि अनागतकालमाधीनि निवृत्तितः
पापकर्मणि—प्राणातिपातादिपापक्रिया येन स तथा, तन्निषेधेनाप्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्म, ततः पूर्वपदाभ्यां सह कर्मधारयः,
अत एव ‘सकिरिए’ सक्रियः—कायिकयादिक्रियायुक्तः ‘असंबुडे’ असंयतः—अनिरुद्धेन्द्रियः ‘एगंतदंडे’ एकान्तेनैव—सर्वथैव दण्ड-
यत्तात्मानं परं वा पापप्रवृत्तितो यः स एकान्तदण्डः, ‘एगंतबाले’ सर्वथा मिथ्यादृष्टिः, अत एव ‘एगंतसुत्ते’ सर्वथा मिथ्यात्व-
निद्रया प्रसुतः ‘पापकर्म’ ज्ञानावरणाद्यशुभं कर्म ‘अण्हाइ’ आस्नोति—आश्रवति वभातीत्यर्थः, हन्तेति कोमलामन्त्रणे श्रत्यवधारणार्थो
वा, ‘अण्हाइ’ति आस्नोत्येव वभात्येवेत्युत्तरं, न ह्यसंयतादिविशेषणो जीवः कस्याश्चिदवस्थायां कर्म न वभातीति १ । तृतीयसूत्रे
‘णण्णत्थ चरिममोहणिजं कम्मं वेदेमाणे वेअणिजं कम्मं बंधइ णो मोहणिजं’ति नन्नत्यत्ति—नवरं केवलमित्यर्थः, चरममोहनीयं
यक्ष्मसम्परायगुणम्यानके लोभमोहनीययक्ष्मकिट्टिकारूपं वेदयन् वेदनीयं वभाति, अयोगिन एव वेदनीयस्याबन्धकत्वात्, न पुन-
मोहनीयं वभाति, यक्ष्मसम्परायस्य मोहनीयायुष्कवर्जानां पण्णामेव प्रकृतीनां बन्धकत्वात्, यदाह—“सत्तविहबंधगा होंति पाणिणो
१ सत्तविधबन्धका भवन्ति प्राणिन आयुर्वर्ज्यानामेव । तथा यक्ष्मसम्परायाः पड्बिबन्धका विनिर्दिष्टाः ॥ १ ॥ मोहायुर्वर्ज्यानां
प्रकृतीनां ते तु बन्धका भणिता ।

आउवञ्जियाणं तु । तद् सुदुमसंपराया छविहंघा विणिदिद्वा ॥ १ ॥ मोहाउयवज्जाणं पयडीणं ते उ वंघगा भणिया” ३ । अया-
मिधित्सितोपपातनिरूपणायाह-‘जीवे ण’ मित्यादि, व्यक्तं, नवरं ‘उस्मणं’ बाहुल्यतः ‘कालमासे कालं किंच’चि मरणावसरे
मरणं विधायेत्यर्थः ४ । ‘इओ जुए पेब’चि इतः स्थानान्तर्यलोकलक्षणाच्युतो श्रष्टः ‘प्रेत्य’ जन्मान्तरे देवः स्यात्, ‘से केण-
ट्ठेण’ति अथ केन कारणेनेत्यर्थः, ‘जे इमे जीव’चि य इमे-प्रत्यक्षासन्नाः जीवाः-पञ्चेन्द्रियतिर्यच्चतुष्पलक्षणाः, ग्रामागरादयः
प्राग्वत्, ‘अकामतण्हाए’चि अकामानां-निर्जराद्यनमिलायिणां सतां तृष्णा-रुद् अकामतृष्णा तथा, एवमन्यत्पदद्वयम्, ‘अकाम-
अण्हाणसीयायवदंसमसगसेयज्झमल्लपंकपरितावेणं’ इह स्वेदः-प्रस्वेदो याति च लगति चेति जल्लो-रजोमात्रं मल्लः-कदिनी-
भूतः पङ्क्तोः-मल एव स्वेदेनार्दीभूतः अस्नानादपस्तु प्रतीताः अस्नानादिभिर्यः परितापः स तथा तेन, ‘अप्पतरो वा सुअतरो
वा कालं’ति श्राकृतत्वेन विभक्तिपरिणामादल्पतरं वा भूयस्तरं वा कालं यावत् ‘अण्णतरोसु’चि बहूनां मध्ये एकतरेषु ‘बाणमंत-
रेसु’चि व्यन्तरेषु देवलोकेषु-देवजनेषु मध्ये ‘तहि तेसिं गइ’चि तस्मिन्-वानमन्तरदेवलोके तेषाम्-असंयतादिविशेषणजीवानां
गतिः-गमनं ‘ठिई’चि अवस्थानम् ‘उववाओ’चि देवतया भवनम् ।

तेसि णं भंते ! देवाणं केवइअं कालं ठिई पणत्ता ? , गौअमा ! दसवाससहस्साइं ठिई पणत्ता, अत्थि णं
भंते ! तेसि देवाणं इड्डी वा जुई वा जसे ति वा बल्ले ति वा कीरिए इ वा पुरिसकारपरिक्खमे इ वा ? , इंता
अत्थि, ते णं भंते ! देवा परलोगस्साराहगा ? , णो तिणट्ठे समट्ठे ५ । से जे इमे गामागरणयरणिगमरायहा-
णिखेइकब्बडमंडबदोणसुहपट्ठणासमसंवाहसण्णिवेसेसु मणुआ भवंति, तंजहा-अंडुजब्बका णिअलब्बट्ठका

हृदिपदका वारगवदका हृत्थच्छिन्नका पायच्छिन्नका कणच्छिन्नका उद्धच्छिन्नका जिम्ब-
च्छिन्नका सीसच्छिन्नका मुखच्छिन्नका मज्झच्छिन्नका वेकच्छिन्नका हियउत्पादियगा गयणुपादियगा
दसणुपादियगा वसणुपादियगा गेवच्छिन्नका तंहुलच्छिन्नका कागणिमंसक्त्वाइयया ओलंबिया लंबि-
अया घंसिअया घोलिअया फाडिअया पीलिअया सूलाइअया सूलमिणका खारवदिया वल्लवदिया
सीहणुच्छियया दवगिगदडिगा पंकोसणका पंके खुत्तका चलयमयका वसट्टमयका गियाणमयका अंतो-
सल्लमयका गिरिपडिअका तदपडिका मरुपडियका गिरिपक्खंदोलिया मरुपक्खंदोलिया
जलपवेसिका जलणपवेसिका विसम्भक्खितका सत्थोवावितका वेहाणसिआ गिद्धपिट्टका कंतारमतका
दुभिक्षलमतका असंक्किलिट्ठपरिणामा ते कालमासे कालं किंचा अणतरेसु द्वाणमंतरेसु वेबलोएसु देवताए
उववत्तारो भवन्ति, तहि तेसि गती तहि तेसि ठिती तहि तेसि उववाए पणत्ते, तेसि णं भंते ! देवाणं
केवइजं कालं ठिती पणत्ता !, गोअमा !, चारसचारसहस्साइं ठिती पणत्ता ! अत्थि णं भंते ! तेसि
देवाणं इड्डी वा जुई वा जसे ति वा पले ति वा वीरिए इ वा पुरिसकारपरिकमे इ वा !, इंता अत्थि, ते णं
भंते ! देवा परलोगस्साराहणा !, णो तिणट्ठे समट्ठे ६ ।

‘इड्डी इ व’चि ऋद्धिः-परिवारादिसम्पत् ‘जुई इ व’चि धृतिः-शरीराभरणादिदीप्तिः, इशब्दो निपातो वाक्यालङ्कारार्थः,
इतिशब्दो वाङ्मयं कृतसन्धिप्रयोग उपप्रदर्शनार्थः, ‘जसे इ व’चि यशः-कृत्यतिः, वाशब्दो विकल्पार्थः, कचित्पठ्यते-‘उड्ढाणे इ

वा कम्मे इ व'चि तत्रोत्थानम्-ऊर्ध्वीभवने कर्म च-उत्क्षेपणादिका क्रिया 'बले इ व'चि बलं शरीरः प्राणः 'वीरिए इ वा' वीर्यं-जीवप्रभवः प्राण एव 'पुनिसक्कारयरिकमे इ व'चि पुरुषकारः-पुरुषाभिमानः स एव निष्पादितफलः पराक्रमः, 'हंते'चि एव-मेवेत्यर्थः, 'ते णं देवा परलोगस्स आराहग'चि ते अकामनिर्जालब्धदेवभा व्यन्तराः 'परलोकस्स'जन्मान्तरस्य निर्वाणसाधना-नुकूलस्य 'आराधका' निष्पादका इति प्रश्नः १, नो इण्ठे'चि नायमर्थः 'समेट्ठे'चि समर्थः-सङ्गत इत्युत्तरम्, अयमभिप्रायो-ये हि सम्यग्दर्शनज्ञानपूर्वकानुष्ठानतो देवाः स्युस्त एवावश्यंतया आनन्तर्येण पारम्पर्येण वा निर्वाणानुक्कलं भवान्तरमावर्जयन्ति, तदन्ये तु साज्याः ५। 'से जे' इत्यादिश्रवणं व्यक्तं, नरं सेशन्दोऽथश्रवणार्थः, अथशन्दशब्द वाक्योपेक्षेपार्यो, ग्रामादयः प्राग्वत्, 'अंबुबद्धग'चि अण्डानि-अन्दुकानि काष्ठमयानि लोहमयानि वा हस्तयोः पादयोर्वा बन्धनविशेषाः 'नियलबद्धग'चि निगडानि-लोहमयानि पादयोर्वन्धनानि 'बडिबद्धग'चि हडिः-खोटकः 'चारगबद्धग'चि चारको-शुसिः 'पुरवच्चिन्नग'चि घुरजो-गलघण्टिका 'मज्झच्चिन्नग'चि मध्य-उदरदेशः 'वइक्कच्चिन्नग'चि उत्प्राटितवृण्णा आकृष्टाण्डा इत्यर्थः, 'तण्डुलच्चिन्नग'चि तण्डुलप्रमाणखण्डैः खण्डिताः शकालेयकमांसा इत्यर्थः, 'वसणुप्पाडियग'चि उत्प्राटितवृण्णा आकृष्टाण्डा इत्यर्थः, 'तण्डुलच्चिन्नग'चि तण्डुलप्रमाणखण्डैः खण्डिताः 'कागणिमंसखाइय'चि काकणीमांसानि तद्देहोद्भूतश्लेष्ममांसं खण्डानि तानि स्वादिताः 'उल्लंबियग'चि अवलम्बितकाः-रज्ज्वा वद्धा (ध्वजा) गर्वादाववतारिताः, उल्लम्बितपर्यायास्तु नैते भवन्ति, उल्लम्बितानां वैदायसिकशब्देन वक्ष्यमाणत्वादिति, 'लंबियग'चि लम्बितकाः-तरुशाखायां बाह्वी वद्धाः 'वंसियग'चि घर्षितकाशन्दनमिव द्यपि 'चोलियय'चि घोलितका दधिघट इव पट इव वा 'फालियय'चि स्फालितकाः कुठारेण दारु-अटकवद्धा, पुस्तकान्तरे 'पीलियग'चि पीडितका यन्त्रैरिक्षुबदिति 'सुलाइयग'चि

शूलाचित्काः शूलिकाप्रोक्ताः 'मूलभिन्नग'ति मूलकोपरि निर्गतशूलिकाः 'स्वारवत्तिय'ति क्षारेण क्षारे वा तोषकतलसमादिनिभि-
तमक्षक्षारे वर्तिता-वृत्ति कारिताः तत्र क्षिता इत्यर्थः, क्षारपात्र वा कृताः--क्षारपात्रिताः तं भोजितास्तस्य वाऽऽधारतां नीता
इत्यर्थः, 'वज्रवत्तिय'ति यद्वेण सह वृत्ति कारिताः वधत्रपात्रिता वा-तेन वद्धा इत्यर्थः, उत्पादितवद्धा(वध्ना) वा, 'सीहपुच्छियय'ति
इह पुच्छयन्देन मेढनं विवक्षितम् उपचारात् ततः सीहपुच्छं कृतं मज्जातं वा येषां ते सिंहपुच्छास्त एव सिंहपुच्छितकाः, सिंहस्य
हि मैथुनाच्चित्रत्वात्कार्येणात् कदाचिन्नोदनेन वृत्ति एवं ये क्वचिदपराधे राजपुरुषैस्त्रोटितमेदनाः क्रियन्ते ते सिंहपुच्छितका
व्यपदिश्यन्त इति, अथवा कृत्वाटिकातः पुतत्रदेशं यावयेषां वध्ने उत्कृत्य सिंहपुच्छाकारः क्रियते ते तथोच्यन्ते इति, 'द्वगिगद-
डुग'ति द्वाग्निः-दावानलस्तेन ये दग्धास्ते तथोक्ताः 'पक्षोत्तन्नग'ति पक्षे ये अवलम्बाः-सर्वया निमग्नास्ते पङ्कावसवाः 'पंके
सुवग'ति पक्षे मनाइ मग्नाः केवलं तत उत्तरीतुमशक्ताः 'वलयमयग'ति बलन्तः-संपन्नाश्चुक्षुधादिना वेष्टन्तो
ये मृतास्ते बलन्मृतकाः 'बमद्वमयग'ति वशेन-विषयपरतन्त्रेण कृताः-पीडिता वशाताः, वशं वा-विषयपरतन्त्रतां कृता-गता
वशावास्ते सन्तो ये मृतास्ते वशार्तमृता वशवमृता वा शब्दादिरक्तहरिणादिद्विदिति 'णिपाणमयग'ति निदानं कृत्वा बालतपश्चरणा-
दिमन्तो ये मृतास्ते तथा 'धंतोसहमयग'ति अनुवृष्टभावाश्रयया मध्यवर्तिमहृथादिशल्या वा सन्तो ये मृताः 'गिरिपडियग'ति
गिरेः-पर्वतास्पतिताः गिरिर्वा-महापाषाणः पतितो येषामुपरि ते तथा, एवं तरुपतितकाः, 'मरुपडियग'ति मरौ-निर्जलदेशे पतिता
ये ते तथा, मरौर्वा-निर्जलदेशावयवविशेषात् स्थलादित्यर्थः पतिता ये ते तथा, 'भरपडियग'ति क्वचित्तत्र भरात्-वृणकपर्यसादि-

१ मोक्षक प्र० ।

भरात्पतिता भरो वा पतिता येषामुपरि ते तथा, 'गिरिपक्षे-पर्वतपार्श्वे छिन्नटङ्कगिरौ चाऽऽत्मानमन्दोलयन्ति चे ते तथा, तेषां च तदन्दोलनमन्दोलकात्पतेनात्मनो मरणार्थम्, एवं तरुपक्षान्दोलकादयोऽपीति, 'सत्योवाडियग'ति शस्त्रेणा-
त्मानमपपाटयन्ति-विदारयन्ति मरणार्थं ये ते तथा, 'वेहाणसिग'ति विहायसि-आक्राशे तरुशाखादागात्मन उल्लम्बनेन यन्मरणं भवति तद्विहायसं तदस्ति येषां ते प्राकृतशैलीयथात् वेहाणसिपा, 'गिद्वपट्टग'ति ये मरणार्थं पुरुषकरिकरभरासभादिकलेवरमध्ये निपतिताः सन्तो गृध्रेः स्पृष्टास्तुडैर्विदारिता त्रियन्ते ते गृध्रस्पृष्टकाः 'असंकलिट्टपरिणाम'ति संक्लिष्टपरिणामा हि महार्तौद्र-
स्यानावेगेन देवत्वं न लभन्त इति भावः ६ ।

तंजहा-पगइमइगा पगइउवसंता पगइपतयुकोहमाणमायालोहा मिउमइवसंपण्णा अट्ठीणा विणीआ अम्मा-
पिउसुस्तसका अम्मापिईणं अणत्तिकमणिच्चयणा अट्ठिपच्छा अप्पांभा अप्पपरिगहा अप्पेणं आरंभेणं
अप्पेणं समारंभेणं अप्पेणं आरंभसमारंभेणं वित्ति कप्पेमाण्णा चहुई चासाहं माउअं पालंति पालित्ता काल-
मासे कालं किच्चा अण्णतरेस्तु घाणमंतरेस्तु देवलोएस्तु देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तहिं तेसि गती तहिं
तेसि ठिती तहिं तेसि उवचाए पण्णत्ते, तेसि णं भंते । देवाणं केवइअं कालं ठिती पण्णत्ता ! गोयमा !
चउइसवामसहस्सा ७ ।

'पगइमइग'ति प्रकृत्या-स्वभावा एव न परावृत्त्यादिना भद्रकाः-परोपकारकणजीलाः प्रकृतिभद्रकाः 'पगइउवसंता'

इत्यत्र उपशान्ताः—क्रोधोदयाभावात् 'पराश्रुणुकोहमाणमायलोह'ति सत्यपि कयायोदये प्रतनुक्रोधादिभावाः मिउमहवसंपन्न'ति मृदु यन्मार्दवम्—अत्यर्थमदहृतिजयं ये सम्पन्नाः—प्राप्तास्ते तथा 'आलीण'ति आलीना—गुरुमाश्रिताः, 'महग'ति क्वचित्त्र भद्रकाः—अनुपतापनाः सेन्यशिक्षागुणात्, तत एव विनीताः, एतदेवाह—'अम्मापिऊण सुस्समगा' अम्मापित्रोः शुश्रूषकाः—सेवकाः, अत एव 'अम्मापिऊणं अणइक्कमणिज्जवयणा' इद्वैवं सम्यन्धः—अम्मापित्रोः सत्कप्रनतिक्रमणीयं वचनं येषां ते तथा, तथा 'अपिऊ' अमहेच्छाः 'अप्पारंभां अप्पपरिमाह'ति इहारम्भः—पृथिन्यादिजीवोपमर्दः कृष्यादिरूपः परिग्रहस्तु—धनधान्यादिस्वीकारः, एतदेव वाक्यान्तरेणाह—'अप्पेण आरंभेण'मित्यादि, इहारम्भो—जीवानां विनाशः समारम्भः—तेषामेव परितापकरणं, आरम्भसमारम्भस्त्वेतद्वयं, 'वित्ति'ति वृत्ति—जीविकां 'कप्पेमाण'ति कल्पयन्तः कुर्वाणाः ७ ।

से जाओ इमाओ गामागरणयरणिगमरायद्याणिलेडक्कच्चडमंडबदोणमुहपट्टणासमसंचाहसंनिवेसेसु इत्थियाओ भवंति, तंजहा—अंतो अंतेउरियाओ गयपइआओ मयपइआओ बालविहवाओ छड्डितल्लिताओ माइरक्खिआओ पिअरक्खिआओ भायरक्खिआओ कुलधरक्खिआओ ससुरकुलरक्खिआओ परूठणहमंसुकेसकक्खरोमाओ ववगयपुक्कगंधमल्लालंकाराओ अण्हाणगसेअजल्लमलंपंकरिताविआओ ववगयलीरदक्षिणवणीअसप्पितेल्लगुल्लोणमहुमज्जमंसपरिचत्तकयाहाराओ अप्पिच्छाओ अप्पारंभाओ अप्पपरिग्गहाओ अप्पेणं आरंभेणं अप्पेणं समारंभेणं अप्पेणं आरंभसमारंभेणं वित्ति कप्पेमाणीओ अकामयंभचेरवासेणं

१ संघ इति ग्र० ।

तमेव पइसेजं णाइकमइ, ताओ णं इत्थिआओ एयारूयेणं विहारेणं विहरमाणीओ यहइं चासाइं सेसं तं
वेव जाव चउसट्ठिं वामसहरसाइं ठिईं पणत्ता ८ ।

‘से जाओ इमाओ’ति अथ या एता ‘अंओ अंतोरियाओ’ति अन्तः-मद्ये अन्तःपुरसेति गम्यं, ‘कुलपररक्खियाओ’ति
कुलगृहं-पितृगृहं ‘मित्तनाइनियसंवंधिरक्खियाओ’ति कचित्, तत्र मित्राणि पितृपत्यादीनां तायामेव वा सुहृदः एवं ज्ञातयो-
मातुलादिवचना निजका-गोत्रीयाः सम्बन्धिनो-देवसादिरूपाः ‘परुटणहेकेय कखलेमाओ’ति प्ररुटा-दृष्टिसुपगताः विशिष्टसंस्का-
रभावादाबादयो यासां तास्तथा, पाठान्तरे ‘परुटमहेकेयमंहुरोमाओ’ति इह इमश्चणि-कुचरोमाणि, तानि च यद्यपि स्त्रीणां न
भवन्ति तथापि कासाञ्चिदल्पानि भवन्त्यपीति तद्वदणम्, अण्डणगलेयजछिपलंपकपरितावाओ’ अस्नानकेन हेतुना स्वेदादिभिः
परितापो यासां तास्तथा, तत्र स्वेदः-प्रस्वेदः जछो-रजोमात्रं मलः-कठिनीभूतं वदेव पट्टः-स्वेदेनाद्रीभूतं वदेव, ‘चवगयसीर-
दहिणवणीयसप्पित्तेछुगुल्लोणमहुमअंसपरिचत्तकयाहाराओ’ति व्यपगतानि क्षीरादीनि यतस्तथा परित्यक्तानि मद्यादीनि ३ येन
स एवंविधः कृतः-अभ्यवहत आहारो यकामिस्तास्तथा, ‘तमेव पइसेजं नाइकमंति’ या निधुवनार्थमाश्रीयते तामेव पतिशय्यां-
मरुशयनं नातिक्रामन्ति-उपपतिना सह नाऽऽश्रयन्तीति ८ ।

‘से जे इमे नामागरणयरणिगमरायहाणिलेडकज्यडमडंबदोणमुट्टपट्ठणासमसंवाहसज्जिसेसु मणुआ
भवंति, तंजहा-दगाविइया दगतइया दगसत्तमा दगएकारसमा गोअमा गोवइआ मिहिियम्मा धम्मचिंतका
अविकरुद्धिमुद्धुइइसावकप्पमिअओ तेसि मणुआणं पो कप्पइ इमाओ नव रसविगईओ आहारित्तप,

तंजहा-स्वीरं दहि णवणीयं सप्पि तेल्लं फाणियं महुं मज्जं मंसं, णणत्थ एक्काए सरसवविगइए, ते णं मणुआ अप्पिच्छा तं चेव सधं णवरं बउरासीइ वाससहस्साइं ठिई पणत्ता ९ ।

‘दग्धीय’ति ओदनद्रव्यापेक्षया दकम्-उदकं द्वितीयं भोजने येषां ते दकद्वितीयाः ‘दगतइय’ति ओदनादिद्रव्यद्वयापेक्षया दकम्-उदकं तृतीयं येषां ते दकतृतीयाः, ‘दगसत्तम’ति ओदनादीनि पट् द्रव्याणि दकं च सप्तमं भोजने येषां ते दकसप्तमाः, एवं दगएक्कारसमा एतदपीति, ‘गौतमगोबइयगिदिधम्ममच्चित्तकअविरुद्धवुइडसावग्गप्पमियओ’ति गौतमो-द्रस्वो बली-वर्दस्तेन गृहीतपादपतनादिविचित्रशिक्षेण जनचित्ताक्षेपदक्षेण भिक्षामटन्ति ये ते गौतमाः, गोबइयपत्ति-गोब्रंतं येषामस्ति ते गोव्रतिकाः, ते हि गोषु ग्रामाभिर्गच्छन्तीषु निर्गच्छन्ति चरन्तीषु चरन्ति पिबन्तीषु पिबन्ति आयान्तीष्वायान्ति शयानासु च शेरते इति, उक्तं च-“गौरीहि समं निग्गमपवेससयणासणाइ पकरेति । युंजंति जहा गावी तिरिक्खवासं विहाविता ॥ १ ॥

‘गृहिधम्मणि’ गृहस्थधर्म एव श्रेयानित्यभिसन्धेदेवातिथिदानादिरूपगृहस्थधर्मानुगताः ‘धर्मचिन्ता’ धर्मशास्त्रपाठकाः सभासदा इत्यर्थः, ‘अविरुद्धाः’ वैनयिकाः उक्तं च-“अविरुद्धो विणयकरो देवाईणं पराए भचीए । जह वेसियायणसुओ एवं अन्नेऽविनापवा ॥१॥” विरुद्धा-अक्रियावादिनः केचिदात्माधनस्युपगमेन दाह्यान्तरविरुद्धत्वात्, वृद्धाः-तापसा वृद्धकाल-एव दीक्षाम्युपगमात्, आदिदेवकालोत्पन्नत्वेन च सकललिङ्गिनामाद्यत्वात्, श्रावका-धर्मशास्त्रश्रवणाद् ब्राह्मणाः अथवा वृद्धश्रावका ब्राह्मणाः,

१ गोमिः समं निर्गमप्रवेशशयनाशनादि प्रकुर्वन्ति । भुञ्जते यथा गावस्तिर्यग्यासं विभावयन्तः ॥१॥

२-अविरुद्धो विनयकरो देवादीनां परया भक्त्या । यथा वैश्यायनसुतः एवमन्येऽपि-ज्ञातव्या ॥१॥

एते प्रभृतिः-आदिर्येषां ते तथा, 'गवणीयं'ति ब्रह्मणं 'सद्यि'ति घृतं 'फाणियं'ति गुहं 'गण्णत्थ एक्काए मरिसवविर्गइ'त्ति न इति आहारनिषेधः अन्यत्र तां वर्जयित्वेत्यर्थः, एकस्याः सर्पपविद्धतेः मर्पपैलविकृतैरित्यर्थः ९ ॥

सै जे इमे गंगाकूलगा वाणपत्था तावसा भवन्ति, तजहा-होत्तिया पोत्तिया कोत्तिया जणणई सडुई थालई छुपउद्धा वंजुक्खलिया उम्मज्जका सम्मज्जका निम्मज्जका संपक्खाला दक्खिणकूलका उत्तरकूलका संवपमका कूलधमका मिगलुद्धका इत्थितावसा उदंडका दिसापोकखणो वाकवासिणो अंबुवासिणो चिलवासिणो जलवासिणो वेलवासिणो रुक्खमूलिआ अंबुमक्खिणो वाउमक्खिणो सेवालमक्खिणो मूलाहारा कंदा-हारा तथाहारा पच्चाहारा पुष्पाहारा वीयाहारा परिसडिपकंदमूलतयपत्तपुष्पफलाहारा जलाभिसेअकठिण-गायभूया आयावणाहिं पंचगिगतावेहिं इंगालसोद्धियं कंडुसोद्धियं कंठसोद्धियंविब अप्पणं करेमाणा बहूइ बासाइं परियायं पाउणंति बहूइ बासाइं परियायं पाउणिता कालमासे कालं किच्चा उक्कोसेणं जोइसिएसु देवेसु देवत्ताए उववत्तारो भवन्ति, पलिओवमं वाससयसहस्समग्गमहिअं ठिई, आराहगा, णो इण्णट्ठे समेट्ठे १० ।

'गंगाकूलग'त्ति गङ्गाकूलाश्रिताः 'वानप्पत्थ'त्ति वने-अटव्यां प्रस्था-प्रस्थानं गमनमवस्थानं वा वनप्रस्था सा अस्ति येषां वस्थां वा भवा वानप्रस्थाः- 'ब्रह्मचारी गृहस्थश्च, वानप्रस्थो यतिस्तथे' त्वेवंभूतवृत्तीयाश्रमवर्तिनः 'होत्तिय'त्ति अप्रिदोत्रिकाः 'पोत्तिय'त्ति वत्तधारिणः 'कोत्तिय'त्ति भूमिशायिनः 'जबई'त्ति यज्ञयाजिनः 'सडुई'त्ति श्राद्धाः 'थालइ'त्ति गृहीतमाण्डाः

१ मूले अविबुद्धेत्यादिवः समासः ।

‘दुग्ध’ इति वृण्विष्णुः ‘दंतुष्वलिय’ इति फलमोलिनः ‘उम्मज्जक’ इति उम्मज्जनमात्रेण ये स्नान्ति ‘संमज्जग’ इति उम्मज्जनस्यैवामकृत्करणेन ये स्नान्ति ‘निमज्जरू’ इति स्नानार्थं निमग्ना एव ये ध्वणं तिष्ठन्ति ‘संपक्खाल’ इति मृत्तिकादिधर्पणपूर्वकं येऽङ्गं धालयन्ति ‘दक्खिण्णल्लग’ इति यैर्गङ्गाया दक्षिणकूल एव वस्तव्यम् ‘उत्तरकूलग’ इति उत्तरविपरीताः ‘संखधमग’ इति शङ्खं प्मात्वा ये जेमन्ति यद्यन्यः कोऽपि नागच्छतीति ‘कूलधमग’ इति ये कूले स्थित्या शब्दं कृत्वा मुञ्चते ‘मियलुद्धय’ इति प्रतीता एव, ‘हरितानाम’ इति ये हस्तिनं मारयित्वा तेनैव बहुकालं भोजनतो यापयन्ति ‘उड्डग’ इति ऊर्द्धीकृतदण्डा ये सञ्चरन्ति ‘दिसापेस्सिरणो’ इति उदकेन दिशः प्रोक्ष्य ये फलपुष्पादि मधुचिन्वन्ति ‘वाक्कवासिणो’ इति वल्कलवाससः ‘चेलगसिणो’ इति व्यक्तं पाठान्तरे ‘चेलवासिणो’ इति समुद्रवेलासनिधियासिनः ‘जलगसिणो’ इति ये जलनिमग्ना एवासते, शेषाः प्रतीताः, नवरं ‘जलामिसेयकडिणगाया’ इति ये अस्नात्वा न मुञ्चते स्नानाद्वा पाण्डुरीभूतगात्रा इति वृद्धाः, पाठान्तरे जलामिसेयकडिणं गात्रं भूताः— प्राप्ता ये ते तथा, ‘इंगालसोहिय’ इति अङ्गारैरिव पक्वं ‘कंडुमोहियं’ इति कन्दुपकमिवेति ‘पलिओवमं वाससयसहस्समब्भहियं’ इति मकारस्य प्राठवप्रभवत्वाद्वर्पशतसहस्राम्यधिकमित्यर्थः, अथवा पल्योपमं वर्षशतसहस्रमप्यधिकं च पल्योपमादित्येवं गमनिका ॥ १० ॥

से जे इमे जाव सन्निवेसेसु पयइया समणा भवंति, तंजहा-कंदप्पिया कुकुइया मोहरिया गीयरइप्पिया नचणसीला ते णं णणं विहारेणं विहरमाणा घहूइं वासाइं सामणपरियायं पाउणंति घहूइं वासाइं सामणपरियायं पाउणिता तस्स ठाणस्स अणालोइअअप्पडिकंता कालमासे कालं किचा उक्कोसेणं सोहम्ममे कप्पे

कंदर्पिणसु देवेषु देवताए उववत्तारो भवंति, तहि तेसि गती तहि तेसि ठिती, सेसं तं चेव, णवरं पलिओ-
वमं वाससहस्समभहियं ठिती ११। से जे इमे जाव सन्निवेशेसु परिवायगा भवंति, तंजहा-संखा जोई
कविला भिउवा हंसा परमहंसा बहुउदया कुडिवा कण्हपरिवायगा, तत्थ खलु इमे अट्ट माहणपरिवायगा
भवन्ति, तंजहा-कणहे अ करकंडे य, अंबडे य परासरे। कणहे दीवायणे चेव, देवगुत्ते अ णारए ॥ १ ॥ तत्थ
खलु इमे अट्ट खत्तिपपरिवायया भवंति, तंजहा-सीलई ससिहारे(य), णगई भग्गई तिअ। विदेहे रांया-
राया रायारामे बलेति अ ॥१॥ ते णं परिवायगा रिउन्वेवजुन्वेदसामवेयअहवणवेय इतिहासपंचमाणं
णिगंघदुछट्टाणं संगोवंगणं सरहस्साणं चउण्हं वेयाणं सारगा पारगा धारगा सडंगवी 'संद्धितंत-
विसारया संखाणे सिक्खाकप्पे वागरणे छंदे णिरुत्ते जोतिसामयणे अण्णेसु य बंभणएंसु अ सत्थेसु सुप-
रिणिट्ठिया यावि हुत्था। ते णं परिवायगा दाणधम्मं च सोअधम्मं च तित्थाभिसेअं च आचवेमाणा पण्ण
वेमाणा परूवेमाणा विहरंति, जण्णं अम्हे किंचि असुई भवति तण्णं उदएण य मट्ठिआए अ पक्खालिअं
सुई भवति, एवं खलु अम्हे चोक्खा चोक्खायारा सुई सुइसमायारा भवेत्ता अभिसेअजलपूअत्थाणो अवि-
ग्गेण सगं गमिस्सामो, तेसि णं परिवायगाणं णो कप्पइ अगंडं वा तलायं वा णइं वा चावि वा पुक्ख-
रिणी वा दीहियं वा गुंजालिअं वा सरं वा सागरं वा ओगाहित्तए, णणत्थ अद्धाणगमणे, णो कप्पइ सगंडं
वा जाव संदमाणिअं वा दूरुहित्ता णं गच्छित्तए, तेसि णं परिवायगाणं णो कप्पइ आसं वा अत्थि वा उट्ठं

वा गोर्णि वा महिसं वा खरं वा दुरुहिता नं गमित्तए, तेसि नं परिवायगणं नो कप्पइ नडपेच्छा इ वा जाव मागहपेच्छा इ वा पिच्छित्तए, तेसि परिवायगणं नो कप्पइ हरिआणं लेसणया वा घट्टणया वा थंभ-
णया वा लूसणया वा उप्पाडणया वा करित्तए, तेसि परिवायगणं नो कप्पइ इत्थिकहा इ वा भत्तकहा इ वा देसकहा इ वा रायकहा इ वा चोरकहा इ वा अणत्थदंडं करित्तए, तेसि नं परिवायगणं नो कप्पइ अयपा-
याइं वा तउअपायाणि वा तंयपायाणि वा सीसगपायाणि वा रूपपायाणि वा सुवणपा-
याणि वा अणायराणि बहुमुल्लाणि वा धारित्तए, गणत्थ लाउपाएण वा दारुपाएण वा मट्टिआपाएण वा, तेसि-
नं परिवायगणं नो कप्पइ अयंयणानि वा तउअंयणानि वा तंवयंयणानि जाव बहुमुल्लाणि धारित्तए,
तेसि नं परिवायगणं नो कप्पइ पाणाविहवणरागरत्ताइं वत्थाइं धारित्तए, गणत्थ एकाए धाउरत्ताए
तेसि नं परिवायगणं नो कप्पइ हारं वा अद्धहारं वा एकावलिं वा मुत्तावलिं वा कणगावलिं वा रयणा-
वलिं वा मुरविं वा कंठमुरविं वा पालंयं वा तिसरयं वा कडिसुत्तं वा दसमुद्धिआणंतकं वा कडयाणि वा
तुडियाणि वा अंगयाणि वा केजुराणि वा कुंडलाणि वा मउडं वा चूलामणिं वा पिणद्धित्तए, गणत्थ
एकेणं तंविणं पवित्तएणं, तेसि नं परिवायगणं नो कप्पइ गंथिमवेढिमपूरिमसंघातिमे चउधिहे मल्ले धारि-
त्तए, गणत्थ एगेणं कणपूरेणं, तेसि नं परिवायगणं नो कप्पइ अगलुएण वा चंदणेण वा कुंकुमेण वा
गायं अणुलिपित्तए, गणत्थ एकाए गंगामट्टिआए, तेसि नं कप्पइ मागहए पत्थए जलस्स पडिगाहित्तए,

सेऽविय बहुमाणे णो चेव णं अचहमाणे, सेऽविय थिमिओदए णो चेव णं कहमोवए, सेऽविय बहुपसण्णे णो चेव णं अवहुपसण्णे, सेऽविय परिपूए णो चेव णं अपरिपूए, सेऽविय णं दिण्णे नो चेव णं अदिण्णे, सेऽविय पिचित्तए णो चेव णं हत्थपायचरुचमसपक्खालणट्ठाए सिणाइत्तए वा, तेसि णं परिवायमाणं कप्पइ मागहए अट्ठाहए जलस्स पडिग्गाहित्तए, सेऽविय बहुमाणे णो चेव णं अचहमाणे जाव णो चेव णं अदिण्णे, सेऽविय हत्थपायचरुचमसपक्खालणट्ठाए णो चेव णं पिचित्तए सिणाइत्तए वा ते णं परिन्वायगा एयारूवेणं विहरेणं विहरमाणा बह्वइं वासाइं परियायं पाउणित्ता कालमासे कालं किच्चा उक्कोसेणं वंमलोए कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तहि तेसि गर्ह तहि तेसि ठिई वस सांगरोवमाइं ठिई पणत्ता, सेसं तं चेव १२ ॥ (सू० ३८) ॥

‘पवइया समण’ति निर्ग्रन्था इत्यर्थः, कंदर्पिय’ति कान्दर्पिकाः-नानाविधहासकारिणः ‘कुंकुइय’ति कुकुचेन-कुत्सिताव-स्पन्देन चरन्तीति कौकुचिकाः, ये हि अनयनवदनकरचरणादिभिर्भाण्डा इव तथा चेष्टन्ते यथा स्वयमहसन्त एव परान् हासय-न्तीति ‘मोहरिय’ति मुक्ता-नानाविधासम्बद्धाभिधायिनस्त एव मौसरिकाः ‘नीयरइपिय’ति गीतेन या रती-रमणं क्रीडा सा प्रिया येषां गीतरतयो वा लोकाः प्रिया येषां ते तथा ‘सामणपरियागं’ति श्रामण्यपर्यायं साधुत्वमित्यर्थः ‘पाउणंति’ति प्रापयन्ति पुरयन्तीत्यर्थः ११ ॥ ‘परिवायग’ति मस्करिणः ‘संख’ति साङ्ख्याः बुद्धद्वह्मारादिकार्यग्रामवादिनः प्रकृतीश्वरयोः जगत्कारणत्व-मभ्युपगम्याः ‘ओई’ति योगिनः अध्यात्मशाखानुष्ठायिनः ‘कविल’ति कविलो देवता येषां ते-कापिलाः, साङ्ख्या एव निरीश्वरा-

इत्यर्थः, 'मिउच'ति भृगुः-लोकप्रसिद्ध ऋषिविशेषस्तस्यैते शिष्या इति भागवतः, 'हंसा परमहंसा बहुउदगा कुलिवया' इत्येते चत्वारोऽपि परिवाजकमते यतिविशेषाः, तत्र हंसा ये पर्वतकुहरपथाश्रमदेवकुलारामवासिनो भिक्षार्थं च ग्रामं प्रविशन्ति, परमहंसास्तु ये नदीपुलिनसमागमदेशेषु वसन्ति क्षीरकौपीनकुशांश्च त्यक्त्वा प्राणान् परित्यजन्ति, बहुदकास्तु ग्रामे एकरात्रिका नगरे पञ्चरात्रिकाः प्राप्तभोगांश्च ये भुञ्जन्त इति, कुटीत्रताः-कुटीचराः, ते च गृहे वर्तमाना व्यपगतक्रोधलोभमोहाः अहङ्कारं वर्जयन्तीति, 'कण्डपरिचायग'ति कृष्णपरिवाजकाः परिवाजकविशेषा एव, नारायणभक्तिका इति केचित्, कण्डवादयः षोडश परिवाजका लोकतोऽवसेयाः, 'रिउवेदजलुवेदसामवेपअहवणवेद'ति इह पृथीबहुवचनलोपदर्शनात् ऋग्वेदयजुर्वेदसामवेदार्थवेदानांमिति दृश्यं, इतिहासपंचमाणं'ति इतिहासः पुराणमुच्यते 'निगंधुछट्ठाणंति निर्धण्डुः-नामकोशः 'संगोचंगणं'ति अङ्गानि-शिक्षादीनि-तदुक्तप्रपञ्चनपराः प्रवन्धाः 'सरहस्साणं'ति ऐदम्पर्ययुक्तानामित्यर्थः 'चउण्हं वेयाणं'ति व्यक्तं 'सारय'ति अध्यापनद्वारेण प्रवर्तकाः सारका वा अन्येषां विस्मृतस्य सारणात् 'पारय'ति पर्यतगाभिः क्षमाः 'संडगवी'ति षडङ्गविदः-शिक्षादिविचारकाः 'सहितंतविसारय'ति कायिलीयतन्त्रपण्डिताः 'संखाने'ति सङ्खाने-गणितस्कन्धे सुपरिनिष्ठिता इति योगाः, अथ षडङ्गानि दर्शयन्नाह- 'सिखवाकणे'ति शिक्षा च-अक्षरस्वरूपनिरूपकं शास्त्रं कल्पश्च-तथाविधसमाचारनिरूपकं शास्त्रमेवेति शिक्षाकल्पस्तत्र, 'वागरणे'ति शब्दलक्षणशास्त्रे 'छंदे'ति पद्यवचनलक्षणशास्त्रे 'निरुत्ते'ति शब्दनिरुक्तिप्रतिपादके 'जोइसामयणे'ति ज्योतिषामयने-ज्योतिःशास्त्रे अन्येषु च बहुषु 'वंमण्णएसु य'ति ब्राह्मणकेषु च-वेदव्याख्यानरूपेषु ब्राह्मणसंबन्धि शास्त्रेष्वगमेषु वा, वाचनान्तरे 'परिव्वायएसु य नएसु'ति परिवाजकसम्बन्धिषु च नयेषु-न्यायेषु 'सुपरिनिष्ठिया'यावि-होत्य'ति सुनिष्णाता-

प्राप्यभूवन्निति, 'आधवेमाण'ति आख्यायन्तः-कथयन्तः 'पणवेमाण'ति बोधयन्तः 'परुवेमाण'ति उपपत्तिमिः स्थापयन्तः 'चोक्त्वा चोक्त्वायार'ति चोक्षा-विमलदेहनेपथ्याः चोक्षाचारा-निरवधव्यवहाराः, किमुक्तं भवतीत्याह-सुई सुईसमायारत्ति, 'अमिसेयजलपूयप्पाणो'ति अभिपेक्षतो जलेन पूयत्ति-पवित्रित आत्मा यैस्ते तथा 'अविग्धेणं' विद्याभावेन, 'अगडं व'त्ति अवटं-कूपं 'वावि व'त्ति वापी-चतुरस्रजलाशयविशेषः 'पुक्खरिणीं व'त्ति पुक्खरिणी वर्तुलः स एव पुक्खरयुक्तो वा 'दीहिं व'त्ति दीर्घिका-सारणी 'गुंजालियं व'त्ति गुञ्जालिका-वक्रमार्गणी 'सरसि व'त्ति क्वचिद्दृश्यते तत्र महत्सरः सरसीत्युच्यते, 'नणत्थ अट्टाणग-मणेणं'ति न इति यो निषेधः सोऽन्यत्राच्चगमनादित्यर्थः, 'सगडं वे'त्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यं-'रहं वा जाणं वा जुगं वा निछिं वा धिछिं वा पवहणं वा सीयं वे'ति एतानि च प्रागिव व्याख्येयानीति, 'हरियाणं लेसणया व'त्ति संश्लेषणता 'धट्टणया व'त्ति सङ्घट्टनं 'थंभणया व'त्ति स्वम्भनम्-ऊर्ध्वीकरणं 'लूसणया व'त्ति क्वचित्तत्र लूपणं-दस्तादिना पनकादेः सम्मार्जनं 'उप्पाडणया वा' उन्मूलनं, 'अयपायाणि वे'त्यादिद्वारे यावत्करणात् त्रपुक्षीतकरजतारूपकाचवेडन्तियवृत्तलोहकसलोहहारपुटकरीतिकाम-णिशद्वन्तचर्मचैलशैलशब्दविशेषितानि पात्राणि दृश्यानि, 'अण्णयराणि वा तहप्पगाराणि महद्वणमोछाहं' इति च दृश्यं तत्रायो-लोहं रजतं-रूप्यं जातरूपं-सुवर्णं काचः-पापाणविकारः वेडंतियत्ति-रूढिगम्यं वृत्तलोहं-त्रिकुटीति यदुच्यते कांस्यलोहं-कांस्य-मेव हारपुटकं-मुक्ताशुक्तिपुटं रीतिका-पीतला अन्यतराणि वा एषां मध्ये एकतराणि एतद्व्यतिरिक्तानि वा तथाप्रकराणि-भोज-नादिकार्यकरणसमर्थानि महत्-प्रभूतं धनं-द्रव्यं मूल्यं-प्रतीतं येषां तानि तथा 'अलाबुपाएणं'ति अलाबुपात्रात् तुम्बकभाजनादि-त्यर्थः, तथा 'अयवन्धणाणि वे'त्यत्र यावत्करणात् त्रपुक्खवन्धनादीनि शैलवन्धनान्तानि पात्राणि दृश्यानि, अण्णयराहं तहप्पगाराहं

महद्वणसुहाइं' इत्येतच्च दृश्यमिति, पुस्तकान्तरे समग्रमिदं सूत्रद्वयमस्त्येवेति, 'गणत्थ एगाए घाउरचाए'ति इह युगलिक्रयेति शेषो दृश्यः, हारादीनि प्राग्वत्, नवरं 'दत्तमुदियाणंतयं'ति रूढशब्दत्वादस्य हस्ताङ्गुलीमुद्रिकादशकमित्यर्थः, 'पविचएणं'ति पवित्रकम्-अङ्गुलीयकं 'गंधिमवेदिमपूरीमसंचाइमे'ति ग्रन्थिमं-ग्रन्थनेन निर्वृत्तं मालारूपं वेष्टिमं-मालावेष्टननिर्वृत्तं पुष्पलम्बसुकादि पूरिमं-पूरणनिर्वृत्तं वंशशलाकाजालरूपरणमयतिति सङ्घातिमं-सङ्घातेन निर्वृत्तम् इतरंतरस्य नालप्रवेष्टनेन मल्लेति-माल्यानि मालायां साधूनि तस्यै हितानि वेति पुष्पाणीत्यर्थः 'कणपूरएणं'ति कर्णपूरकः-पुष्पमयः कर्णभरणविशेषः 'मागहए पत्थए'ति 'दो असईओ पसई दोहि पसईहिं सेइया होइ । चउसेइओ उ कुलओ चउकुलओ पत्थओ होइ' ॥१॥ चउपत्थमादयं तद् चचारि य आदया भवे दोणो' इत्यादिमानलक्षणलक्षितो मागधप्रस्थः, 'सेऽवि य वहमाणए'ति तदपि च जलं यद्वहमानं-नद्यादिश्रोतो-वत्ति व्याप्रियमाणं वा, 'थिमिओदए'ति स्तिमितोदकं यस्या(न्त)घः कर्दमो नास्ति 'बहुपसन्ने'ति बहुप्रसन्नम्-अतिस्वच्छं परिपूर'ति परिपूर्णं वस्त्रेण गालितं 'पिवितए'ति पातुं 'चरुचमस'ति चरुः-स्थालीविशेषधमसो-दर्विकेति १२ ॥३८॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं अम्महस्स परिव्वायगस्स सत्त अंतेघासिसयाइं गिम्हकालसमयंसि जेद्धा मूलमासंसि गंगाए महानईए उभओकूलेणं कंप्पिल्लपुराओ गयराओ पुरिस्सतालं गयरं संपड्डिया विहारए, तए णं तेसि परिव्वायगाणं नीसे अगामियाए छिण्णोवायाए दीहमद्धाए अटवीए कंचि देसंतरमणुप-

१ द्वे असती प्रसूतिः दाम्यां प्रसूतिभ्यां सेतिका भवति । चतुःसेतिकस्तु-कुलवधचतुष्कुलवः प्रसूयो भवति ॥ १ ॥ चतुष्प्र-
स्यमादकं तथा चत्वारि आढकानि मवेदू द्रोणः ॥

त्ताणं से पुव्वग्गहिण उदए अणुपुव्वेणं परिमुंजमाणे झीणे, तए णं ते परिव्वाया झीणोदगा समाणा तण्हाए पारब्भमाणा पार २ उदगदातारमपस्समाणा अणमण्णं सद्देवित्ता एवं वयासी- एवं खलु देवाणुप्पिया ! अम्ह इमीसे अगामिआए जाव अडवीए कंचि देसंतरमणुपत्ताणं से उदय जाव झीणे तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्ह इमीसे अगामियाए जाव अडवीए उदगदातारस्स सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करित्तए त्तिकट्ठु अणमण्णस्स अंतिए एअमंठं पडिसुणंति रत्ता तीसे अगामियाए जाव अडवीए उदगदातारस्स सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेइ करित्ता उदगदातारमलम- माणा दोचंयि अणमण्णं सद्देवित्ता एवं वयासी-इह णं देवाणुप्पिया ! उदगदातारो णत्थि तं णो खलु कप्पइ अम्ह अदिणं निण्हत्तए अदिणं सातिजित्तए, तं मा णं अम्हे इयाणि आवइ- कालंमि अदिणं निण्हामो अदिणं सादिज्जामो मा णं अम्हं तबलोवे भविस्सइ, तं सेयं खलु अम्हं देवाणुप्पिया ! तिदंढयं कुंडियाओ य कंचणियाओ य करोडियाओ य भिसियाओ य छण्णालए य अंकुसए य केमरीयाओ य पवित्तए य गणेतियाओ य छत्तए य वाहणाओ य पाउयाओ य पाउर- ताओ य एगंते पडित्ता गंगं महाणइ ओगाहिता वालुअसंथारए संथरित्ता संछेहणाओसियाणं भत्त- पाणपडियाइक्खियाणं पाओवगयाणं कालं अणवकंखमाणानं बिहरित्तए त्तिकट्ठु अणमण्णस्स अंतिए एअमंठं पडिसुणंति, अणमण्णस्स अंतिए० पडिसुणित्ता तिदंढए य जाव एगंते एदेइ रत्ता गंगं महाणइ

ओगाहंति रस्ता येष्टुआसंथारयं दुरुहिति दारस्ता पुरत्थाभिमुह्य संपलियंकनिसन्ना करयलजावकट्टु एवं
बयासी-णमोऽप्यु नं अरहंताणं जाव संपत्ताण, नमोऽप्यु नं समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव संपा-
विउक्कामस्स, नमोऽप्यु नं अम्मदस्स परिव्यायगस्स अम्हं घम्मायरियस्स घम्मोवदेसगस्स, पुण्वि नं
अम्हे अम्मदस्स परिव्यायगस्स अंतिए थूलगपाणाइ-वाए पचक्खाए जावज्जीवाए मुसावाए अदिण्णा-
वाणे पचक्खाए जावज्जीवाए सन्धे मेहुणे पचक्खाए जावज्जीवाए थूलए परिग्गहे पचक्खाए जावज्जीवाए
इयानि अम्हे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए सन्धं पाणाइवायं पचक्खामो जावज्जीवाए एवं
जाय सन्धं परिग्गहं पचक्खामो जावज्जीवाए सन्धं कोह माणं मायं लोहं पेज्जं दोसं कलहं अन्धक्खाना
पेयुण्णं परपरियायं अरइरइं मायामोसं मिज्जादंसणसहं अकरणिज्जं जोगं पचक्खामो जावज्जीवाए सन्धं
असणं पाणं त्वाइमं साइमं चउन्विहंषि आहारं पचक्खामो जावज्जीवाए जंप्पि य इमं सरीरं इड्डं कंतं
पियं मणुण्णं मणामं पेज्जं येसासियं संमतं बहुमतं अणुमतं भंदकरंखगसमाणं मा नं सीयं मा नं
उण्हं मा नं खुहा मा नं पिवासा मा नं चोरा मा नं दंसा मा नं मसगा मा नं वाति-
यपित्तियसंनिवाइयविहिहा रोगातंका परीसदोवसग्गा फुसंतु त्तिकट्टु एयंपि नं चरमेहिं ऊसासणीसासेहिं
योसिरामि त्तिकट्टु संलेहणाधूसणाधुसिया भत्तपाणापडियाइक्खिया पाओवयगा कालं अणवकंखमाणा
विहरंति, तए नं ते परिव्याया पट्टइं भत्ताइं अणसणाए छेदेन्ति छेदिता आलोइअ पडिक्कंता समाहि-

पप्ता कालमासे कालं किंचा बंमलोए कप्पे देवत्ताए उववण्णा, तदिं तेसि गइ दससागरोबमाइं ठिइ पणत्ता, परलोगस्स आराहगा, सेसं तं च्चेव १३ (सू० ३९) ॥

अथ ये चरकपरित्राजका ब्रह्मलोकं गतास्तदुपदशनेनाविक्तुतार्थं समर्थयन्नाह-‘तेण’ मित्यादि व्यक्तं, नवरं ‘जेडामूलमासं-’ ‘सि’ति ज्येष्ठा मूलं वा नक्षत्रं पौर्णमास्यां यत्र स्यात् स ज्येष्ठामूलो मासः, ज्येष्ठ इत्यर्थः, ‘अगामियाए’चि अविद्यमानप्राप्तायाः ‘छिन्नावाए’चि छिन्ना-व्यवच्छिन्नाः आपाताः-सार्थगोकुलादिमप्पाता यस्यां सा तथा तस्याः ‘दीहमदाए’चि दीर्घाञ्चन दीर्घमा-र्गया इत्यर्थः ‘सहाविति’चि शुब्दयन्ति-सम्भाषन्ते ‘मगणगवेसणं’ति मार्गणं च-अन्वयधर्मस्त्वेव गवेणं च-अपतिरेकधर्म-स्त्वेव गवेति मार्गणगवेणं ‘सादञ्जितए’चि स्वादयितुं-भोक्तुमित्यर्थः, क्वचित्तु ‘अदिण्णं भुञ्जितए अदिभं सादञ्जितए’चि पाठः, तत्र ‘भुञ्जितए’चि भोक्तुं ‘सादञ्जितए’चि भोजयितुं भुञ्जानं वाजुमोदयितुमिति व्याख्येयं, तिरंदण’चि त्रयाणां दण्डकानां समाहारश्चिद-ण्डकानि ‘कुंडियाओ य’चि कमण्डलवः ‘कंचणियाओ य’चि काञ्चनिकाः-रुद्राक्षमयमालिकाः ‘करोडियाओ य’चि करोटिकाः-मृमपमाजनविशेषाः ‘भिसियाओ य’चि वृषिका-उपवेशनपट्टिकाः छण्णालए य’चि पण्णालकानि त्रिकाष्ठिकाः अंकुसाए य’चि अंकुशकाः-देवार्चनार्थं बुधपल्लवाकर्षणार्थं अंकुशकाः ‘केयरियाओ य’चि केसरिकाः-प्रमार्जनार्थानि चीवरखण्डानि ‘पविचए’ य’चि पवित्रकाणि-ताम्रमयान्यङ्गुलीयकानि ‘गणेतियाओ य’चि गणेत्रिकाः-इस्तामरणविशेषः छत्रकाण्युपानदश्च, प्रतीताः, ‘बाउर-णाओ य’चि घातुरक्ता-नैरिकोपरञ्जिताः शाटिका इति गम्यं, ‘पढियुणेन्ति’चि प्रतिपृणन्ति-अभ्युपगच्छन्ति, ‘संभलियं कनिस-भ’चि सम्पर्यङ्कः-पद्माननं, प्राणातिपातादिव्याख्या पूर्वम्, ‘दुरीरविशेषणव्याख्या त्वेवम्-’इहं’चि बल्लभं ‘कंठं’चि कान्तं का-

म्यत्वात् 'विष'ति प्रियं सदा प्रेमप्रियत्वात् 'मणुणं' मनोज्ञं-सुंदरमित्यर्थः, 'मणोमं'ति मनसा अम्यते-प्राप्यते पुनः पुनः
संस्मरणतो यत्तन्मनोऽमं 'पेङ्ग'ति सर्वपदार्थानां मध्ये अतिशयेन प्रियत्वात् श्रेयः, प्रकर्षेण वा इज्या-पूजाऽस्येति श्रेष्ठ्यं, प्रेर्यं वा
कात्तान्तरनयनात्, 'येङ्ग'ति क्वचित्त्र स्थैर्यम्, अस्थिरंऽपि मूर्धः स्थैर्यसमारोपणात्, 'वेसासियं'ति विश्वासः प्रयोजनमस्येति
वेश्वासिकं, परशरीरमेव हि प्रायेणाविद्यामद्वैतुर्भवतीति, 'संमयं'ति सम्मतं तच्छतकार्याणां सम्मतत्वात् 'चहुमयं'ति बहुशो बहूनां
वा मय्यं मतम्-इष्टं पत्तद्वहुमतम् 'अशुमयं'ति वैगुण्यदर्शनस्यापि पञ्चान्तमतमनुमतं 'भंडकरंडगसमाणं'ति आभरणकरण्डकतुल्य-
मुपादेयमित्यर्थः, तथा 'मा गं सीय' मित्यादि व्यक्तं, नवरं माश-दो निषेवार्थः, णङ्कारो वाक्यालङ्कारार्थः, इह च स्पृशत्विति
यथायोगं योजनीयम्, अथवा 'मा गं'ति मा एतच्छरीरमिति व्याख्येयं, 'मा गं बाल'ति व्यालाः-श्वापदभुजगाः 'रोगायं'कं
नि रोगाः-कालमहाव्याधयः आतङ्काः-त एव सद्योधातिनः 'परीमहोचसग'ति परीपहाः-धुदादयो द्वाविंशतिः उपसर्गा-
दिन्यादयः 'कुसंतु' स्पृशन्तु 'इतिकदु'चि इतिकृत्वा इत्येवमभिसन्धाय यत्पालितमिति शेषः, 'एयंणि णं'ति एतदपि शरीरं
'योसिरामि चिकदु' इत्यत्र चिकदुचि इतिकृत्वा इति चिसर्जनं विधाय विहरन्तीति योगः, 'संलेहनाञ्जसियं'चि क्वचित् तत्र संलेख-
शरीरस्य तपसा कृशीकरणं तां तथा वा 'श्जसिअ'चि जुष्टा वा सेविता ये ते तथा 'संलेहणञ्जसणाञ्जसियं'चि क्वचित् तत्र संलेख-
नायां-कथापशरीरकृशीकरणे वा जोषणा-प्रीतिः सेवा वा 'जुपी प्रीतिसेवनयो' रिति वचनात् सा तथा तां वा ये जुष्टाः-
सेवितास्ते तथा संलेखनाजोषणाया वा श्जसिपति-श्रुपिताः क्षीणा ये ते तथा, भक्तपाणपडियाद्विषय'चि प्रत्याख्यातभक्तपानाः
'वाओयगया' पादपोषणता दृक्षवन्निष्पन्दतथाऽवस्थिता इत्यर्थः, 'कालं अणवकंखमाणं'चि मरणमनवकाङ्क्षन्तः, आकाशान्ति हि

परणमतिकण्टं गताः केचनेति तन्निषेध उक्तः 'अणसणाए छेइति'चि अनशनेन व्यवच्छिन्दन्ति-परिहरन्तीत्यर्थः, एते च यद्यपि देशविरतिमन्तस्तथापि परिवाजकक्रियया ब्रह्मलोकं गता इत्यवसेयम्, अन्यथैतद्गणनं वृथैव स्याद्, देशविरतिफलं त्वेषां परलोकाराधकत्वमेवेति, न च ब्रह्मलोकगमनं परिवाजकक्रियाफलमेवमेवोच्यते, अन्येषामपि मिथ्यादृशां कपिलप्रभृतीनां तस्योक्तत्वादिति १३ ॥ ३९ ॥

बहुजने नं भंते ! अण्यामण्यास्स एवमाइक्खइ एवं भासइ एवं परूवेइ एवं अंचदे परिव्वायए कंप्पि-
छपुरे णयेर घरसते आहारमादरेइ, घरसए वसहिं उवेइ, से कहमेयं भंते ! एवं !, गोयमा !, जणं से बहु-
जणो अण्यामण्यास्स एवमाइक्खइ जाव एवं परूवेइ-एवं खलु अम्मदे परिव्वायए कंप्पिछपुरे जाव घरसए
वसहिं उवेइ, सचे नं एसमडे, अहंपि नं गोयमा ! एवमाइक्खामि जाव एवं परूवेमि-एवं खलु अम्मदे
परिव्वायए जाव वसहिं उवेइ । से केणंटे नं भंते ! एवं चुचइ-अम्मदे परिवायए जाव वसहिं उवेइ !, गोयमा !,
अम्मडस्स नं परिवायस्स पगइभइयाए जाव विणीययाए छटंछट्टेणं अनिक्खित्तेणं तवोक्कमेणं उडुं बाहाओ
पणिज्झिय २ सूराभिमुहस्स आतावणभूमीए आतावेमाणस्स सुभेणं परिणामेणं पसत्थाहिं लेसाहिं विसु-
ज्झमाणीहिं अन्नया कयाइ तदावरणिज्जाणं कम्माणं गवओवसमेणं ईहावूहामग्गणगवेसणं करेमाणस्स वीरि-
यलदीए वेडवियलदीए ओहिणाणलदीए समुप्पण्णाए, तए णं से अम्मदे परिवायए ताए वीरियलदीए
वेडवियलदीए ओहिणाणलदीए समुप्पण्णाए जणविम्हावणहेउं कंप्पिछपुरे घरसए जाव वसहिं उवेइ, से

तेणद्वं गोयमा ! एवं युयुई-अम्मदे परिधायणं कंप्पिणुरे णयरे घरसण जाव वसहि उवेइ । पट्टं णं भंते !
अम्मदे परिधायणं देवाणुप्पियाणं अंतिणं मुंढे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तणं !, णो इण्ठे समंढे,
गोयमा ! अम्मदे णं परिधायणं समणोवासणं अभिगयजीवाजीवे जाव अप्पाणं भावेमाणे विहरइ, णवरं
असिक्कलिहे अयंगुदुवारे णियत्तंतेउरघरदारपवेसी ण येचइ अम्मडस्स णं परिधायगस्स थूलं पाणाइवाए
पयक्कणं जावज्जीवाए जाव परिगहे णवरं सब्बे मेहुणे पचक्खाए जावज्जीवाए, अम्मडस्स णं णो कप्पइ
अरुणमोत्तप्पमाणमेत्तंति जलं सयरानं उत्तरित्तं णणत्थ अद्वाणगमणेणं, अम्मडस्स णं णो कप्पइ सगंढं
एवं नेव भाणियं जाव णणत्थ एगाए गंगामट्टियाए, अम्मडस्स णं परिधायगस्स णो कप्पइ आहाक-
म्मिणं वा उवेसिणं वा मीसजाए इ वा अज्झोअरए इ वा पूइक्कमे इ वा कीयगंढे इ वा पामिच्चे इ वा अणि-
सिंढे इ वा अभिहंढे इ वा ठइत्तं वा रइत्तं वा कंतारभत्ते इ वा दुग्गिभवत्ते इ वा पाहुणगभत्ते इ वा
गिलाणभत्ते इ वा वडलियाभत्ते इ वा भोत्तं वा पाइत्तं वा, अम्मडस्स णं परिधायगस्स णो कप्पइ
मूलभोयणे वा जाव वीयभोयणे वा भोत्तं वा पाइत्तं वा, अम्मडस्स णं परिधायगस्स चउव्विहे अण-
त्थंढे पचक्खाए जावज्जीवाए, तंजहा-अक्कञ्जाणायरिणं पमायायरिणं हिंसप्पयाणे पावक्कमोवएसे, अम्म-
डस्स कप्पइ मागतं अद्वाढं जलस्स पडिग्गाहित्तं सेऽविय वडमाणं नो चेव णं अवहमाणं जाव

१ नेदं प्रत्यन्तरे णवरमित्यादितः,

सेऽविय पूए नो चेव णं अपरिपूए सेऽविय सावज्जेत्तिकाजं णो चेव णं अणवज्जे सेऽविय जीवा इतिकट्टु णो
चेव णं अजीवा सेऽविय दिण्णे णो चेव णं अदिण्णे सेऽविय दंतहत्थपायचक्रमसपक्खालणट्टयाए पिवित्तए
वा णो चेव णं सिणाइत्तए, अम्मडस्स कप्पइ मागहए य आढए जलस्स पडिग्गाहित्तए, सेऽविय वहमाणे
जाव दिन्ने नो चेव णं अदिण्णे सेऽविय सिणाइत्तए णो चेव णं हत्थपायचक्रमसपक्खालणट्टयाए पिवित्तए
वा, अम्मडस्स णो कप्पइ अन्नउत्थिया वा अणउत्थियदेवयाणि वा अणउत्थियपरिग्गाहियाणि वा चेइ-
याइं वंदित्तए वा णमंसित्तए वा जाव पज्जुवासित्तए वा णणत्थ अरिहंते वा अरिहंतचेइयाइं वा । अम्मडे
णं भंते ! परिव्वायए कालमासे कालं किच्चा कहिं गच्छिहिति ? कहिं उववज्जिहिति ? गोयमा ! अम्मडे णं परि-
व्वायए उच्चावएहिं सीलव्वयगुणवेरमणपचक्खाणपोसहोववासेहिं अप्पाणं भावेमाणे यद्दइं वासाइं समणो-
यासयपरियायं पाउणिहिति ? ता मासियाए संलेहणाए अप्पाणं झूसित्ता सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदित्ता
आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा वंमलोए कप्पे देवत्ताए उववज्जिहिति, तत्थ णं अत्थे-
गइयाणं देवाणं दस्स सागरोवमाइं ठिई पणत्ता, तत्थ णं अम्मडस्सवि देवस्स दस्स सागरोवमाइं ठिई ।
से णं भंते ! अम्मडे देवे ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता
कहिं गच्छिहिति कहिं उववज्जिहिति ? गोयमा ! महाविदेहे वासे जाइं कुलाइं भवंति अड्डाइं दित्ताइं वित्ताइं
विच्छिण्णविउलभवणसयणासणजाणवाहणाइं बहुधणजायरूवरययाइं आओगपओगसंपउत्ताइं बिच्छ-

द्विपउरभत्तपाणाहं धहुदासीदामगोमहिसगवेलगप्पभूयाइं यहुजणस्स अपरिभूयाइं तहप्पगारेसु कुलेसु पुमत्ताए पचयादिति । तए णं तस्स दारगस्स गम्भत्थस्स चैव ममाणस्स अम्मापिईणं धम्मे दढा पतिण्णा भविरसइ, से णं ततए णयणहं मामाणं यद्वपडिपुण्णाणं अद्वट्टमाणाराइंदियाणं वीइक्कंताणं सुकुमालपाणिपाए जाय ससिसोमाकारे कंते पियंदसणे सुखे दारए पयादिति, तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो पढमे द्वियसे ठिडयडियं काहिंति, चिइयदियसे चंदखरंदसणियं काहिंति, छट्टे दिवसे जागरियं काहिंति, एक्कार-समे द्वियसे वीतिक्कंते निव्वित्ते असुइजायकम्मकरणे संपत्ते चारसाहे दिवसे अम्मापियरो इमं एयारूवं गोणं गुणणिप्फणं णामधेज्जं काहिंति-जम्हा णं अम्हं इमंसि दारगंसि गम्भत्थसि चैव समाणंसि धम्मे ददपइण्णा तं होउ णं अम्हं दारए ददपइण्णे णामेणं, तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो णामधेज्जं करेहिंति ददपइण्णेति । तं ददपइण्णं दारगं अम्मापियरो साइरेगट्टवासजातगं जाणित्ता सोभणंसि तिहिकरण-णारगत्तमुदुत्तंसि कलायरियस्स उवणेहिंति । तए णं से कलायरिए तं ददपइण्णं दारगं लेहाइयाओ गणि-यप्पहाणाओ सउणरूपपज्जवसाणाओ चावत्तरि कलाओ सुत्ततो य अत्थतो य करणतो य सेहाविहिंति सिरत्ताविहिंति, तंजहा-लेहं गणितं खं णटं गीयं वाइयं सरगयं पुक्खरगयं समतालं जूयं जणवायं पासकं अट्ठागयं पोरेकयं दगमट्टियं अण्णविहिं पाणविहिं बत्थविहिं विळेवणविहिं सयणविहिं अज्जं पहेलियं माग-

हियं गाढं गीद्वयं सिलोयं हिरण्यजुत्ती सुवण्यजुत्ती गंधजुत्ती चुरणजुत्ती आभरणविहिं तरुणीपडिकम्मं
इत्थिलकवणं पुरिसलकवणं हयलकवणं गयलकवणं गोणलकवणं कुक्कुडलकवणं चकलकवणं छत्तलकवणं
चम्मलकवणं दंडलकवणं असिलकवणं मणिलकवणं काकणिलकवणं वत्थुविज्जं खंधारमाणं नगरमाणं वत्थु-
निवेसणं वूहं पडिवूहं चारं पडिचारं चकवूहं गरुडवूहं जुद्धं निजुद्धं जुद्धातिजुद्धं मुट्टिजुद्धं बाहुजुद्धं
लयाजुद्धं इसत्थं छरुप्पवाहं घणुधेयं हिरण्यपागं सुवण्यपागं वट्टखेढं खुत्ताखेढं पत्तच्छेज्जं कट्ट-
वच्छेज्जं सज्जीवं निज्जीवं सउणरुत्तमिति यावत्तरिकेला सेहाविति सिक्खावेत्ता अम्मापिंणं उवणेहिंति ।
तए णं तस्स ददपइणस्स दारगस्स अम्मापियरो तं कलायरियं विपुलेणं असणपाणखाइमसाइमेणं वत्थ-
गंयमल्लालंकारेण य सक्कारेहिंति सम्माणेहिंति सक्कारेत्ता सम्माणेत्ता विपुलं जीवियारिहं पीइदाणं दलइस्सइ,
विपुलं २ ता पडिविज्जेहिंति । तए णं से ददपइणो दारए यावत्तरिकलापडिए नवंगसुत्तपडिबोहिं अट्टार-
सदेसीभासाविसारए गीयरती गंधवणट्टकुसले हयजोही गयजोही रहजोही बाहुजोही बाहुप्पमही विंयाल-
बारी साइसिए अलं भोगसमत्थे आवि भविस्सइ । तए णं ददपइणं दारगं अम्मापियरो यावत्तरिकलापडियं
जाब अलं भोगसमत्थं बियाणिता विउलेहिं अण्णभोगेहिं लेणभोगेहिं वत्थभोगेहिं सयणभोगे-
हिं कामभोगेहिं उवणिमंतेहिंति, तए णं से ददपइणो दारए तेहिं विउलेहिं अण्णभोगेहिं जाब सयणभोगेहिं

१ पग्गमत्तेइ प्र० २ वेज्जत्तेइ प्र० ३ नेदं प्र० ।

णो सञ्जिहति णो रज्जिहति णो गिज्झिहति णो अज्झोचवज्झिहति, से जहणामए उप्पले, इ वा पउमे इ वा
कुसुमे इ वा नल्लिमे इ वा सुभगे इ वा सुगंधे इ वा पौडरीए इ वा सतपत्ते इ वा सहस्सपत्ते
इ वा सतसहस्सपत्ते इ वा पंके जाए जले संयुद्धे णोचलिप्पइ पंकरएणं णोचलिप्पइ जलरएणं, एवमेव दढपइ णेवि
दारए कामेहि जाए भोगेहि संयुद्धे णोचलिप्पिहति कामरएणं, णोचलिप्पिहति. भोगरएणं. णोचलिप्पिहति
मित्तणाइणिगसयणसंधिपरिजणेणं, से णं तहारूवाणं थेराणं अंतिए केवलं बोहि बुज्झिहति केवलबोहि
बुज्झित्ता अगाराओ अणगारियं पवइहति । से णं भविस्सइ अणगारे भगवंते इरियासमिणं जाव गुत्तं
पंभयारी । तस्स णं भगवंतस्स एतेणं विद्वारेणं विहरमाणस्स अणंते अणुत्तरे णिवाघाए. निरावरणे. कसिणे
पडिपुणे केवलवरणाणंदस्से समुप्पज्झिहति । तए णं से दढपइ णे केवली. बहूइ. वासाइ. केवलपरियागं
पाउणिहति, केवलपरियागं पाउणित्ता मासियाए संलेहणाए अप्पाणं झूसित्ता सट्ठि. भत्ताइ. अणसणाए
छेएत्ता जस्सट्ठाए कीरइ पागभावे मुंडभावे अणहणाए अदंतवणए केसलोए धंभचेरवासे. अच्छत्तकं अणोवा-
याहणकं मृभिसेज्जा फलहसेज्जा कट्ठसेज्जा परधरपवेसो लद्धावलद्धं. परेहि हीलणाओ खिसणाओ णिदणाओ
गरहणाओ तालणाओ तज्जणाओ परिभवणाओ पव्वहणाओ उच्चावयागामकंटका वावीसं परीसहोवसग्गा.
अदियासिज्जंति तमट्टमाराहिता चरिमेहि उस्सासणिस्सासेहि. सिज्झिहति बुज्झिहति मुचिहति परिणि-
व्याहति सव्वदुक्खाणमंतं करेहति ॥ १४ ॥ (सू० ४०) ॥

इहैव ज्ञातान्तरमाह—‘बहुज्ञणेण’मित्यादि व्यक्तं, ननरं ‘पगइभदयाए’इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यं—‘पगइउउसंतयाए पग-
इउणुकोहमाणमायालोहयाए मिउमइवसंपणयाए अल्लीणयाए भदयाए’त्ति व्याख्या प्राग्वत्, ‘अनिक्खित्तेणं’ति अविश्रान्तेन
‘पगिज्झय’त्ति प्रगृह्य विधायेत्यर्थः, ‘परिणामेणं’ति जीयपरिणत्या ‘अज्झवसाणेहि’ति मनोविशेषैः ‘लेमाहि’ति तेजोलेइयादिकाभिः
‘वदावरणिज्जाणं’ति वीर्यान्तरैक्रियलब्धिप्राप्तिनिमित्तावरणानामित्यर्थः, ‘ईहावूहमगगणगेवसणं’ति इह ईहा—किमिदमि-
त्यमुतान्ययेत्येवं सदर्थालोचनाभिमुखा मतिः चेष्टा, ब्यूह—इदमित्थमेवंरूपो निश्चयः, मार्गणम्—अन्यधर्मालोचनं यथा स्थाणौ
निधेतन्व्ये इह वल्ल्युत्तर्पणादयः प्रायः स्थाणुधर्मा घटन्त इति, गवेपणं—व्यतिरेकधर्मालोचनं यथा स्थाणावेव निधेतन्व्ये इह
शिरःकण्डूयनादयः प्रायः पुरुषधर्मा न घटन्त इति, तत एषां समाहारद्वन्द्वः, ‘वीरियलद्धीए’त्ति वीर्यलब्ध्या सह ‘वेउव्वियल-
द्धीए’त्ति वैक्रियलब्ध्या सह ‘ओहिणाणलद्धि’त्ति अवधिज्ञानलब्धिः समुत्पन्ना, वीर्यलब्ध्यादित्रयमुत्पन्नमित्यर्थः, वाचनान्तरे
‘वीरियलद्धी वेउव्वियलद्धी’त्ति पठ्यते, यत्कचित् ‘अम्म(म्ब)डे परिवायगे’त्ति दृश्यते तदयुक्तं, अम्मडे इत्येतस्य स्थानाङ्गादिपु-
स्तकेषु दर्शनात्, ‘अहिगयजीवाजीवे’ इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यम्—‘उवल्लद्वुणुणपावे’ ‘आसवसंवरनिज्जरकिरियाहिगरणबंध-
मोक्खउडुसले’ आत्रवाः—प्राणातिपातादयः संवराः—प्राणातिपातविरमणादयः निर्जरा—कर्मणो देशतः क्षपणं क्रियाः—क्रायिक्या-
दिकाः अधिकरणानि—स्वप्नादिनिर्वर्तनसंयोजनानि बन्धमोक्षौ—कर्मविषयौ, एतेन चास्य ज्ञानसम्पन्नतोक्ता, ‘असहेज्ज’त्ति अविद्य-
मानमाहाय्यः कुटीरिक्केप्रैस्तिः सन् सम्यग्ज्ञाविचलनं प्रति न परमाहाय्यमपेक्षत इति भावः, अत एवाह—‘देवासुरनागसुवण-
जक्खवरक्खमकिण्णारकिंपुरिसगरुलंगंधवमहोरगाइहिं निगंथाओ पायणाओ अणइक्कमणिज्जे’ इति देवा—दैमानिकाः असुरनाग-

चि-असुरकुमारा नागकुमाराश्चेति भवनपतिविशेषाः सुवर्णाचि-सदृशा ज्योतिष्का इत्यर्थः, कचिद्गुरुडैचि नाधीयते, ततः सुव-
र्णैचि-सुवर्णकुमारा भवनपतिविशेषाः यक्षराक्षसकिन्नरकिम्बुरुषाः व्यन्तरमेदाः, गरुडचि-गरुडचिह्नाः सुवर्णकुमाराः, गन्धर्व-
महोरगाग्र व्यन्तराः, 'इणसो निगन्धे पावयणे'ति अस्मिन्नग्रन्थे प्रवचने 'मिस्सो'किय'चि निःसन्देहः 'निकंखिय'चि सुक्तदर्शना-
न्तरपक्षपातः 'निधिद्विगिन्दे'चि निधिचिचिक्लमकः फलं प्रति निःशङ्कः 'लद्धे'चि लब्धार्थोऽर्थप्रवणतः 'गहियद्वे'चि गृहीतार्थोऽव-
धारणतः 'पुब्बियद्वे'चि पृष्टार्थः संशये सति 'अहिययद्वे'चि अधिगतार्थोऽभिगतार्थो वा अर्थान्वयोधात् 'विणिज्जियद्वे'चि विनि-
श्चितार्थः ऐन्द्रस्पर्शोपलम्भात्, अत एव 'अट्टिमिजपेम्माणुरागरत्ते' अस्मीनि च-कीकमानि मिज्जा च-तन्मध्यवर्ती घातुविशेषः
असियमिज्जास्ताः प्रेमानुरागेण-सार्धप्रवचनप्रीतिलक्षणकुसुमादिरागेण रक्ता इव रक्ता यस्य स तथा, केनोच्छेसेनेत्याह—'अय-
माडसो ! निगन्धे पावयणे अट्टे अयं परमद्वे सेसे अण्डे'चि, अयमिति-प्राकृतत्वाद्विदम् 'आडसो'चि आयुष्मन्चि पुत्रादेरामन्वणं,
कचिन् 'इणसो निगन्धे' इति दृढपते, 'सेसे'चि शेषं-धनधान्यपुत्रकलत्रमित्रराज्यकुप्रवचनादिकमिति, 'ऊसियफल्लिहे'चि उल्लि-
तम्-उक्तं स्फटिकमिव स्फटिकं चित्तं यस्य स तथा, मौनीन्द्रप्रवचनायास्या परिपुष्टमना इत्यर्थः, इति वृद्धव्याख्या, अन्ये
त्याहुः-उच्छिन्नतः-अर्गलास्थानादपनीयोर्ध्वो कृतो न तिरस्वीनः, कपाटपश्चाद्वागादपनीत इत्यर्थः, उत्सृतो वा अपगतः परिधः-
अर्गला गृहद्वारे यस्यासौ उच्छिन्नतरिष उत्सृतपरिधौ च, औदार्यातिशयादतिशयदानदायित्वेन भिक्षुकप्रवेशार्थमनर्गलितगृह-
द्वार इत्यर्थः, इदं च किलाम्मडस्य न सम्भवति, स्वयमेव तस्य भिक्षुकत्वाद्, अत एव पुस्तके लिखितं यथा 'ऊसियफल्लिहे'-

त्यादिविशेषणत्रयं नोच्यते, 'अवंगुयदुगारे'ति अपावृत्तद्वारः—कपाटादिभिरस्थगितगृहद्वारः, सदृशनलाभेन न कुतोऽपि पापण्डि-
काद्विभेति, शोभनमार्गपरिग्रहेणोद्धाटशिरास्तिष्ठतीति भाव इति वृद्धव्याख्या, केचिच्चाहुः—भिक्षुकप्रवेशार्थमौदायदस्थगितगृह-
द्वार इत्यर्थः, इदं चाम्मडस्य न घटते, 'चियत्तअंतेउरखरदारपवेसी'ति चियत्तोत्ति-लोकानां प्रीतिकर एव अन्तःपुरे वा गृहे वा
द्वारे वा प्रवेशो यस्य न तथा, इन्नत्ययधात्र समामान्तः, अतिधार्मिकतया सर्वत्रानाशङ्कनीयोऽसाविति भावः, अन्ये त्वाहुः—
चियत्तोत्ति-नाप्रीतिकरोऽन्तःपुरगृहे द्वारेण नापद्वारेण प्रवेशः—शिष्टजनप्रवेशनं यस्य स तथा, अनीज्यालुताप्रतिपादनपरं चेत्य-
मिदं विशेषणं, न चाम्मडस्येदं घटते, अन्तःपुरस्यैवाभावादिति, क्वचिदेवं दृश्यते—'चियत्तघरंतेउरपवेसी'ति चियत्तेत्ति-प्रीति-
कारिण्येव गृहे वाऽन्तःपुरे वा प्रविशतीत्येवंशीलो यः स तथा, त्यक्तो वा गृहान्तःपुरयोस्कसात् प्रवेशो येन स तथा, 'चउदस-
अडमुदिदुपुण्णमासिणीसु'ति उदिष्टा-अमावास्या 'पडिपुणं पोसहं अणुपालेमाणे'ति आहारपौषधादिभेदाच्चतुरूपमपीति 'समणे
निगंधे फासुएसणिज्जेणं असणपाणखाइममाइमेणं वत्थपडिग्गहकम्बलपायपुच्छणेणं' अत्र च पडिग्गहत्ति—प्रतिग्रहः पतद्रहो
वा—पात्रं पायपुच्छणंति—पादग्रीधणं रजोहरणं 'ओसहभेसज्जेणं'ति औषधम्—एकद्रव्याश्रयं भैषज्यं—द्रव्यसमुदायरूपमथवा
औषधं-त्रिफलादि भैषज्यं—पथ्यं 'पाडिहारिएणं पीढफलगसेज्जासंथारएणं पडिलाहेमाणे'ति प्रतिहारः—प्रत्यर्पणं प्रयोजन
मस्येति प्रातिहारिकं तेन पीठम्-आसनं फलकम्-अण्टम्भनार्थः काष्ठविशेषः शयनं वा यत्र प्रसारितपादः

१ स्नायामस्थानोपेक्षया वा स्यादपि, आगतस्यार्थिनो याचनापूर्णीकरणाद्वा, भक्ता वा तस्येदृशां स्तुत्ये तन्निवासस्थाने सन्न-
द्यालां तथाविधां कुर्युः, उल्लिखितस्फटिकमद्वा निर्मलान्तःकरण इति वा, शेषपदद्वये तु न प्रथमव्याख्यानपक्षे दोषलेशांकाशः।

मुप्यते संस्तरको-लघुतर शयनमेव 'मीलवयगुणवेरमणपचक्सागपोसहोमसेहि अहापरिगहि' तथोक्तमेहि अप्पाणं भावे-
माणे'ति मीलत्रतानि-अणुत्रतानि गुणा-गुणत्रतानि विरमणानि-रागादिविरतिप्रकाराः प्रत्यारूपानानि-नमस्कारसहितादीनि
पौषधोपगमाः-अष्टम्यादिपर्यदिनेषूपगमनम्, आहारादित्याग इत्यर्थः, 'णो रूपइ अक्खसोयप्पमाणे'मे'पि जलं सयराहं उत्तरि-
त्तए' अथश्रोतःप्रमाणा-गन्त्रीचक्रनामिच्छिद्रप्रमाणा मात्रा यस्य तत्तथा, सयराहं-अरुक्सात् हलयेत्यर्थः, 'आहाकम्मिए' इत्यादि
व्यक्त, नगर 'रुणइ' व'ति रचितम्-ओद्देशिकमेदो यन्मोदकचूर्णादि पुनर्मोदकतया कूरदध्यादिकं वा यत्करम्बकादितया विर-
चितं तद्रचितमित्युच्यते, इह चेतिशब्द उपप्रदर्शने, वाशब्दो विकल्पे, 'कान्तारमत्ते इ व'ति कान्तारम्-अरण्यं तत्र मिश्रकाणां
निर्माहणार्थं यत्संस्क्रियते तत्प्रान्तारभक्तमिति, 'दुब्बिक्खसुभत्ते इ व'ति दुर्भिक्षमक्तं यद्विधुकार्यं दुर्भिक्षे संस्क्रियते, ओद्देशिका-
दिभेदाश्चेते, 'वदलियामत्ते इ व'ति वदलिका-दुर्दिनं 'गिलाणभत्ते इ व'ति ग्लानः संचारोग्याय यद्ददाति तद् ग्लानभक्तं 'पाहु-
णगभत्ते इ व'ति प्रापूर्णकः शंसपि कचिद्भूतो यत्प्रतिसिद्धये संस्कृत्य ददाति प्रापूर्णका वा-साध्यादय इहायाता इति यदापयति
तत्प्रापूर्णकभक्तं 'मूलभोयणे इ व'ति मूलानि-पद्मासिर्ना(पद्मसीना)टिकादीनां यावत्करणादिदं पदत्रयं दृश्यं 'कन्दभोयणे इ व'ति
रुन्दाः-धरणरुन्दादयः 'फलभोयणे इ व'ति फलानि आम्रादीनां 'हरियभोयणे इ व'ति हरितानि-मधुरतृणकंदुरुभण्डादीनि
'धीयभोयणे इ व'ति धीजानि-शालितिलादीनि 'भोचए' व'ति भोक्षुं वा 'पायए' व'ति पातुं वा आध्यात्मिकादिपानकादीनीति ।
'अज्झाणापरिए'ति अपभ्ययनेन-आर्तादिना आचरित-आसेवितो यः अपभ्ययनेन स वा यदाचरितम्-आसेवनं सोऽनर्थदण्ड इति,
'पमादायरिए'ति प्रमादेन-धृतगुडादिद्रव्याणां स्थगनादिक्रमेण आचरितो यस्त्वस्य वा यदाचरितं सोऽनर्थदण्डः

प्रमादाचरितः प्रमादाचरितं वेति 'हिंस्रस्य' खट्वादेः प्रदानम्-अन्यस्यार्पणं निष्प्रयोजनमेवेति हिंस्रप्रदानं, 'पाव-
क्रमोविसे' चि पापकर्मोपदेशः-कृष्याद्युपदेशः प्रयोजनं विनोति, 'सावज्जेत्तिकट्ठु' चि यदिदं जलस्य परिमाणकरणं तज्जलं
सावद्यमितिकृत्वा, सावद्यमपि कथमित्याह-'जीवत्तिकट्ठु' चि जीवा अप्कायिका एत इतिकृत्वा, अथवा कस्मात्परिभूतं गृह्णाती-
त्यत आह-सावद्यमितिकृत्वा, एतदेव कुत इत्याह-जीवा इतिकृत्वा, पूतरकादिजीवा इह सन्तीतिकृत्वेति भावः । 'अण्णउत्तिथए
व' चि अन्ययूथिका-अहत्सङ्घापेक्षया अन्ये शाक्यादयः 'चेइयाइ' ति अहच्चैल्यानि-जिनप्रतिमा इत्यर्थः 'णणत्थ अरहंतेहि व' चि
न कल्पते, इह योऽयं नेति प्रतिषेधः सोऽन्यत्राहंश्च, अहंतो वर्जयित्वेत्यर्थः, स हि किल परिव्राजकवेषधारकः अतोऽन्ययूथि-
कदेवतावन्दनादिनिषेधे अहंतामपि वन्दनादिनिषेधो मा भूदितिकृत्वा णणत्थेत्याद्यधीतं, 'उच्चावएहि' ति उच्चावचैः-उत्कृष्टानु-
त्कृष्टैः । 'आउक्खएणं' ति आयुःकर्मणो दलिकनिर्जणेन 'भवस्वएणं' ति देवभवनिबन्धनभूतकर्मणां गत्यादीनां निर्जरणेत्यर्थः,
'ठिइक्खएणं' ति आयुःकर्मणस्तदन्येषां च केषाञ्चित् स्थितेर्विदलनेनेति 'अणंतरं वयं चइत्त' चि देवभवसम्बन्धनं वयं-शरीरं त्य-
क्त्वा-विमुच्य अथवा 'वयं चइत्त' चि व्यवनं चित्वा-कृत्वेत्यर्थः, 'अड्डाइ' ति परिपूर्णानि 'दिचाइ' ति दत्तानि-दर्पयन्ति 'विचाइ' ति
विचानि-व्याख्यातानि शेषपदानि कूणिकवर्णकवद् व्याख्येयानि, 'तदप्पगारेसु कुलेसु' चि इह कचिद् कुले इत्ययं शेषो दृश्यः,
'पुमचाए' चि पुंस्त्वतया, पुल्लतयेत्यर्थः, 'पचायादिति' चि प्रत्याजनिष्यति उत्पत्स्यत इत्यर्थः, 'ठिइवडियं काहिंति' चि स्थितिप-
पतितं-कुलक्रमान्तर्भूतं पुत्रजन्मोचितमनुष्ठानं करिष्यतः 'चंदस्सरदंसणियं' ति चन्द्रस्वरदर्शनिकाभिधानं सुतजन्मोत्सवविशेषं 'जा-

१ 'जनक् जनने ह्वादिरयम्' इति न्यायमद्वहोक्तेर्भवति परस्मैपदेषु प्रयोगो जनेः ।

गरियं'ति रात्रिजागरिकां सुतज्जमोत्सवविशेषमेव 'निवृत्ते असुइजायकम्मकरणे'ति निवृत्ते-अतिक्रान्ते अशुचीनाम्-अशौचवतां जातकर्मणां-प्रमदव्यापाराणां यत्करणं-विधानं तत्तया, तत्र 'वारसाहे दिवसे'ति द्वादशाख्ये दिवसे इत्यर्थः, अथवा द्वादशानाम्ना समाहारो द्वादशाहं तस्य दिवसो येनासौ पूर्णो भवतीति द्वादशाहदिवसस्तत्र 'अम्मापियरो'ति अम्मापितरौ 'इमं'ति इदं वक्ष्यमाणम्, अयमिति कचिद्वृथ्यते, तच्च प्राकृतशैलीवशात्, 'एयारूयं'ति एतदेव रूपं-स्वभावो यस्य नान्यथारूपमित्येतद्रूपं 'गोणं'ति गोणं, किमुक्तं भवतीत्याह-'गुणनिष्फण्णं'ति गौणशब्दोऽप्रधानेऽपि वर्तत इत्यत उक्तं गुणनिष्पन्नमिति, 'नामधेज्जं'ति प्रशस्तं नामैव नामधेयम्, इह स्थाने पुस्तकान्तरे 'पंचधाइपरिगहिण्' इत्यादि ग्रन्थो दृश्यते, स च प्राग्वद् व्याख्येयः, किञ्चित् तस्य व्याख्यायते-'हत्था हत्थं संहरिजमाणे'ति हस्ताद्वस्तान्तरं संहियमाणो-नीयमानः, अङ्गादङ्गं परिभुज्यमानः-उत्सङ्गादुत्सङ्गान्तरं परिभोज्यमानः उत्सङ्गत्पश्यंमुखमनुभाव्यमानः, 'उवनचिजमाणे'ति उपनर्त्यमानो नर्तनं कार्यमाण इत्यर्थः, उयगीयमानः-तथा-विषवालोचीतगीतविशेषैर्गीयमानो गाप्यमानो वा 'उवलालिजमाणे'ति उपलाल्यमानः क्रीडादिलालनया 'उवगूह्जमाणे'ति उपगूह्यमानः आलिङ्ग्यमानः 'अवयासिजमाणे'ति अपवासास्यमानः अपगतत्रामः क्रियमाणः, अपयास्यमानो वा उत्कण्ठातिरेका-श्चिद्वयालिङ्गनेनापीड्यमानः, अग्रयास्यमानो वा समीहितपूरणेन प्रयासमकार्यमाणः, 'परिवंदिजमाणे'ति परिवन्द्यमानः स्तूयमानः परितुग्न्यमान इति व्यक्तं, 'परंगिजमाणे'ति प्ररङ्गमाणः चङ्क्रम्यमाणः, एतेषां च संहियमाणादिपदानां द्विवचनमाभीक्ष्ण्यविवक्ष्येति 'निद्यायनिहायायं'ति निर्वृतं निर्व्यायायं च यद्विरिकन्दरं तदालीन इति । अथाधिकृतवाचना 'साइरेगड्वरिसजायगं'ति मातिरेकाण्यष्टौ वर्षाणि जातस्य यस्य स तथा तं 'अत्थउ'ति अर्थतो व्याख्यानतः 'करणओ य'ति करणतः प्रयोगत इत्यर्थः ।

‘सद्भावेदिति’ चि संधयिष्यति निष्पादयिष्यति ‘सिक्त्वावेदिति’ शिक्षयिष्यति-अभ्यासं कारयिष्यति ‘विनयपरिणयमेते’ चि कचि-
चत्र विज्ञ एव विज्ञकः स चासौ परिणतमात्र-बुद्ध्यादिपरिणामयानेन विज्ञरूपपरिणतमात्रः, इह मात्राशब्दो बुद्ध्यादिपरिणाम-
स्याभिनयत्वख्यापनपरः, ‘नयंगसुत्तपडिचोहिण’ चि नवाङ्गानि द्वे श्रोत्रे द्वे नेत्रे द्वे घ्राणे एका च जिह्वा त्वगेका मनश्चैकमिति तानि
सुप्तानीव सुप्तानी बाल्यादव्यक्तचेतनानि प्रतिबोधितानि-यौवनेन व्यक्तचेतनानि कृतानि यस्य स तथा, आह च व्ययहार-
भाष्ये-‘सोचाहं नव सुचाहं’ इत्यादि, ‘हयजोही’ चि हयेन-अश्वेन युध्यत इति हययोधी एवं रथयोधी बाहुयोधी च, ‘बाहुप्र-
मर्दी’ ति बाहुभ्यां प्रमृद्वनातीति बाहुप्रमर्दी ‘विपालचारी’ चि माहसिक्तत्वादिकालेऽपि रात्रायपि चरतीति विपालचारी, अत एव
साहसिकः-सात्त्विकः, ‘अलं भोगसमत्थे’ ति अत्यर्थं भोगानुभवनसमर्थः, ‘णो सज्जिहिति’ चि न सङ्गं-मम्बन्धं करिष्यति ‘णो
रज्जिहिति’ चि न रागं-ध्रेम भोगसम्बन्धहेतुं करिष्यति ‘नो गिज्जिहिति’ चि नाप्राप्तभोगेऽप्याकाङ्क्षां करिष्यतीति ‘णो अज्झोवव-
ज्जिहिति’ चि नाध्युपपत्त्यते-नात्यन्तं तदेकाग्रमना भविष्यतीति ‘से जहाणामए’ चि से इति अथशब्दार्थे अथशब्दश्च वाक्योपक्षे-
पार्थः, नामेति सम्भाषनायाम्, एवंशब्दो वाक्यालङ्कारार्थः, ‘उप्पलेति वा’ उत्पलमिति वा, उत्पलादिपदाना चार्थमेदो वर्णादि-
मिलोक्तोऽवसेयो, नवर पुण्डरीकं-सितपद्मं ‘पंकरएणंति पङ्कः-कर्दमः स एव रजः पद्मस्वरूपोपरञ्जनात् श्लक्ष्णावयवरूपत्वेन वा
रेणुतुल्यत्वादिति, कामरएण’ ति कामः-शब्दो रूपं च स एव रजः कामरजस्तेन ‘भोगरणं’ ति भोगो-नगन्धो रसः स्पर्शश्च ‘मिच-
णाहणियगमयणसंचधिपरिजणेणं’ ति मित्राणि-सुहृदः ज्ञातयः-सजातीयाः निजका-भावपुत्रादयः स्वजना मातुलादयः मम्यन्धिनः-

१ श्रोत्रादीनि नय सुप्तानि ।

मधुगादयः परिजनो-द्यायादिपरिरुः 'केवलं बोद्धि बुद्धिहिद'ति विशुद्धं सम्पददर्शनमनुभविव्यति तद्वत्स्यत इत्यर्थः, 'अर्णते'-
त्यादि, 'अमन्तम्'-अनन्तार्थविपर्ययात् 'अनुचरं' समोचमत्वात् 'निर्व्यापितं' कटकुट्टादिभिरत्यतिद्वितत्वात् 'निराचरणं' क्षायिक-
त्वात् 'कृत्तनं' सरुलार्थग्राहकत्वात् 'प्रतिपूणं' नरुलस्यांशसमन्वितत्वात् 'केवलवरणाणदंसणे'ति केवलम्-असहायं अत एव वरं
ज्ञानं च दर्शयन्ति ज्ञानदर्शनं ततः प्राक्पदार्थ्यां कर्मधारयः, तत्र ज्ञानं-विशेषायवोधरूपमिति दर्शनं-सामान्यावबोधरूपमिति,
'हीलणाओ'ति जन्मरुर्ममोद्बुधनानि 'निर्दणाओ'ति मनसा कुरुतनानि 'सिद्धणाओ'ति त्वान्येव लोकसमक्षं 'गह्वणाओ'ति
कुरुतनान्येव च गर्हणीयसमक्षणि 'वज्रणाओ'ति शिरोऽदुल्यादिस्फीरणतो ज्ञास्यसि रे जालमेत्यादिभणनानि 'तालणाओ'ति
वाढनाः-चपेटादिदानानि 'परिभरणाओ'ति आभाष्यार्थपरिहारेण न्यविक्रयाः, 'पवदणाओ'ति प्रव्यथना-भयोत्पादनानि 'उच्चा-
वय'ति उत्कटेतराः 'गामकंटय'ति इन्द्रियग्रामप्रतिकूला इति 'सिद्धिहिद'ति सेतस्यति-कृतकृत्यो भविव्यति 'बुद्धिहिद'ति भो-
तस्यते-समस्तार्थान् केवलज्ञानेन 'मुचिहिद'ति मोक्षयते सकलकर्मशैः 'परिणिवाहिद'ति परिनिर्वात्यति कर्मकृतसन्तापामावेन
शीतीभविष्यति, किमुक्तं भवति ?- 'सबदुक्खणमंतं काहिद'ति व्यक्रमेवेति १४ ॥ ४० ॥

से इमे गामागर जाव मणिचेसेसु पन्वइया समणा भवंति, तंजत्ता-आयरियपडिणीया उवज्झाय-
पडिणीया कुलपडिणीया गणपडिणीया आयरियउवज्झायाणं अयसकारगा अवणणकारगा अकित्तिकारगा
यद्दहिं असन्भावुन्भावणाहिं मिच्छत्ताभिणिवेसेहि य अप्पाणं च परं च तद्दुभयं च बुग्गाहेमाणा बुग्पाएमाणा
विहरित्ता बद्दहं चासाइं सामणणपरियागं पाउणंति बद्दुं तस्स ठाणस्स अणात्थोइयअपडिक्कंता कालमासे

कालं किंचा उक्क्षोसेणं लंताए कप्पे देवकिन्धिसिएसु देवकिन्धिसियत्ताए उववत्तारो भवंति, तहिं तेसि गती तेरससागरोवमाइं ठिती अणाराहगा सेसं तं चेव १५। से जे इमे सणिपंचिदियतिरिक्खजोणिया पज्जत्तया भवंति, तंजहा-जलयरा ग्वहयरा थलयरा, तेसि णं अत्येगइयाणं सुभेणं परिणामेणं पसत्थेहिं अउञ्जवसानेहिं लेसान्हिं विसुञ्जमाणान्हिं तयावरणिज्जाणं कम्माणं ग्वओवसमेणं इहावूहभगणगेवसेणं करेमाणानं सण्णीपुधुजाइसरणे समुप्पज्जइ। तए णं ते समुप्पणजाइसरा समाणा समयमेव पंचाणुधयाइं पडिवज्जंति पडिवज्जित्ता ग्हूहिं सीलद्वयगुणवेरमणपद्यक्खाणपोसहोवयसेहिं अप्पाणं भावेमाणा ग्हूइं वासाइं आउयं पालेति पालित्ता भत्तं पचवखंति ग्हूइं भत्ताइं अणसणाए छेयंति २ ता आलोइय पडिक्कंता समाहिपत्ता कालमासे कालं किंचा उक्क्षोसेणं सहस्सारे कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तहिं तेसि गती अट्टारस सागरोवमाइं ठिती पणत्ता, परलोगस्स आहारगा, सेसं तं चेव १६। से जे इमे गामागर जाव संनिवेसेसु आजीविका भवंति, तंजहा-दुधरंतरिया तिधरंतरिया सत्तधरंतरिया उप्पलबेटिया घरसमुदाणिया विज्जु-अंतरिया उट्टियासमणा, तेणं ग्यास्खेणं विहारेणं बिहरमाणा ग्हूइं वासाइं परियायं पाउणित्ता कालमासे कालं किंचा उक्क्षोसेणं अणुए कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तहिं तेसि गती बावीसं सागरोवमाइं ठिती, अणाराहगा, सेसं तं चेव १७। से जे इमे गामागर जाव सण्णिवेसेसु पबइया समणा भवंति, तंजहा-अत्तुक्कोसिया परपरिवाइया भुइक्कम्मिया सुज्जो २ कोउयत्तारका, ते णं ग्यास्खेणं विहारेणं बिहरमाणा ग्हूइं

यासाइं मामणपरियागं पाउणंति पाउणिता तस्स ठाणस्स अणालोइय अपडिक्कंता कालमासे कालं किच्चा उयोसेणं अद्युण कप्पे अभिओगिण्णु देवेसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तद्धि तेत्तिं गइं वावीसं सागरोवमाइं टिइं परलोगस्स अणाराहगा, सेसं तं चेव १८। से जे इमे गामागर जाय सणिवेसेसु णिणहगा भवंति, तंजहा-यहुरया १ जीवपएसिया २ अद्यत्तिया ३ सामुच्छेइया ४ दोकिरिया ५ तेरासिया ६ अवद्धिया ७ इचेते सत्त पवयणणिणहगा केवल(लं)चरियालिगमामण्णा मिच्छदिदी यइहिं असंभावुंभावणाहिं मिच्छ-त्ताभिणिवेसेहि य अप्पाणं च परं च तदुभयं च युग्गाहेमाणा वुप्पाएमाणा विहरित्ता यइइं वासाइं साम-णपरियागं पाउणंति २ कालमासे कालं किच्चा उक्खोसेणं उवरिमेसु गेवेज्जेसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तद्धि तेत्तिं गती एकत्तीसं सागरोवमाइं ठिती, परलोगस्स अणाराहगा, सेसं तं चेव १९। से जे इमे गामा-गर जाय सणिवेसेसु मणुया भवंति, तंजहा-अप्परंभा अप्पपरिग्गहा धम्मिया धम्माणुया धम्मिद्धा धम्मग्वाइं धम्मपप्पलोइया धम्मपलज्जणा धम्मसमुदायारा धम्मेणं चेय विट्ठि कप्पेमाणा सुसीला सुब्बया सुप्पडियाणंदा साहूहिं एकचाओ पाणाइवायाओ पडिविरया जावज्जीचाए एकचाओ अपडिविरया एवं जाव परिग्गहाओ' एकचाओ कोहाओ माणाओ मायाओ लोहाओ पेज्जाओ कलहाओ अब्भक्खाणाओ पेसु-ण्णाओ परपरियायाओ अरतिरतीओ मायामोसाओ मिच्छादंसणसद्धाओ पडिविरया जावज्जीचाए एक-

१ प्रतिविस्ताप्रविवरतत्वचनार्थमेव द्विकः ।

धना ममाहिपता कालमासे कालं क्रिया उद्योसेणं अच्युतं कल्पे देवत्ताए उचवत्तारो भवंति, तद्धि तेसि गइ पायीसं सागरोचमाई ठिई आराहया सेसं तहेव २०। से जे इमे गामागर जाव सण्णिवेसेसु मणुआ भवंति, तंजहा-अणारंभा अपरिगहा धम्मिया जाव कल्पेमाणा सुसीला सुवया सुपडियाणंदा साहू सन्वाओ पाणा-इयाआओ पडिविरया जाव सदाओ परिगहाओ पडिविरया सदाओ कोहाओ माणाओ मायाओ लोभाओ जाव मिच्छादंसणसद्धाओ पडिविरया सदाओ आरंभसमारंभाओ पडिविरया सदाओ करणकारावणाओ पडिविरया सदाओ पणपयावणाओ पडिविरया सदाओ कुट्टणपिट्ठणतज्जणतालणवद्दयंधपरिकिलेसाओ पडिविरया सदाओ पणमइणवणगविलेवणसद्धफरिसरसरूवगंधमद्दालंकाराओ पडिविरया जेयावणणे तद्धप्पगारा सावज्जजोगोवहिया कम्मंता परपणपरियावणकरा कज्जंति तओवि पडिविरया जावज्जीवाए से जहाणामण अणगारा भवंति-ईरियात्तमिया भासासमिया जाव इणमेव णिगंधं पावयणं पुरओकाउं चित्हरंति तेसि णं भगवंताणं णणं विहारेणं विहरमाणां अत्थेगइयाणं अणंते जाव केवलवरणाणवंसणे समुप्पज्जइ, ते यद्दइं यासाइं केवलपिरियागं पाउणंति जाव पाउणिता भत्तं पच्चकवंति भत्तं २ यद्दइं भत्ताइं अणसणाइं छेदेन्ति २ ता जस्सट्ठाए कीरइं णगगभावे० अंतं करंति, जेसिपि य णं गगइयाणं णो केवलवरणाणदंसणे समुप्पज्जइ ते यद्दइं वासाइं छउमत्थपरियागं पाउणन्ति २ आवाहे उप्पण्णे वा अणु-प्पण्णे वा भत्तं पच्चकवंति, ते यद्दइं भत्ताइं अणसणाए छेदेन्ति २ ता जस्सट्ठाए कीरइं णगगभावे जाव

तमद्वमाराहिता चरिमेहिं जसासणीसासेहिं अणंतं अणुत्तरं निव्याघायं निरावरणं कसिणं पडिपुण्णं केवल-
वरणाणदंसणं उप्पाडिंति, तओ पच्छा सिञ्जिहिंति जाव अंतं करेहिंति । एगघा पुण एगे भयंनारो पुण्व-
कम्मावसेसेणं कालमासे कालं किच्चा उक्कोसेणं सबट्टसिद्धे महाविमाणे देवत्ताए उचवत्तारो भवंति, तहिं
तेसिं गई तेत्तीसं सागरोचमाइं ठिई आराहगा, सेसं तं चेव २१ । से जे इमे गामागर जाव सण्णिवेसेसु
मणुआ भवंति, तंजहा—सवकामचिरया सवसंगतीता सवसिणेहातिकंता अक्कोहा णिक्कोहा
खीणक्कोहा एवं माणमायालोहा अणुपुवेणं अट्ट कम्मपयडीओ ग्वेत्ता उट्पि लोयग्गपदट्टाणा हवंति २२
(सू० ४१) ॥

‘अयसकारग’त्ति पराक्रमकृता सर्वदिग्गामिनी वा प्रख्यातिर्यशः तत्प्रतिषेधादयशः ‘अवणकारय’त्ति अत्रज्ञा—अनादरः
अनादरः अवर्णो वा—वर्णनाया अकरणं ‘अकिन्कारग’त्ति दानकृता एकदिग्गामिनी वा प्रसिद्धिः कीर्तिस्तद्विषेधादकीर्तिः
‘असम्भावुम्भावणाहिं’ति असद्भावानाम्—अविद्यमानार्थानामुद्भावना—उत्प्रेक्षणानि असद्भावोद्भावनास्ताभिः भिच्छताभिनिवेसेहि
य’त्ति मिथ्यात्वे—वस्तुविषयसि मिथ्यात्वाद्वा—मिथ्यादर्शनारूपकर्मणः सकाशाद् अभिनिवेशाः—चित्तावष्टम्भा मिथ्यात्वामिनिवे-
शास्तेः ‘बुग्गाहेमाण’त्ति व्युद्वाहमाणः—कृग्रहे योजयन्तः ‘बुप्पाएमाण’त्ति व्युत्पादयमानाः—अमद्भावोद्भावनासु समर्थीकुर्वन्त
इत्यर्थः, ‘अणालोइयअपडिक्कं’त्ति गुरुणां समीपे अकृतालोचनास्ततो दोषादनिरुत्ताधेत्यर्थः, एतेषां च विशिष्टधामण्यजन्यं
देवत्वं प्रत्यनीकताजन्यं च किलियपिक्त्वं, ते हि चण्डालप्राया एव देवमन्थे भवन्तीति १५॥ ‘सण्णीपुव्वाइसरणे’त्ति संज्ञिनां

विक्रप्रतिभासोदयाभावात्तत्तथाव्यक्त वस्त्विति मतमस्ति येषां ते अव्यक्तिकाः, अविद्यमाना वा साध्यादिव्यक्तिकरेषामित्यव्यक्तिकाः आपाढाचार्यशिष्यमतान्तःपातिनः 'सामुच्छेदय'ति नारकादिभाषाणां प्रतिक्षणं ममुच्छेदं-क्षयं वदन्तीति सामुच्छेदिकाः अश्वमित्रमतानुसारिणः 'दोकिरिय'ति द्वे क्रिये-शीतवेदनोष्णवेदनादिस्वरूपे एकत्र समये जीवोऽनुभवतीत्येवं वदन्ति ये ते द्वैकिया गङ्गाचार्यमतानुवर्तिनः 'तेरासिय'ति त्रीन् राशीन् जीवाजीवानोजीवरूपान् वदन्ति ये ते त्रैराशिकाः रोहगुप्तमतानुसारिणः, 'अबद्विय'ति अबद्धं सत्कर्म कञ्चुकृतत्पार्श्वतः स्पृष्टमात्रं जीवं समनुगच्छन्तीत्येवं वदन्तीत्यनद्विकाः गोष्ठा-माहिलमतावलम्बिनः, उपलक्षणं चैतत् सत्क्रियानतिव्यापन्नदर्शनानामन्येषामपीति, 'पवयणनिहय'ति प्रवचनं-जिनागमं निहूयुगते-अपलपन्त्यन्यथा तद्वेकदेशस्याभ्युपगमात्ते प्रवचननिहूनकाः, केवलं 'चरियालिगमाणणा मिच्छादिद्वी'ति मिथ्यादृष्टयस्ते विपरीतबोधाः नवर चर्याना-भिक्षाटनादिक्रियया लिङ्गेन च-रजोहरणादिना सामान्याः-साधुतुल्या इति १९। 'धम्मिय'ति धर्मेण-श्रुतचारिरूपेण चरन्ति ये ते धार्मिकाः, कुत एतदेवमित्यत आह- 'धम्माणुअ'ति धर्म-श्रुतरूपमनुगच्छन्ति ये ते धर्मा-नुगाः, कुत एतदेवमित्यत आह- 'धम्मिडु'ति धर्मः श्रुतरूप एवेष्टो-वल्लभः पूजितो वा येषां ते धर्मेष्टाः धर्मिणा वेषाः धर्मीष्टाः अथवा धर्मोऽस्ति येषां ते धर्मिणः त एव चानेभ्योऽतिशयमन्तो धर्मिष्टाः, अत एव 'धम्मक्खाइ'ति धर्मभारुषान्ति भव्यानां प्रतिपादयन्तीति धर्माख्यायिनः धर्माद्वा ख्यातिः-प्रसिद्धिर्येषां ते धर्मख्यातयः, 'धम्मपलोइय'ति धर्मं प्रलोकयन्ति-उपपादेयतया प्रेक्षन्ते पापण्डिपु वा गवेपयन्तीति धर्मलोकिनः, धर्मगवेपणान्तर वा 'धम्मपलज्जण'ति धर्मे प्ररज्यन्ते-आसज्यन्ते ये ते धर्मप्ररज्यनाः, ततश्च 'धर्मममुदाचार'ति धर्मरूपचारित्रात्मकः समुदाचारः-सदाचारः सप्रमोदो ग्राह्यो येषां ते धर्मसमुदाचाराः, अत एव 'धम्ममेण

येन चित्तिरूपं मानं' नि घर्मेणैव-चारित्र्याविरोधेन नाश्रुति-जीरिक्तां रूप्ययन्तः-कुर्याणा विहरन्तीति योगः, 'सुखय' ति
मदुमनाः शोभनन्ति (नि) तद्वृत्तिविवरणाय वा, 'मुष्पडियाणंदा' 'माहृहि' ति मुष्पु प्रत्यानन्दः-चित्ताह्लादो येषां ते सुप्रत्यानन्दाः साधुपु-
त्रिपयभूनेषु अयमा माहृहि ति उत्तरनामरे मन्व्यधत्ते, ततश्च माधुम्यः सकाशात् साध्यन्ति के इत्यर्थः, 'एगद्याओ पाणाइवायाओ' चि
एरुम्माय् न मयंम्मात् पाठान्तरे 'एगइयाओ' ति तत्र एरुक् एव एरुक्किरुः तस्मादेककिरुत्, इत् इदं खं प्रायः प्रागुक्तार्थं नगरं
'मिच्छादंमणमहाओ' ति इह मिथ्यादर्शनं-रज्जन्यान्त्ययूथिरुन्दनादिना क्रिया ततो भानतो निरताः राजाभियोगादिमिस्त्वा-
सौख्यमिला इति, 'दुट्टणपिट्टणज्जनतालणमइहं धपरिकिलेमाओ' ति कुट्टनं-खादिरादेरिव छेदविशेषपरुषणं पिट्टनं-वस्त्रादेरिव सुद्र-
रादिना हननं तर्जनं-परं प्रति ग्रास्यसि रे जालमेत्यादिमणनं ताडनं-चपेटादिना हननं तालनं वा घृहद्वारादेस्तालकेन स्थगनं वधो-
मरणं वन्यो-रज्ज्यादिना यन्त्रणं परिक्लेशो-वाधोत्पादनं 'साज्जजोगोमहिदय' ति मायद्ययोगा औपधिका-मायाप्रयोजनाः कपाय-
प्रत्यया इत्यर्थः, उपकरणप्रयोना वा ये ते तथा 'कम्मंत' ति व्यापारांशाः, वाचनान्तरे 'माज्जा अनीहिद्या कम्मंत' ति अत्र
अवोधिताः अधिमानवोधिका वेति, एवं मामान्येनोक्तानां मनुष्याणां विशेषनिर्देशार्थमाह-'तंजह' ति त एते इत्यर्थः 'से जहा-
नामए' ति क्वचित्प्राप्ययमेत्यर्थः २० । 'आसाहे' ति रोगादिनाधायां 'एगद्या पुण एगे मयंतारो' ति एका-असाधारणगुणत्वाद्
अद्वितीया मनुजभयभाविनी वा अर्चा-नोन्दिस्तुन्येषां ते एकावर्चा, पुनःशब्दः पूर्वोक्तार्थपेक्षया उत्तरमाक्यार्थस्य विशेषधोत-
नार्थः, एरु-कंजलज्जनभाजनंभ्योऽपरे 'भयंतारो' ति भक्ताः-अनुष्ठानविशेषस्य सेवयितारो भयत्रातारो वा, अनुस्वारस्त्वलाक्षणिकः,
'पुणकम्ममानसेतेण' धीणामशेषकर्मणा देवतयोत्पत्तारो भवन्तीति योगः २१ । 'सवकामनिरय' ति सर्वकामेभ्यः-समस्तशब्दादिविप-

येभ्यो विरता-निवृत्तास्तेषु वा विरया-विगतौत्सुक्या ये ते तथा, 'सर्वरागविरय'चि सर्वरागात्-तमस्ताद्विपयाभिमुख्यहेतुभूतात्म-
परिणामविशेषाद्विरता-निवृत्ता ये ते तथा, 'सर्वमंगतीत'चि सर्वसात्सङ्गात्-मातापित्रादिमन्बन्धादतीताः-अपक्रान्ताः मर्त्यमङ्गा-
तीताः यतः 'सर्वसिणेदाइकंत'चि सर्वस्नेहं-मात्रादिमन्बन्धहेतुं अतिक्रान्ताः-त्यक्तवन्तो ये ते सर्वस्नेहातिक्रान्ताः 'अकोह'चि
क्रोधविफलीकरणात् 'निकोह'चि उदयाभावात्, एतदेव कुत इत्याह-'खीणक्रोधोह'चि क्षीणक्रोधमोहनीयकर्मण इत्यर्थः, एकार्थो
वैते शब्दाः २२ ॥ ४१ ॥

अणगारे णं भंते ! भाविअप्पा केवलिसमुग्धाणं समोहणित्ता केवलकप्पं लोयं फुसित्ता णं चिट्ठइ !,
हंता चिट्ठइ, से णूणं भंते ! केवलकप्पे लोए तेहिं गिज्जरापोगलेहिं फुढे !, हंत फुढे, छउमत्त्ये णं भंते !
मणुस्से तेसिं गिज्जरापोगलाणं किंचि वण्णेणं वण्णं गंधेणं गंधं रसेणं रसं फासेणं फासं जाणइ पासइ !,
गोयमा !, णो इणट्ठे समट्ठे, से केणट्ठेणं भंते !, एवं बुचइ-छउमत्त्ये णं मणुस्से तेसिं गिज्जरापोगलाणं
णो किंचि वण्णेणं वण्णं जाव जाणइ पासइ ! गोयमा, अयं णं जंबुदीवे २ सवदीवसमुद्धानं सवन्भंतरए
सन्वखुडाए चट्ठे तेह्लपूरसंठाणसंठिए चट्ठे रहचक्कवालसंठाणसंठिए चट्ठ पुरस्वरकणियासंठाणसंठिए चट्ठे
पट्ठिपुण्णचंदसंठाणसंठिए एंजं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं तिणिण जोयणसयसहस्साइं सोलससह-
स्साइं दोणिण य सत्तावीसे जोयणसए तिणिण य कोसे अट्ठावीसं च धणुसयं तेरस य अंगुलाइं अदंगु-
लियं च किंचि विरोसाहिए परिकुल्लेवेणं पणणत्ते, देवे णं महिदीए महजुइए महन्वले महाजसे महासुक्खे

मन्त्राणुभाये सविलेखणं गंधसमुग्गयं गिणहइ स २ तं अबदालेइ तं २ जाव इणामेवत्तिकइडु केवलकप्पं जंबूदीपं तिहिं अचराणिवाणहिं तिलत्तपुत्तो अणुपरिअदित्ता णं हवमागच्छेज्जा, से णूणं गोयमा ! से केवलकप्पे जंबूदीये २ तेहिं घाणपोगळेहिं इ फुडे !, हुंता फुडे, छउमत्ये णं गोयमा ! मणुस्से तेसिं घाणपोगलाणं किंनि यण्णेणं यण्णं जाव जाणंति पासंति !, भगवं ! णो इणट्ठे समट्ठे, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ-उउमत्ये णं मणुस्से तेसिं गिज्जरापोगलाणं नो किंचि यण्णेणं यण्णं जाव जाणइ पासइ, ए सुहुमा णं ते पोगला पणत्ता, समणाउसो ! सवल्लोयंयि य णं ते फुसित्ता णं चिट्ठंति । कम्हा णं भंते ! केवली समोहंति ! कम्हा णं केवली समुग्गायं गच्छंति !, गोयमा ! केवलीणं चत्तारि कम्मंसा अपलिकखीणा भवंति, तंजहा-वेयणिज्जं आउयं णामं गुत्तं, सवयहुए से वेयणिज्जे कम्मे भवइ, सवत्थोवे से आउए कम्मे भवइ, विसमं समं करेइ वंघणेहिं ठिईहि य, विसमसमकरणयाए वंघणेहिं ठिईहि य एवं खलु केवली समोहंति एवं खलु केवली समुग्गायं गच्छंति । सव्वेवि णं भंते ! केवली समुग्गायं गच्छंति !, णो इणट्ठे समट्ठे, 'अ-कित्ता णं समुग्गायं, अणंता केवली जिणा । जरामरणविप्पमुक्का, सिद्धिं चरगंइ गया ॥ १ ॥' कहसमए णं भंते ! आउजीकरणे पणत्ते !, गोयमा ! असंखेज्जसमइए अंतोमुहुत्तिए पणत्ते । केवलिसमुग्गाए णं भंते ! कहसमइए पणत्ते !, गोयमा ! अट्ठसमइए पणत्ते, तंजहा-पढमे समए दंडं करेइ विइए समए कवाडं करेइ तईए समए मंधं करेइ चउत्ये समए लोयं पूरेइ पंचमे समए लोयं पडिसाहरइ छट्ठे समए मंधं पडिसाहरइ

सत्तमे समए कवाढं पडिसाहरहः अट्टमे समए दंडं पडिसाहरहः पडिसाहरिस्ता तओ पच्छा सरीरत्ये भवहः
सेणं भंते ! तहा समुग्यायं गए किं मणजोगं जुंजइ ? वयजोगं जुंजइ ? कायजोगं जुंजइ ? गोयमा ! णो मण-
जोगं जुंजइ णो वयजोगं जुंजइ कायजोगं जुंजइ किं ओरालियसरीरकायजोगं जुंजइ ?
ओरालियमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ ? वेडवियसरीरकायजोगं जुंजइ ? वेडवियमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ ?
आहारसरीरकायजोगं जुंजइ ? आहारसरीरमिस्सकायजोगं जुंजइ ? कम्मासरीरकायजोगं जुंजइ ? गोयमा !
ओरालियसरीरकायजोगं जुंजइ, ओरालियमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ, णो वेडवियसरीरकायजोगं जुंजइ
णो वेडवियमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ णो आहारगसरीरकायजोगं जुंजइ णो आहारगमिस्ससरीरकायजोगं
जुंजइ कम्मसरीरकायजोगं जुंजइ, पढमट्टमेसु समएसु ओरालियसरीरकायजोगं जुंजइ विइयइ छट्ठसत्तमेसु
समएसु ओरालियमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ तईयउत्थपंचमेहिं कम्मासरीरकायजोगं जुंजइ । से णं भंते !
तहा समुग्यायगए सिज्झिहिइ सुचहिइ परिनिब्बाहिइ सबबुक्ख्याणमंतं करेइ ? णो इणट्ठे संमडे,
से णं तओ पडिनियत्तइ तओ पडिनियत्तिता इहमागच्छइ २ स्ता तओ पच्छा मणजोगं पि जुंजइ वयजोगं पि
जुंजइ कायजोगं पि जुंजइ मणजोगं जुंजइ किं सचमणजोगं जुंजइ मोसमणजोगं जुंजइ सचामोसमणजोगं
जुंजइ असचामोसमणजोगं जुंजइ ? गोयमा ! सचमणजोगं जुंजइ णो भोसमणजोगं जुंजइ णो सचामोसम-
णजोगं जुंजइ असचामोसमणजोगं पि जुंजइ, वयजोगं जुंजइ किं सबबइजोगं जुंजइ मोसवइजोगं जुंजइ

[किं] मयामोसवज्जोगं जुंजड अमयामोसवज्जोगं जुंजड १, गोयमा ! सचवज्जोगं जुंजड णो मोसवज्जोगं जुंजड णो मयामोसवज्जोगं जुंजड असवामोसवज्जोगं जुंजड, कायजोगं जुंजड आगच्छेज्ज वा चिंहेज्ज वा जिसीपेज्ज ग तुयंहेज्ज वा उल्लेखेज्ज वा पल्लेखेज्ज वा उक्खेवणं वा अक्खेवणं वा तिरियक्खेवणं वा

करेज्जा पाटिहारियं वा पीउफलहगसेज्जसंथारं पचप्पिणेज्जा ॥ (सू० ४२) ॥

नदेयमुक्तो विनक्षितोपपातः, अधुनाजनन्तरोक्तसिद्धोपपातसम्बन्धेन तत्कारणभूतसमुद्घातादिवक्तव्यतां दर्शयन्नाह—‘अणा-
गारे न’मित्यादि व्यक्तं, नरं ‘कैवल्यमगुणं’ति न रूपायादिसमुद्घातेन ‘समोदह’चि समुद्घातो—विक्षिप्तप्रदेशः ‘कैवल्यकल्पं’ति
कैवल्यानरूपं मग्नपूर्णमित्यर्थः, ‘वृद्धव्याख्या तु कैवल्यः—सम्पूर्णः कल्पत इति कल्पः—स्वकार्यकरणसमर्थः वस्तुरूप इतियावत्,
कैवल्यामो कल्पयेति ममासौष्ठवं ‘निज्जारायोगलेहि’ति निर्जराप्रधानाः पुद्गला निर्जरापुद्गलाः, जीवेनाकर्मतामापादिताः कर्मप्रदेशा
इत्यर्थः, अतस्त्वेनिर्जरापुद्गलैः ‘कुडे’चि सृष्टो व्याप्तः, ‘उउमत्थेण’ति छद्मस्थो निरतिशयज्ञानयुक्त इह प्रतिपत्त्यो यतः छद्मस्थोऽपि
मिज्जिहारपिज्ञानयुक्तो निर्जरापुद्गलान् जानात्येव ‘रुग्गयं(चि)लहइ सब’मिति वचनात् ‘वण्णेण वण्णं’ति वर्णेन—वर्णतया याथा-
रमेनेत्यर्थः वर्ण—कालगणादिकं जानाति विशेषतः पश्यति सामान्यतः, ‘णो इण्हे’चि, नायमर्थः—‘समहे’चि समर्थः—सङ्गतः,
कर्मपुद्गलानां साविशयज्ञानगम्यत्वात्, ‘सवम्भंतराए’चि सर्वोभ्यन्तरकः ‘सवपुद्गाए’चि, सर्वक्षुल्लकः, दीर्घत्वं चात्र प्राकृतत्वात्,
‘वटे’चि वृत्तः, वृत्तय मोदरुवइ यनवृत्तोऽपि स्यादतस्तद्वयवच्छेदेन प्रतरवृत्तामिधानार्थमाह—‘तेज्जापुयसंठाणसठिए’चि उपलक्षण-
त्वादस्य घृतापूपादेरप्यत्र ग्रहः, ‘रहक्कवाल’चि चक्रवालं—मण्डलं मण्डलत्वधर्मयोगाच्च एयचक्रमपि रथचक्रवालं, ‘पुक्खुरकाण्ये’चि

पद्मबीजकोशः, 'जात्र इणामेवत्तिकदडु'ति यावदिति परिमाणार्थस्तावदित्यस्य गम्यमानस्य सव्यपेक्षः, 'इणामेव'ति इदं-गमनम्, एवमिति-चण्डिका रूपशीघ्रत्वावेदकहस्तव्यापारोपदर्शनपरः, अनुस्वाराश्रवणं च प्राकृतत्वात्, द्विर्वचनं च शीघ्रताविशयोपदर्शनपरम्, इतिरूपप्रदर्शनार्थः, कृत्वा-विधाय 'तिहि अच्छरानिवाएहि'ति तिसृमिश्रपुटिकामिरित्यर्थः 'तिस्रस्तत्तुचो'ति त्रिगुणाः सप्त त्रिसप्त त्रिसप्तवारास्त्रिःसप्तकृत्वः एकविंशतिवारा इत्यर्थः, 'हवं'ति शीघ्रं 'घाणपोगलेहि'ति गन्धपुद्गलैः इह स्थाने यावदित्यस्य सव्यपेक्षस्तावदित्ययंशब्दो द्रव्यः, 'एस्सुदुमाणं'ति एतत्क्षरमाः, कोऽर्थः ? एवं नाम क्षरमास्ते तथा तांश्छरस्यो वर्णादिभिर्न जानातीति 'समणाउस्तो'ति हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! अथवा श्रमणश्चासावायुष्मोश्चेति समासस्तस्यामन्त्रणं हे श्रमणायुष्मन् !, यथा अतिसूक्ष्मत्वाद्गन्धपुद्गलाच्च जानातीत्येवं निर्जरापुद्गलानपीति दृष्टान्तोपनयः । 'कम्हा णं मंते ! केवली समोहणंति'चि सम-वमन्ति-प्रदेशान् दिक्षु प्रक्षिपन्ति, एतदेव सुखप्रतिपत्तये वाक्यान्तरेणाह-'कम्हा णं केवली समुग्गायं गच्छंति'चि, 'अपलिव्खी-णे'चि स्थितेरक्षयात् 'अवेइया अनिज्जणं'चि क्वचिद्भूयते, तत्र अवेदितास्तद्रसस्यानभूतत्वात् अनिर्जीर्णोः-तत्प्रदेशानां जीव-प्रदेशेभ्योऽपरिशटनात् 'बहुए से वेयणिज्जे'चि से-तस्य केवलिनो यः समुद्घातं प्रतिपद्यते न पुनः सर्वस्यैव, केपाञ्चिदकृतसमु-द्घातानामपि सममावस्येष्टत्वात् 'बंधणेहि'ति प्रदेशवन्धानुभागवन्धावाश्रित्येत्यर्थः, 'ठिईहि य'चि स्थितिवन्धविक्षोषानाश्रित्येत्यर्थः, विसमसमकरणयाए वन्धणेहि 'ठिईहि य एवं खलु केगली समोहणंति' इहैवमक्षरघटना एवं खलु विषमसमकरणाय वन्धनादिभिः केवलिनः समुद्घातयन्तीति 'आवज्जीकरणे'चि आवर्जोरुणम्-उदीरणावलिकायां कर्मप्रक्षेपन्यापारूपं, तच्च केवलिसमुद्घातं प्रतिपाद्यमानः प्रथममेव करोति । 'पढमसए दंडं करेइ'चि प्रथममपय एव खदेहविष्कम्भमूर्ध्वमधश्चायतमुभयतोऽपि लोकान्त-

गामिनं जीवप्रदेशगदानं दण्डव्यानीयं केनली ग्रामभोगतः करोति, 'विद् ए कपाटं करोति' ति द्वितीयसमये तु तमेव दण्डं पूर्वापर-
दिग्द्वयप्रमाणत्वात्सर्वतो लोकान्तगामिकपाटमिव कपाटं करोति, 'मंथं' ति तृतीये समये तदेव कपाटं दक्षिणोत्तरदिग्द्वयप्रसारणा-
न्मथिन्मण्डं मन्यानं करोति लोकान्तगामिणमेव, 'लोगं पूरे' ति चतुर्थसमये सह लोकनिष्कुटैर्मन्यानतराणि पूरयति, ततश्च सक-
लो लोकः पूरितो भवति, 'लोगं पडिमाहर' ति पञ्चमे समये मन्यानतरापूर्कत्वेन च लोकपूरकाः प्रदेशास्ते लोकशब्देन उच्यन्ते,
अतो मन्यानतरालपूरकान् प्रदेशान् संहरति मथिष्यो भवतीति यावत्, 'मंथं पडिमाहर' ति मथ्याकारव्यवस्थापितप्रदेशान् संहृत्य
कपाटम्यो भवतीति यावत्, 'कपाटं पडिमाहर' ति सप्तसमये कपाटाकारधारकप्रदेशसंहरणादण्डस्थो भवतीत्यर्थः, 'अण्डमे सम ए दण्डं
पडिमाहर', मादरित्ता मरीरस्ये भव' ति, इह यद्यपि संहृत्येत्यनेन संहरणस्य पूर्वकालता शरीरस्य भवनस्य च पश्चात्कालता शब्द-
पुण्या प्रतीयते, तथाऽप्यर्थवृत्त्या न कालमेदोऽस्ति, द्वयोरप्यष्टमसमयभावित्वेनोक्तत्वादिति । 'नो मणजोगं नो वयजोगं जुंजइ' ति
प्रयोजनाभावात्, काययोगाचिन्तायां सप्तविधः काययोगः, तत्र - 'ओरालियसरीरकायजोगं' ति योगो - व्यापारः स च वागादेर-
व्यप्तीति कायेन विशेषितत्वात्काययोगः स चानेकधेति औदारिकशरीरेण विशिष्यते, तत्रोदरैः - शेषपुद्गलापेक्षया स्थूलैः पुद्गलै-
र्निवृत्तमित्यौदारिकं, तच्च तच्छरीरं चेति समासस्तस्य काययोगो औदारिकशरीरकाययोगः, 'ओरालियमीससरीरकायजोगं' ति औदा-
रिकमिश्रकं नाम यच्छरीरं तस्य यः काययोगः स यथा, स च कर्मणौदारिकयोर्युगपद्वयापाररूपः, औदारिकशरीरिणामुत्पत्ति-
काले केवलिसमुद्भाते वा, औदारिकवैक्रिययोरौदारिकाहारकयोर्युगपद्वयापाररूपः, औदारिकशरीरिणां वैक्रियकरणकाले आहार-
करणकाले चेति, 'वेडविपसरीरकायजोगं' ति पूर्वजनवरं विक्रिया प्रयोजनमस्येति वैक्रियं - सक्षमतरविशिष्टकार्यकरणधमपुद्गल-

निर्वृत्तमित्यर्थः, अयं च वैक्रियलब्धिमतां नादस्वायुक्ताधिकपञ्चन्द्रियतयिगमनुप्याणां देवनारकाणां च स्यादिति । 'वेदवियमिस्त-
सरीरकायजोगं'ति वक्रियं सन्मिथं यत्कर्मणादिना तद्वैक्रियमिथं तच्च तच्छरीरं चेति समासस्तस्य काययोगो वैक्रियमिथशरीर-
काययोगः, स च वैक्रियकर्मणयोर्युगपद्वयापाररूपः, स च देवनारकाणामुत्पत्तिकाले यावत् वैक्रियमपरिपूर्णमिति, वैक्रियलब्धि-
मतां वा तिर्यग्मनुप्याणां विहितवैक्रियशरीराणां तत्प्राप्तेनौदारिकं गृह्णतामिति, 'आहारगसरीरकायजोगं'ति प्राग्वत् नवरम्-आहा-
रका-विशिष्टतत्पुद्गलास्तन्निष्पन्नमाहारकम्, अयं च चतुर्दशपूर्वधरस्य समुत्पन्नविशिष्टप्रयोजनस्य कृताहारकशरीरस्य भवतीति,
'आहारगमीससरीरकायजोगं'ति आहारकं सन्मिथं यदौदारिकेण तदाहारकमिथं तच्च तच्छरीरं चेति, शेषस्तथैव, अयं चाहार-
कौदारिकयोर्युगपद्वयापाररूपः, स च कृताहारकस्य तत्प्राप्तेनौदारिकं गृह्णतो भवतीति, 'कम्मगसरीरकायजोगं'ति प्राग्वत्, अयं
चापान्तरालगतौ केवलिसमुद्घाते वा स्यादिति, 'पदमट्टमेसु समएसु' इत्यादेरयमभिप्रायः-जीवप्रदेशानां दण्डतया प्रक्षेपे संहारे
च प्रथमाष्टमसमययोरौदारिककायव्यापारादौदारिककाययोग एव, द्वितीयपट्टसप्तमसमयेषु पुनः प्रदेशानां प्रक्षेपसंहारयोरौदारिके
तस्माच्च बहिः कर्मणे वीर्यपरिस्सन्दौदारिककर्मणमिथः, तृतीयचतुर्थपञ्चमेषु तु बहिरौदारिकात्कर्मणकायव्यापारादसहायः
कर्मणयोग एव, तन्मात्रचेष्टनाद्, इह च यद्यपि मन्थकरणे कपाटन्यायेनौदारिकस्यापि व्यापारः सम्भाव्यते तथाऽपीत एव
वचनादसौ कथञ्चिन्नास्तीति मन्तव्यमिति । 'सचमणजोगं जुजइ, असञ्चामोसामणजोगं जुजइ'ति मनःपर्यायज्ञानिना अनु-

परगुरेण वा मनमा पृष्टो मनमैव अस्ति जीवायं कुर्वित्वादिकमुत्तरं यच्छन्, 'सच्चवइजोगं'ति जीवादिपदार्थानि प्ररूपयन्
'अप्रचामोमावयजोगं'ति आमन्यणादिधिति, समुद्रयाताञ्चिचृत्थान्तमुहूतैन योगनिरोधं करोति २२॥४२॥

से णं भंते ! तद्वा सजोगी सिञ्जिहिण जाव अंतं करेहिइ ? णो इण्ठे समंठे, सेणं पुष्पामेव संणिणस्स
पंचिदियस्स पञ्चत्तगस्स जहणजोगस्स हेट्ठा असंखेज्जगुणपरिहीणं पढमं मणजोगं निरुंभइ, तयाणंतं च णं
विदियस्स पञ्चत्तगस्स जहणजोगस्स हेट्ठा असंखेज्जगुणपरिहीणं विइयं वइजोगं निरुंभइ, तयाणंतं च णं
सुद्धमस्स पणगजीवरस्स अपज्जत्तगस्स जहणजोगस्स हेट्ठा असंखेज्जगुणपरिहीणं तद्वयं कायजोगं निरुंभइ, से
णं एणं उवाणं पढममणजोगं निरुंभइ मणजोगं निरुंभित्ता वयजोगं निरुंभित्ता काय-
जोगं निरुंभइ कायजोगं निरुंभित्ता जोगनिरोहं करेइ, जोगनिरोहं करेत्ता अजोगत्तं पाउणति, अजोगत्तं
पाउणित्ता इत्तिहस्सपंचक्खरउचारणद्वाए असंखेज्जसमइयं अंतोमुहुत्तियं सेलेसि पडिवज्जइ, पुब्बरइयगुण-
सेदीयं च णं कम्मं तीसे सेलेसिमद्वाए असंखेज्जाहिं गुणसेदीहिं अणंते कम्मंसे खवेति वेयणिज्जाउयणाम-
गुत्ते, इयेते चत्तारि कम्मंसे जुगचं खवेइ वेदणिज्जा २ ओरालियतेयाकम्माइं सवाहिं विप्पयहणाहिं विप्पज-
इइ, ओरालियतेयाकम्माइं सवाहिं विप्पयहणाहिं विप्पयहिंत्ता उज्जसेदीपडिवन्ने अफुसमाणगईउडुं एक्कसम-
एणं अविग्गहेणं गंता सागरोवउत्ते सिञ्जिहिइ । ते णं तत्थ सिद्धा हवंति सादीया अपज्जवसिया असरीरा
जीवघणा वंसणनानोवउत्ता निद्वियद्वा निरेयणा नीरया निम्मला वितिमिरा विसुद्धा सासयमणागयद्ध

कालं चिद्वन्ति । से केणट्टेणं भन्ते ! एवं बुद्धइ-ते णं तत्थ सिद्धा भवन्ति सादीया अपज्जवसिया जाव चिद्वन्ति !, गोयमा ! से जहाणामाए बीयाणं अग्निगदड्डाणं पुणरवि अंकुररूपत्ती ण भवइ, एवामेव सिद्धाणं कम्मयीए ददे पुणरवि जम्मुप्पत्ती न भवइ, से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं बुद्धइ-ते णं तत्थ सिद्धा भवन्ति सादीया अपज्जवसिया जाव चिद्वन्ति । जीवा णं भन्ते ! सिद्धमाणा कयरमि संघयणे सिद्धन्ति !, गोयमा ! बहरोसभ-णारायसंघयणे सिद्धन्ति, जीवा णं भन्ते ! सिद्धमाणा कयरमि संठाणे सिद्धन्ति !, गोयमा ! छण्हं संठा-णाणं अण्णतरे संठाणे सिद्धन्ति, जीवा णं भन्ते ! सिद्धमाणा कयरमि उच्चते सिद्धन्ति ! गोयमा ! जह-ण्णेणं सत्तरयणीओ उक्कोसेणं पंचधनुस्सए सिद्धन्ति, जीवा णं भन्ते ! सिद्धमाणा कयरमि आउए सिद्धन्ति !, गोयमा ! जहण्णेणं साइरेगदवासाउए उक्कोसेणं पुव्वकोडियाउए सिद्धन्ति । अत्थि णं भन्ते ! इमीसे रयणप्पहाए पुढवीए अहे सिद्धा परिवसन्ति !, णो इणट्टे समट्ठे, एवं जाव अहे सत्तमाए, अत्थि णं भन्ते ! सोहम्मस्स कप्पस्स अहे सिद्धा परिवसन्ति !, णो इणट्टे समट्ठे, एवं सव्वेसि पुच्छा, ईसाणस्स सण-कुमारस्स जाव अक्षुयस्स गेविज्जविमाणानं अनुत्तरविमाणानं, अत्थि णं भन्ते ! ईसीपन्नभाराए पुढवीए अहे सिद्धा परिवसन्ति !, णो इणट्टे समट्ठे, से कहि खाइ णं भन्ते ! सिद्धा परिवसन्ति !, गोयमा ! इमीसे रयण-प्पहाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ उड्डं चंदिमसूरियगहगणणक्खत्तताराभवणाओ बह्इं जोयणसयाइं बह्इं जोयणसहस्साइं बह्इं जोयणसयसहस्साइं बह्इं जोयणकोडीओ बह्इं जोयणकोडा-

कोडीओ उडुतरं उत्पइत्ता सोहम्मीसाणसणं कुमारमाहिंदयं भलंतगमहासुक्कसहस्सारआणयपाणयआरण-
चुय तिण्णि य अट्टारे गेविज्जविमाणायाससणं वीइवइत्ता विजयवेजयंतजयंतअपराजियसञ्चट्टसिद्धस्स य
महाविमाणस्स सवउपरिल्लाओ धूमियग्गाओ दुवालसजोयणाइं अवाहाए एत्थं णं ईसीपन्भारा णाम पुढवी
पणत्ता पणयालीसं जोयणसयसहस्साइं आयामविक्खंभेणं पगा जोयणकोडी वायालीसं सयसहस्साइं
तीसं च सहस्साइं दोण्णि य अउणापण्णे जोयणसणं किंचि विसेसाहिए परिरणं, ईसिपन्भारा य णं पुढ-
वीए यहुमज्झदेसभाए अट्टजोयणिए खेत्ते अट्टजोयणाइं वाहुल्लेणं, तयाऽणंतरे च णं मायाए २ पडिहाय-
माणी २ सञ्चवेत्तु चरिमपेरेंतेसु मच्छियपत्ताओ तणुयतरा अंगुलस्स असंखेज्जइभागं वाहुल्लेणं पणत्ता ।
ईसीपन्भाराए णं पुढवीए दुवालस णामधेज्जा पणत्ता, तंजहा-ईसी इ वा इसीपन्भारा इ वा तणू इ वा
तणूतणू इ वा सिद्धी इ वा सिद्धालए इ वा सुत्ती इ वा सुत्तालए इ वा लोयग्गे इ वा लोयग्गथूमिया इ वा
लोयग्गपडिबुज्झणा इ वा सञ्चपाणभूयजीवसत्तसुहावहा इ वा । ईसीपन्भारा णं पुढवी सेया संखत्तल-
विमलसोल्लियमुणालदगरयतुसारगोम्बीरहारवण्णा उत्ताणयछत्तसंठाणसंठिया सञ्चज्जुणसुवणणयमई
अब्बा सण्हा लण्हा घट्ठा मट्ठा णीरया णिममला णिप्पंका णिक्कंरुडच्छाया समरीचिया सुप्पभा पासादीया
वरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा, ईसीपन्भाराए णं पुढवीए सीयाए जोयणंमि लोगंते, तस्स जोयणस्स जे
से उवरिल्ले गाउए तस्स णं गाउअस्स जे से उवरिल्ले छभागिए तत्थ णं सिद्धा भगवंतो सादीया अपज्ज-

वसिया अपोगजाहजरामरणजोणिवेयणसंसारकलंकलीभावपुणवभवगवभावसवसहीपचंचसमइकंता सासय-
मणागयमद्धं चिहंति ॥ (सू० ४३) ॥

से णं पुढामेव सबिस्से'त्यादि, अस्यायमर्थः—स-केवली, णमित्यलङ्कारे, 'पूर्वमेव' आदावेव योगनिरोधावस्थायाः संज्ञि-
नो-मनोलङ्घिमतः पञ्चेन्द्रियस्येति स्वरूपविशेषणं, यतः संज्ञी पञ्चेन्द्रिय एव भवति, 'पञ्चतस्त'ति मनःपर्याया पर्याप्तस्य,
तदन्यस्य मनोलङ्घिमतोऽपि मनमोऽभाव एवेति पर्याप्तस्येत्युक्तं, स च मध्यमादिमनोयोगोऽपि स्यादित्याह—'जहणजोगिस्स'
चि जयन्यमनोयोगवतः, 'हेट्ट'ति अघो यो मनोयोग इति गम्यते, जयन्यमनोयोगमनो यो न भवतीत्यर्थः, मनोयोगाद्य-
मनोद्रव्याणि—तद्वथापारथेति, जयन्यमनोयोगाधोभागवर्तित्वमेव दर्शयन्नाह—'असंखेजगुणपरिहीणं'ति असङ्ख्यातगुणेन परिहीणो
यः स तथा तं जयन्यमनोयोगस्यामङ्ग्यभागमात्रं मनोयोगं निरुणद्धि, ततः क्रमेणानया मात्रया समये समये तं निरुन्धानः
सर्वमनोयोगं निरुणद्धि, अनुत्तरेणाचिन्त्येन अकरणवीर्येणेति, एतदेवाह—'पढं मनोजोगं निरुंमइ'ति प्रथमं—शेषवागादियोगापे-
क्षया ग्राथ्येन—आदितो मनोयोगं निरुणद्धीति उक्तं च—पञ्चतमेतस्मिन्निस्स जत्तिचाइं जहन्नजोगिस्स । होंति मणोदवाइं तवावारो
य उम्मत्तो ॥१॥ तदसंखगुणविहीणं समये समए निरुंममाणो यो । मणसो सबनिरोहं करेअसंखेजगमएहि ॥ २॥'ति, एवमन्यदपि

१ पर्याप्तमात्रसंज्ञिनो यावन्ति जयन्ययोगिनः । भवन्ति मनोद्रव्याणि तद्वथापारथ यावन्मात्रः ॥१॥ तदमङ्ग्यगुणविहीनं समये
समये निरुन्धन् मः । मनसः सर्वनिरोधं कुर्यादसङ्ख्यममयैः ॥ २ ॥

द्वयं नेयम्, 'अजोगयं पाउणइ'ति अयोगतां प्राप्नोति, 'इसिहस्सपंचक्खरुच्चारणद्वाए'ति ईसिति-ईषत्स्पृष्टानि ह्रस्वानि यानि पञ्चाधराणि तेषां यदुच्चारणं तस्य याज्झा-कालः सा तथा तस्याम्, इदं चोच्चारणं न विलम्बितं हुतं वा, किन्तु मध्यमेव गृह्यते, यत आह- "इस्मंक्खराइं मज्जेण जेण कालेण पंच भणंति । अज्झइ सेलेसिगओ तत्तिमेत्तं तओ कालं ॥१॥" शैलेशो-भेरुस्तस्मेव स्थिरतासाग्याज्झस्या सा शैलेशी अथवा शैलेशः-सर्वसंवररूपचारित्रप्रभुस्तस्येयमवस्था योगनिरोधरूपेति शैलेशी तां प्रतिपद्यते, ततः 'पुणरइयगुणसेदीयं च णंति पूर्वं-शैलेश्यवस्थायाः प्राग् रचिता गुणश्रेणी-क्षपणोपक्रमविशेषरूपा यस्य तत्तया, गुणश्रेणी चैवं-मामान्यतः किल कर्म बहुल्यमल्पतरमल्पतमं चेत्येवं निर्जराय रचयति, यदा तु परिणामविशेषा-स्तत्र तथैव रचिते कालान्तरवेधमल्यं बहु बहुतरं चेत्येवं शीघ्रतरक्षपणाय रचयति तदा सा गुणश्रेणीत्युच्यते, स्थापना चैवं-कर्म'ति वेदनीयादिकं भवोपग्राहि 'तीसे सेलेसिमद्वाए'ति तस्यां शैलेशीअद्धायां-शैलेशीकाले क्षपयचिति योगः, एत-देव विशेषेणाह-'असंखेआहि गुणसेदीहि'ति असंख्याताभिर्गुणश्रेणीभिः शैलेश्यवस्थाया अमङ्गलतत्समयत्वेन गुण-श्रेण्यप्यसंख्यातसमया ततः तस्याः प्रतिसमयमेदकल्पनया अमङ्गलाता गुणश्रेणयो भवन्ति, अतोऽसंख्याताभिः गुणश्रेणीभिरित्युक्तम्, असंख्यातसमयैरिति हृदयम्, 'अणंते कम्मंसे खवयंतो'ति अनन्तपुद्गलरूपत्वादन्तास्तान् कर्माशान्-भवोपग्राहिकर्मभेदान् क्षप-यन्-निर्जयन् 'वेयणिआउयणामगोए'ति वेदनीयं सातादि आधुः-मनुष्यापुष्कं नाम-मनुष्यगत्यादि गोत्रम्-उच्चैर्गोत्रम् 'इच्चेते'ति इत्येतान् 'चचारि'ति चतुरः 'कम्मंसे'ति कर्माशान्मूलप्रकृतीः 'जुगवं खवेइ'ति योगपद्येन निर्जयतीति । एतच्चैता भाष्यगाथा

१ ह्रस्वाक्षराणि मध्येन येन कालेन पञ्च भण्यन्ते । तिष्ठति शैलेशीगतस्तावन्मात्रं ततः कालं ॥१॥

अनुश्रित्य व्याख्यातं, यदुत-तदसंख्येयगुणाए सेदीए विरह्यं पुरा कम्मं । समए समए खमं कम्मं सेलेसिकालेणं ॥१॥ सव्यं खवेइ तं पुण निह्वेवं किंचिदुचरिमे समए । किंचिच्च होइ चरमे सेलेसीए तयं वोच्छं ॥२॥ मणुयगइजाइतसचारं च पजससु-
भगमाएजं । अन्नयरवेयणिजं नराउमुच्चं जसेनामं ॥३॥ संभवओ जिणनामं नराणुण्वी यं चरिमममयंमि । सेसा जिणसंताओ
दुचरिमममयंमि निह्वंति ॥४॥ चि, 'सखाहि विप्पयइणाहि'ति सर्वोमिः-अशेषामिः विशेषेण-विविधं प्रकर्षतो हानयः-त्यागा
विप्रहाणयो व्यक्त्यपेक्षया बहुवचनं तामिः, किमुक्तं भवति ?-सर्वथा परिशाटनं न तु यथा पूर्वं सङ्घातपरिशाटाभ्यां देशत्यागतः
'विप्पजहिच्च'ति विशेषेण प्रहाय-परित्यज्य 'उज्जसेहिपडिवचे'ति ऋजुः-अवका श्रेणिः-आकाशप्रदेशपङ्क्तिस्तां ऋजुश्रेणिं प्रति-
पन्नः-आश्रितः 'अफुसमाणगई'ति अस्पृशन्ती-सिद्ध्यन्तरालप्रदेशान् गतिर्यस्य सोऽस्पृशद्गतिः, अन्तरालप्रदेशस्पर्शने हि नैकेन
ममयेन सिद्धिः, इष्यते च तत्रैक एव समयः, य एव चायुष्कादिकर्मणां क्षयसमयः स एव निर्वाणमयः, अतोऽन्तराले समया-
न्तरस्याभावाद्दन्तरालप्रदेशानामसंस्पर्शनमिति, दृष्टमथायमर्थः केवलमगम्यो भावत इति, 'एगेणं समएणं'ति, कुत इत्याह- 'अवि-
गोहेणं'ति अविगोहेण-चक्ररहितेन, वक्र एव हि समयान्तरं लगति प्रदेशान्तरं च स्पृशतीति, 'उडुं गंता' ऊर्ध्वं गत्वा 'सागारो-
वउते'ति दानोपयोगवान् 'सिद्ध्यति' कृतकृत्यतां लभते इति । गतमानुषङ्गिकमथ प्रकृतमाह- किं च प्रकृतं ? 'से जे इमे गामा-
१ तदसङ्ख्येयगुणया श्रेण्या निरचितं पुरा कर्म । समये समये क्षपयन् कर्म शैलेगीकालेन ॥१॥ सर्वं क्षपयति तत्पुनर्मिलेपं किञ्चिदु-
परितने समये । किञ्चिच्च भगति चरमे शैलेइयां तद्वक्ष्ये ॥२॥ मनुजगतिजातिप्रसबादरं च पर्याप्तं सुभगमादेयम् । अन्यतरवेदनीयं
नराधुरुचैः यशोनाम ॥३॥ सम्भवतो जिणनाम नराणुपूर्वा च चरमममये । श्रेणा जिनमत्तका द्विचरममये निस्तिष्ठन्ति (निष्ठां यान्ति) ॥४॥

गर जाय, सन्निवेशेसु, मणुया हवन्ति-सबकामविरया जाव अट्ट कम्मपयडीओ खवइत्ता उल्लि लोयग्गपइहाणा हवन्ती'ति, लोकाग्र-
प्रतिष्ठानाय सन्तो याइहास्ते भवन्ति तदर्थयितुमाह-‘ते णं तत्थ सिद्धा हवन्ति’ति ते पूर्वोद्दिष्टविशेषणा मनुष्याः ‘तत्र’, ‘लोकाग्रे
निष्ठितार्थाः’ स्युरिति, अनेन च यत्केचन मन्यन्ते, यदुत-‘रागादिवासनामुक्तं, चित्तमेव निरामयम् । सदाऽनियतदेशस्थं, सिद्ध
इत्यभिधीयते ॥१॥’ यच्चापरे मन्यन्ते-‘गुणसत्त्वान्तस्त्रानाविष्टवप्रकृतिक्रियाः। मुक्ताः सर्वत्र तिष्ठन्ति, व्योमवत्पवज्जिताः ॥१॥’
वदनेन निरस्तं, यचोच्यते-सशरीरतायामपि सिद्धत्वप्रतिपादनाय, यदुत-‘अणिमाद्यष्टविधं प्राप्यैश्वर्यं कृतिनः सदा । मोदन्ते
निर्वृतात्मनस्तीर्णाः परमदुस्तरम् ॥१॥’ इति तदपाकरणायाह-‘अशरीरा’ अविद्यमानपञ्चप्रकारशरीराः, तथा ‘जीवधरा’ति योग-
निरोधकाले रन्ध्रपूरणेन त्रिभागोनाऽवगाहनाः सन्तो जीवधना इति, ‘दंसणनाणोवउत्त’ति ज्ञानं-साकारं दर्शनम्-अनाकारं तयोः
क्रमेणोपयुक्ता ये ते तथा, ‘निट्टियट्ठ’ति निष्ठितार्थाः-समाप्तसमस्तप्रयोजनाः ‘निरेयण’ति निरेजनाः-निश्चलाः ‘नीरय’ति
नीरजतो-वध्यमानकर्मरहिता नीरया वा निर्गतौत्सुक्याः ‘निम्मल’ति निर्मलाः पूर्ववद्धकर्मचिनिर्मुक्ताः द्रव्यमलवर्जिता वा ‘विति-
मिर’ति विगताज्ञानाः ‘विसुद्ध’ति कर्मविशुद्धिप्रकर्षपुपगताः ‘सामयमणागयद्धं कालं चिद्धंति’ शाश्वतीम्-अविनश्वरीं सिद्ध-
त्वस्पाविनायाद्, अनागताद्वा-भविष्यत्कालं तिष्ठन्तीति ‘जम्मुप्पची’ति जन्मना-कर्मकृतप्रसूत्या उत्पत्तिर्या सा तथा,
जन्मग्रहणेन परिणामान्तररूपात्तदुत्पत्तिर्भवतीत्याह, प्रतिक्षणमुत्पादव्ययधौव्ययुक्तत्वात्सद्भावस्येति, ‘जहण्णेणं सत्त रयणी-
ए’ति सप्तहस्ते उच्यते सिध्यन्ति महावीरवत्, ‘उक्कोसेणं पंचधनुस्सए’ति क्रमभस्यामिवद्, एतच्च द्वयमपि तीर्थङ्करापेक्षयो-
क्तम्, अतो द्विहस्तप्रमाणेन कूर्मपुत्रेण न व्यभिचारो न वा मरुदेव्या सातिरेकपञ्चधनुःशतप्रमाणयेति, ‘साइरेगट्ठवासाउए’ति

सातिरेकाण्यथौ वर्षाणि यत्र तत्तथा तच्च तदायुश्चेति तत्र सातिरेकाण्यवर्षयाश्चरणं प्रतिपद्यते, ततो
वर्षे अतिगते केवलज्ञानमृत्पाद्य सिध्यतीति, उक्तोसेणं पुण्यकोडाउए'त्ति पूर्वकोट्यायुर्नरः, पूर्वकोट्या अन्ते सिध्यतीति न
परतः । 'ते णं तत्तय सिद्धा भवती'ति प्राक्तनवचनाद् यद्यपि लोकाग्रं सिद्धानां स्थानमित्यवसीयते तथापि मुग्धत्रिनेयस्य
कल्पितविविधलोकाग्रनिरासतो निरुपचरितलोकाग्रस्वरूपविशेषावबोधाय प्रश्नोत्तरसूत्रमाह—'अतिय ण'मित्यादि व्यक्तं, नवरं
यदिदं रत्नप्रभा (या) अधस्तदेव लोकाग्रमिति तत्र सिद्धाः परिव्रमन्तीति प्रश्नः, तत्रोत्तरं—नायमर्थः समर्थ इति, एवं सर्वत्र,
'से कहिं खाइ णं भंते !'त्ति इत्यत्र सेत्ति-ततः कर्हिंति-क देशे खाइ णंति-देशभाषया वाक्यालङ्कारे 'बहुसमे'त्यादि बहुसमत्वेन
रमणीयो यः स तथा तस्मात् 'अवाहाए'त्ति अवाधया-अन्तरेण 'ईसिपन्भार'त्ति ईषद्-अल्पो न रत्नप्रभादि पृथिव्या इव महान्
प्राग्भारो-महत्त्वं यस्याः सा ईषत्प्राग्भारा । नामधेयानि व्यक्तान्येव, नवरं ईसिंति वा-ईषत्-अल्पा पृथिव्यन्तरापेक्षया, इति-
शब्द उपप्रदर्शने, वाशब्दो विकल्पे, 'लोकगमपडिबुज्झणा इ व'ति लोकाग्रमिति प्रतिबुध्यते-अवसीयते या लोकाग्रं वा प्रतिबु-
ध्यते यया सा तथा, 'सबपाणभूयजीवसत्तसुहावह'त्ति इह प्राणा-द्वीन्द्रियादयः भूता-वनस्पतयः जीवाः-पञ्चेन्द्रियाः पृथिव्या-
दयस्तु-सत्त्वाः एतेषां च पृथिव्यादितया तत्रोत्पन्नानां सा सुखावहा शीतादिदुःखहेतूनामभावादिति, 'सेय'त्ति श्वेता, एतदेवाह-
आयंसतलविमलसोल्लियमुणालदगरयतुसारगोकखीरहारवण्ण'त्ति व्यक्तमेव, नवरम् आदर्शतलं-दर्पणतलं कचिच्छङ्खतलमिति पाठः,
आदर्शतलमिव विमला या सा तथा, 'सोल्लिय'त्ति कुसुमविशेष, 'सबज्जुणसुवण्णमई'त्ति अर्जुनसुवर्ण-श्वेतकाञ्चनं अञ्जा आका-
शस्फटिकमिव 'मण्ह'त्ति श्लक्ष्णपरमाणुस्कन्धनिष्पन्ना श्लक्ष्णतन्तुनिष्पन्नपटवत् 'लण्ह'त्ति मसृणा घुम्पितपटवत्, 'बह्व'त्ति घृष्टेव

स्वरशानया पापाणप्रतिमावत्, 'मद्व'ति मृष्टेव मृष्टा सुकुमारशानया प्रतिमेव शोधिता वा प्रमार्जनिकयेव, अत एव 'णीरय'ति नीरजाः-रजोरहिता 'णिम्मला' कठिनमलरहिता 'णिप्पंक'ति निष्पङ्का-आर्द्रमलरहिता अकलङ्का वा 'णिककडञ्जाय'ति निष्कङ्का-निष्कवचा निरावरणेत्यर्थः छाया-शोभा यस्याः सा तथा अकलङ्कशोभा वा, 'समरीचिय'ति समरीचिका-किरणयुक्ता, अत एव 'सुप्पम'ति सुष्ठु प्रकर्षेण च भाति-शोभते या सा सुप्रमेति 'पासादीय'ति प्रासादो-मनःप्रमोदः प्रयोजनं यस्याः सा प्रासादीया 'दरसणिञ्ज'ति दर्शनाय-चक्षुर्व्यापाराय हिता दर्शनीया, तां पश्यच्चक्षुर्न श्राम्यतीत्यर्थः, 'अभिरूव'ति अभिमनं रूपं यस्याः सा अभिरूपा, कमनीयेत्यर्थः, 'पडिरूव'ति द्रष्टारं द्रष्टारं प्रति रूपं यस्या सा प्रतिरूपा, 'जोयणंमि लोगंते'ति इह योजनमुत्सेधाङ्गुलयोजनमवसेयं, तदीयस्यैव हि क्रोशपइभागस्य सन्निभागद्वयस्त्रिंशदधिकयनुःशतत्रयीप्रमाणत्वादिति, 'अणेग-जाइजराभरणजोणिवेयणं' अनेकजातिजराभरणप्रधानयोनिषु वेदना यत्र स तथा तं 'संसारकलंकलीभावपुण्णभगवगन्भवासवसहीप-वंचमइक्कंता' संसारे कलङ्क (ग्रन्था० ३०००) लीभावेन-असमञ्जसत्वेन ये पुनर्भवाः-पौनःपुन्येनोत्पादा गर्भवासवसतयश्च-गर्माश्रयनिवासास्तासां यः प्रपञ्चो-विस्तरः स तथा तमतिक्रान्ता-निस्तीर्णाः, पाठान्तरमिदम् 'अणेगजाइजराभरणजोणिसंसार-कलंकलीभावपुण्णभगवगन्भवासवसहिपंचसमइक्कंत'ति अनेकजातिजराभरणप्रधाना योनयो यत्र स तथा स चासौ संसारश्चेति समासः, तत्र कलङ्कलीभावेन यः पुनर्भवेन-पुनःपुनरुत्पत्त्या गर्भवासवसतीनां प्रपञ्चस्त्वं समतिक्रान्ता ये ते तथा ॥४३॥

गाथाः-कहि पडिहया सिद्धा !, कहि पडिहया !। कहि बोदिं चइत्ता णं, कत्थ गंतूण सिज्झई ? ॥ १ ॥ अलोणे पडिहया सिद्धा, लोयगे य पडिहिया । इहं बोदिं चइत्ता णं, तत्थ गंतूण सिज्झई ॥ २ ॥

जं संठाणं तु इहं, भवं त्रयं तस्स चरिमसमयंमि । आसी य पयसघणं तं संठाणं तर्हि तस्स ॥ ३ ॥ दीहं वा
हस्सं वा जं चरिमभवे हवेज्ज संठाणं । तत्तो तिभागहीणं, सिद्धाणोगाहणा भणिया ॥ ४ ॥ तिपिण सया
तेत्तीसा घणत्तिभागो य होइ बोद्धवा । एसा खलु सिद्धाणं, उक्कोसोगाहणा भणिया ॥ ५ ॥ वत्तारि य
रयणीओ रयणित्तिभागणिया य बोद्धवा । एसा खलु सिद्धाणं मज्झिमओगाहणा भणिया ॥ ६ ॥ एक्का य
होइ रयणी साहीया अंगुलाइं अट्ठ भवे । एसा खलु सिद्धाणं जहणओगाहणा भणिया ॥ ७ ॥ ओगाहणाए
सिद्धा भवत्तिभागेण होइ परिहीणा । संठाणमणित्थं जरामरणविप्पमुक्काणं ॥ ८ ॥ जत्थ य एगो सिद्धो
तत्थ अणंता भवक्खयविमुक्का । अण्णोणसमवगाढा पुट्ठा सन्वे य लोगंते ॥ ९ ॥ फुसइ अणंते सिद्धे सब-
पणसेहि नियमसो सिद्धा । तेवि असंखेज्जगुणा देसपपसेहि जे पुट्ठा ॥ १० ॥ असरीरा जीवघणा उवउत्ता
दंसणे य णाणे य । सागारमणागरं लक्खणमेयं तु सिद्धाणं ॥ ११ ॥ केवलणाणुवउत्ता जाणंति सबभाव-
गुणभावे । पासंति सबओ खलु केवलदिट्ठी अणंताहि ॥ १२ ॥ णवि अत्थि माणुसाणं तं सोक्खं णविय
सन्वदेवाणं । ज सिद्धाणं सोक्खं अन्वावाहं उवगयाणं ॥ १३ ॥ जं देवाणं सोक्खं सन्वद्धापिण्डियं अणंत-
गुण । ण य पावइ मुत्तिसुह णंताहि वग्गवग्गूहि ॥ १४ ॥ सिद्धस्स सुहो रासी सन्वद्धापिण्डिओ जइ
हवेज्जा । सोऽणतवग्गभइओ सन्वागासे ण माएज्जा ॥ १५ ॥ जइ णाम कोइ मिच्छो नगरगुणे चट्ठविहे
वियाणंतो । न चएइ परिकहेउं उवमाए तर्हि असंतीए ॥ १६ ॥ इय सीद्धाण सोक्खं अणोवमं णत्थि तस्स

ओवम्मं । किंचि विसेसेणेत्तो ओवम्ममिणं सुणह वोच्छं ॥ १७ ॥ जह सव्वकामगुणियं पुरिसो भोरूण-
भोयणं कोइ । तणहाहुवाविमुक्को अच्छेज्ज जहा अमियत्तित्तो ॥ १८ ॥ इय सव्वकालत्तिता अतुलं निव्वान-
मुवगया सिद्धा । सासयमव्वावाहं चिहंति सुही सुह पत्ता ॥ १९ ॥ सिद्धत्तिप बुद्धत्ति य पारगयत्ति य परंपर-
गयत्ति । उम्मुक्कम्मकवया अजरा अमरा असंगा य ॥ २० ॥ निच्छिणसव्वबुक्खा जाइजरामरणबंधण-
विमुक्का । अव्वावाहं सुक्खं अणुहोति सासयं सिद्धा ॥ २१ ॥ अतुलसुहसागरगया अव्वावाहं अणोवमं
पत्ता । सव्वभणागयमदं चिहंती सुही सुहं पत्ता ॥ २२ ॥ उववाहं उवंगं समत्तं ॥ शुभं भवतु ॥ ग्रन्थान्तं
१६०० ॥ सूत्राणि त्रिचत्वारिंशत्, गाथाः २६ ॥ श्री ॥

अथ प्रश्नोत्तरद्वारेण सिद्धानामेव वक्तव्यतामाह—‘कहिं’ इत्यादिश्लोकद्वयं, क प्रतिहताः—क प्रस्खलिताः सिद्धाः—शुक्ताः ?
तथाः क सिद्धाः प्रतिष्ठिता—व्ययस्थिता इत्यर्थः ? तथा क बोन्दि—शरीरं त्यक्त्वा ? तथा क गत्वा सिद्धइत्ति—प्राकृतत्वात्
‘से इ चाइत्ति बुच्चइ’त्यादिवत् सिध्यन्तीति व्याख्येयमिति ॥ १ ॥ अलोके—*अलोकाकाशास्तिकाये प्रतिहताः—स्खलिताः सिद्धा-
मुक्ताः, प्रतिस्खलनं चेद्दानन्तर्यवृत्तिमात्रं, तथा लोकाग्रे च—पञ्चास्तिकायात्मकलोकमूर्धनि च प्रतिष्ठिता—अपुनरागत्या व्यवस्थिता
इत्यर्थः, तथा इह—मनुष्यक्षेत्रे बोन्दि—तनुं परित्यज्य तत्रेति—लोकाग्रे गत्वा सिद्धइत्ति—सिध्यन्ति निष्ठितार्था भवन्ति ॥ २ ॥

१ बहुवचनप्रक्रमेऽप्युपसंहार एकवचनेन यथा तत्र ‘जे य कन्ते’ इत्यादिनोपक्रम्य ‘बुच्चइ’ इति क्रिययोपसंहार एकवचनेन,
न्याल्यायां तु बहुवचनं कृतं तथाऽज्ञापितीति भावः । * केवलकाशास्तिकाये प्र०

जं संठाणं तु इहं भवं ज्ञयं तस्स चरिमसमयंमि । आसी य पएसघणं तं संठाणं तहिं तस्स ॥ ३ ॥ दीदं वा
हस्सं वा जं चरिमभवे हवेज्ज संठाणं । ततो तिभागहीणं, सिद्धाणोगाहणा भणिया ॥ ४ ॥ तिणिण सया
तेलीसा धणूत्तिभागो य होइ बोद्धवा । एसा खलु सिद्धाणं, उक्कोसोगाहणा भणिया ॥ ५ ॥ चत्तारि य
रयणीओ रयणित्तिभागणिया य बोद्धवा । एसा खलु सिद्धाणं मज्झिमओगाहणा भणिया ॥ ६ ॥ एक्का य
होइ रयणी साहीया अंगुलाइं अट्ट भवे । एसा खलु सिद्धाणं जहणओगाहणा भणिया ॥ ७ ॥ ओगाहणाए
सिद्धा भवत्तिभागेण होइ परिहीणा । संठाणमणित्थं जरामरणविप्पमुक्काणं ॥ ८ ॥ जत्य य एगो सिद्धो
तत्थ अणंता भवक्खयविमुक्का । अणोणसमवगादा पुट्ठा सव्वे य लोगंते ॥ ९ ॥ फुसड अणंते सिद्धे सव्व-
पणसेहिं नियमसो सिद्धा । तेवि असंवेज्जगुणा देसपयसेहिं जे पुट्ठा ॥ १० ॥ असरीरा जीवघणा उवउत्ता
दंसणे य णाणे य । सागारमणागारं लक्खणमेयं तु सिद्धाणं ॥ ११ ॥ केवलणायुवउत्ता जाणंति सव्वभाव-
गुणभावे । पासंति सव्वओ खलु केवलदिट्ठी अणंताहिं ॥ १२ ॥ णवि अत्थि माणुसाणं तं सोक्खं णविय
सव्वदेवाणं । जं सिद्धाणं सोक्खं अन्वावाहं उवगयाणं ॥ १३ ॥ जं देवाणं सोक्खं सव्वद्धापिडियं अणंत-
गुणं । ण य पावइ सुत्तिमुहं णंताहिं वग्गवग्गूहिं ॥ १४ ॥ सिद्धस्स सुहो रासो सव्वद्धापिडिओ जइ
हवेज्जा । सोऽणंतवग्गमइओ सव्वगासे ण माएज्जा ॥ १५ ॥ जइ णाम कोइ मिच्छो नगरगुणे बह्विहे
वियाणंती । न चएइ परिकहेउं उवमाए तहिं असंतीए ॥ १६ ॥ इय सीद्धाणं सोक्खं अणोवमं णत्थि तस्स

ओवम्मं । किंचि विसेसेणेत्तो ओवम्ममिणं सुणह वोच्चं ॥ १७ ॥ जह सव्वकामगुणियं पुरिसो भोपूण-
भोयणं कोइ । तण्हाद्धाविमुक्को अच्छेज्ज जहा अमियत्तित्तो ॥ १८ ॥ इय सव्वकालत्तित्ता अतुलं निव्वान-
मुवगया सिद्धा । सासयमव्वायाहं चिद्धंति सुही सुह पत्ता ॥ १९ ॥ सिद्धत्तिय बुद्धत्ति य पारगयत्ति य परंपर-
गपत्ति । उम्मुक्कम्मकयया अजरा अमरा असंगा य ॥ २० ॥ निच्छिण्णसव्वबुक्खा जाइजराभरणबंधण-
विमुक्का । अव्वायाहं सुक्खं अणुहोति सासयं सिद्धा ॥ २१ ॥ अतुलसुहसागरगया अव्वायाहं अणोवम्मं
पत्ता । सव्वमणागयमद्धं चिद्धंती सुही सुहं पत्ता ॥ २२ ॥ उववाइउवंगं समत्तं ॥ शुभं भवतु ॥ ग्रन्थाग्रं
१६०० ॥ सूत्राणि त्रिचत्वारिंशत्, गाथाः २६ ॥ श्री ॥

अथ प्रश्नोत्तरद्वारेण सिद्धानामेव वक्तव्यतामाह—‘कहिं’ इत्यादिश्लोकद्वयं, क प्रतिहताः—क प्रस्खलिताः सिद्धाः—मुक्ताः १,
तथाः क सिद्धाः प्रतिष्ठिता—व्यवस्थिता इत्यर्थः १, तथा क बोन्दि—शरीरं त्यक्त्वा १, तथा क गत्वा सिद्धइत्ति—प्राकृतत्वाद्
‘से इ चाइत्ति युच्चइ’त्यादिद्वत् सिध्यन्तीति व्याख्येयमिति ॥ १ ॥ अलोके—*अलोकाकाशास्तिकाये प्रतिहताः—स्खलिताः सिद्धा-
मुक्ताः, प्रतिस्खलनं चेहानन्तर्यवृत्तिमात्रं, तथा लोकाग्रे च—पञ्चास्तिकायात्मकलोकमूर्धनि च प्रतिष्ठिता—अपुनरागत्या व्यवस्थिता
इत्यर्थः, तथा इह—मनुष्यक्षेत्रे बोन्दि—तनुं परित्यज्य तत्रेति—लोकाग्रे गत्वा सिद्धइत्ति—सिध्यन्ति निष्ठितार्था भवन्ति ॥ २ ॥

१ बहुवचनप्रक्रमेऽप्युपमंदार एकवचनेन यथा तत्र ‘जे य कन्ते’ इत्यादिनोपक्रम्य ‘युच्चइ’ इति क्रिययोपसंदार एकवचनेन,
व्याख्यायां तु बहुवचनं कृतं तथाऽत्रापीतिभावः । * केवलाकाशास्तिकाये प्र०

किञ्च-‘जं संठाणं’ गाढा व्यक्ता, नवरं प्रदेशघनमिति त्रिभागेन रन्ध्रपूरणादिति, ‘तहिं’ति सिद्धिक्षेत्रे ‘तस्स’ति सिद्धस्येति ॥३॥
तथा चाह-‘दीहं वा’गाढा, दीर्घं वा-पञ्चधनुःशतमानं इत्थं वा-हस्तद्वयमानं, वाशब्दान्मध्यमं वा, यचरमभवे भवेत्संस्थानं
‘ततः’ तस्मात् संस्थानात् त्रिभागहीना त्रिभागेन शुषिरपूरणात् सिद्धानामवगाहना-अत्रगाहन्ते-अस्यामवस्थायामिति अवगाहना
स्वायत्स्येति भावः, भणित्वा-उक्ता जिनेरिति ॥४॥ अथावगाहनामेवोक्त्यादिमेदत् आह-‘तिष्णि मये’त्यादि, इयं च पञ्चधनुः-
शतमानानां ‘चत्तारि ये’त्यादि तु सप्तहस्तानाम् ‘एगा ये’त्यादि द्विहस्तमानानामिति । इयं च त्रिविधाऽप्यूर्ध्वमानमाश्रित्यान्यथा
सप्तहस्तमानानां च उपविष्टानां सिद्धतामन्यथाऽपि स्यादिति । आक्षेपपरिहारौ पुनरेवमत्र-ननु नामिकुलकरः पञ्चविंशत्यधिक-
पञ्चधनुःशतमानः प्रतीत एव, तद्भार्याऽपि मरुदेवी तत्प्रमाणैत्र, ‘उच्चतं चेव कुलगरेहिं सम’मिति वचनात्, अतस्तदवगाहना
उत्कृष्टावगाहनतोऽधिकतरा ग्रामोतीति कथं न विरोधः?, अत्रोच्यते, यद्यप्युच्चतं कुलकरतुल्यं तद्योपितामित्युक्तं, तथापि प्रायि-
कत्वादस्य स्त्रीणां च प्रायेण पुंभ्यो लघुतरत्वात् पञ्चैव धनुःशतान्यसाधयत्, इदं फालं वा सङ्कोचात् पञ्चधनुःशतमाना सा
अभयद्, उपविष्टा याऽसौ सिद्धेति न विरोधः, अथवा बाहुल्यापेक्षमिदमुत्कृष्टावगाहनमानं, मरुदेवी त्वाथर्यकल्पेत्येवमपि न
विरोधः, ननु जघन्यतः सप्तहस्तोच्छ्रितानामेव सिद्धिः प्राशुक्ता, तत्कथं जघन्यावगाहना अष्टाङ्गुलाधिकहस्तप्रमाणा भवतीति?,
अत्रोच्यते, सप्तहस्तोच्छ्रितेषु सिद्धिरिति तीर्थङ्करापेक्षं, तदन्ये तु द्विहस्ता अपि कूर्मपुत्रादयः सिद्धाः अतस्तेषां जघन्याऽवसेया,
अन्ये त्वाहुः-सप्तहस्तमानस्य संवर्तिताङ्गोपाङ्गस्य सिद्ध्यतो जघन्यावगाहना स्यादिति ॥ ७ ॥ ‘ओगाहणाए’ गाढा व्यक्ता नव-

१ उच्चत्वमेव कुलकरैः मम ।

रगु 'अणित्यर्थ'ति अमुं प्रकारमापन्नमित्थं इत्थं तिष्ठतीति इत्थं न इत्थं न अनित्यं न केनचिह्नौकिकप्रकारेण स्थितमिति ॥८॥ अथैते किं देशमेदेन स्थिता उतान्यथेत्यस्यामाशङ्क्यामाह—'अथ य'गाहा, यत्र च-यत्रैव देशे एकः सिद्धो-निर्वृत्तस्तत्र देशे अनन्ता किम् ?—'भवक्षयविमुक्ता' इति भवक्षयेण विमुक्ता भवक्षयविमुक्ताः, अनेन स्वेच्छया भवावतरणशक्तिमत्सिद्धव्यवच्छेदमाह । अन्योऽन्यसमवगाहाः तथाविधाचिन्त्यपरिणामत्वाद्धर्मास्तिकायादियदिति, स्पृष्टाः—लघाः सर्वे च लोकान्ते, अलोकेन प्रतिस्सलितत्वाद्, अत एव 'लोयगो य पइट्ठिया'इत्युक्तमिति ॥ ९ ॥ तथा 'फुसइ'गाहा, स्पृष्टत्यनन्तान्सिद्धान् सर्वप्रदेशैरात्मसम्बन्धिभिः 'णियमसो'त्ति नियमेन सिद्धः, तथा तेऽप्यद्वयेयगुणा वर्तन्ते देशैः प्रदेशैश्च ये स्पृष्टाः, केभ्यः ?—सर्वप्रदेशस्पृष्टेभ्यः, कथम् ?—सर्वात्मप्रदेशैस्तावदनन्ताः स्पृष्टाः, एकसिद्धावगाहनायामन्तानामवगाहत्वात्, तथैकदेशेनाप्यनन्ता एवमैकैकप्रदेशेनाप्यनन्ता एव, नवरं देशो—दद्यादिप्रदेशसमुदायः, प्रदेशस्तु—निर्विभागोऽंश इति, सिद्धश्चासङ्क्षेपदेशप्रदेशात्मकः, ततश्च मूलानन्तकमसङ्क्षेपदेशानन्तैकसङ्क्षेपैरेव च प्रदेशानन्तैर्गुणितं यथोक्तमेव भवतीति । स्थापना चेयं ॥१०॥ अथ सिद्धानेव लक्षणत आह—'अमरीरा' गाहा, उक्तार्था, सङ्घहरूपत्वाच्चास्या न पुनरुक्तत्वमिति ॥११॥ 'उवउत्ता दंसणे य णाणे य'चि यदुक्तं, तत्र ज्ञानदर्शनयोः सर्वविषयतामुपदर्शयन्नाह—'केवल'गाहा, केवलज्ञानोपयुक्ताः सन्तः न त्वन्तःकरणोपयुक्ताः, भावतस्तदभावात्, जानन्ति 'सर्वभावगुणभावान्' समस्तवस्तुगुणपर्यायान्, तत्र गुणाः—सहवर्तिनः पर्यायास्तु—क्रमवर्तिन इति, तथा पश्यन्ति 'सर्वतः स्वलु' सर्वत एवेत्यर्थः केवलदृष्टिभिरनन्ताभिः—केवलदर्शनैरन्तैरित्यर्थः, अनन्तत्वात् सिद्धानामनन्तविषयत्वाद् दर्शनस्य केवलदृष्टिभिरनन्ताभिरित्युक्तम्, इह चादौ ज्ञानश्रवणं प्रथमतया तदुपयोगस्थाः सिध्यन्तीति ज्ञापनार्थमिति ॥१२॥ अथ सिद्धानां निरुपम-

सुखतां दर्शयितुमाह—‘णवि अत्थि’ गाहा व्यक्ता, नवरम् ‘अवाहाहं’ति विविधा आवाधा तन्निघेधादव्यावाधा तामुप-
गतानां—प्राप्तानामिति ॥२३॥ कस्मादेवमित्याह—‘जं देवाणं’ गाहा, ‘यतो’ यस्मादेवानाम्—अनुत्तरसुरान्तानां ‘सौख्यं’ त्रिकालिकसुखं
सर्वाद्या—अतीतानागतवर्तमानकालेन पिण्डितं—गुणितं सर्वाद्यापिण्डितं, तथाऽनन्तगुणमिति, तदेवंप्रमाणं किलासद्भावकल्पनयै-
कैकाकाशप्रदेशे स्याप्यत इत्येवं सकललोकालोकाकाशानन्तप्रदेशपूरणेनानन्तं भवति, न च ग्रामोति मुक्तिसुखं—नैव मुक्तिसुखममा-
नतां लभते, अनन्तानन्तत्वासिद्धसुखस्य, किंचिदं देवसुखमित्याह—अनन्ताभिरपि ‘वर्गवर्गमिः’ वर्गवर्गैर्गमितमपि, तत्र तद्गुणो-
त्तमो यथाद्वयोर्वर्गधत्वारः तस्यापि वर्गो वर्गवर्गो यथा षोडश एवमनन्तशो वर्गितमपि । चूर्णिकारस्त्याह—अनन्तैरपि वर्गवर्गः—
पण्डितैः खण्डितं सिद्धसुखं तदीयानन्तानन्तमण्डसमतामपि न लभत इत्यर्थः, ततो नास्ति तन्मानुपादीनां सुखं यत्सिद्धाना-
मिति प्रकृतम् ॥२४॥ सिद्धसुखस्यैवोत्कर्षणाय भङ्गन्तरेणाह—‘सिद्धस्त्’ गाहा, ‘सिद्धस्य’ मुक्तस्य सम्बन्धी ‘सुखः’ सुखानां सत्को-
‘राशिः’ समूहः सुखसङ्घातः इत्यर्थः, ‘सर्वाद्यापिण्डितः’ सर्वकालसमयगुणितो यदि भवेद्, अनेन चास्य कल्पनामात्रतामाह, सोऽन-
न्तवर्गभक्तो—अनन्तवर्गापर्यन्तः सन्समीभूत एवेति भाग्यार्थः, ‘सर्वाकाशे’ लोकालोकरूपे न मायात्, अयमत्र भाग्यार्थः—इह किल
क्षिष्टाह्वारूपं सुखं गृह्यते, ततश्च यत आरभ्य शिष्टानां सुखशब्दप्रवृत्तिस्तन्माह्वारमवधीकृत्य एकैकगुणवृद्धितारतम्येन तावदमा-
दो विशिष्यते यावदनन्तगुणवृद्ध्या निरतिशयनिष्ठां गतः, ततश्चासावत्यन्तोपमातीतिकान्तिकौस्तुभ्यविनिवृत्तिरूपः स्तिमित-
महोदधिकल्पश्चरमाह्वार एव सदा सिद्धानां भवति, तस्माच्चारात्यथमान्चोर्ध्वमपान्तरालवर्तिनो ये तारतम्येनाह्वारविशेषास्ते
वर्षाकाशप्रदेशराशेरपि भूयांसो भवन्तीत्यतः किलोक्तं—‘महाभासे ण माएज्ज’ चि, अन्यथा प्रतिनियतदेशावस्थितिः कथं तेषामिति

द्वारयोऽमिदघटीति ॥१५॥ अस्य च वृद्धोक्तस्याधिकृतगाथाविवरणस्यायं भावार्थः—य एते सुखमेदास्ते सिद्धसुखपर्यायतया व्य-
पदिष्टाः, तदपेक्षया तस्य क्रमेणोक्त्यमाणस्यानन्ततमस्थानवर्तित्वेनोपचारात्, तद्राशिश्च किलासद्भावस्थापनया सहस्रं समयरा-
शिस्तु श्रवं, सहस्रं च श्रुतेन गुणितं जातं लक्षं, गुणनं च कृतं सर्वसमयसम्बन्धिनां सुखपर्यायाणां मीलनार्थं, तथाऽनन्तराशिः
क्लिं दश, तद्वर्गश्च श्रुतं, तेनापवर्तितं लक्षं जातं सहस्रमेव, अतः पूज्यैरुक्तं 'समीभूत एवे'ति भावार्थ इति, यन्वेह सुखराशेशुण-
नमपवर्तनं च तदेवं सम्भावयामः—यत्र किलानन्तराशिना गुणितेऽपि सति अनन्तवर्गेणानन्तानन्तरूपेणातीव महास्वरूपेणापव-
र्तिते किञ्चिदवशिष्यते, स राशिरतिमहान्, ततश्च सिद्धसुखराशिर्महानिति बुद्धिजननार्थं शिष्यस्य तस्यैव वा गणितमार्गे न्युत्पत्ति-
करणार्थमिति । अन्ये पुनरिमां गाथामेवं व्याख्यान्ति—सिद्धसुखपर्यायराशिः नमः प्रदेशाग्रगुणितनमः प्रदेशाग्रप्रमाणः, तत्परिमा-
णत्वात्सिद्धसुखपर्यायाणां, सर्वोद्गापिण्डितः—सर्वसमयसम्बन्धी सङ्कलितः सन्, स चानन्तैः अनन्तशो इत्यर्थः, वर्गैः—वर्ग-
मूलैर्मक्तः—अपवर्तितः अत्यन्तं लघूकृत इत्यर्थः, यथा किल सर्वसमयसम्बन्धी सिद्धसुखराशिः पञ्चपट्टिः सहस्राणि पञ्च शतानि
पट्टिनिश्चयेति (६५५३६), स च वर्गेणापवर्तितः सन् जाते द्वे श्रुते पट्टपञ्चाशदधिके (२५६) सोऽपि स्ववर्गापवर्तितो जाताः षोडश तत-
श्चत्वारः ततो द्वावित्येवमतिलघूकृतोऽपि सर्वाकाशे न मायाद्, एतदेवाह—'सव्यागासे न माएज्ज'ति । अथ सिद्धसुखस्यानुपमतां दृष्टा-
न्तेनाह—'जह'गाहा, पूर्वार्धे व्यक्तं, 'न चएइ'ति न शक्नोति परिकथयितुं नगरगुणानरण्यमागतोऽरण्यवासि म्लेच्छेभ्यः, कुत इत्याह—
उपमायां तत्र नगरगुणेष्वरण्ये वाऽसत्यामिति, कथानकं पुनरेवम्—म्लेच्छः कोऽपि महारण्ये, वसति स्म निराकुलः । अन्यदा तत्र
भूपालो, दृष्टासेन प्रवेक्षितः ॥१॥ म्लेच्छेनासौ नृपो दृष्टः, सत्कृतश्च यथोचितम् । प्रापितश्च निजं देशं, सोऽपि राज्ञां निजं पुत्रम् ॥२॥

॥ इति श्रीमदभयदेवस्वरिस्त्रितश्रीमद्राणाचार्यशोधित-
वृत्तियुतमौपपातिकमाद्यमुपाङ्गः समाप्तम् ॥